

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta

Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou

Ivana Boháčová

**Stará Boleslav -
přemyslovský hrad v raném středověku**

Svědectví archeologie

(vybrané kapitoly z publikace Mediaevalia archaeologica 5)

Disertační práce

Studijní program: doktorský
historické vědy – obor pravěká a raně středověká archeologie

vedoucí práce: doc. PhDr. Jan Klápště, CSc.

rok podání: 2005/6

Prohlašuji, že jsem disertační práci vykonala samostatně a s využitím uvedených pramenů a literatury.

V Praze 21. prosince 2005

Jan Březina

Stará Boleslav Přemyslovský hrad v raném středověku

**Svědectví
archeologie**

PhDr. Ivana Boháčová

MEDIAEVALIA ARCHAEOLOGICA 5

STARÁ BOLESLAV PŘEMYSLOVSKÝ HRAD V RANÉM STŘEDOVĚKU STARÁ BOLESLAV (CENTRAL BOHEMIA) PŘEMYSLOVSKÝ HRAD V RANÉM STŘEDOVĚKU

Ivana Boháčová, ed.

Andrea Bartošková, Ivana Boháčová, Věra Čulíková, Jitka Dvorská, Iva Herichová,
Jiří Hošek, Jaroslav Kadlec, David Kalhous, Roman Křivánek, René Kyselý, Jiří Mlíkovský,
Vladislav Razím, Eliška Růžičková, Jaroslav Špaček, Pavel Zahradník, Jan Zavřel, Anna Žigová

PRAHA 2003

U názvů jednotlivých (níže uvedených) kapitol jsou vedle vyobrazení vycházejících z archeologických nálezů použity motivy z těchto historických pramenů:

Wolfenbüttelský rukopis Gumpoldovy legendy, 10./11. stol.

– úvodní strana, s. 478 a kap. 1, 15;

Liber Depictus, pol. 14. stol.

– kap. 2, 7, 8, 10, 11;

Opis zakládací listiny staroboleslavské kapituly

– kap. 3;

Efter Olaus Magnus, Carta Marina, 1539

– kap. 9;

Kosmova kronika Čechů, Budyšínský rukopis

– kap. 14.

Mediaevalia archaeologica 5

Stará Boleslav
Přemyslovský hrad v raném středověku

Ivana Boháčová, ed.

OBSAH

1. ÚVOD <i>INTRODUCTION</i> IVANA BOHÁČOVÁ	7–10
2. TOPOGRAFIE LOKALITY <i>SITE TOPOGRAPHY</i> IVANA BOHÁČOVÁ	11–16
3. STARÁ BOLESLAV V PÍSEMNÝCH PRAMENECH RANÉHO STŘEDOVĚKU <i>STARÁ BOLESLAV IN THE WRITTEN RECORDS OF THE EARLY MIDDLE AGES</i> DAVID KALHOUS	17–28
4. HISTORIE ARCHEOLOGICKÉHO VÝZKUMU PŘED R. 1988 <i>HISTORY OF THE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS PRIOR TO 1988</i> JAROSLAV ŠPAČEK	29–36
5. ZÁCHRANNÝ ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM OD R. 1988 <i>RESCUE EXCAVATIONS SINCE 1988</i> IVANA BOHÁČOVÁ	37–55
5.5. Přehled geofyzikálních měření ve Staré Boleslavi (1997–2001) <i>Summary of geophysical measurements undertaken at Stará Boleslav from 1997 to 2001</i> ROMAN KRIVÁNEK	56–66
6. GEOLOGIE LOKALITY / <i>SITE GEOLOGY</i> /	
6.1. Příspěvek k poznání geologických a půdních poměrů lokality <i>Geological and soil conditions</i> ELIŠKA RŮŽIČKOVÁ – JAROSLAV KADLEC – ANNA ŽIGOVÁ	67–78
6.2. Geomorfologie lokality v raném středověku <i>Site geomorphology in the Early Middle Ages</i> IVA HERICOVÁ	79–111
6.3. Poznámky ke genezi historického nadloží <i>Notes on the genesis of the historical deposits</i> IVANA BOHÁČOVÁ – IVA HERICOVÁ	112–132
7. STAVBY RANÉHO STŘEDOVĚKU / <i>EARLY MEDIEVAL BUILDINGS</i> /	
7.1. Opevnění <i>Fortifications</i> IVANA BOHÁČOVÁ	133–173
7.1.3. Exkurs: Prostorová identifikace a stručný stavební rozbor dochovaných částí gotického opevnění <i>Excursus: The spatial identification and a brief analysis of the surviving parts of the Gothic fortifications</i> VLADISLAV RAZIM	174–179
7.2. Sakrální architektura / <i>Sacral buildings</i> /	
7.2.1. Archeologický výzkum kostelů sv. Václava, sv. Klimenta a kostela neznámého zasvěcení <i>Archaeological excavation of the churches of St Wenceslas, St Clement and of the church of unknown dedication</i> IVANA BOHÁČOVÁ – JAROSLAV ŠPAČEK	181–194
7.2.2. Stavební podoba, nálezové kontexty a chronologie sakrálních staveb <i>Sacral buildings: general appearance, location and timing and chronology of their construction</i> IVANA BOHÁČOVÁ	195–198
7.2.3. Exkursy	
Exkurs I: Zaniklý kostel na Svatováclavském náměstí ve Staré Boleslavi a písemné prameny <i>Excursus I: The abandoned church on St Wenceslas' Square in Stará Boleslav and archive sources</i> PAVEL ZAHRADNÍK	199–201
Exkurs II: „... in Bolezlaui edificavit ecclesiam s. Marie virginis et s. Georgii“ <i>Excursus II: „... in Bolezlaui edificavit ecclesiam s. Marie virginis et s. Georgii“</i> DAVID KALHOUS	202–204
7.2.4. K vybavení interiéru sakrálních staveb <i>On the interiors of the sacral buildings</i> IVANA BOHÁČOVÁ	205–210

7.3.	Sídelní zástavba <i>Settlement structures</i> IVANA BOHÁČOVÁ	211–219
8.	POHŘBÍVÁNÍ <i>BURIALS</i> IVANA BOHÁČOVÁ	221–226
9.	DROBNÁ HMOTNÁ KULTURA / <i>ARTIFACTS</i> /	
9.1.	Kostěná a parohová industrie ze Staré Boleslavi <i>The bone and antler industries from Stará Boleslav</i> ANDREA BARTOŠKOVÁ	227–266
9.2.	Nálezy raně středověkých mincí ve Staré Boleslavi v letech 1988–1997 <i>Early Medieval coin finds from Stará Boleslav, 1988–1997</i> JAROSLAV ŠPÁČEK	267–268
9.3.	Petrografický rozbor kamenných nálezů ze Staré Boleslavi <i>Petrographic analysis of the stone finds</i> JAN ZAVŘEL	269–276
9.4.	Metalografie želez raného středověku z přemyslovského hradiště ve Staré Boleslavi <i>The metallography of the iron from the Přemyslid stronghold at Stará Boleslav</i> JIRÍ HOSEK	277–292
9.5.	Předměty každodenního života v areálu přemyslovského hradu ve Staré Boleslavi <i>Objects of everyday life in the precincts of the Přemyslid stronghold at Stará Boleslav</i> IVANA BOHÁČOVÁ	293–310
10.	POZŮSTATKY ZVÍŘAT / <i>ANIMAL REMAINS</i> /	
10.1.	Savci (Mammalia) z raně středověkého hradu Stará Boleslav (střední Čechy) <i>Mammals from the Early Medieval Stronghold Stará Boleslav (Central Bohemia)</i> RENÉ KYSELÝ	311–334
10.2.	Ptáci z raně středověkého hradu Stará Boleslav (střední Čechy) <i>Birds from the Early Medieval Stronghold Stará Boleslav (Central Bohemia)</i> JIRÍ MLÍKOVSKÝ	335–344
10.3.	Ryby (Pisces) a obojživelníci (Amphibia) z raně středověkého hradu Stará Boleslav (střední Čechy) <i>Fishes (Pisces) and amphibians (Amphibia) from the Early Medieval Stronghold Stará Boleslav (Central Bohemia)</i> RENÉ KYSELÝ	345–346
10.4.	Zvířata a jejich role na raně středověkém hradě Stará Boleslav (střední Čechy) <i>Animals and their role in the Early Medieval Stronghold Stará Boleslav (Central Bohemia)</i> JIRÍ MLÍKOVSKÝ	347–365
11.	ROSTLINNÉ MAKROZBYTKY Z RANĚ STŘEDOVĚKÉHO HRADU STARÁ BOLESLAV <i>PLANT MACROFOSSILS FROM THE EARLY MEDIEVAL STRONGHOLD STARÁ BOLESLAV</i> VERA ČULIKOVÁ	367–379
12.	POTENCIÁLNÍ ZDROJE KAMENNÝCH A KERAMICKÝCH SUROVIN <i>POTENTIAL SOURCES OF STONE AND CERAMIC RAW MATERIALS</i> JAN ZAVŘEL	381–392
13.	KERAMIKA <i>CERAMICS</i> IVANA BOHÁČOVÁ	393–394 397–458
13.2.1.1.	Exkurs: Mikroskopická charakteristika keramické hmoty JITKA DVORSKÁ	395–397
14.	TOPOGRAFIE A ZÁKLADNÍ HORIZONTY VÝVOJE RANĚ STŘEDOVĚKÉ STARÉ BOLESLAVI <i>THE TOPOGRAPHY AND BASIC DEVELOPMENTAL HORIZONS OF EARLY MEDIEVAL STARÁ BOLESLAV</i> IVANA BOHÁČOVÁ	459–470
15.	STARÁ BOLESLAV V RANĚ STŘEDOVĚKÉM PŘEMYSLOVSKÉM STÁTĚ <i>STARÁ BOLESLAV IN THE EARLY MEDIEVAL PŘEMYSLOVSKÝ STATE</i> IVANA BOHÁČOVÁ	471–478

Tento svazek byl vydán s podporou Grantové agentury České republiky (reg. č. projektu 404/03/0365).
Táž agentura podpořila v letech 1999–2001 (reg. č. projektu 404/99/1060) vyhodnocení archeologického materiálu z výzkumu Staré Boleslavi z l. 1988–2000 a vznik prezentovaných příspěvků.

Grafická úprava: Marcela Hladíková
Kateřina Vytečková
Dáša Pošmourná
Lucie Raslová

Foto: Autoři výzkumu –
Archiv ARÚ AV ČR Praha
a Městské muzeum v Čelákovících
(pokud není uvedeno jinak)

English by: A. Millar
M. Balášová (kap. 3, 7.2.: Exkurs II)
R. Křivánek (kap. 5.5.)
J. Mlíkovský (kap. 10.2., 10.4.)
H. Vlčková (kap. 11)

Řadu MEDIAEVALIA ARCHAEOLOGICA řídí: Martin Ježek – Jan Klápště

Vydal – Published by: Archeologický ústav AV ČR Praha
Letenská 4, 118 01 Praha 1
Czech Republic

MEDIAEVALIA ARCHAEOLOGICA lze objednat na adrese:

Archeologický ústav AV ČR Praha
Letenská 4, 118 01 Praha 1
fax: 00420 257 532 288
e-mail: knihovna@arup.cas.cz

Tisk: PBtisk Příbram

© 2003 Archeologický ústav AV ČR Praha

ISBN: 80-86124-43-6

přemyslovském státě. Jeho cílem bylo zpracování několika základních témat, klíčových pro směřování dalšího výzkumu, ať v rovině vyhodnocování již získaného fondu, nebo v rovině budoucího terénního výzkumu. K takovým tématům náleží vymezení základního časového rámce lokality, určení hlavních horizontů jejího vývoje, charakteristika hmotné kultury nebo problematika nejstarší celokamenné hradby s maltovým pojivem v našem prostředí. Tento projekt, jehož hlavním výstupem je soubor předkládaných textů, byl v letech 1999–2001 podporován Grantovou agenturou ČR¹, tatáž agentura pak v r. 2003 poskytla finanční příspěvek na vydání této publikace.

V rámci řešení projektu se podařilo získat ke spolupráci také celou řadu specialistů z oblasti přírodních věd – archeobotaniky, palynologie, archeozoologie, geologie, petrografie i metalografie. Výsledky jejich studia, které v řadě případů již napomohly k řešení otázek v tématech archeologického bádání a jindy byly pro formulování dalších otázek podnětem, znovu dokládají nepostradatelnost mezioborové spolupráce a konfrontace výsledků výzkumu různých vědních oborů.

Poděkování za spolupráci, bez níž by předkládaná práce nemohla vzniknout, náleží tedy jak kolegům a spolupracovníkům, kteří se na vedení dlouhodobého výzkumu podíleli, tak těm, kteří se zasloužili o následné vyhodnocení jeho výsledků. Současně je třeba na tomto místě také ocenit práci všech, kteří zajišťovali každodenní běh výzkumu, ať přímo v terénu nebo při jeho dalším zpracování. Mezi ně náleží mnozí z pracovníků odd. středověké archeologie ARÚ AV ČR Praha a Městského muzea v Čelákovcích, univerzitní i středoškolské studenti a nespočetná řada dalších spolupracovníků obou institucí. Bez jejich pomoci by archeologické stopy i hmotné doklady života našich předků, které donedávna byly ukryty pod boleslavskou dlažbou, zanikly lžící bagru či zůstaly ztraceny na bezejmenných skládkách, nebo by – ve variantě přijatelnější – nebyly nikdy poznány.

Předkládaná kniha, která vychází především ze svědectví archeologických pramenů, je prvním významnějším krokem směřujícím k poznání a prezentaci Staré Boleslavi raného středověku. Na něj by měly postupně navazovat kroky další, věnované dalším tématům archeologického studia, která zatím zpracovávána být nemohla, nebo byla dotčena jen okrajově. Připomeňme v této souvislosti rovněž skutečnost, že s pokračujícím záchranným výzkumem této lokality se soubor získaných pramenů nadále soustavně rozrůstá a otázka jeho komplexního zpracování se tak odsouvá stále více do budoucnosti.

Přes rozsáhlý a intenzivní výzkum i pokračující stavební aktivity zůstávají archeologické stopy historie jedné z významných přemyslovských lokalit raného středověku zatím stále ještě z velké části uchovány v jejich historických terénech. Věřme, že i zpřístupnění dosavadních výsledků výzkumu publikací, kterou právě otvíráte, přispěje k tomu, aby ochraně těchto archeologických pramenů byla v současnosti i v budoucnosti věnována taková pozornost, jaká jim, vzhledem k jejich mimořádné historické hodnotě, náleží².

Poděkování za cenné podněty a připomínky v diskusích při zrodu této knihy náleží především Jiřímu Mlíkovskému.

LITERATURA

- Bláhová, E. – Konzal, V. 1976:* První slovanská legenda o sv. Václavu (Vostokovova redakce). In: Staroslověnské legendy českého původu. Praha, 68–106.
- Lutovský, M. 1999:* Bratrovrah a tvůrce státu. Praha.
- Třeštlík, D. 1997:* Počátky Přemyslovců. Praha.

¹ Evid. č. 404/99/1060, řešitel PhDr. I. Boháčová, nositel ARÚ AV ČR Praha.

² Výklad zákonných norem státními orgány a praktické postupy místně příslušné státní administrativy v oblasti archeologické památkové péče vedou k tomu, že se zejména v posledních letech (2002, 2003) množí případy rozsáhlého ničení archeologických situací přímo v historickém jádru lokality včetně areálu NKP.

INTRODUCTION

Boleslav is one of the most frequently mentioned Czech Early Medieval sites in the written records of the Middle Ages. The reason for this is an event that took place here, at the seat of a member of the ruling Přemyslid family, and which was a key moment in the formative period of the early Czech state – the murder of Prince Wenceslas by his brother Boleslav. Until the end of the 1980's the reports of such written sources, which were concerned mainly with the person of Prince Wenceslas, were essentially the only source of information about the site, which – as a place belonging to the Přemyslids and later a capitular seat – played an important role in the early period of the development of the Přemyslid state in particular, although in the later Middle Ages its importance declined.

From 1988 onwards archaeological rescue excavations took place in the area of the former Přemyslid stronghold. Thanks to these, Stará Boleslav (Central Bohemia) is today one of the most intensively excavated Early Medieval sites of its kind in Bohemia, and given the extent and potency of the preserved settlement layers and structures dating to the early Middle Ages it is at the same time one of the archaeologically most significant. The excavations were organised jointly by the Institute of Archaeology of the (now) Czech Academy of Sciences in Prague and the Čelákovice Museum. They have yielded an extensive assemblage of high quality material for an understanding of the history and material culture of the Early Medieval Czech Lands in the broadest sense. This material has been the point of departure for studies of selected themes that aim to clarify the role and status of Stará Boleslav in the early Přemyslid state. The results achieved to date by these studies – which were supported in 1999–2001 by the Grants Agency of the Czech Republic – are presented below.

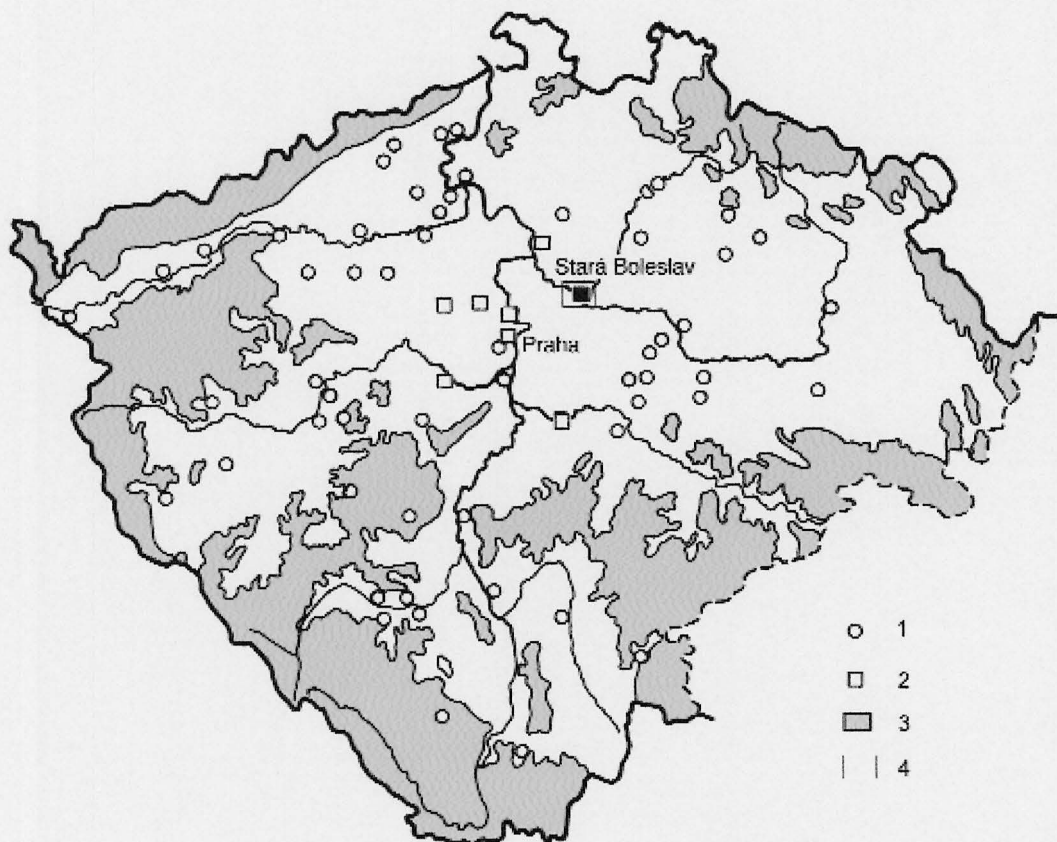

2. TOPOGRAFIE LOKALITY

IVANA BOHÁČOVÁ

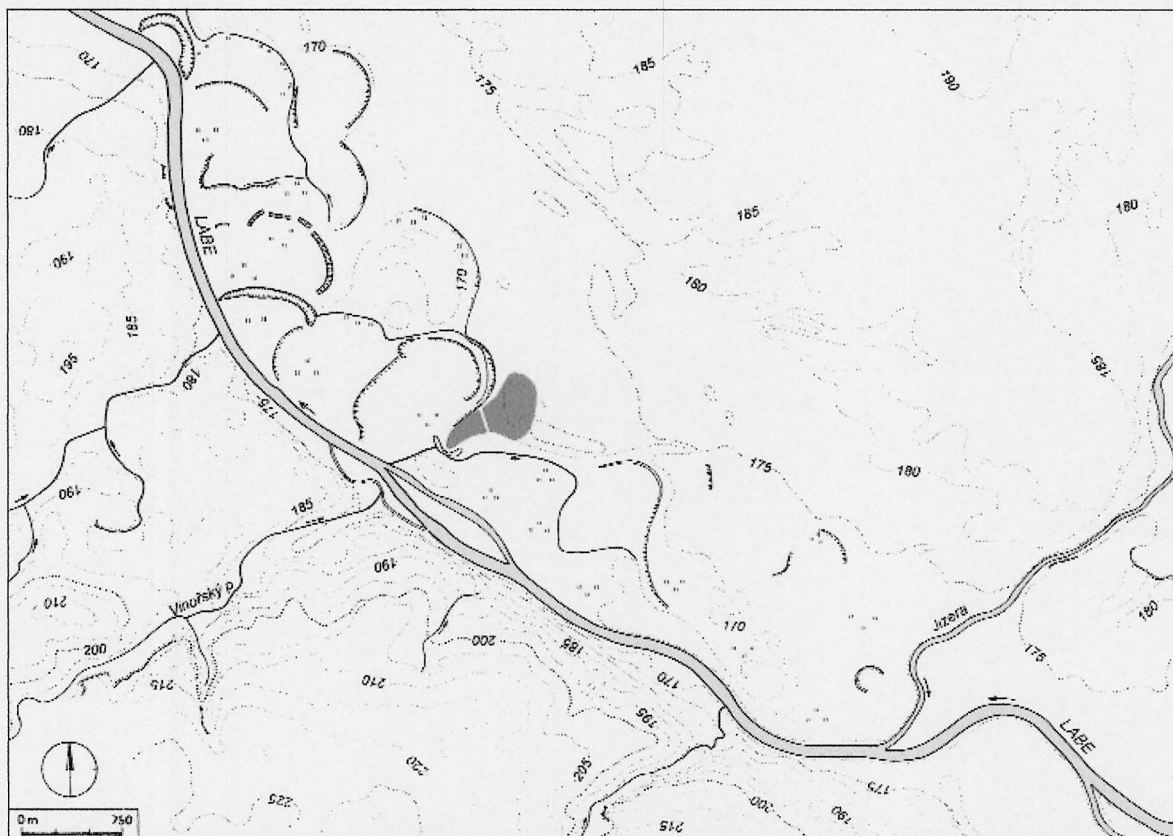

Raně středověký přemyslovský hrad Boleslav (dnes souměstí Brandýs nad Labem – Stará Boleslav, někdejší okr. Praha–východ, Středočeský kraj), jehož založení i jméno je v podání Kosmy (*Kosmas I*, 19) spojováno s Boleslavem I. ještě jako s nevládnoucím členem přemyslovského rodu, byl situován na pravém labském břehu v nížinné krajině, náležící horní části toku Labe s plně vyvinutou údolní nivou. Pro jeho založení byla zvolena výhodná poloha na křižovatce říční cesty s dálkovou pozemní komunikací, která překonávala řeku v místě maximálního zúžení nivy, v nevelké vzdálenosti od metropole státu, dostupné jednodenním pochodem (obr. 1). Cesta, která lokalitou procházela, bývá tradičně spojována s tzv. cestou žitavskou (*Vávra 1974*, 39–40; *Sláma 1988*, 52), směřující do oblastí severně od našeho území. Boleslaví, vzhledem k její výhodné poloze při přechodu přes labskou nivu, mohla procházet i jedna z alternativ tzv. cesty polské (*Boháčová 2003*),

Obr. 1. Mapa Čech se situací raně středověkých hradů (1, 2) v době vzniku Staré Boleslavi; 2 – hrady přemyslovské domény; 3 – území s nadmořskou výškou nad 500 m. Výřezem (4) vymezeno území zobrazené na obr. 2.

Fig. 1. Map of Bohemia showing the location of Early Medieval strongholds (1, 2) around the time of the founding of Stará Boleslav; 2 – strongholds of the Přemyslid domains; 3 – areas over 500m a.s.l. The section (4) is shown in more detail in figure 2.

Obr. 2. Geografické poměry okolí Staré Boleslavi. Výřez z mapy 1 : 25 000. Vrstevnice a vodní toky doplněné o relikty zaniklých říčních ramen. Výškopis podle M-33-66-A-d 1989. Relikty říčních ramen a vodní síť dle M-33-66-A-d (Brandýs n. Labem) 1955, 1 : 25 000 a mapování stabilního katastru. Značka pro louky odpovídá přibližně rozsahu dosud periodicky zaplavovaného území.

Fig. 2. Geographic relationships around Stará Boleslav, showing the fortified stronghold area. Extract from a 1:25 000 map. Contours and water courses complemented by relicts of former ox-bows. Altitudes according to M-33-66-A-d 1989. Ox-bow relicts and water network after M-33-66-A-d (Brandýs n. Labem) 1955, 1:25 000 maps and mapping of the stable cadaster. The symbol for water meadows reflects the approximate extent of the area hitherto flooded periodically.

tvořící součást severojižní dálkové historické komunikace procházející Řeznem a Prahou. Ta z Pražské kotliny po přechodu Labe směřovala labským pravobřežím dále na slezskou Vratislav (Třeštík 2000, 51; Buko 2000, obr. 8). Poloha v místě příhodném pro přechod labského toku, v níž byl přemyslovský hrad založen, se pro labské pravobřeží z geografického hlediska jeví jako přirozená křižovatka historických dálkových komunikací protínajících Evropu v obou základních směrech, severojižním i východozápadním.

Místo, situované v mírně vyvýšené poloze v údolní nivě na pravém břehu Labe při soutoku Labe s Jizerou, který byl tehdy v jeho těsné blízkosti, bylo přirozeně chráněno meandrujícím říčním tokem i jeho dočasně zaplavovanými mrtvými – již zčásti patrně zazeměnými – rameny. Podle geomorfologického členění České republiky (Demek et al. 1965) se sledovaná oblast nachází v České vysočině v jednotce České křídové tabule, blíže pak v Mělnické kotlině, zahrnující úsek labského údolí mezi Mělníkem a Lysou nad Labem. Jazykovitý ostroh, na kterém lokalita leží, vystupuje z nivy a převyšuje okolní terén (v úrovni cca 170 m n. m.) ve své užší k jihozápadu vybíhající části o pouhé 2 m. O něco vyšší je převýšení části východní, rozestupující se již směrem k říční terase, kde maximální kóta dosahuje 176 m n. m. Každoročně zaplavovaná úroveň terénu se pohybuje kolem 168 m n. m. (obr. 2, 3; blíže k morfologii viz Herichová 2003).

Dnešní Stará Boleslav je vyhlášenou městskou památkovou zónou, jejíž součástí jsou dva areály NKP se sakrální architekturou, a lokalitou, která byla jako kulturní památka Přemyslovské hradiště, k.ú. Stará Boleslav, v r. 1987 zapsána do Ústředního seznamu kulturních památek (č. 4119). Současná zástavba přesahuje rámec areálu někdejšího přemyslovského hradu, její podoba však vychází

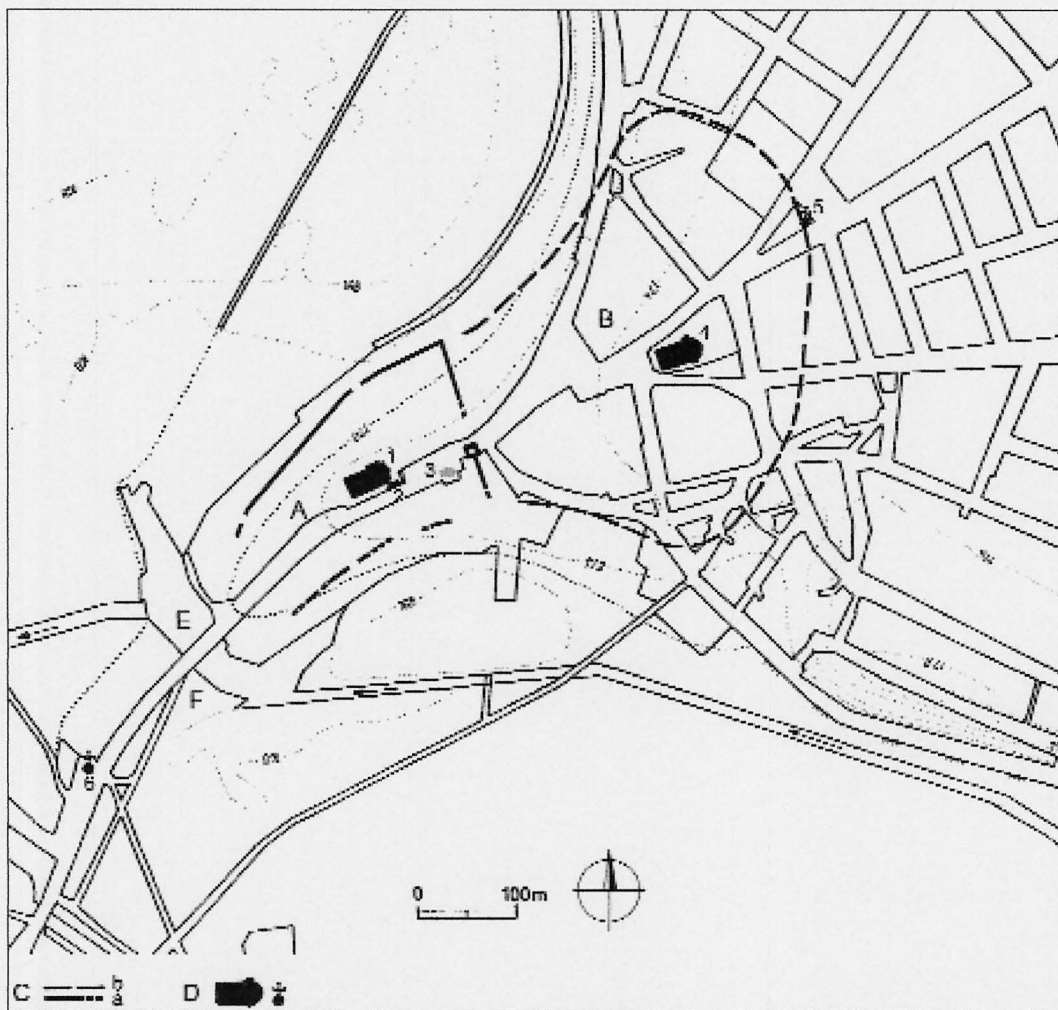

Obr. 3. Stará Boleslav v pohledu od severu. Letecký snímek. Foto J. Špaček 1999.

Fig. 3. Stará Boleslav from the north. Aerial photograph by J. Špaček 1999.

z historického členění lokality, z rozmístění dochovaných historických staveb (sakrální architektura a četné další církevní objekty, fortifikace – obr. 4, 5), jejichž počátky sahají v některých případech až do raného středověku. Utváření lokality bylo ovlivněno přírodním prostředím, morfologií terénu a systémem cest, jehož základní součástí je úsek náležící zmíněné dálkové komunikaci.

Někdejší jádro přemyslovského hradu (obr. 5: A) je v nevelkém prostoru sevřeném dosud z velké části dochovanou gotickou hradbou (obr. 5: Ca) zastavěno dnes jen řídké, souvislejší řada objektů lemuje pouze z jihovýchodní strany hlavní komunikaci, procházející od jihozápadu k severovýchodu celým areálem. Rovněž zástavba na ploše někdejšího předhradí, přiléhající k hradbou vymezenému areálu od severovýchodu (obr. 5: B), se ani v průběhu historických období ani v době nedávné příliš nerozvinula. V současnosti je vedle několika historických objektů tvořena rodinnými domky, případně nepočtenými domy vícepodlažními nebo menšími průmyslovými objekty. Východní hranice předhradí, dříve s velkou pravděpodobností opevněného, není především v jižní části lokality dosud přesněji vymezena. Prokázána není však ani v severní části, kde určité indicie jejího průběhu existují. Směrem k západu, severu i jihu respektuje dnešní osídlení, podobně jako osídlení historické, linii hrany ostrohu. Nízký a jen nepatrně zvlněný ostroh od jihozápadu lemuji tzv. tůně (obr. 5: E), které jsou pozůstatkem zaniklého říčního ramene. Mezi nimi a dnešním tokem Labe se nalézá poloha Hluchov (obr. 5: F), známá nálezem depotu stříbrných mincí z poslední třetiny 10. stol. (*Skalský 1932*). Řeka Jizera, která ve středověku ústila do Labe někde v bezprostředním okolí Staré Boleslavi, se dnes vlévá do Labe o několik kilometrů jižněji. Na protějším levém labském břehu, vystupujícím o něco příkřeji do roviny táhnoucí se až k Pražské kotlině, leží Brandýs nad Labem, jehož prostor i okolí byly osídleny jak v době prehistorické, tak v období raného středověku (*Prášek 1908, 3–4; Turková–Dreslerová – Špaček 1987; Tomková 1998*). Písemné doklady o Brandýse náleží až počátku 14. stol. Osídlení na levém břehu bylo také považováno za přirozené zázemí Staré Boleslavi (*Sláma 1988, 52*), v době založení lokality bylo ale osídleno i její bezprostřední okolí na pravém břehu Labe. Sídliště v nížinné poloze a lokality na vyvýšených říčních terasách, datovatelné do doby středohradištní, jsou známy z poloh Sedlčánky, Čelákovice, Toušeň–Hradištko, Zápy, Mochov a ze vzdálenějšího Přerova n. Labem, uváděna jsou i četná pohřebiště shodného stáří na území katastrů obcí Čelákovice, Mochov, Zeleneč, Zápy, Záluží, Nehvizdky, Přerov n. Labem (*Špaček 1972; 1989; 1990; Špaček – Snitilý 2003, 322, 324, 331, 334, 352–3, 360–361, 370, 389, 394, 399, 406*).

Obr. 5. Stará Boleslav. Schematizovaný půdorys lokality doplněný výškopisem (převzato ze ZM 1 : 5 000). A – vnitřní hrad; B – předhradí; C – opevnění, a – dochované relikty gotického opevnění s branou, b – předpokládaný průběh opevnění v raném středověku; D – sakrální architektura: 1 – bazilika sv. Václava, 2 – kostel sv. Klimenta, 3 – kostel neznámého zasvěcení, 4 – kostel Nanebevzetí P. Marie, 5 – kaple sv. Podivena, 6 – kaple sv. Rocha; E – tzv. tůň (relikt říčního ramene); F – poloha Hlučov.

Fig. 5. Stará Boleslav. Schematic plan of the site with altitudes (taken from 1:5 000 maps). A – core of the stronghold; B – bailey; C – fortifications, a – surviving Gothic fortifications with gate, b – presumed course of the Early Medieval fortifications; D – sacral architecture: 1 – St Wenceslas' Basilica, 2 – St Clement's Church, 3 – church of unknown dedication, 4 – Church of the Assumption of the Virgin, 5 – Chapel of St Podiven, 6 – Chapel of St Roque; E – pool (relict of a river arm); F – Hlučov area.

Špaček, J. – Snitilý, P. 2003: Archeologické akce na území sledovaném Městským muzeem v Čelákovcích od konce 19. stol. do roku 2000. In: Výzkumy v Čechách 2000. Praha, 317–415.

Turková–Dreslerová, D. – Špaček, J. 1987: Brandýs nad Labem – Stará Boleslav, okr. Praha–východ [zpráva o výzkumu]. In: Výzkumy v Čechách 1984–1985. Praha, 19–20.

Tomková, K. 1998: Brandýs nad Labem, okr. Praha–východ [zpráva o výzkumu]. In: Výzkumy v Čechách 1996–1997. Praha, 15.

Třeštlík, D. 2000: „Veliké město Slovanů jménem Praha“. Státy a otroci ve střední Evropě v 10. stol. In: L. Polanský – J. Sláma – D. Třeštlík, eds., Přemyslovský stát kolem roku 1000. Na paměť knížete Boleslava II. († 7. února 1999). Praha.

Vávra, I. 1974: Žitavská cesta, Historická geografie 12, 27–91.

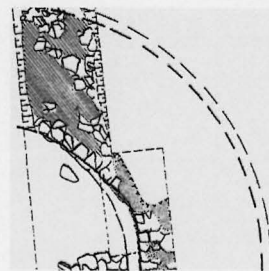
SITE TOPOGRAPHY

The Early Medieval stronghold was located in the lowlands along the Labe (Elbe) with a fully developed valley floodplain (Figs. 1–3), at a location advantageous from the point of view of communications where the major river route was crossed by the terrestrial long–distance trade route leading from Bohemia to the Baltic. The site, lying on a slightly elevated spur over the confluence of the Labe and the Jizera, was naturally protected by the meandering course of the river and its temporarily inundated ox–bows. The built up area today, like that in the past, respects the line of the edge of the spur rising above the area flooded annually, and to the east does it extend beyond the former Přemyslid stronghold. The structural form stems from the historic division of the site, and from the distribution of surviving historic buildings (sacral architecture and numerous other ecclesiastical structures, fortifications – Figs. 4–5), the origins of which reach back in several cases to the Early Middle Ages. The former core of the stronghold, which lay in an area constricted by part of the Gothic ramparts, is today only sparsely built over. Even building on the adjacent area to the east, which in the Early Middle Ages was relatively coherently settled and was clearly also fortified, is not particularly developed. On the floodplain, between the spur and the present course of the Labe, lies the Hluchov area, well known as the site of a coin horde dating to the latter third of the 10th century.

The broader area in the which the site lies was densely settled even in prehistory. Early Medieval settlements are known on both banks of the Labe – settlement on the left bank has been adjudged the natural hinterland of the stronghold, while at the time of its founding the immediate neighbourhood on the right bank was also occupied (the lowland settlement of Sedlčanky, sites on raised river terraces: around Čelákovice, Toušň–Hradištko, Zápý, Mochov and more distant Přerov nad Labem; cemeteries: in the cadasters of Čelákovice, Mochov, Zeleneč, Zápý and Nehvízdky).

5. ZÁCHRANNÝ ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM OD r. 1988

IVANA BOHÁČOVÁ

5.1. TERÉNNÍ AKTIVITA

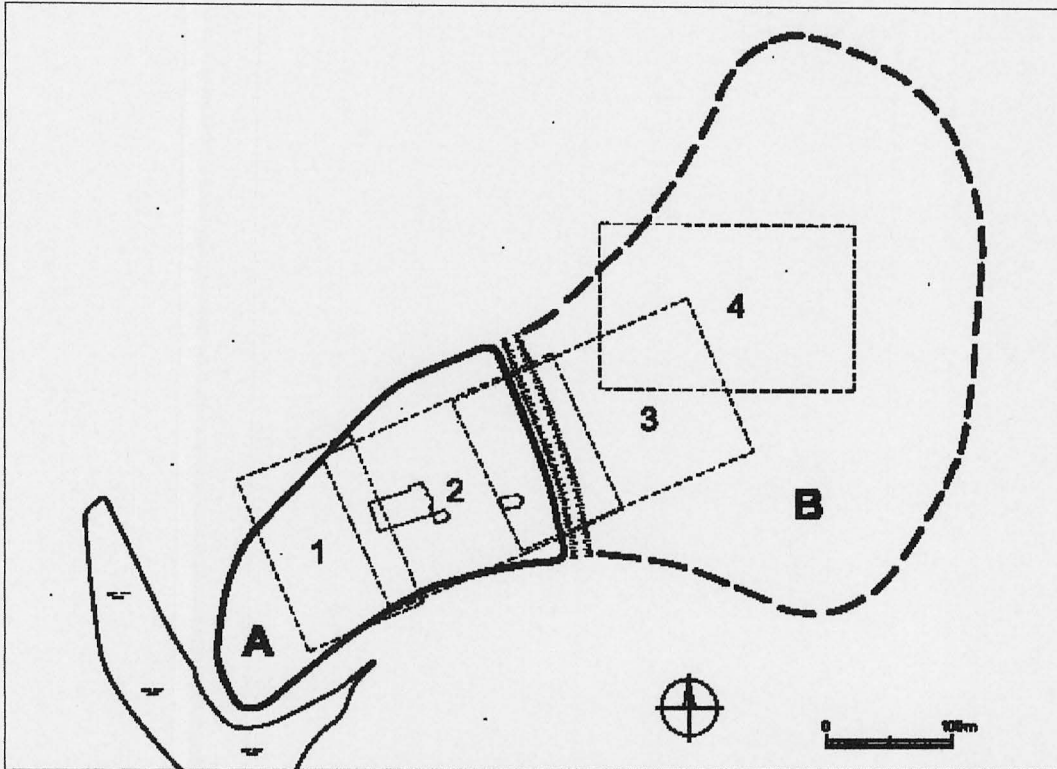
V roce 1988 byl v souvislosti s budováním inženýrských sítí v celém prostoru Staré Boleslavi zahájen záchranný archeologický výzkum. Od tohoto roku pokračuje v závislosti na rozsahu stavebních aktivit v různé intenzitě. Byl zajišťován pracovníky odd. archeologie středověku ARÚ AV ČR Praha a MMČ. Do r. 1994 lze výzkum označit jako týmový. Vedle I. Boháčové (ARÚ) a J. Špačka (MMČ) se na jeho vedení podílela řada pracovníků odd. archeologie středověku ARÚ, v l. 1988–1989 a 1993–1994 především J. Frolík, v l. 1991–1992 zejména I. Herichová. Konkrétní podíl jednotlivých pracovníků na výzkumu vyplývá z údajů originální terénní dokumentace.

Postupem doby se výzkum Staré Boleslavi stal záchranným výzkumem systematickým, jehož rozsah a kvalita kolísaly nejen v závislosti na četnosti stavebních zásahů, ale i na dalších faktorech. Mezi faktory negativní patří, zvláště v nedávném období (po r. 1996 dosud), fungování státní správy v té oblasti památkové péče, která se týká záchranného archeologického výzkumu. V jeho důsledku nejen že nebylo možné v kvalitním systematickém koncepčně vedeném výzkumu odpovídajícímu významu lokality a stavu jejího dochování dále pokračovat, ale v několika případech došlo i ke zničení cenných archeologických terénů nebo jejich částí (sondy LX – ppč. 2550, LXX/96 – ppč. 7, 7/2002 – ppč. 1574, plocha za závěrem baziliky sv. Václava 2003 – NKP, ppč. 1667). Za velmi významnou a úspěšnou výzkumnou sezónou lze z tohoto pohledu naopak považovat r. 1995, kdy probíhala rozsáhlá rekonstrukce centrálních ploch a hlavních komunikací včetně inženýrských sítí. Během ní se, ve spolupráci s MÚ Brandýs n. Labem – Stará Boleslav jako investorem stavebních prací, podařilo koordinaci aktivit zúčastněných stran zajistit alespoň menší plošné odkryvy cíleným výběrem ploch pro výzkum na všech ohrožených a archeologicky významných místech areálu (vyjádření ARÚ AV ČR Praha čj. 7146/94).

Etapy záchranného archeologického výzkumu 1988–1998 jsou v následujícím přehledu dokumentovaných sond a řezů řazeny podle roků a dále v závislosti na území, ve kterém výzkum probíhal, nebo na stavební akci. V přehledu je odkazováno na nálezové zprávy (touto formou mohla být zatím zpřístupněna jen část výzkumů – viz seznam pramenů a literatury), hlášení a zprávy pro investory uložené v archivu ARÚ Praha, případně v MMČ. Situační zaměření archeologicky sledovaných ploch bylo v prvých sezónách výzkumu přejímáno vesměs z technické dokumentace investora (1988–1991). Ta se však ukázala z hlediska potřeb archeologického studia jako málo detailní a nepřesná a další zaměřování bylo prováděno již pracovníky obou archeologických pracovišť (plán 1 : 1 000 v příloze, detailní výseky centrálních částí areálu obr. 2–5, situování výseků obr. 1; plán v příloze doplněn již o sondy do r. 2000).

Přehled etap archeologického výzkumu

Komentář: není-li dále specifikováno, pojem *sonda* označuje plošně zkoumané situace, pojmy *úsek* nebo *řez* jsou užívány v případě pouhé dokumentace a následného vzorkování stěn výkopu. Není-li uvedeno jinak, byl výzkum zajišťován v kooperaci obou institucí.

Obr. 1. Stará Boleslav. Předpokládaný rozsah opevněné plochy raně středověkého hradu s kostely a s příkopem oddělujícím předhradí (B) a vnitřní hrad (A). Umístění detailních výseků (1–4) půdorysné situace lokality s rozvržením sond.

Fig. 1. Stará Boleslav. Presumed extent of the fortified area of the Early Medieval stronghold with churches and the moat dividing the bailey (B) from the stronghold core (A). The locations of detailed sections (1–4) of the plan with the distribution of trenches.

I. 1988

záchranný výzkum při budování inženýrských sítí – Šarochova ul.: **úseky 1–10, I–X, IIA** (Frolík 1989a)

II. 1989–1990

a) předstihový záchranný výzkum při budování inženýrských sítí v ul. M. Švabinského a na Svatováclavském nám.: **sondy A, B, C, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N, O, úseky P, R, S, T, U, bez označení: úsek Hlučov** (Frolík 1989b; 1990; Boháčová – Frolík – Špaček 1992)

b) záchranný výzkum při budování inženýrských sítí v jižní části předhradí: **úseky 11–42** (Frolík – Boháčová – Špaček 1992)

III. 1991

předstihový záchranný výzkum při budování inženýrských sítí na Svatováclavském nám., záchranný výzkum v ploše Mariánského nám. a ve Školní ul. (Boháčová 1991)

a) Svatováclavské nám.: **sonda S, T, U** (duplicitní označení)

b) Mariánské nám.: **úsek 43–45, příčné překopy (řezy) I–VIII**

c) Školní ul.: **řez I, II**

IV. 1992

předstihový záchranný výzkum při budování inženýrských sítí a ověřovací sondáž (Z) na Svatováclavském nám., záchranný výzkum v ploše Mariánského nám. a v ul. M. Švabinského (Boháčová 1992)

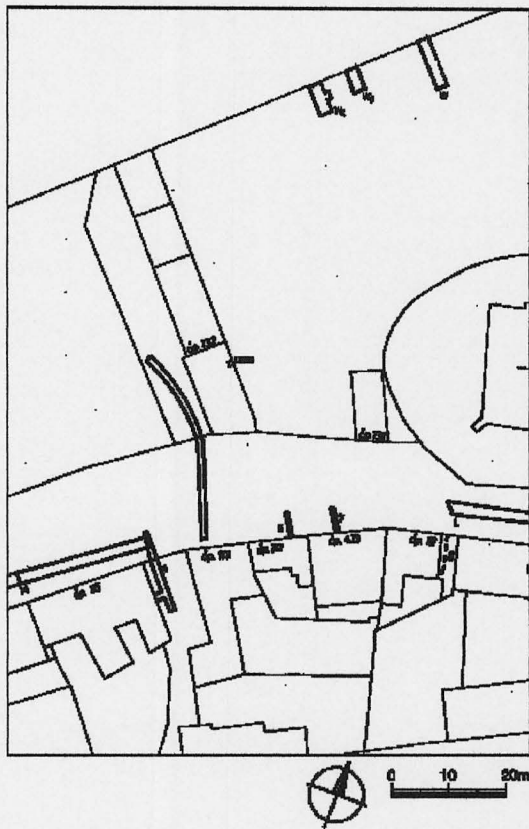
a) Svatováclavské nám.: **sondy V/I–III, X, Y, Z**

b) Mariánské nám.: **úsek 46**

c) ul. M. Švabinského: **přípojky 1–11**

V. 1993

ověřovací sondáž **W(1–3)** při severním okraji děkanské zahrady (Boháčová 2001a)

Obr. 2. Výsek půdorysné situace s rozvržením sond – vnitřní hrad – výsek západní části ostrohu (1).

Fig. 2. Section of the situation in plan showing the distribution of trenches – stronghold core – western part of the spur (1).

VI. 1994

a) záchranný výzkum při úpravě komunikace a budování inženýrských sítí v ul. Maxe Švabinského: **sondy J2, H2, F2** (plošná dokumentace narušených ploch) – **úseky L2/1–3, I–II, přípojka 12a, b** při čp. 132 (Boháčová 1994)

b) záchranný výzkum při kladení inženýrských sítí v areálu kostela sv. Václava – **přípojka 13**

c) ověřovací sondáž **W4** při severním okraji děkanské zahrady (Boháčová 2001a)

d) záchranný výzkum při budování inženýrských sítí v ploše Mariánského nám. a přilehlých komunikacích: **úseky – řezy 47–52, 54–57**, jako č. 53 dodatečně označen řez z r. 1990 (Frolík – Špaček 1995a; 1995b)

VII. 1995

a) záchranný předstihový výzkum při úpravě hlavní komunikace a veřejných prostranství; ul. Maxe Švabinského, Svatováclavské nám., areál a okolí kostela sv. Václava, Mariánské nám. (Boháčová 1996a; 1996b): **sondy I–LII** (u plánu v příloze vzhledem k možné záměně se sondami značenými písmeny užito označení **I, V, X**); s minimální plošnou dokumentací nebo bez plošného výzkumu: VII, VIII, X, XI, XXII, XXXV–LII; sonda XXXIV náleží pod bod c; XXVII – úsek mezi čp. 101 a prolukou zasypán bez dokumentace, XLIII – příčný úsek při vyústění Mělnické – negativní, XXIII = XXA, LIII–LIX – neobsazeno?

b) záchranný výzkum při zřizování sítě Telecomu v areálu předhradí, jižní část předhradí (ul. Železná s okolím): **úseky I–X, I–III** U staré školy (dupl. označení)

c) záchranný předstihový výzkum při budování odvodnění ve vstupním areálu do děkanství: sonda **XXXIV**

VIII. 1996

a) záchranný výzkum na Mariánském nám. – **sondy LX** (plošný výzkum po narušení plochy těžkou mechanizací) – **LXVI, LXXII**; LXV (spodní vyvýšená terasa před kostelem P. Marie – negativní bez dokumentace i zaměření)

b) předstihový a záchranný výzkum plochy v areálu fy Zemek (ppč. 7) – **sonda LXX** (Boháčová 1997a; 1997b)

c) záchranný výzkum rýh pro inženýrské sítě – areál fy Zemek (ppč. 7) – **sondy LXIX/A–G, LXXI/J, S**

d) záchranný výzkum v areálu kostela P. Marie (MMČ) – **sonda LXXIII, PM I–XIV** (Špaček 1997b)

e) záchranný výzkum v areálu a v okolí kostela sv. Václava (MMČ) – **sonda LXVII–LXVIII**

IX. 1997

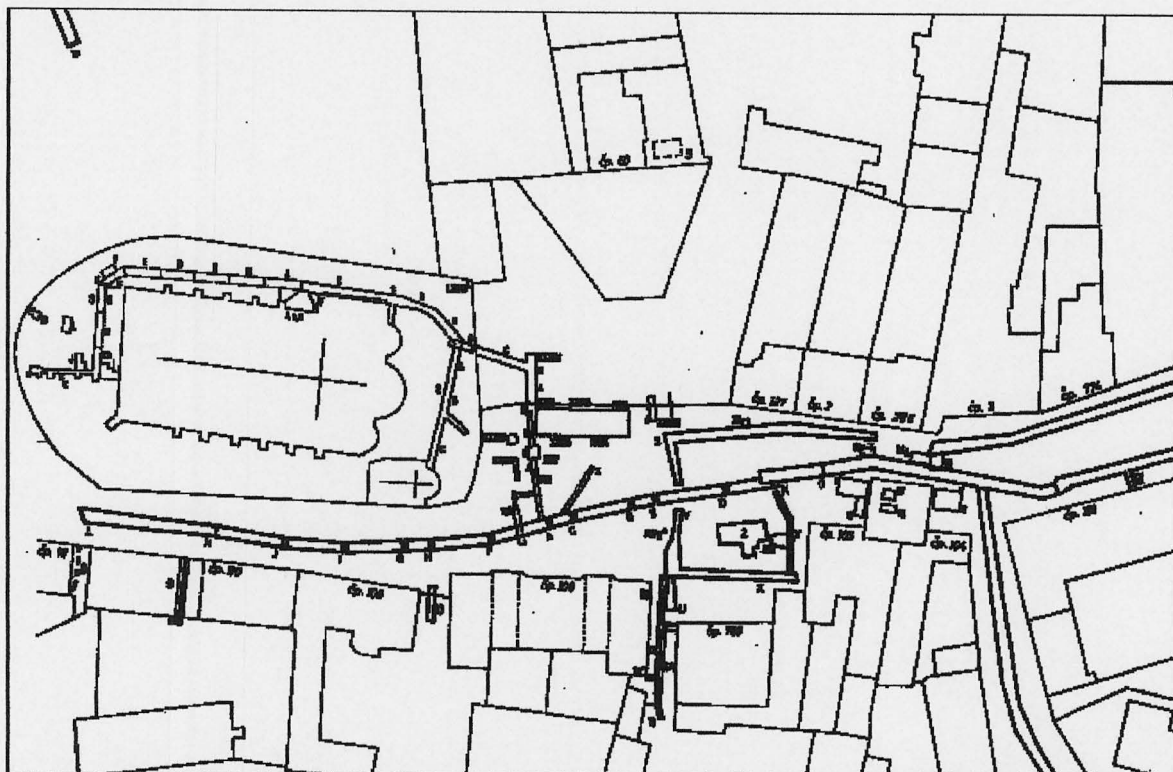
záchranný předstihový výzkum v areálu kostela sv. Václava (východní část): **sondy 1/A–F, 2/A–D** (Boháčová 1997c; 1999; 2000b; Špaček – Boháčová 2000)

X. 1998

a) záchranný předstihový výzkum při budování odvodnění v areálu kostela sv. Václava (západní část): **sondy 3A–M** (Špaček – Boháčová 2000)

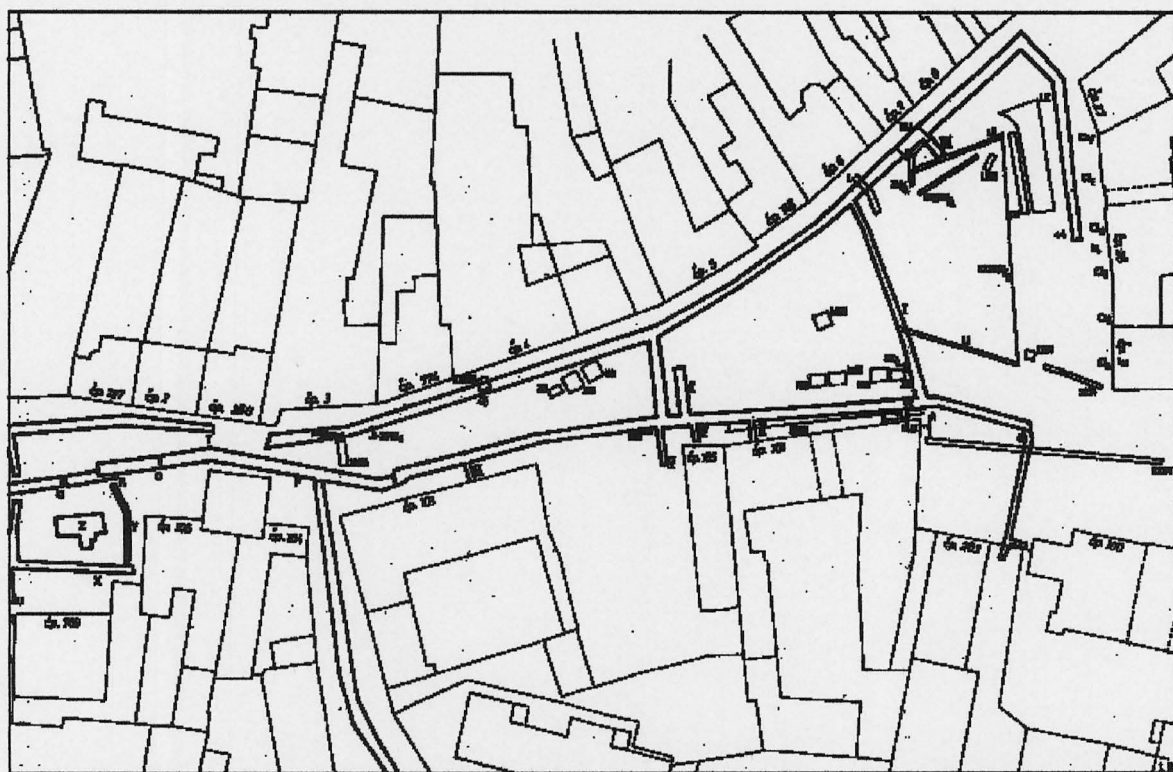
b) ověřovací sondáž při západní části Vrábské kaple: **sonda 4** (Boháčová 2000c)

c) záchranný výzkum v jižní část předhradí – ul. Šárochova, Lázeňská, dvůr čp. 101 (MMČ): **sondy XC–XCII**

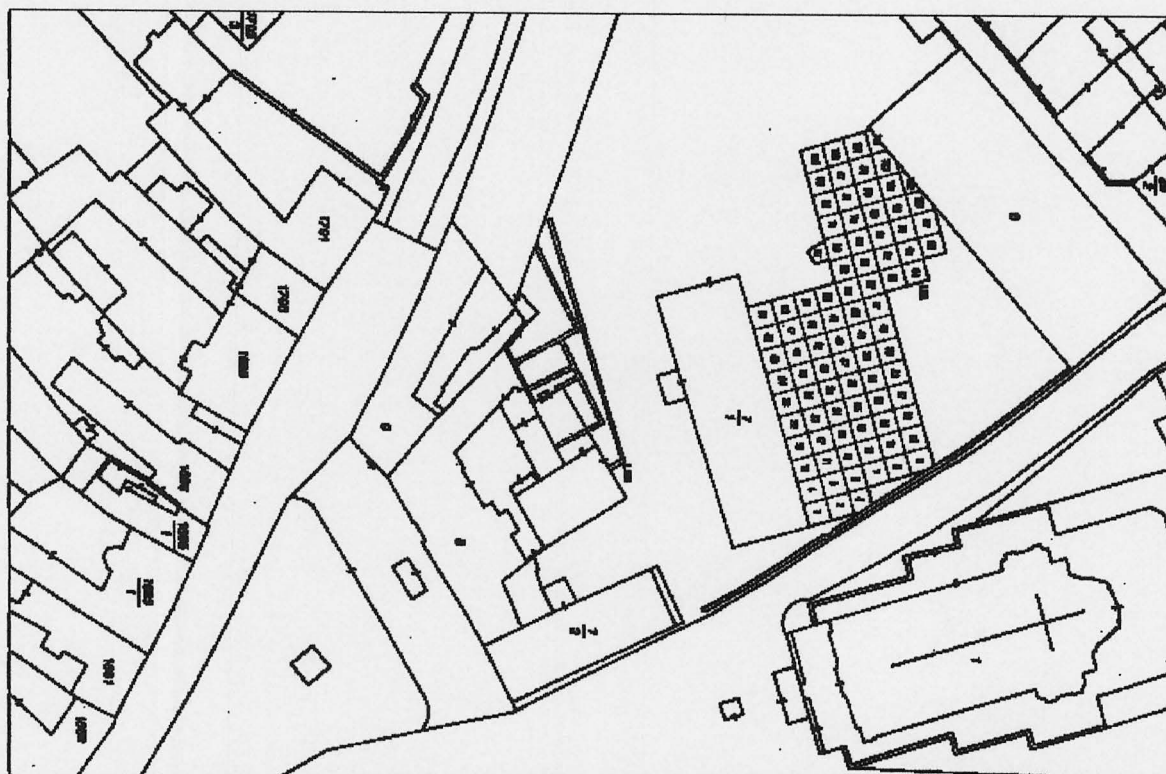
Obr. 3. Výsek půdorysné situace s rozvržením sond – vnitřní hrad – centrální část (2).

Fig. 3. Section of the situation in plan showing the distribution of trenches – stronghold core – central part (2).

Obr. 4. Výsek půdorysné situace s rozvržením sond – předhradí – západní část (3).

Fig. 4. Section of the situation in plan showing the distribution of trenches – bailey – western part (3).

Obr. 5. Výsek půdorysné situace s rozvržením sond – předhradí – východní část (4).

Fig. 5. Section of the situation in plan showing the distribution of trenches – bailey – eastern part (4).

Plán v příloze – vysvětlivky

Stará Boleslav 1988–2000. Přehled archeologicky dotčených situací ve schematizovaném plánu zástavby (poklad ZM 1 : 1000, listy Brandýs n. Labem 9–6/41–44, Stará Boleslav 9/1–9/4). Vyznačeny jsou všechny archeologicky sledované plochy a linie narušené v souvislosti se stavebními a rekonstrukčními pracemi bez rozlišení charakteru výzkumu a způsobů dokumentace. Označení sond a úseků dle původního terénního značení. Případná duplicitní označení lomem číslem roku výzkumu, římské číslice zaměnitelné s označením písmeny doplněny v centrální části areálu tečkou (I., V., X. = V/95), na ostatní ploše předhradí jsou takto označované úseky vázány na názvy komunikací. Přejmenování ul. po r. 1989 (původní/nové): nám. Míru / Mariánské nám., Ed. Urxe / Štefánikova, Gottwaldova / Boleslavská, Jana Švermy / K Dálnici, Lad. Zápotockého / Benátecká, Zd. Nejedlého / Dr. Beneše.

Legend to the appended plan

Stará Boleslav 1988–2000. Overview of the situations subject to archaeological monitoring on a schematic plan of the built-up area (based on the 1:1000 Basic Map, sheets 9–6/41–44 Brandýs nad Labem and 9/1–9/4 Stará Boleslav). All of the areas monitored archaeologically and lines disturbed in connection with construction and reconstruction work are shown, with no distinction made as to the character of the research or the means of documentation employed. Trenches are shown with their original field designations. Where there is duplicity, an oblique stroke separates the year of investigation, with Roman numerals interchangeable with written letters in the central part of the area followed by periods (I., V., X. = V/95), elsewhere in the bailey stretches indicated thus are to be associated with street names. Street names changed after 1989 are (original/new): sq Míru / Mariánské sq; Ed. Urxe / Štefánikova, Gottwaldova / Boleslavská, Jana Švermy / K Dálnici, Lad. Zápotockého / Benátecká, Zd. Nejedlého / Dr. Beneše.

5.2. KONCEPCE A METODY TERÉNNÍHO VÝZKUMU

Záchranný archeologický výzkum Staré Boleslavi vyvolaný intenzívní stavební aktivitou v celém areálu někdejšího přemyslovského hradu (obr. 6–19) nemohl být systematicky rozvíjeným odkryvem. Zkoumaná místa lze charakterizovat jako náhodný vzorek dochovaných archeologických situací (celkový přehled do r. 2000: plán v příloze), který představuje jejich jen obtížně definovatelný výsek. Pouze pro ověření mimořádných situací (celokamenné opevnění z raného středověku, vztah Vrábské kaple k navazujícímu zdivu baziliky sv. Václava) byly v ojedinělých případech položeny

Obr. 6. Stará Boleslav 1989. Sonda P – prostor zúžení při bráně gotického opevnění. Bagrování výkopu pro hlavní řád plynu v místech hradištního příkopu. Foto od západu.

Fig. 6. Stará Boleslav 1989. Trench P – space narrowing to the gates of the Gothic fortifications. Machine digging for a gas main on the site of the enclosure ditch. Photograph from the west.

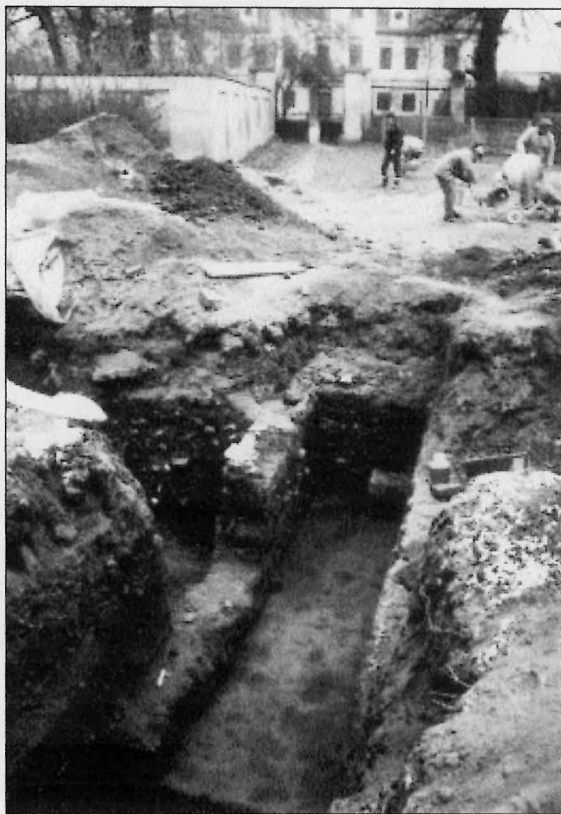
Obr. 7. Stará Boleslav 1989. Situace plošně zkoumaných sond v trase plynovodu na Svatováclavském nám. a v ul. M. Švabinského. Foto od východu.

Fig. 7. Stará Boleslav 1989. The situation of trenches employing open-area excavation along the route of the gas main from Svatováclavské sq and M. Švabinského st. Photo from the east.

Obr. 8. Stará Boleslav 1995. Situace při rekonstrukci plochy Svatováclavského nám. Foto od západu.

Fig. 8. Stará Boleslav 1995. Situation during reconstruction of the area of Svatováclavské sq. Photo from the west.

Obr. 9. Stará Boleslav 1995. Sonda XXXIV se souvrstvím raně středověkých objektů v trase výkopu pro odvodnění areálu kostela sv. Václava. Foto od jihu.

Fig. 9. Stará Boleslav 1995. Trench XXXIV with the stratigraphy of Early Medieval features along the line of a drainage ditch in the area of St Wenceslas' Church. Photo from the south.

sondy malého rozsahu, které nebyly vyvolány stavební aktivitou, nebo byly výkopy pro stavební účely rozšířeny více do plochy (plán v příloze a obr. 2–3: W1–3/1993, W4/1994, 1D/1997, 4/1998).

Volba metody výzkumu závisela na rozsahu historických terénů určených k zániku, na charakteru stavebních akcí a jejich harmonogramu a také na situování místa v rámci osídleného areálu. V prvních etapách výzkumu byly plošně zkoumány jen polohy ve vnitřním areálu přemyslovského hradu, v předpokládaném prostoru předhradí byly pouze dokumentovány obnažené řezy výkopů. Po získání základního přehledu o mocnosti, charakteru a stavu dochování historických souvrství v areálu hradiště bylo již možné vymezit zóny podle kvality a kvantity archeologických pramenů a plošné sondáže směřovat především do míst, která se jevila jako klíčová pro poznání lokality (zvl. v r. 1995 – sondy I, V, XVIII, XII, XIII, XV, XVI, XVII, XIX, XX, XXVI, XXXIV – umístění sond plán v příloze a obr. 3–4, příklady dokumentovaných archeologických terénů a struktur obr. 9–12, 17–18). Maximální ochrana archeologických pramenů, dochovaných v nezvyklém rozsahu a kvalitě, byla také základní koncepcí dalšího archeologického výzkumu. Vycházela z možné zonace lokality podle hodnoty archeologických situací a směřovala k minimalizaci zásahů do terénu, kterou by bylo možné zajistit spoluprací s investory již ve stadiu přípravných projektových prací. Tuto koncepcí se ale po r. 1995 již nedaří prosazovat.

Pokud jde o plošný rozsah, největší výzkumy proběhly v r. 1996 v areálu předhradí. Prvý z nich (sonda LX) byl však zahájen až v okamžiku, kdy neohlášenou úpravou prostoru komunikace na Mariánském náměstí byly odstraněny sídlištní vrstvy raného středověku v ploše 100 m² většinou až na úroveň povrchu podloží (obr. 13) a dokumentována mohla být jen torza historických situací. Prostor západně od Jezdecké ul. v areálu někdejší jezuitské koleje (sonda LXX – 800 m²) byl zčásti zkoumán v předstihu před terénními úpravami odkryvem rozvíjejícím se do plochy v síti čtverců 4 x 4 m (obr. 14–16) bez zachování kontrolních bloků. Pro dokumentaci řezů náleзовými situacemi byly využívány stěny hran čtverců, jejich částí (v případě komplikované situace byly řezy kladeny např. v odstupech 100 cm), případně přirozené hrany objektů. Také zde však byla staveništní plocha před zahájením výzkumu z velké části poškozena těžkou mechanizací. Tím došlo k znehodnocení naleziště, které do té doby uchovávalo v rámci lokality nejrozsáhlejší dosud známé pozůstatky sídlištních souvrství raného středověku, i jeho vypovídací hodnoty jako celku. Varianta metody postupného rozvíjení výzkumu „do plochy“ bez standardních (tj. úzkých) kontrolních bloků byla užita i v liniových sondách v l. 1997–1998 v areálu kostela sv. Václava (sondy 1–3, minimální šíře výkopu 100 cm – obr. 19), kde mezi zkoumanými částmi byly ponechávány zemní bloky, jejichž délka se v optimálním případě pohybovala mezi 2–3 m¹. Prioritou výzkumu bylo vždy postupné rozebírání historických terénů po přirozených vrstvách a od nejmladší stratigrafické jednotky k jednotkám starším. Odstranění recentního nadloží bylo vesměs zajištěno stavebníkem (těžkou mechanizací i ručním kopáním). Výzkum byl i v případě, že stavba neměla dosáhnout přírodního písčitého podloží, většinou zastaven až

¹ Pokud tento požadavek nebylo možné z technických a organizačních důvodů dodržet, měla tato skutečnost většinou negativní dopad na čitelnost stratigrafie a komplikovala ztotožnění vrstev jednotlivých částí sekvence.

Obr. 10. Stará Boleslav 1995. Sonda V, torzo opukové konstrukce a zčásti odkryté kamenné dláždění v nadloží výplně hradištního příkopu. Pohled shora od jihovýchodu.

Fig. 10. Stará Boleslav 1995. Trench V, the body of a marlstone structure and partly revealed hardcore in the overburden of the stronghold moat fill. Seen from roughly the south-east.

Obr. 11. Stará Boleslav 1995. Stratigrafie severního profilu v soustavě sond XXVI–XXX. Raně středověký horizont o mocnosti cca 100 cm (mimo objekty zahloubené do podloží) tvoří spodní polovinu souvrství. Pohled od jihovýchodu.

Fig. 11. Stará Boleslav 1995. Stratigraphy of the northern profile in trenches XXVI–XXX. The Early Medieval horizon, some 100cm thick (excluding features sunk into the subsoil) forms the lower half of the stratigraphy. View from the south-east.

Obr. 12. Stará Boleslav 1995. Sonda XIII. Detail východního profilu s raně středověkým souvrstvím v těsném východním sousedství přírodní (?) deprese.

Fig. 12. Stará Boleslav 1995. Trench XIII. Detail of the eastern profile with Early Medieval stratigraphy in close proximity to a natural (?) depression.

Obr. 13. Stará Boleslav 1996. Sonda LX – východní část Mariánského náměstí. Pozůstatky terénu raného středověku, které se nalézaly přímo pod dlažbou, byly poškozeny při rekonstrukci komunikace.

Fig. 13. Stará Boleslav 1996. Trench LX – the eastern part of Mariánské sq with the Early Medieval terrain disturbed during communications infrastructure reconstruction.

Obr. 14. Stará Boleslav 1996. Postupné rozebírání reliktů raně středověkých terénů v ploše bez standardních kontrolních bloků v síti čtverců 4 x 4 m v sondě LXX. Pohled na řez 16 ve čtverci 87 a situaci v S části severovýchodního sektoru.

Fig. 14. Stará Boleslav 1996. The gradual removal of relicts of the Early Medieval terrain in an area without standard control blocks, in a series of 4x4m squares in trench LXX. View of section 16 in square 87 and the situation in the northern part of the north-east sector.

Obr. 15. Stará Boleslav 1996. Sonda LXX. Počáteční fáze výzkumu plochy pro parkoviště v areálu komerčně-obchodního centra severně od kostela P. Marie. Začištěný povrch narušených raně středověkých terénů ve střední části severovýchodního sektoru (část B). Foto od severovýchodu.

Fig. 15. Stará Boleslav 1996. Trench LXX. The initial phase of excavations on a car-park site in a commercial area/business centre. The cleaned surface of the interrupted Early Medieval terrain in the central part of the north-east sector (part B). Photo from the north-east.

Obr. 16. Stará Boleslav 1996. Sonda LXX. Situace v závěrečné fázi výzkumu. Písčité podloží s posledními izolovanými bloky raně středověkých terénů před rozebráním. Pohled od západu.

Fig. 16. Stará Boleslav 1996. Trench LXX. The final phase of excavations. View from the west.

na jeho povrchu. Nesoudržné písčité vrstvy, které na lokalitě převažují, nelze totiž uchránit před poškozením během stavební činnosti, která po výzkumu následuje. Archeologický terénní výzkum byl průběžně doplňován geofyzikální prospekci (Majer 1992; 1994; Křivánek 1997; týž 2003) a v nedávné době i vrtným průzkumem. Ten, jak vyplývá z prvních výsledků, může upřesnit naše poznatky o vzhledu georeliéfu v počátcích osídlení lokality a o dalším vývoji historického nadloží v místech, která nebyla dosud výzkumem poznamenána. Výpovědní možnosti tohoto průzkumu jsou však velmi variabilní a závislé na charakteru a mocnosti nadloží. V některých případech kvalitu a výpovědní hodnotu vrtného jádra negativně ovlivnil vysoký podíl písčité komponenty, který způsobuje nesoudržnost navrtávané zeminy. Posledně jmenovanou formou výzkumu byla zatím ověřována situace při předpokládaném severovýchodním okraji předhradí, na severní hraně ostrohu a v jihozápadní části areálu (Boháčová 2001c; 2001f).

V letech 1988–1989, 1992, 1994–1998 byl postup výzkumu stručně zaznamenáván v terénním deníku, do kterého byly, kromě evidence a popisu vrstev a objektů, zakreslovány skici vybraných situací a řezů. Počínaje r. 1991 byly pro záznamy kontextů užívány standardizované formuláře, zajišťující alespoň určitou míru objektivitu popisu (totožné s evidencí současně tehdy zaváděnou pro archeologický výzkum Pražského hradu). Kritéria popisu kontextů a jejich členění byla odvozena od zahraničních terénních manuálů (Spence 1990). Důraz byl kladen především na rozlišení jemné a hrubé komponenty vrstev a postižení charakteru jemné komponenty, při jejíž deskripci bylo přihlíženo k ČSN² popisu zemin, která však nepostihuje variabilitu antropogenních uloženin. Pokus o standardizovaný popis je tak určitým kompromisem, zatíženým okolnostmi záchranného výzkumu i subjektivním přístupem jeho autora. Pro evidenci zahlučených objektů byl od r. 1996 zaveden zjednodušený záznam, rezignující (z časových důvodů) na popis jejich tvaru, odvoditelný z kresebné dokumentace. Tento záznam měl postihovat především zařazení objektu a jeho výplně do stratigrafie lokality.

Autorizace písemné i kresebné dokumentace (řezy, detaily situací 1 : 20) vyplývá z doprovodných údajů, kterými je vybavena. Výškové zaměření dokumentovaných archeologických terénů a nivelačních bodů bylo prováděno v systému *Balt* autory výzkumu, případně útvarem technické dokumentace ARÚ Praha.

5.3. CHARAKTERISTIKA SOUBORU ARCHEOLOGICKÝCH PRAMENŮ A STAVU JEHO ZPRACOVÁNÍ

Rozsáhlý soubor archeologických pramenů, který byl záchranným výzkumem získán, představuje především zdroj informací pro poznání raně středověké etapy života lokality. Období vrcholného

² ČSN 721001 Pojmenování a popis hornin, 1978/ Pomenovanie a opis hornín v inžinierskej geológii, 1993; ČSN 721002 Klasifikace zemin pro silniční komunikace, 1973/ Klasifikace zemin pro dopravní stavby, 1989.

Obr. 17. Stará Boleslav 1995. Sonda V, postupné rozebírání výplně hradištního příkopu. Pohled shora od východu.

Fig. 17. Stará Boleslav 1995. Trench V, the gradual removal of the moat fill. View from roughly the east.

Obr. 18. Stará Boleslav 1995. Sonda XIX. Raně středověké objekty zahloubené do podloží. Pohled od západu.

Fig. 18. Stará Boleslav 1995. Trench XIX. Early Medieval features sunk into the subsoil. View from the west.

středověku a novověku jsou v něm reprezentována v daleko menší míře. Zcela ojedinělé jsou nálezy původu prehistorického a časně historického, získávané vesměs prokazatelně z mladších kontextů.

Pramenný fond, který máme dnes k dispozici, zahrnuje unikátní i víceméně běžné doklady jak nemovitých objektů, tak předmětů aj. pramenů movitého charakteru. Nejvýznamnějšími nemovitými památkami jsou prvky fortifikačního stavitelství, sakrální architektura, dále nadzemní i zahloubené sídelní objekty různých typů a areály pohřebišť často s mnohonásobnými superpozicemi hrobů. K tomuto fondu náleží i průběžně pořizovaná písemná, kresebná i fotografická dokumentace zachycující jak tyto uvedené struktury, tak charakter, nárůst a proměny kulturních souvrství či např. doklady výrobní aktivity. Soubor movitých předmětů tvoří inventář vrstev a objektů, sestávající z široké škály předmětů denní potřeby, z pozůstatků vybavení objektů i dalších dokladů různorodých lidských aktivit, jakými jsou nálezy hromadného výskytu, za něž považujeme mimo střeponý materiál např. kosterní pozůstatky zvířat, botanické makrozbytky, zbytky stavebních materiálů, výrobní odpad aj.

Zhodnocení tohoto pramenného fondu probíhá po tematicky členěných etapách. Prvá z nich byla náplní projektu podporovaného tříletým grantem GA ČR (1999–2001). Tato etapa zpracování byla etapou základní, jejíž výsledky umožní výzkum dalších tematických okruhů. Cílem projektu bylo především stanovení chronologického rámce lokality, vymezení hlavních etap jejího vývoje a sledování jejích proměn v prostoru a čase. Ve svém řešení se opíral o vyhodnocení vybraných vzorků klíčových terénních situací a některých částí souborů hmotné kultury. Za klíčové jsou v této souvislosti považovány zvláště ty sekvence, které obsahují významnou chronologickou informaci (tj. představují určitý souvislý a mladšími změnami nenarušený výsek vývoje terénu, obsahují jednoznačné stratigrafické předěly, případně se váží k historicky známým skutečnostem). Otázky hmotné kultury a životního prostředí byly mapovány průhledy do jednotlivých oblastí této problematiky s cílem postihnout možnosti jejich výpovědi a stanovit další koncepce výzkumu.

Pozornost byla věnována především studiu opevnění a sakrální architektury (mimořádnou důležitost má v této souvislosti právě vazba těchto staveb na údaje písemných pramenů), geomorfologii a topografii lokality, sledovány byly základní sídelní horizonty a jejich proměny, tedy zvláště otázky, které lze řešit na základě dosavadního výzkumu a současně získané závěry mohou mít obecnou platnost pro celou lokalitu. Započaty byly analýzy keramiky a keramické sekvence a dotčena i některá další témata z každodenního života, včetně nahlédnutí do životního prostředí raného středověku (další předměty denní potřeby – kamenné a kostěné artefakty, přesleny, technologie zpracování železa, kosterní pozůstatky zvířat, surovinové zdroje, archeobotanické nálezy).

Výběr témat, situací vhodných k jejich řešení i metodiky jejich studia je závislý na kvalitě výpočetní hodnoty získaných pramenů. Ta je velmi variabilní především vzhledem k relativně dlouhodobým sídelním aktivitám, které zde probíhaly a z nich vyplývající různorodé genezi dochovaných historických terénů, dále vzhledem ke škále užitých forem záchranného archeologického výzkumu³, k jeho intenzitě i k rozdílným podmínkám, za nichž byly jeho jednotlivé etapy realizovány.

Složité geneze kulturních vrstev raného středověku (v průběhu 10.–12. stol. došlo v areálu přemyslovského hradu k vytvoření kulturního souvrství o mocnosti dosahující až 200 cm – viz *Boháčová – Herichová 2003*), během níž se jejich ukládání velmi často prolínalo s jejich soustavným narušováním, komplikuje a často i znemožňuje chronologické zařazení jednotlivých částí sekvence bez vazby na ucelnější výsek stratigrafie či širší prostorové souvislosti. Proces vzniku kulturního nadloží se většinou zřetelně odráží ve složení keramických souborů. Pro lokalitu jako celek lze konstatovat, že výskyt vrstev, které obsahují pouze keramiku odpovídající době vzniku kontextu (a pozici v stratigrafické sekvenci) a umožňují tak relativně přesně vymezit i chronologický horizont dalšího archeologického inventáře, je v dochovaných historických sekvencích ojedinělý. Ostatní součásti nálezových souborů – osamocené artefakty drobné hmotné kultury i zmíněné, hromadně se vyskytující nálezy – můžeme podle průvodní keramiky, jejíž variabilita do určité míry vypovídá o procentuálním podílu starších reziduí či případných mladších intruzí, datovat jen intervalově. Problémem při vyhodnocování movitých nálezů je pak především možný permanentní pohyb předmětů od nejstarších horizontů vzhůru a to nejen k mladším obdobím raného středověku, ale i do horizontů mladších, v našem případě novověkých i recentních. Do relativně úzkého intervalu a s vyšší mírou spolehlivosti lze datovat jen předměty z nejstarší části sekvence.

V případě vyhodnocených kostěných artefaktů byly do souboru zařazeny i předměty nalezené v novověkých kontextech, u nichž však nelze vyloučit středověký původ. Předběžně zpracované soubory kamenných artefaktů a přeslenů jsou zatím pojímány jako chronologicky nečleněné soubory, v jejichž rámci se mohou zcela ojediněle vyskytnout i předměty z mladších historických období.

Obr. 19. Stará Boleslav 1997. Sonda 2 – výzkum rýhy pro odvodnění areálu kostela sv. Václava. Raně středověké souvrství zde překrývá rozměrné objekty zahloubené do podloží. Foto od severu.

Fig. 19. Stará Boleslav 1997. Trench 2 – a ditch for draining the area around St Wenceslas' Church with Early Medieval stratigraphy overlapping extensive features sunk into the subsoil. Photo from the north.

³ Z dosavadního zpracování např. vyplývá, že pouhá dokumentace stěn výkopů a jejich vzorkování často poskytuje neplnohodnotné informace, které nelze jednoznačně interpretovat (mj. i díky omezenému množství datovacího materiálu) a může sloužit spíše jen jako orientační či doplňující zjištění.

Specifickým problémem u dlouhodobě se vyvíjejících a intenzivně osídlených lokalit je volba metodiky u analýzy kosterních pozůstatků zvířat. Sledovat proměny procentuálního zastoupení jednotlivých druhů zvířat v závislosti na detailním stratigrafickém a prostorovém členění lokality je v podstatě nemožné vzhledem k malému a tedy statisticky neprůkaznému počtu určitelných fragmentů zvířecích kostí z jednotlivých stratigrafických jednotek. Jejich slučování do chronologicky nejednoznačně definovatelných horizontů pak rozdílly v čase často stírá. Pro archeozoologickou analýzu byly proto pro počáteční fázi výzkumu cíleně vybírány takové části souborů, u nichž bylo předpokládáno, že mohou reprezentovat konkrétní časově omezenou vývojovou fázi konkrétního prostoru a umožnit tak v rámci sledovaného areálu srovnání výpovědi analyzovaného materiálu v závislosti na prostoru a čase. Tento přístup však naráží na problém nerovnoměrného rozložení zvířecích kostí v nálezových kontextech v rámci jednotlivých časových horizontů, související zřejmě s proměnami fungování jednotlivých částí areálu a s rozdíly v zacházení s odpadem. V zadání archeozoologické analýzy nešlo tedy o komplexní vyhodnocení získaného archeozoologického materiálu, ale o studium jeho vzorku, o sledování výpovědní hodnoty souboru a o konfrontaci možností archeologického a archeozoologického studia.

Předběžné zhodnocení výsledků výzkumu archeologických pramenů z areálu raně středověké Staré Boleslavi bylo předkládáno průběžně od r. 1988 formou archivních zpráv o výzkumech (jejich přehled viz bibliografie v této kap.), nejzávažnější nálezy byly představeny v odborném periodickém i neperiodickém tisku (*Boháčová 1993; 1998a; 2002; 2003; Boháčová – Frolík – Špaček 1994a; Boháčová – Špaček 1994; 1999a; 2000; 2001a; 2001b; 2002; Špaček 2000*). S problematikou záchraného archeologického výzkumu byla odborná veřejnost seznámena v obecnější rovině (*Boháčová – Frolík – Špaček 1993; Boháčová 1997d; 1997e*) a výpověď archeologických pramenů byla zčásti prezentována i široké veřejnosti (*Boháčová – Frolík – Špaček 1994b; Boháčová – Špaček 1997; 1999b; Boháčová 2000a*).

Počínaje rokem 1999 byla v rámci projektu GA ČR postupně publikována vybraná dílčí témata a současně bylo zahájeno zpracovávání nálezových zpráv o výzkumu (viz soupis literatury). Díky grantovým prostředkům bylo možné provést alespoň v rámci studia některých témat přírodovědné analýzy, které významně rozšiřují výpovědní možnosti archeologických pramenů a umožňují doplnění i nezávislé ověření výsledků archeologického studia. Mezioborovou spoluprací je však třeba zatím spíše charakterizovat jako nesoustavnou, neboť pro tuto závažnou součást zhodnocení archeologických pramenů chybí adekvátní finanční prostředky. Závěrečným výstupem projektu, který uzavírá prvou etapu studia pramenů z dlouhodobého výzkumu lokality, je předkládaný soubor příspěvků.

Problematika Staré Boleslavi jako jednoho z přemyslovských hradů raného středověku samozřejmě není zdaleka vyčerpána. Již stávající fond nabízí řadu dalších, dosud neřešených témat.

Budoucí etapy studia by měly sledovat problematiku osídlení předhradí, areálů pohřebišť a hrobové vybavy a být také věnovány dosud nezpracovaným souborům hmotné kultury. Průběžně by měla být upřesňována chronologie lokality a jejího hmotného inventáře. I v případě, že by se stávající soubor archeologických pramenů výrazně nerozšířil, je nutné počítat s tím, že detailně vyhodnoceny nemohou být všechny dosud dokumentované situace, ale že konkrétní témata budou studována na vybraných situacích, vhodných pro řešení vytyčených otázek. Publikačně postupně zpřístupňované části nálezového fondu jsou počáteční etapou jeho prezentace, jak vzhledem k nadále probíhajícímu zpracovávání, tak k prozatím pokračujícímu terénnímu výzkumu.

5.4. POZNÁMKY K TERMINOLOGII

Terminologie jednotlivých částí této práce není zcela jednotná. Snahou editora však bylo, aby autoři v možné míře reflektovali stále početnější pokusy české archeologie středověku o jednoznačné definice obsahu odborných termínů a o jejich sjednocení (*Procházka 1986; Boháčová – Čiháková 1994; Bubeník 2000; Boháčová 2001d*, 181–184). Především jde o pojmy obecného charakteru, označující typ lokality, jejích částí i její opevnění: *hrad* – opevněná lokalita raného středověku s řadou centrálních funkcí (včetně rezidenčních, správních atd.), typ opevnění a situování lokality v krajinně nepova-

žují v tomto případě za relevantní kritéria; vžitý termín *hradiště* je akceptován jako možný ekvivalent; *vnitřní hrad* – ústřední či vnitřní samostatně opevněná část hradu ve smyslu nejméně významnější části prostoru s rezidencí panovníka (nebo obecněji – příslušníků elity), většinou i se sakrálními objekty a se sídly církevních institucí, vžitý termín *akropole* je akceptován jako možný ekvivalent; *předhradí* (je otázkou budoucího studia, zda funkčně odpovídá té části aglomerace, která je v latinských pramenech označována pojmem *suburbium*) – součást osídleného intenzivně využívaného hradního areálu, oddělená fortifikací od vnitřního hradu, u níž je předpokládáno (a v případě Staré Boleslavi zatím neprokázáno) samostatné opevnění; *fortifikační pás* – prostor, jímž probíhaly v různých časových obdobích jednotlivé prvky opevnění (hradby, příkop); *hradba* – fortifikace alespoň s jednou kolmou stěnou, bez závislosti na užitém materiálu, v případě Staré Boleslavi se jedná o (1) hradbu s *čelní kamennou stěnou* navršenou z písčité zeminy a s vnitřní dřevěnou konstrukcí, (2) *celokamennou raně středověkou hradbu* s maltovým a jílovým pojivem (3) *celokamennou vrcholně středověkou hradbu* zděnou na maltu; *dláždění, dlažba* – označuje úpravu povrchu terénu drobnými lomovými kameny, jejich drti nebo oblázky, většinou opakovanou v nepravidelných mocnostech (v české archeologické literatuře je vžitě užívání technicky chybného⁴ označení *štět*); *podložím* je v kontextu tohoto sborníku (shodně s běžným užíváním tohoto pojmu archeologickou literaturou) chápána nepřemístěná vrstva přírodního charakteru, nedotčená v historickém období antropogenní ani jinou činností (blíže *Herichová 2003*), *historickým nadložím* (na rozdíl od obecného pojmu *nadloží* ve smyslu stratigrafického vztahu) je označováno kulturní souvrství. Méně běžné termíny různých oblastí přírodovědných disciplín zahrnují slovníčky v přílohách.

Při popisu keramických horizontů bylo možné vycházet z termínů užívaných při deskripci sekvence pražské raně středověké keramiky, neboť keramika této sekvence tvoří značné procento produkce nalezené zejména v starší fázi staroboleslavského raně středověkého horizontu. Těmto pojmům⁵ je dáována přednost před datováním v absolutní chronologii. Termíny užívané pro označení historických period – *středohradištní* a *mladohradištní* – odrážejí rovněž zaznamenané proměny technologie středočeské keramické produkce. V souvislosti se Starou Boleslaví představují v případě prvním jen rámcově vymezený interval (Stará Boleslav horizont A – označeno jako *SB–A*) mezi počátkem osídlení ostrohu snad někdy koncem 9. stol. a nástupem vyspělé a již výrazně unifikované keramické produkce (s kalichovitou profilací okraje), který dnes hledáme někde v průběhu 2. třetiny 10. stol., v případě druhém období počínající tímto nástupem a završené vyzníváním proměn hradištní keramiky na sklonku 12. stol. (horizonty *SB–B* a *SB–C*) před přílivem nových keramických tříd, vázaných na nové keramické tvary vrcholně středověkého zboží. Nejde tedy – vzhledem k povaze archeologických pramenů – o nijak striktně omezená ohrazení.

⁴ Výkladovým slovníkem jazyka českého definováno jako: silniční poklad z velkých lomových kamenů a drti (*Havránek 1989, 76*); podobně etymologický slovník jako podklad pro svrchní stavbu (*Machek 1997, 625*).

⁵ Připomeňme znovu (*Boháčová 2001d, 184*), že specifické termíny, označující zástupce typů raně středověké keramické sekvence známé především z oblasti Pražské kotliny, vycházejí z výrazných proměn této keramiky v čase. Charakteristický pro ni je především specifický vývoj morfologie okrajů nádob a na ně vázané technologie keramické hmoty. Od pojmenování okrajů je odvozováno pojmenování výseku relativní sekvence, který provázejí, jako časového horizontu (i v případě, že uvedený typ okraje není typem převažujícím). Přehled termínů a jejich provázání s absolutní chronologií podle současného stavu výzkumu: keramika s *lincovitým odsazením okraje* – nástup přelom 9. a 10. stol. nebo 1. třetina 10. stol.; keramika s *kalichovitou profilací okraje* – nástup ve 2. třetině (?) 10. stol., vrchol výskytu klasických forem v průběhu 11. stol.; *okraj zduřelý typ archaiský*: v 80. a 90. letech 20. stol. nástup vesměs kladen před polovinu 12. stol., v současnosti posouván hlouběji do 11. stol.; *okraj zduřelý typ klasický*: s počátkem výskytu klasických ostře profilovaných tenkostěnných forem vázaných na kvalitní hmotu s jemnými rýžkami na povrchu lze zřejmě počítat kolem pol. 12. stol., v kontextech počátku 13. stol. se vyskytuje již jako reziduální keramika; *horizont keramiky se zduřelými okraji* – označení širšího časového horizontu, v němž mizí formy spojené s kalichovitou profilací a objevují se – často společně s okraji zduřelé profilace – variabilní nové morfologické i technologické prvky. Jde o keramiku charakteristickou pro 12. stol., jejíž prvé projevy jsou zaznamenávány již v kontextech 11. stol. a nejsou zatím synchronizovány.

Protože vazba keramických typů na absolutní chronologii je předmětem dlouhodobé diskuse, v níž stále dochází k určitým posunům po časové ose, považují za přesnější chronologické vymezení určení keramického horizontu než udávání absolutních dat, které by mělo být od prvotní chronologické interpretace vždy odděleno.

BIBLIOGRAFIE, PRAMENY K ZÁCHRANNÉMU VÝZKUMU 1988–2000 A CITOVANÁ LITERATURA

- Boháčová, I.* 1991: Stará Boleslav 1991 [zpráva o výzkumu], ARÚ AV ČR Praha čj. 4240/91.
- 1992: Stará Boleslav 1992 [zpráva o výzkumu], ARÚ AV ČR Praha čj. 3744/92.
 - 1993: Nové prameny k přemyslovskému hradišti ve Staré Boleslavi. Předběžná informace – New sources to the Přemysl dynasty's hillfort in Stará Boleslav. Preliminary report. In: S. Moździoch, ed., *Lokalne ośrodki władzy państwowej w XI–XII w Europie Środkowo-Wschodniej, Spotkania Bytomskie 1*. Wrocław, 201–218.
 - 1994: Stará Boleslav 1994 [zpráva o výzkumu], ARÚ AV ČR Praha čj. 7312/94.
 - 1996a: Stará Boleslav (2) 1995 [zpráva o výzkumu], ARÚ AV ČR Praha čj. 5247/96.
 - 1996b: Stará Boleslav (1) 1995 [zpráva o výzkumu], ARÚ AV ČR Praha čj. 916/96.
 - 1996c: Stará Boleslav 1996 [zpráva o výzkumu], ARÚ AV ČR Praha čj. 5679/96.
 - 1997a: Stará Boleslav 1996 [zpráva o výzkumu], ARÚ AV ČR Praha čj. 3099/97.
 - 1997b: Stará Boleslav 1996. Rekonstrukce ploch v areálu obchodně–podnikatelského centra fy Zemek [zpráva o výzkumu], ARÚ AV ČR Praha čj. 3932/97.
 - 1997c: Stará Boleslav 1997 [zpráva o výzkumu], ARÚ AV ČR Praha čj. 7155/97.
 - 1997d: Sonda do života a vývoje přemyslovského hradiště ve Staré Boleslavi – Eine Sonde in das Leben und die Entwicklung des přemyslidischen Burgwalls in Stará Boleslav (Alt Bunzlau). In: J. Kubková – J. Klápště – M. Ježek – P. Meduna, eds., *Život v archeologii středověku*. Praha, 41–52.
 - 1997e: Deset let archeologického výzkumu ve Staré Boleslavi. Možnosti, meze, strategie a metody současného záchranného výzkumu, *Archeologie ve středních Čechách 1*, 333–340.
 - 1997f: Stará Boleslav, okr. Praha – východ. In: *Výzkumy v Čechách 1993–95*. Praha, 281–284.
 - 1997g: Stará Boleslav – S část děkanské zahrady, Z od sondy W/1993. In: *Výzkumy v Čechách 1993–5*. Praha, 282–283.
 - 1997h: Stará Boleslav – Ulice Šárochova, U staré školy, Železná, Lázeňská a Na vršku. In: *Výzkumy v Čechách 1993–5*. Praha, 284.
 - 1998a: Zum Befestigungssystem der Přemyslidenburgen (am Beispiel der archäologischen Untersuchungen in der Prager Burg und in Stará Boleslav). In: J. Henning – A. Ruttkey, eds., *Frühmittelalterlicher Burgenbau in Mittel- und Osteuropa*. Bonn, 37–47.
 - 1998b: Stará Boleslav, okr. Praha–východ. In: *Výzkumy v Čechách 1996–97*. Praha, 212.
 - 1999: Stará Boleslav, okr. Praha–východ. In: *Výzkumy v Čechách 1998*. Praha, 196–198.
 - 2000a: Altbunzlau (Stará Boleslav). In: A. Wiczorek – H. M. Hinz, eds., *Europas Mitte um 1000* [katalog výstavy]. Stuttgart, 385–388.
 - 2000b: Stará Boleslav I. Areál kostela sv. Václava. Sonda 1 a 2/1997 [náleзовá zpráva], ARÚ AV ČR Praha čj. 1115/2000.
 - 2000c: Stará Boleslav II. Areál kostela sv. Václava. Sonda 4/1998 [náleзовá zpráva], ARÚ AV ČR Praha čj. 1116/2000.
 - 2000d: Stará Boleslav – Areál kostela sv. Václava, ppč. 1667. In: *Výzkumy v Čechách 1998*. Praha, 197–198.
 - 2001a: Stará Boleslav IV. Děkanská zahrada – sonda W/1993 a W4/1994 [náleзовá zpráva], ARÚ AV ČR Praha čj. 3390/01.
 - 2001b: Stará Boleslav V. [náleзовá zpráva], ARÚ AV ČR Praha čj. 3391/01.
 - 2001c: Stará Boleslav – ppč. 1665, 1675, 1684 [zpráva o výzkumu], ARÚ AV ČR Praha čj. 395/01.
 - 2001d: Pražský hrad a jeho nejstarší opevňovací systémy. In: M. Ježek – J. Klápště, eds., *Pražský hrad a Malá Strana, Mediaevalia archaeologica 3*. Praha, 179–301.
 - 2001e: Stará Boleslav – č. p. 114 [zpráva o výzkumu], ARÚ AV ČR Praha čj. 8992/01.
 - 2001f: Stará Boleslav – ppč. 1574 (čp.114), 1665 (JZ část), 1674, 39 [zpráva o výzkumu], ARÚ AV ČR Praha čj. 8991/01.
 - 2001g: Stará Boleslav – ppč. 21 [zpráva o výzkumu], ARÚ AV ČR Praha čj. 393/01.
 - 2001h: Stará Boleslav III. Sonda LXX – 1996. Ppč. 7 – rekonstrukce parkovací plochy [náleзовá zpráva], ARÚ AV ČR Praha čj. 9432/01.
 - 2002: Polské prvky v keramice z přemyslovského hradiště ve Staré Boleslavi. Ke kontaktům Polska a Čech v raném středověku. In: C. Buško – J. Klápště – L. Leciejewicz – S. Moździoch, eds., *Civitas & villa. Wrocław – Praha*, 429–438.

- Boháčová, I.* 2003: Doklady česko-polských kontaktů v raně středověké Staré Boleslavi, *Archaeologia historica* 28, 47–53.
- Boháčová, I. – Čiháková, J.* 1994: Gegenwärtiger Stand des Entwicklungsschemas der Prager frühmittelalterlichen Keramik aus den ältesten Entwicklungsphasen der Prager Burg und ihrem Suburbium auf dem linken Moldau-Ufer. In: Č. Staňa, ed., *Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert*, Internationale Tagungen in Mikulčice 1. Brno, 173–177.
- Boháčová, I. – Frolík, J. – Špaček, J.* 1992: Stará Boleslav, okr. Praha-východ. In: *Výzkumy v Čechách 1988–89*. Praha, 146.
- 1993: Předběžná zpráva o záchranném archeologickém výzkumu v Staré Boleslavi v letech 1988–1992 – Vorläufige Nachricht von der archäologischen Rettungsforschung in Stará Boleslav in den Jahren 1988–1992, *Archaeologia historica* 18, 239–246.
- 1994a: Výzkum opevnění ve Staré Boleslavi – předběžné sdělení – Archäologische Untersuchung des Burgwalls in Stará Boleslav – Vorbericht, *Archaeologia historica* 19, 27–35.
- 1994b: Stará Boleslav. Archeologický výzkum 1988–1994. Čelákovice.
- Boháčová, I. – Herichová, I.* 2003: Poznámky ke genezi historického nadloží, tento svazek, kap. 6.3.
- *v tisku*: Georeliéf jako zdroj poznání historického vývoje lokality. In: *Forum urbes medii aevi* 1. Brno, 10–17.
- Boháčová, I. – Profantová, N. – Špaček, J.* 1998: Kování avarského původu ze Staré Boleslavi, *Archeologie ve středních Čechách* 2, 341–348.
- Boháčová, I. – Špaček, J.* 1994: Třetí raně středověký kostel na akropoli hradiště ve Staré Boleslavi – Die dritte frühmittelalterliche Kirche auf der Akropolis des Burgwalls von Stará Boleslav, *Archeologické rozhledy* 46, 607–617.
- 1997: Stará Boleslav. Obraz dějin v archeologických a historických pramenech. Soubor průvodních textů expozice. Čelákovice.
- 1999a: Podlahové dlaždice z archeologických výzkumů v okolí baziliky sv. Václava ve Staré Boleslavi – Floor tiles from archaeological excavations around the Basilica of St Wenceslas at Stará Boleslav, *Archeologie ve středních Čechách* 3/2, 487–510.
- 1999b: Stará Boleslav. In: F. Frýda, ed., *Svatý Václav a jeho odkaz v dějinách*. Plzeň, 17–23.
- 2000: Raně středověké kostely sv. Václava sv. Klimenta ve Staré Boleslavi v kontextu studia archeologických situací a jejich keramického inventáře, *Archeologie ve středních Čechách* 4, 307–335.
- 2001a: Raně středověké kostely sv. Václava a sv. Klimenta ve Staré Boleslavi. Příspěvek archeologie k poznání raně středověkých staveb – Die frühmittelalterlichen Kirchen des Hl. Wenzel und des Hl. Klemens in Stará Boleslav, *Archaeologia historica* 26, 259–278.
- 2001b: Soubor keramiky z počátků vrcholného středověku ze Staré Boleslavi, *Archeologie ve středních Čechách* 5, 599–621.
- 2002: Raně středověká fortifikace ve Staré Boleslavi. Příspěvek k poznání fortifikační techniky, *Archaeologia historica* 27, 37–50.
- Bubeník, J.* 2000: K terminologii a problematice rozpoznávání opevněných sídlišť našeho raného středověku, *Archeologie ve středních Čechách* 4, 391–395.
- Čulíková, V.* 2001: Stará Boleslav 1989–2000 [odborný posudek], ARÚ AV ČR Praha čj. 9431/01.
- Dvorská, J.* 2001: Stará Boleslav – Raně středověká keramika. Mikroskopické posouzení výbrusů [odborný posudek], ARÚ AV ČR Praha čj. 3200/2001.
- Frolík, J.* 1989a: Zpráva o první etapě záchranného výzkumu ve Staré Boleslavi, budování vodovodu a plynu v r. 1988 [zpráva o výzkumu], ARÚ AV ČR Praha čj. 1456/89.
- 1989b: Zpráva pro investora o předstíhovém archeologickém výzkumu ve Staré Boleslavi, ulici M. Švabinského v r. 1989 [zpráva o výzkumu], ARÚ AV ČR Praha čj. 3620/89.
- 1990: Zpráva pro investora o pokračování archeologického výzkumu ve Staré Boleslavi (okr. Praha-východ) v roce 1990 [zpráva o výzkumu], ARÚ AV ČR Praha čj. 3615/90.
- 1997: Stará Boleslav – děkanská zahrada S kostela sv. Václava, sonda W. In: *Výzkumy v Čechách 1993–5*. Praha, 282.
- Frolík, J. – Boháčová, I. – Špaček, J.* 1992: Stará Boleslav, okr. Praha-východ. In: *Výzkumy v Čechách 1988–89*. Praha, 146–148.
- Frolík, J. – Špaček, J.* 1995a: Zpráva o záchranném archeologickém výzkumu provedeném na základě smlouvy č. 287/94 na lokalitě Stará Boleslav (okr. Praha-východ), MMČ čj. 123/95.
- 1995b: Zpráva o záchranném archeologickém výzkumu provedeném na základě smlouvy č. 587/94 na lokalitě Stará Boleslav (okr. Praha-východ), MMČ čj. 129/95.

- Havránek B. a kol. 1989: Slovník spisovného jazyka českého VI, Praha.
- Herichová, I. 2003: Geomorfologie lokality v raném středověku, tento svazek, kap. 6.2.
- Křiváček, R. 1997: Stará Boleslav [zpráva o výzkumu], ARÚ AV ČR Praha čj. 4840/97.
- 2003: Přehled geofyzikálních měření ve Staré Boleslavi (1997–2001). K možnostem geofyzikálních průzkumů v intravilánech současných sídlišť, tento svazek, kap. 5.5.
- Kyselý, R. 1998a: Archeozoologická problematika slovanských hradišť Rubín a Stará Boleslav, nepublikovaná diplomová práce, PřF UK v Praze.
- 1998b: Rozbor osteologického materiálu z výzkumu ve Staré Boleslavi [odborný posudek], ARÚ AV ČR Praha čj. 7336/98.
- 2000a: Archeozoologický rozbor materiálu z lokality Rubín a celkový pohled na zvířata doby hradištní – An archaeozoological analysis of osteological material from the locality of Rubín and animals of the early medieval period seen in a broader context, Památky archeologické 41, 155–200.
- 2000b: Kosterní nálezy z lokality Stará Boleslav, sonda LXXII/96 (část) [odborný posudek], ARÚ AV ČR Praha.
- Machek, V. 1997: Etymologický slovník jazyka českého, Praha.
- Majer, A. 1992: Stará Boleslav, ul. M. Švabinského – hlášení o geofyzikálním měření [zpráva o výzkumu], ARÚ AV ČR Praha čj. 2711/92.
- 1994: Geofyzikální průzkum v zahradě děkanství v Brandýse nad Labem – Staré Boleslavi [zpráva o výzkumu], ARÚ AV ČR čj. 520/94.
- Mlíkovský, J. 1999a: Kosterní nálezy ze středověké lokality „Stará Boleslav, sondy 1/97 a 2/97“ [odborný posudek], ARÚ AV ČR Praha čj. 266/00.
- 1999b: Kosterní nálezy ze středověké lokality „Stará Boleslav, sonda 4/1998“ [odborný posudek], ARÚ AV ČR Praha čj. 267/00.
- 1999c: Kosterní nálezy ze středověké lokality „Stará Boleslav, sondy LXIV/96, LXV/96, LXVI/96, LXVII/96 a LXXII/96“ [odborný posudek], ARÚ AV ČR Praha čj. 268/00.
- 2000a: Kostěná a parohová industrie ze středověké lokality „Stará Boleslav“ [odborný posudek], ARÚ AV ČR Praha čj. 392/01.
- 2000b: Kosterní nálezy ze středověké lokality „Stará Boleslav, sonda LX“ [odborný posudek], ARÚ AV ČR Praha čj. 401/01.
- Procházka, R. 1986: Vývoj slovanské opevňovací techniky na Moravě v raném středověku [nepublikovaná kandidátská disertační práce], ARÚ ČSAV v Brně.
- Spence, C., ed. 1990: Archaeological site manual. Departement of Urban Archaeology. Museum of London (second edition).
- Špaček, J. 1997a: Stará Boleslav. Zpráva o výsledcích zjišťovacího archeologického výzkumu v interiéru kostela sv. Klimenta ve Staré Boleslavi, k. ú. Stará Boleslav, okr. Praha–východ, ARÚ AV ČR Praha čj. 2326/97.
- 1997b: Zpráva o výsledcích I. etapy záchranného archeologického výzkumu ke smlouvě č. 103/96 – Odvodnění terasy u kostela P. Marie ve Staré Boleslavi, k. ú. Stará Boleslav, okr. Praha–východ, ARÚ AV ČR Praha čj. 689/97.
- 1999: Z výsledků záchranného archeologického výzkumu provedeného v okolí chrámu Nanebevzetí Panny Marie ve Staré Boleslavi v letech 1996–1998 – Ergebnisse der archäologischen Rettungsgrabung in der Umgebung der Jungfrau Maria Assunta-Kirche in Stará Boleslav in den Jahren 1996–1998, Archaeologia historica 24, 303–311.
- 2000: Nálezy raně středověkého skla ze Staré Boleslavi – 1 – Funde mittelalterlichen Glases in Stará Boleslav – 1. In: E. Černá – F. Frýda – J. Špaček, eds., Historické sklo 2. Čelákovice, 101–107.
- 2001: Archeologické výzkumy Městského muzea v Čelákovících v r. 2000. In: Středočeský vlastivědný sborník 19. Roztoky u Prahy, 107–114.
- Špaček, J. – Boháčová, I. 2000: Výsledky záchranného archeologického výzkumu v areálu okolí baziliky sv. Václava ve Staré Boleslavi. Předběžná zpráva z let 1997–1998. – Ergebnisse der Rettungsgrabung im Areal und in der Umgebung der Basilika St. Wenzeslaus in Stará Boleslav. Vorbericht über Grabungen in den Jahren 1997–1998, Archaeologia historica 25, 307–322.
- Špaček, J. – Snítíly, P. 2003: Archeologické akce na území sledovaném Městským muzeem v Čelákovících od konce 19. stol. do roku 2000. In: Výzkumy v Čechách 1980–2000. Praha, 317–415.
- Zahradník, P. 2002: Zpracování archivní rešerše k zaniklému kostelu na Svatováclavském náměstí ve Staré Boleslavi [odborný posudek], ARÚ AV ČR Praha čj. 0078/02.
- Zavřel, J. 1994: Petrografická charakteristika horniny zdiva „opere Romano“ [odborný posudek]. In: I. Boháčová 2001a.

- Zavřel, J. 2001: Stará Boleslav. Petrografický výzkum kamenných nálezů, ARÚ AV ČR Praha čj. 0371/02.
 Zeman, A. 1996: Analýza pojiva zdíva „opere Romano“ 4901A [odborný posudek]. In: I. Boháčová 2001a.
 — 2001: Posudek – popis zemin [odborný posudek], ARÚ AV ČR Praha čj. 8990/2001.

RESCUE EXCAVATIONS SINCE 1988

Rescue archaeological excavations have been conducted in conjunction with extensive construction activity across the whole of Stará Boleslav since 1988. They have been organised jointly by the Institute of Archaeology of the Czech Academy of Sciences in Prague and Čelákovice Museum. This contribution provides an overview of the individual stages of excavations (1988–1998; archaeologically monitored contexts from 1988–2000 are shown in the appended plan) and their basic characteristics. The investigated areas, the distribution, density and size of which was dependent on the extent, type, and not least timing of construction and reconstruction projects, are an irregular sample of the preserved archaeological situation. Only for the opening of extraordinary contexts (the Early Medieval all stone fortification, the relationship of the Vrábská chapel to the associated masonry of the Early Medieval St Wenceslas' Basilica) could small trenches not required by the planned building activity be employed, or construction trenches widened (see appended plan and Figs 2–3: W1–3/1993, W4/1994, 1D/1997, 4/1998). In the first stages of research open area excavation could be applied only to sites in the core of the Přemyslid stronghold, while in the presumed area of the bailey only the bare sections of the trenches were recorded. Wherever it was possible to distinguish zones by the quality and quantity of archaeological material surviving, trenches were directed primarily towards areas considered to be key in terms of understanding the locality, both within the stronghold core and the bailey. At the same time efforts were made to protect archaeological resources to the maximum possible degree, these hitherto having survived across the locality to an unusual extent and in unusual quality. Given the framework provided by legal statutes and the operation of state administrative organs, however, since 1995 it has not been possible to minimise the extents of structural interventions made into the historic terrain.

During open area excavations there was a preference for using square quadrants, or for linear excavations a gradual taking down of terrain blocks (Figs. 14–16) without leaving narrow control blocks (for the documentation of sections through finds-bearing contexts the sides of the edges of excavated terrain segments were used, the parts or sometimes natural edges of features). The removal of recent overburden was generally arranged by the investor sponsoring the construction work, and excavation then proceeded in the natural layers. In view of the incohesiveness of the sandy layers that, given the natural sandy bedrock, predominate in the area, excavations were usually halted at the level of the original natural surface level. Geophysical prospection was slowly filled out (Mayer 1992; 1994; Křivánek 1997; 2003) and in the recent past test bores were drilled which could very accurately render knowledge about the georelief at the time of the settlement's foundation more accurate, as well as elaborating on the development of the historic overburden at locations not reached by excavation (thus far the situation has been clarified at the presumed north-eastern edge of the bailey, at the northern edge of the spur and in the south-western part of the area).

The extensive archaeological material obtained in 10 years of rescue excavations contains in particular sources relating to an understanding of life in Early Medieval Bohemia. Its processing will be undertaken on the basis of thematically distinct stages. The first of these, which is rounded off and presented in the accompanying collection of papers, consisted of a project supported by a three-year grant from the Grants Agency of the Czech Republic. It rests on the evaluation of a deliberately selected sample of the field contexts and material culture assemblages obtained through rescue excavation (see thematic publications), the study of which was intended to aid in delineating the basic developmental stages at the locality and the tracing of their transformations in space and time. From 1999 onwards, and again in the framework of projects supported by the Grants Agency of the Czech Republic, selected component themes were published and the processing of a finds report of the excavations begun (cf. bibliography). Thanks to grant support, it was at least possible to carry out some areas of biological analysis within the framework of the study, which importantly extend the potential of the archaeological sources and also made possible supplementary independent checking of the results of the archaeological study. There has been interdisciplinary co-operation, but for the moment this must be characterised as non-systematic, as the necessary financial means are lacking for the evaluation of the relevant parts of the archaeological resource.

The *terminology* used reflects the ever more numerous attempts by Czech medieval archaeology to simply define content through specialist terms and their unification (Procházka 1986; Boháčová–Čiháková 1994; Bubeník 2000; Boháčová 2001, pp181–184). Above all these are terms of a general character, indicating the type of the site, its components and its fortifications: the *stronghold* – a fortified location of the Early Middle Ages with a range of central place functions (including that of residence, administrative etc), the fortification type and situation of the site in the landscape not being regarded in this instance as relevant criteria; the *stronghold core (acropolis)* – the central or innermost, independently fortified part of the stronghold in the sense of being the most important part of the space with the residence of the ruler (or more commonly members of the elite), the majority with sacral features and the seats of ecclesiastical institutions; the *bailey* (in Latin sources equivalent to the term *suburbium*) – part of the intensively settled stronghold area, divided by fortifications from the core, presumably with a separate *fortification band* – a space which at various times was occupied by transverse or longitudinal fortifications (ramparts, ditches); *ramparts* – fortifications with at least one perpendicular wall, irrespective of the material employed; at Stará Boleslav these consist of (1) ramparts with a *stone facing* topped with sandy earth and with the inner wooden construction, (2) *stone Early Medieval ramparts* with mortar and a clayey bond, (3) *stone High Medieval ramparts* with mortaring; *hardcore* – adjustment of the terrain surface by means of dumping stone. In the description of the ceramic horizons it was possible to work from the terms used in the description of Prague Early Medieval pottery, as ceramics from this sequence form a considerable part of the pottery finds from the early phase Stará Boleslav Early Medieval horizons. Specific terms in this connection stem from the conspicuous changes in Early Medieval Prague ceramics over time, and particularly from the development of rim morphology and the related technology of the ceramic mass. From rim terminology come the names of segments of the relative sequence that form a temporal horizon (even in cases where the given type does not predominate). These terms are given priority over dating in the absolute chronology. A summary of the terms and their succession according to the present state of knowledge: ceramics *with collar shouldered rims* – appearing at the turn of the 10th or in the first third of the 10th century; ceramics *with calyx-profiled rims* – the appearance of the classic form reaching its apex in the 11th century; *strengthened rims, archaic and classic types* – the appearance of the former generally being dated during the 1980's and 1990's to prior to the mid-12th century, now pushed back to the course of the 11th century. The appearance of the classic, sharply profiled and fine walled form, associated with a high quality mass with fine stroking on the surface, can clearly be presumed around the mid-12th century; the *strengthened rim horizon* – the name given to a broad temporal horizon in which forms associated with calyx profiling disappear and variable new morphological and technological elements appear. Less common terms taken from other disciplines in the natural sciences are given in an appended glossary.

6.3. POZNÁMKY KE GENEZI HISTORICKÉHO NADLOŽÍ

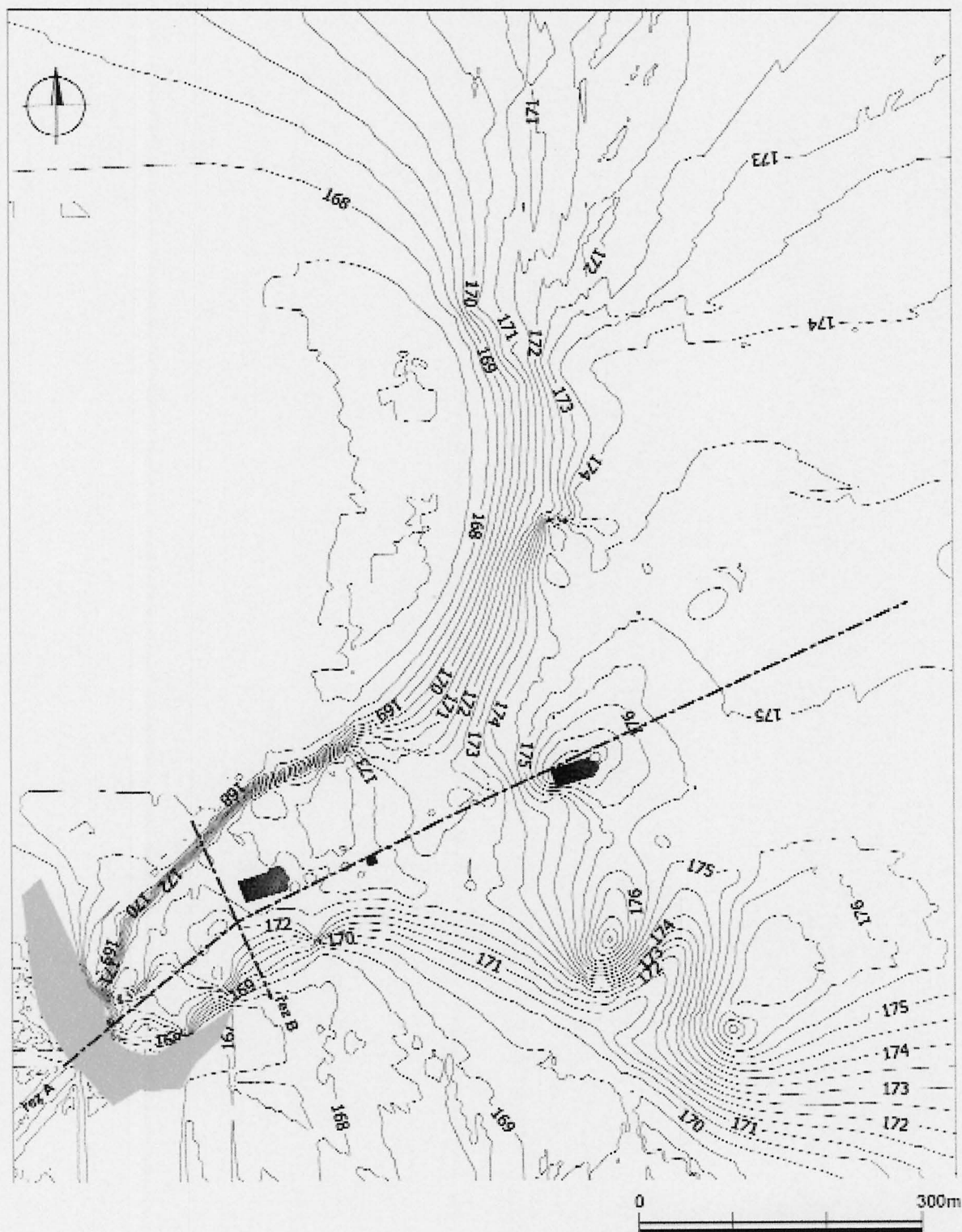
IVANA BOHÁČOVÁ – IVA HERICHOVÁ

Počátky trvalého osídlení v prostoru dnešní Staré Boleslavi spadají podle výsledků archeologického výzkumu do mladší fáze středohradištního období. Obdobně jako na jiných intenzivně a dlouhodobě sídelně využívaných lokalitách se zde vyvíjely kulturní vrstvy¹ v důsledku běžných lidských aktivit. Tyto vrstvy byly další lidskou činností následně přemísťovány, narušovány i odstraňovány. V souhrnu docházelo však v důsledku těchto pohybů hmoty v ploše celého osídleného areálu k nárůstu terénu. Ten na většině míst lokality představují dvě základní polohy – raně středověký horizont a horizont novověký až recentní. Prvý je často dochován v horizontálním i vertikálním směru v neobvyklé mocnosti a kvalitě. Mocnost novověkých a mladších souvrství je v rámci lokality značně proměnlivá. Vrcholný středověk je zastoupen jen zcela sporadicky, ve vertikálním rozměru kulturních souvrství se v podstatě neprojevuje a nálezy tohoto období se podle dosavadních výsledků výzkumu soustředí do lokálně výrazně omezených míst.

Podoba současného povrchu ostrohu je znázorněna na vrstevnicové mapě (obr. 1). Na okrajích sledované oblasti, kde toto zobrazení představuje povrch současné nivy Labe podél dnes zazemněného meandru, vychází z topografického podkladu mapy 1 : 5 000 (digitalizovány vrstevnice 168 m n.m. na severním svahu ostrohu a 170 m n. m. na jižním svahu)². Zdrojem absolutních hodnot úrovně současného povrchu v jádru zájmové plochy obou částí někdejšího raně středověkého hradu byly údaje získané během archeologických výzkumů v rozmezí let 1988–2001 (*Herichová 2003*, příloha – body 101–464, 473–516; situace obr. 2). Vzhledem ke značným zjištěným odchylkám nadmořské výšky skutečného povrchu od výškopisu zaznamenaného v uvedené mapě 1 : 5 000 (cca 200 cm) byla nově provedena geodetická měření sledující v několika liniích příčný i podélný profil lokality (*Herichová 2003*, příloha – body 522–621). Ta doplňují a upravují výškopisný kartografický podklad tak, aby prezentovaná vrstevnicová mapa současného povrchu terénu odpovídala co nejvíce skutečnosti. Rekonstrukce byla doplněna ještě o digitalizované body nově podrobně zmapovaného povrchu západní části severního svahu ostrohu (ÚTD ARÚ 2000; *Boháčová 2001c*). Z porovnání modelu rekonstruovaného původního povrchu mapované ostrožné polohy (*Herichová 2003*, obr. 9, 11) s modelem jejího současného povrchu (obr. 1) můžeme vyvodit, jakým způsobem a do jaké míry změnil člověk od raného středověku až do dnešních časů její podobu. Nejvíce názorný je rozdíl mezi současnou a „původní“ raně středověkou úrovní povrchu terénu na prezentovaných řezech, podélném řezu A a příčném řezu B (obr. 3, 4) a na generalizovaném podélném řezu A^I–A^{II} kulturními uloženinami (obr. 5). Na řezech A a B je zohledněna i geologická stavba sledovaného území a rozlišeny základní typy uloženin. Následující popis situace je s ohledem na historické členění lokality na vnitřní hrad (A) a předhradí (B) rozdělen do dvou částí.

¹ V kontextu této práce vycházíme při interpretaci historického nadloží výhradně z archeologické dokumentace kulturních souvrství. V této souvislosti považujeme za vhodné připomenout skutečnost logicky odražející odlišný předmět studia a míru generalizace v geologickém a archeologickém studiu. Podobně jako je v archeologické terminologii nesprávně vnímán a užíván pojem *podloží*, v geologickém průzkumu jsou rovněž nevhodně (v odborné literatuře i expertizách např. pro stavební účely) obecně označovány *kulturní vrstvy* jakékoliv geneze jako *navážky*. Dialog mezi oběma profesemi alespoň v případě vybraných lokalit, které jsou předmětem jejich společného zájmu, je zcela nezbytný. Srov. také pozna. *Boháčová – Herichová v tisku*.

² Odvozená mapa – list Brandýs nad Labem 9–6. Výškopis má zdroj v základní mapě 1 : 10 000.

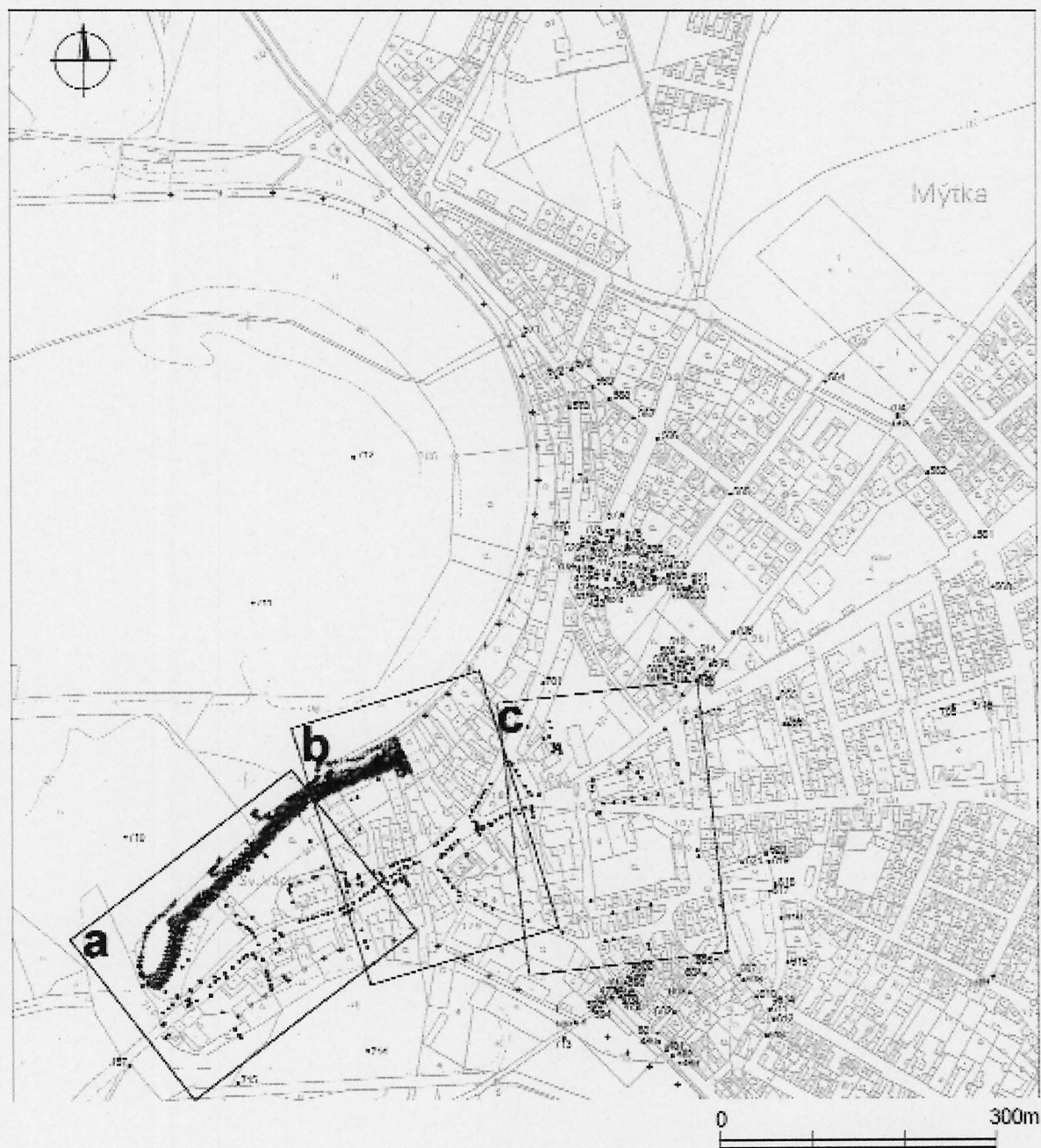
Obr. 1. Stará Boleslav. Vrstevníková mapa povrchu současného terénu sestavená podle plánového podkladu 1 : 5 000 a sítě nových dokumentačních bodů (soupis a popis bodů *Herichová 2003*, příloha; situace bodů obr. 2) a situace řezů A, B (obr. 3, 4, 5). Pro orientaci vyznačen kostel sv. Václava, kostel Nanebevzetí P. Marie, brána gotického opevnění a relikv opuštěného labského ramene – tůň. Zpracováno v programu *Surfer 7* (M. Křemen).

Fig. 1. Stará Boleslav. Contour map of the present land surface drawn up on the basis of 1:5 000 scale maps revised to reflect new complementary points (for list see *Herichová 2003*, supplement; for situation see Fig. 2) and the situations of trenches A & B (see Figs. 3–5). For ease of orientation, St Wenceslas' Church, the Church of the Assumption of the Virgin, the gate of the Gothic walls and the dead arm of the Labe are shown. Created using *Surfer 7* software (M. Křemen).

6.3.1. GENEZE HISTORICKÉHO NADLOŽÍ – AREÁL A

6.3.1.1. Proměny povrchu

Na rekonstruovaných modelech a na generalizovaných řezech A a B (obr. 3, 4) je patrné, že vnitřní hrad – areál A – je poměrně ostře geologicky vymezen stupněm nivy v ostrém zákrutu meandru Labe ze severní, západní a jižní strany, od východu (sv.) pak elevačním hřbetem, který probíhá v místech středověké brány a částečně dochované gotické hradby ve směru SSZ–JJV napříč ostrohem.

Obr. 2. Stará Boleslav. Povrch současného terénu. Situace dokumentačních bodů (seznam a popis bodů *Herichová 2003*, příloha). Křížky (nečíslované body) označují digitalizované body povrchu severního svahu ostrohu (podle zaměření ÚTD ARÚ) a vybraných úseků vrstevnic (podle mapy 1 : 5 000). Poloha detailních výřezů a, b, c znázorněných na obr. 2a, 2b, 2c – viz příloha.

Fig. 2. Stará Boleslav. Current terrain surface. Situation of the documentation points (for list see *Herichová 2003*, supplement). Digitalized points on the surface of the northern slope of the spur (after survey by ÚTD ARÚ) and the part of contour lines (after the map 1:5 000) are marked by daggers (not numbered points). For detailed location of the cuts a, b, c, see supplement – Fig. 2a, 2b, 2c.

Plocha jeho povrchu je cca 4,6 ha. Celková mocnost kulturních vrstev v prostoru areálu se pohybuje převážně mezi 100–200 cm (výjimečně při severní hraně dosahuje až 300 cm) a lze říci, že v celé ploše vrstvy v podstatě kopírují původní terén. Výjimkou je prostor při východním okraji areálu A, v místech, kde kulturní vrstvy nasedají na zmíněnou elevaci a jejich mocnost zde ve směru od západu k východu výrazně klesá. Bezprostředně nad elevací dosahuje jen několika málo desítek cm. Podložní terén je nivelizován a původní morfologické nerovnosti se v průběhu současného povrchu neprojevují. Hustá síť archeologických dokumentačních bodů dokládá povlné stoupání terénu od západu směrem k zmíněnému elevačnímu hřbetu bez významnějších nerovností.

Genezi historického nadloží lze studovat na řezech terénem dokumentovaných během archeologického výzkumu. Ty na některých místech vytvářejí již poměrně souvislou linii, a lze z nich tedy vyvodit i obecné závěry o vývoji celé lokality v průběhu posledního tisíciletí.

Situace historických terénů byla souvisle poznána především v podélném směru v místech soudobé hlavní komunikace procházející lokalitou ve směru JZ–SV (ul. M. Švabinského a Svatováclavské nám. sondy A–P z r. 1989). Ve směru příčném lze pak tyto poznatky doplnit o informace z př. 6 směřující do severní poloviny areálu, dále o zjištění ze sond XXV, XXXIV, XXVI, XXVIII/95, W1–4, 2/97, 5/2000 a nejnověji také o výpověď zatím nepříliš početných vrtaných sond (*Boháčová 2001c; 2001f*)³. Skladba vrstev v jižní části areálu nebyla dosud souvisleji dokumentována (výjimkou je sonda 7/2002, která je prvou významnější sondou do tohoto prostoru; na poznatky zde získané je, vzhledem k datu výzkumu a stavu jeho zpracování, odkazováno většinou v poznámkách).

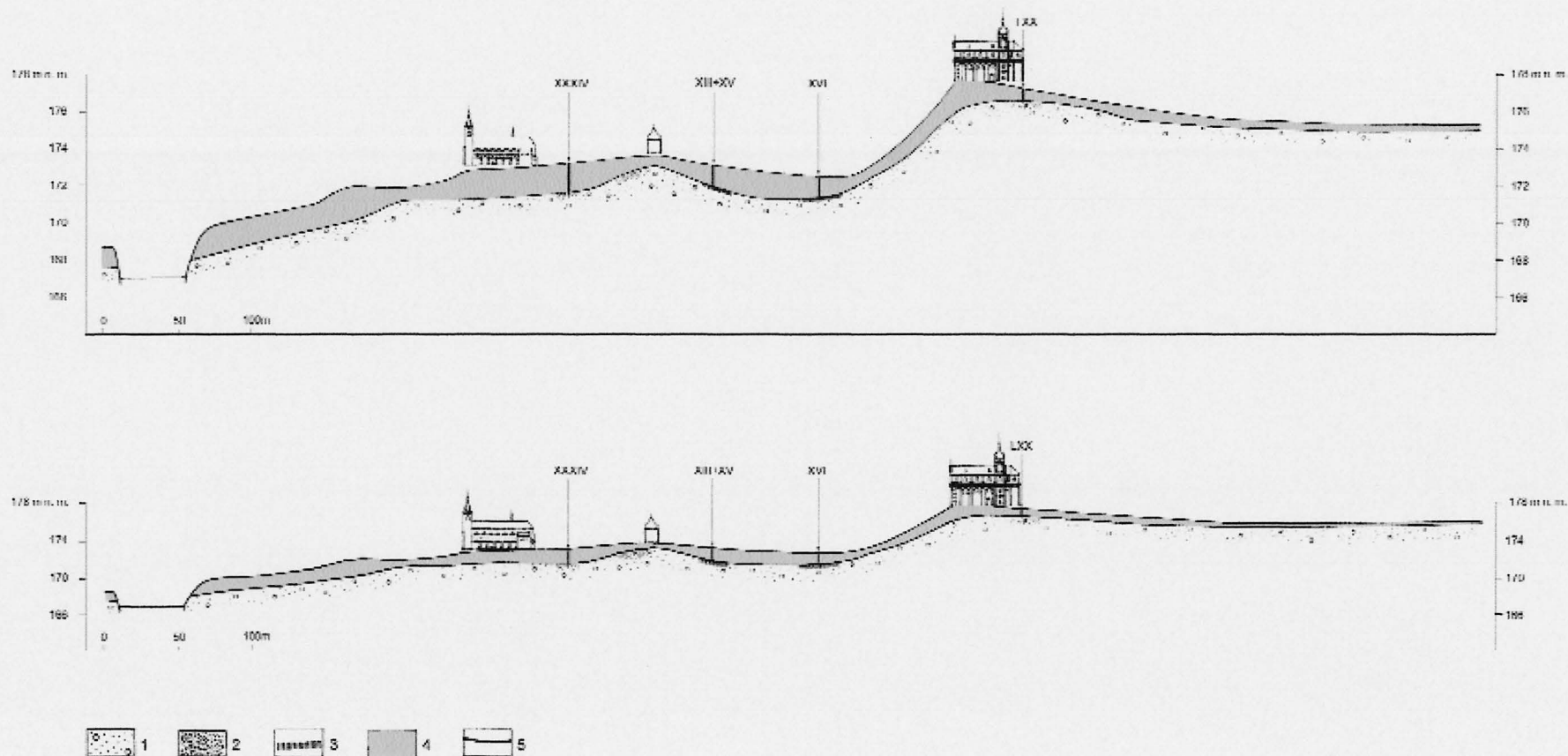
6.3.1.2. Charakteristika řezů historickým nadložím

Genezi historických terénů lze sledovat ve střední a východní části generalizovaného podélného řezu nadložím (A^I–A^{II}, obr. 5). Z něj vyplývá, že výškové rozpětí kulturních vrstev středohradištního a mladohradištního období dosahuje maximálních hodnot v jádru areálu A, kde kolísá mezi 40–100 cm. Bázi souvrství tvořenou šedou písčitou vrstvou homogenního charakteru o síle cca 10–20 cm lze zřejmě ztotožnit s fluviálními hlínami, zmiňovanými v pracích o vývoji holocenní nivy Labe. Vrstvy v jejím nadloží jsou již standardními kulturními uloženinami, které provázejí běžný sídlištní odpad (zlomky keramiky, zvířecích kostí, archeobotanické makrozbytky apod.). Mocnost a charakter archeologicky dokumentovaných kulturních vrstev a niveleta známých linií jejich průběhu prezentovaná na generalizovaných řezech není zcela v souladu s výsledky geologicko–geomorfologického výzkumu vyjádřenými mj. profilovým spektrem „Stará Boleslav – kostely“ (srov. *Zeman – Růžičková 1999*). Systematický geologický výzkum nebyl bohužel v souvislosti s rozsáhlými odkryvy v celém prostoru lokality proveden a nabízející se neopakovatelná možnost úzké mezioborové spolupráce mezi geology a archeology v průběhu archeologického výzkumu nebyla využita. Význam a přínos takové spolupráce a konfrontace výsledků geologického a archeologického výzkumu jsou zřejmé z plošně omezené sondy (W5/2000) a z několika zcela dílčích posudků zaměřených na charakter vybraných uloženin.

V prostoru stávající komunikace je nárůst raně středověkého souvrství přerušen úpravou povrchu terénů vrstvou opukových kamenů a drtí, jejíž uložení spadá rovněž ještě do raně středověkého období. Změnu využívání části prostoru v nejmladší fázi raného středověku indikují hroby, ojedinělé další objekty tuto dlažbu protínající a rovněž tmavá hlinitopísčítá vrstva, kterou zde byl raně středověký terén uzavřen. Mimo trasu komunikace se mocnost nadloží sledovaného období pohybuje kolem 100 cm. Souvrství je tvořeno vodorovnými uloženinami, které jsou častěji provázeny zahloubenými objekty a kúlovými jamkami jen ve spodní třetině jeho nárůstu (obr. 6, 7, 9, 10; *Boháčová 2003b*, obr. 11, 19).

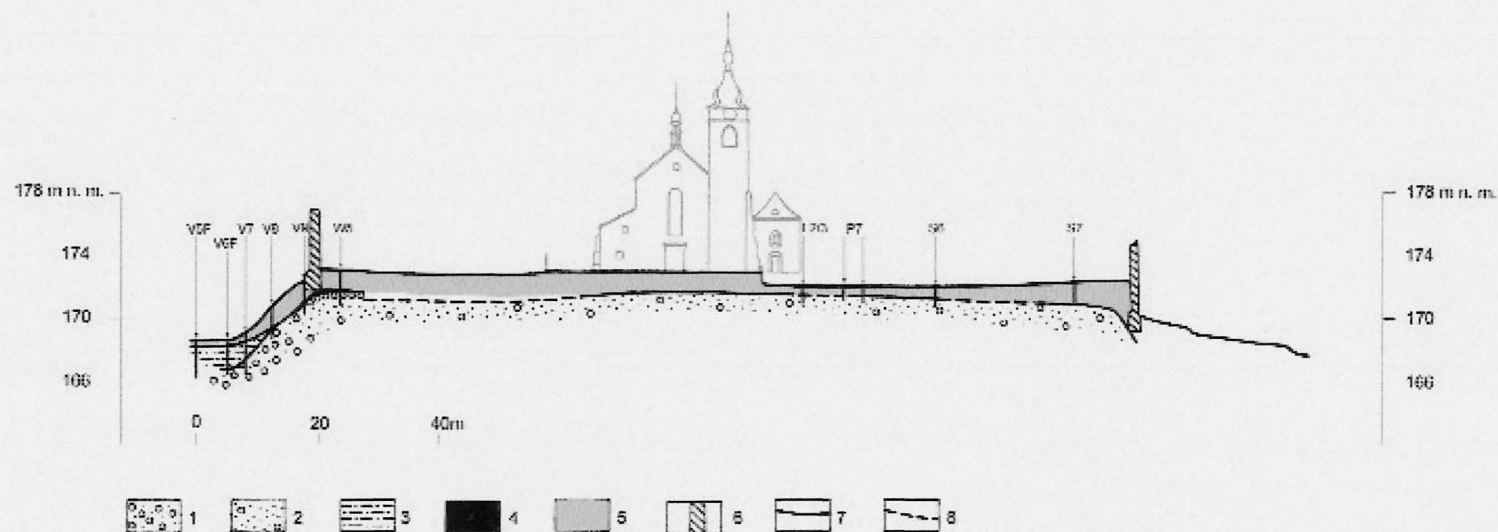
Vrstvy utvářené v rámci středověku se vytrácejí v rámci sondy M v jihozápadní části ostrohu, což může souviset s terénními úpravami při stavbě stávajícího mostu, ale i se změnami, jimiž tento prostor prošel v novověkém období. Novodobý zásah se pravděpodobně projevil i na rekonstruovaném modelu původního povrchu (*Herichová 2003*, obr. 9, 11, 12). Na prezentovaných řezech A a A^I–A^{II} (obr. 3, 5) můžeme sledovat několik desítek metrů západně od průčelí baziliky sv. Václava hranu, na

³ Ručně zaráženími sondami o průměru 30 mm lze v podmínkách Staré Boleslavi získat sloupcový výsek stratigrafie o mocnosti až 300 cm. Z tohoto výseku lze vyčíst alespoň základní údaje o sledovaném místě (niveleta původního povrchu, mocnost a charakter nadloží). Jde samozřejmě o údaje orientační, jejichž výpovědní hodnota roste s kvalitou jádra, počtem a hustotou dokumentovaných bodů.

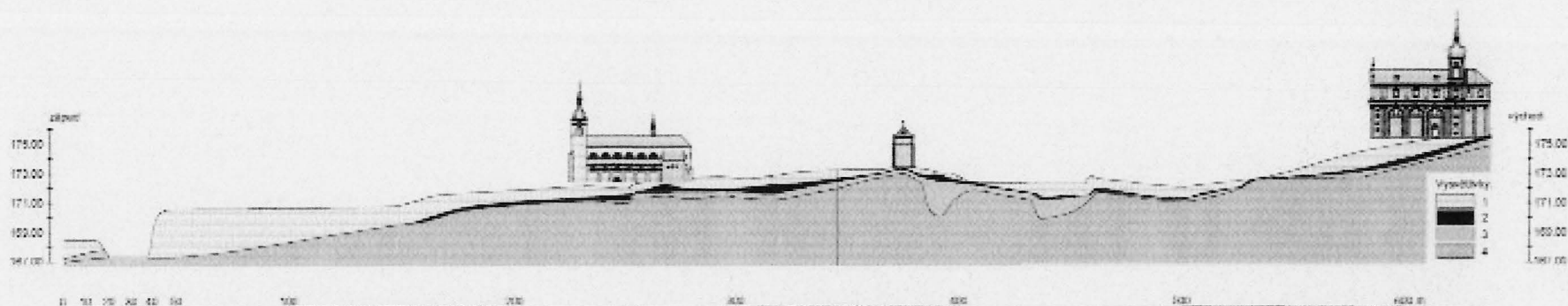
Obr. 3. Stará Boleslav. Generalizovaný podélný řez A lokalitou znázorňující průběh povrchu současného a původního terénu sestavený na základě rekonstruovaných modelů (obr. 2 a Herichová 2003, obr. 11). 1 – fluvialní jemné až středně zrnité písky s příměsí štěrku a prachu (holocenní niva a středopleistocenní terasa – nerozlišeno); 2 – naváté jemné písky; 3 – bělavé písky s jílovitoprachovitou příměsí; 4 – komplex kulturních vrstev; 5 – generální průběh stratigrafického rozhraní. Vyznačeny dokumentované polohy v archeologických sondách indikující výskyt uloženin popisovaných v textu. Situace řezu obr. 1.

Fig. 3. Stará Boleslav. Generalized longitudinal profile A following the course of the recent and original terrain. 1 – fluvial fine to medium-grained sands with an admixture of gravel and silt (Holocene flood plain or Upper Pleistocene terrace – not differentiated); 2 – aeolian fine sands; 3 – whitish sands with clayey-silty admixture; 4 – complex of cultural layers (cultural horizon); 5 – general course of stratigraphical boundary. Construction based on models in Fig. 2 and Herichová 2003, Fig. 11. Situation of the documented points in archaeological trenches indicating occurrence of deposits referred to in the text. For location of profile see Fig. 1.

Obr. 4. Stará Boleslav. Generalizovaný příčný řez B lokalitou znázorňující průběh současného a původního povrchu terénu na základě rekonstruovaných modelů (obr. 2 a *Herichová 2003*, obr. 11). 1 – fluvialní hrubé písky se šterkem až písčité šterky (nižší nivní stupeň); 2 – fluvialní jemné až středně zrnité písky s příměsí šterku a prachu (nižší nivní stupeň); 3 – písčito–hlinité sedimenty současné nivy; 4 – humózní hlinité písky s příměsí šterku (přemístěný paračernozemní A horizont); 5 – komplex kulturních vrstev; 6 – hradební zeď; 7 – ověřené rozhraní stratigrafických jednotek; 8 – předpokládané rozhraní stratigrafických jednotek. Označení vrtů a geologických sond převzato z původní terénní dokumentace. Situace řezu obr. 1.

Fig. 4. Stará Boleslav. Cross section B following the course of the recent and original terrain. 1 – coarse fluvial sands with gravel to sandy gravel (lower flood–plain level); 2 – fluvial fine to medium–grained sands with an admixture of gravel and silt (lower flood–plain level); 3 – sandy–clayey sediments of the recent flood plain; 4 – humic clayey sands with an admixture of gravel (allochthonous A horizon of the soil type of chernozems); 5 – complex of cultural layers (cultural horizon); 6 – rampart walls; 7 – verified boundaries of the stratigraphic units; 8 – supposed interfaces of the stratigraphic units. The marks of boreholes and archaeological trenches are taken from original field documentation. For location of the profile see Fig. 1.

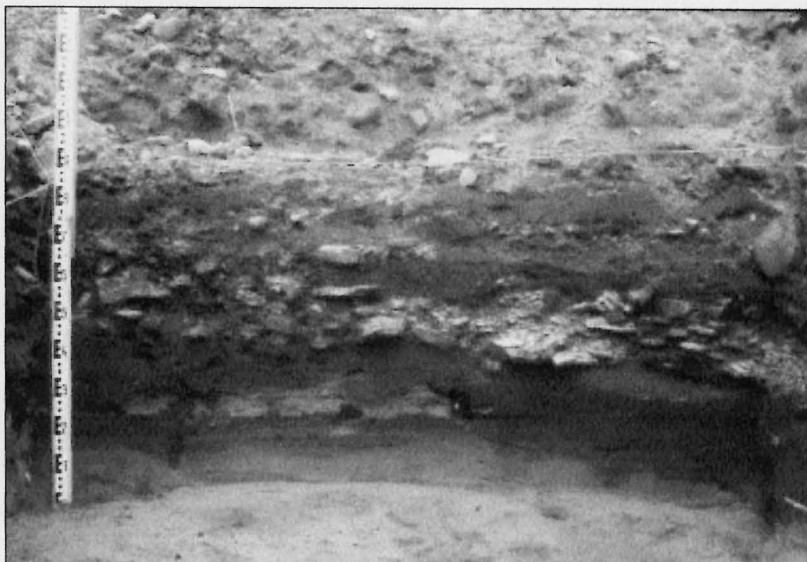

Obr. 5. Stará Boleslav. Generalizovaný podélný řez A^I–A^{II} lokalitou (v linii odpovídající přibližně řezu A; blíže: *Boháčová – Herichová v tisku*) zobrazující průběh kulturních uložen datovaných podle keramického inventáře. 1 – recent a novověk; 2 – pozdní fáze raného středověku (12. stol. – mladohradištní MHP); 3 – starší a vrcholná fáze raného středověku (závěr 9.–11. stol., středohradištní SH – mladohradištní MHK bez rozlišení); 4 – podloží písek. Digitalizace fy PERES.

Fig. 5. Stará Boleslav. Generalised longitudinal profile A^I–A^{II} through the locality (in a line corresponding roughly to section A), showing the course of cultural deposits dated by their ceramic inventories. 1 – recent and Early Modern; 2 – terminal phase of the Early Middle Ages (12th century – Late “Hill-fort” Period); 3 – Early High Middle Ages (close of the 9th–11th centuries, Middle to Later “Hill-fort” Period undifferentiated); 4 – underlying sands. Digitised by co. PERES.

Obr. 6. Stará Boleslav 1989. Detail souvrství ve východní stěně sondy A.

Fig. 6. Stará Boleslav 1989. Detail of the stratigraphy in the side of trench A.

Obr. 7. Stará Boleslav 1997. Detail souvrství v sondě 2/97, pohled od jihu.

Fig. 7. Stará Boleslav 1997. Detail of the stratigraphy in trench 2/97, from the south.

Obr. 8. Stará Boleslav 1996. Severozápadní část sondy LX se stopami raně středověkého osídlení. Pohled od jihu.

Fig. 8. Stará Boleslav 1996. The north-western part of trench LX with traces of Early Medieval settlement from the south.

kteří se ve směru V–Z mění přibližně horizontální průběh podloží v centrální části areálu. Povrch původního terénu, který byl zřejmě uměle snížen, klesá z těchto míst směrem k JZ prudčeji až k dnešním tůňm. Tento prvek je součástí zářezu popsaného v kapitole 6.2. Zůstává otázkou, zda terénní zásahy mohly být tak rozsáhlé, že při nich byly zcela odstraněny i pozůstatky jednotlivých fází fortifikace, které se nepodařilo v průkopech komunikací identifikovat. Původní povrch je významně pozměněn také v severozápadní vyvýšené části jihozápadního výběhu ostrohu, která je podle výpovědi vrтанých sond naopak navršeným, uměle vytvořeným novodobým útvarem o výškovém rozpětí dosahujícím až 200 cm. Celková mocnost kulturních vrstev zde dosahuje cca 300 cm (*Boháčová 2001f*). Tento útvar pozměnil starší situaci do té míry, že také v těchto místech nebyl zjištěn ani průběh gotického opevnění.

V minimálním rozsahu zůstalo historické nadloží dochováno ještě v místech kulminace přirozeného povrchu terénu při boleslavské bráně v sondách O a P, v jejichž rámci se projevuje výše zmíněné pozvolné stoupání podložního písku. Ten zde vystupuje až k úrovni recentních úprav komunikace. Je zřejmé, že jeho původní úroveň není v tomto prostoru vždy zachována. Umělé snížení, které se týká především trasy stávající komunikace, mohlo dosahovat až několika desítek cm. Na podélném řezu (obr. 3, 5) se elevace v prostoru brány a východního pásu středověkého opevnění projevila natolik výrazně, že vazbu mezi polohou opevnění a podobou podložního reliéfu lze považovat za velmi průkaznou a logickou. Na povrchu elevace byly rozpoznány naváté písky (*Zeman 2001*). V přímém sousedství brány pozůstatky raně středověkých sídelních aktivit představují vzhledem k dodatečnému odstranění historických kulturních vrstev ve značné míře již pouze objekty zahloubené do podloží. Nadloží bylo v tomto případě vesměs tvořeno pouze pozdně středověkými, novověkými a zcela recentními vrstvami komunikace. V současnosti je po ukončené rekonstrukci inženýrských sítí (hlavní řady i přípojky) historické nadloží v prostoru komunikace a v přilehlých plochách téměř v úplnosti zničeno (obr. 11; *Boháčová 2003b*, obr. 6, obr. 8).

Vrstva s mladohradištním materiálem o mocnosti kolem 50 cm byla ještě zachycena mimo vlastní opevněný areál v prostoru Hluchova (*Boháčová 2003d*, obr. 5: F a plán v příloze) ležícího těsně jihozápadně od ostrohu a odděleného od něho pozůstatkem říčního ramene (tzv. tůně). Vrstva, narušená rýhou pro vedení inženýrských sítí a protínající dnes neosídlené území, však leží v záplavové oblasti a její původ je nejasný.

Výpověď prezentovanou podélným řezem lze na vybraných místech doplnit charakteristikou příčných profilů historickým nadložím. Ve zkoumaných plochách ležících severně podélného řezu vedeného trasou komunikace je historické souvrství tvořeno terény o mocnosti cca 200 cm. Z toho cca svrchních 100 cm spadá do novověkého a recentního období, spodní polovina pak náleží již etapě raně středověké. V místech s rozměrnými objekty zasahujícími pod úroveň povrchu písčitého podloží se výškové rozpětí historického nadloží ještě zvětšuje. Raně středověký horizont je jen zcela minimálně poškozen mladšími zásahy. Jeho charakter a intenzita vývoje se však na dokumentovaných místech výrazně liší v závislosti na způsobu využívání prostoru. Vedle klidněji uloženého souvrství, opět překrývajících zahloubené objekty variabilních rozměrů (obr. 7), je zachycen areál s množstvím vzájemně se porušujících jámovitých objektů, které tvoří téměř celou mocnost řezu raně středověkými

Obr. 9. Stará Boleslav 1995. Celkový pohled do sondy XXXIVC od jihovýchodu po dokončení výzkumu.

Fig. 9. Stará Boleslav 1995. General view of trench XXXIVC from the south-east during completion of the excavations.

Obr. 10. Stará Boleslav 1989. Část opukového štětu porušeného hrobovými jamami v sondě F.

Fig. 10. Stará Boleslav 1989. Part of the marlstone hardcore disturbing a grave cut in trench F.

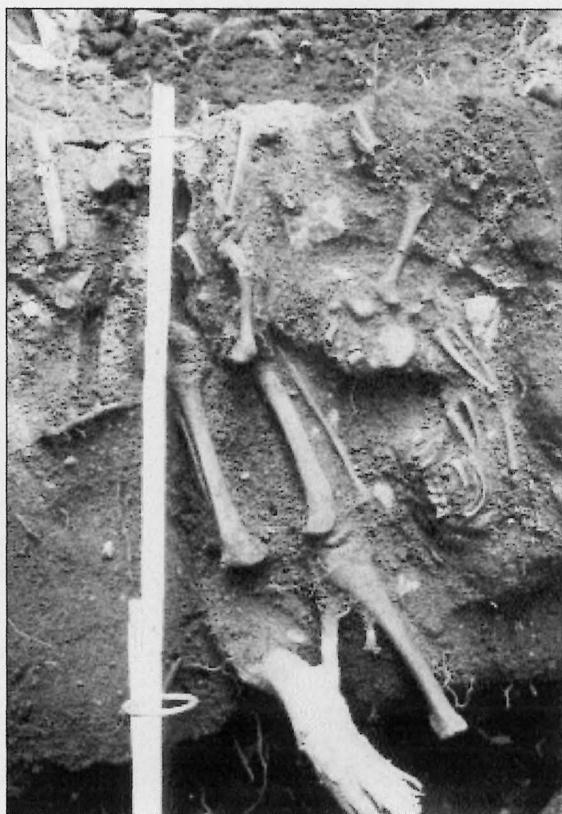

Obr. 11. Stará Boleslav 1995. Prostor při bráně gotického opevnění s minimální mocností dochovaného historického nadloží (mimo zahloubené objekty) – příklad ze sondy IX.

Fig. 11. Stará Boleslav 1995. The area in front of the gate in the Gothic ramparts with a minimal thickness of surviving historic deposits (other than sunken features) – example from trench IX.

situacemi (sonda XXXIV, obr. 9). V okolí sakrálních staveb pak někdy rovněž celé nadloží protínají hrobové jámy s doloženými mnohočetnými – až desetinásobnými – superpozicemi (obr. 12–13). Raně středověké situace ve výškovém rozpětí 100–120 cm jsou dochovány rovněž při severní hraně ostrohu (sondy W–W5), kterou respektují známé fáze raně středověkých fortifikací. Specifikem kulturních vrstev v těchto místech je, že jsou sice značně poškozeny mladšími zásahy (rozebíráním zdiva raně středověké hradby, aktivitami spojenými s výstavbou gotického opevnění a dalších staveb, úpravami souvisejícími s obhospodařováním zahrad), současně jsou však v těchto místech konzervovány doklady geneze ostrohu (Růžičková – Kadlec – Žigová 2003) a jeho využívání před výstavbou hradby, zmiňované kronikářem Kosmou (srov. Boháčová – Špaček 2002; Boháčová 2003c). Řez B (obr. 4) vedený prozkoumanou částí severního svahu vyvýšeniny (soustava sond W) zachycuje pod antropogenními navážkami vrstvy naplavené na podložní fluvialní písky a pod svahem část koryta zazemněného meandru Labe s vrstvami jeho výplně, ověřeného vrtu. Nad severní i jižní hranou ostrohu je znatelný nárůst mocnosti kulturních vrstev dokládající tendenci k nivelizaci povrchu ve sledovaném areálu, dokončované až po zbudování gotického opevnění, kdy byl zcela zastřen nízký hřbet probíhající v podélné ose areálu. Hradební zdi na hranách ostrohu místy doslova „zadržují“ navršená souvrství terénů.

Příčný profil celou severní částí lokality není dosud k dispozici. Protože však mocnost historického nadloží příliš v těchto místech nekolísá, lze jej přibližně rekonstruovat i v místech, která dosud nejsou výzkumem dotčena a která nebyla příliš poznamenána ani stavební činností v minulosti. Maximálních hodnot (až 300 cm) dosahuje dle výpovědi sondy 5/2000 a dalších izolovaných pozorování v ploše ppč. 1674 (vrt v sv. části areálu, blíže nedokumentovaný neohlášený výkop v roce 1988 při

Obr. 12–13. Stará Boleslav 1997. Příklady situace hřbitovního horizontu v sondě 1B.

Fig. 12–13. Stará Boleslav 1997. Examples of situations in the burial horizon in trench 1B.

sz. nároží objektu současné restaurace při jižní hraně parcely /čp. 62/). Předpokládaný podíl vrstev raného středověku v nadloží lze v tomto prostoru odhadnout na 1/3 až 1/2 rozpětí. Vrtným průzkumem byla přibližně shodná mocnost nadloží ověřena také ve střední části severního svahu ostrohu, kde se mírně zvyšuje v dolní třetině svahu (Boháčová 2001f). Datovací materiál nebyl z vrtaných sond získán, složení vrstev však napovídá, že k akumulaci terénů na svahu docházelo především v období raného středověku v době před výstavbou celokamenné hradby a poté až v historicky nedávné epoše.

Jižní část areálu A je dosud poznána jen minimálně. V dokumentovaných úsecích zasahujících do této plochy (přípojky 4, 8, 9, 10, 11, sonda 6 – viz plán v příloze) mohlo být historické nadloží sledováno jen částečně, neboť v úzkých rýhách většinou nebylo dosaženo povrchu podloží. Výškové

rozpětí dokumentovaného souvrství raného středověku se pohybuje od 30–100 cm, přičemž směrem k západu vykazuje klesající tendenci. Zcela odlišná situace byla ale popsána v r. 1910 v severovýchodní části dvora čp. 114, kde bylo udáváno historické nadloží obsahující pozůstatky středověkých a raně středověkých staveb o mocnosti 250–300 cm, považovaných za pozůstatky knížecího paláce (Prášek 1913, 310–316, 874; Prokop 1911, 31). Zmíněnou mocnost historického nadloží se podařilo ověřit vrtanými sondami a dokumentací drobného výseku obnaženého souvrství za stěnou novodobého sklípku v r. 2001 (Boháčová 2001e; 2001f). V r. 2002 byla tato anomálie objasněna plošným záchranným výzkumem téže parcely (Boháčová 2003a), který přibližně shodné parametry souvrství raného středověku prokázal pro výplně dvou nespojitých rozměrných příkopovitých útvarů, které probíhají souběžně s hranou ostrožny, severně od její linie.

6.3.2. GENEZE HISTORICKÉHO NADLOŽÍ – AREÁL B

6.3.2.1. Proměny povrchu

Prostor někdejšího předhradí, plocha přiléhající od SV k prostoru vymezenému dochovaným gotickým opevněním a od východu ohraničená hypotetickou linií opevnění, zaujímá rozlohu přibližně 11 ha. V rámci tohoto území jsou všude zaznamenávány doklady raně středověkého osídlení, jejich množství – jak pokud jde o mocnost dochovaných souvrství, tak o jejich plošný rozsah – však výrazně kolísá. Nestejnoměrně rozloženy jsou i keramické a další archeologické nálezy. Nerovnoměrně se mění i výškové rozpětí novověkého a recentního horizontu. Podélný řez lokalitou tak nemůže vypovídat o intenzitě využívání tohoto prostoru, ale jen o stavu dochování historických terénů. Souvisleji mapovanými místy jsou ppč. 7 a prostor Mariánského nám., mimo ně mohly být sledovány pouze průkopy v trasách komunikací v jižní části areálu, jejichž výpovědní hodnota je omezená podobně jako u podélného řezu. Nepoznána je severozápadní část popisované plochy. Vymezení hranice areálu B lze jednoznačně v západní části, kde bezprostředně navazuje na areál A. Severní okraj lze pravděpodobně ztotožnit s průběhem hrany ostrohu lemující staré meandrující rameno Labe. Náznak elevace vytvářející ohyb v sv. části areálu (limitovaný např. body 702, 703 – obr. 1, 2) uzavírá plochu rozkládající se do prostoru na jihovýchodě. Jeho předpokládanou souvislost s opevněním se zatím nepodařilo prokázat (blíže Boháčová – Špaček 2002; Boháčová 2003c). Zcela nepoznaná je východní a jihovýchodní část areálu. K zakomponování do plochy areálu B (jako jeho vnější ohraničení) se nabízí zářez v jihovýchodní části prostoru, který zabíhá ve směru JZ–SV do svahu vyvýšeného ostrohu a nepatrně se stáčí k severu (obr. 1). I tento zářez může mít spojitost s vymezením a opevněním areálu. Archeologickým zkoumáním jde však zatím o oblast minimálně dotčenou a sledování původní morfologie zářezu pod současným povrchem nebylo během dosavadních etap záchranného výzkumu možné.

6.3.2.2. Ke genezi historického nadloží ve zkoumaných částech areálu B

Sondou LXX západně ul. Jezdecké v areálu někdejší jezuitské koleje (ppč. 7) bylo dokumentováno raně středověké souvrství o značné mocnosti srovnatelné s vnitřním hradním areálem (především sv. část zkoumané plochy sondy). Ačkoliv bylo poměrně silně poškozeno novodobou i soudobou stavební aktivitou, představuje v rámci lokality plošně nejrozsáhlejší dokumentovaný souvisle osídlený prostor z intervalu přelom 9./10. stol. – 12. stol. Osídlení je reprezentováno sídlištními vrstvami, prokládanými zahloubenými objekty rozmanitého charakteru (obr. 14, 16). Dále na východ od ul. Jezdecké se osídlení uvedeného stáří projevuje již méně zřetelně, především v podobě nevýrazné, avšak více méně souvislé sídlištní vrstvy s malým a kolísajícím množstvím keramického materiálu. Specifikou posledně vymezeného prostoru je také skutečnost, že raně středověký horizont zde byl ve starší fázi vrcholného středověku (Boháčová – Špaček 2001) opakovaně narušen zahloubenými objekty sídelního i výrobního charakteru. Význam tohoto zjištění je o to větší, že objekty srovnatelného stáří prozatím nebyly na jiných místech areálu identifikovány. V jižní části sondy LXX představují reliktu raně středověkého osídlení již jen zahloubené objekty provázené keramikou tohoto období. Jejich nadloží, stejně jako historické souvrství v okolí mariánského kostela, bylo zničeno při rozsáhlých no-

Obr. 14. Stará Boleslav 1996. Sonda LXX – severovýchodní část. Východní okraj zkoumané plochy shora. Koláž snímků zachycující variabilitu dokumentovaných raně středověkých struktur a kulturních vrstev zkoumaných metodou postupného odkryvu v síti čtverců.

Fig. 14. Stará Boleslav 1996. Trench LXX – north-eastern part. The eastern edge of the investigated area above. A collage of photographs showing the variability of the documented Early Medieval structures and cultural layers investigated by gradual excavation in a network of squares.

a

Obr. 15a, b. Stará Boleslav 1996. Sonda LXX – pohled (od severovýchodu) do jihozápadního sektoru sondy s odstraněným historickým nadložím a s relikty raně středověkého osídlení v podobě objektů zahloubených do písčitého podloží.

Fig. 15a, b. Stará Boleslav 1996. Trench LXX – view from the north-east of the south-western sector of the trench with the historic material removed and with relicts of the Early Medieval settlement in the form of features sunk into the sandy subsoil.

b

Obr. 16. Stará Boleslav 1996. Sonda LXX – východní stěna čtverce 105 (řez 15B – detail nárůstu raně středověkých kulturních vrstev).
 Fig. 16. Stará Boleslav 1996. Trench LXX – the east wall of square 105 (section 15B – detail of the growth of the Early Medieval cultural layers).

vodobých terénních úpravách (obr. 15a, b). Dokumentované výseky raně středověkých vrstev v blízkosti a především v jižním sousedství kostela P. Marie i keramika raného středověku v druhotném uložení naznačují, že rovněž toto místo náleželo v rámci raně středověkého hradu k intenzivně využívaným. Souvrství o mocnosti několika desítek cm lze sledovat v celé rozloze Mariánského nám., je však do značné míry poškozeno novověkými a recentními zásahy. Příkladem souvisle a intenzivně osídlené plochy je sonda LX, kde zůstal raně středověký horizont v mocnosti cca 40 cm dochován těsně pod povrchem dlažby až do r. 1996, kdy byl odstraněn těžkou mechanizací při nehlášených úpravách komunikace (obr. 8; *Boháčová 2003b*, obr. 13). Těsně před východní frontou domů na Mariánském náměstí již středověký horizont chybí (úsek 44), místy vystupuje pouze v podobě dochovaných bazálních partií zahloubených objektů. Terén zde byl v nejmladších dobách upravován a původní úroveň povrchu podloží se nedochovala. Mocnost dochovaných raně středověkých kulturních vrstev narůstá podle výpovědi dokumentovaných situací směrem k jižní části náměstí. V jeho rámci jsou opakovaně dokumentovány rozměrné objekty nepravidelného tvaru, výrazně zahloubené do podloží. Narůstání terénu v prostoru Mariánského náměstí vystihuje střední úsek profilu A (obr. 3). V průměru se zde mocnost kulturních vrstev pohybuje od 50 cm do 150 cm. Nejvyšší mocnosti jsou dosaženy v centrální části široké deprese, která se v ploše náměstí projevuje i u modelu původního reliéfu (*Herichová 2003*, obr. 1, 11, 12). Celková tendence morfologie původního terénu je zachována rovněž v podobě současného povrchu, který se od západu (od brány) mírně snižuje a vytváří v místě náměstí vanovitou prohlubeň. Východněji (již mimo náměstí) se poté zvedá až na kótu 177 m n. m. (oblast nejvyšších dosažených nadmořských výšek na střednopleistocenním terasovém stupni).

Ve značném rozsahu a mocnosti až 100 cm byly doklady raně středověkého osídlení v podobě vrstev a objektů dokumentovány, pouze však formou vzorkovaných řezů, rovněž v blízkém sousedství dochované brány opevnění a v ulici Šarochově. Prostor sevřený Mariánským náměstím a touto ulicí může tedy rovněž uchovávat nepoškozené terény raného středověku o značném výškovém rozpětí. Nebyl však dosud detailněji poznán a známá není ani míra narušení této plochy v mladších historických obdobích.

Severní část Šarochovy ul. zasahuje do linie příkopu hradištního opevnění. Západní, tj. vnitřní hrana příkopu oddělujícího oba areály probíhala těsně západně východního průčelí dochované brány. Výplň příkopu a deprese utvářející se po jeho zániku, sledovaná v mocnosti až 250 cm (sondy V a XVIII/95), se ukládala ve třech výrazných horizontech a byla uzavřena zpevněním terénu opukovými kameny a drtí ještě v průběhu raného středověku (detailněji *Boháčová – Špaček 2002; Boháčová 2003c*). V nadloží této úpravy jsou dochovány pouze zahloubené objekty jak s inventářem sklonku raného středověku, tak se soubory datovanými do novověkého období, které již následují vrstvy související s novodobými úpravami komunikace. Těmi byla v těchto místech, shodně jako v navazujícím prostoru náležícím již areálu A, část historických terénů odstraněna.

Raně středověké osídlení, které reprezentují především objekty zahloubené do podloží, se projevuje rovněž v jihovýchodní části areálu B (*Boháčová 1997*), pro posouzení vývoje v tomto prostoru však archeologické prameny dosud významnější výpověď nepřinesly. Ve zvládném terénu v jižní a jihovýchodní části předhradí dosahuje mocnost kulturního souvrství proměnlivých hodnot, od několika desítek centimetrů po 1 m, přičemž zde jistě došlo k zemním úpravám v mladších dobách, neboť úroveň povrchu podloží místy dosahuje až k současnému povrchu (např. úsek 26). Nejvyšší dosažené kóty se opět pohybují na úrovni stupně střednopleistocenní terasy. Tvar původního georeliéfu v místech zářezu, který je přibližně respektován průběhem Hálkovy ul., zmapován nebyl.

6.3.3. SHRNUTÍ

Areál A uchovává raně středověké terény s výjimkou pásu komunikace v mimořádné kvalitě a rozsahu. Novodobé stavební aktivity proměnily vzhled povrchu ostrohu především v jeho jihozápadní části. Relikty raně středověké situace mohou být ukryty pod mocnými navážkami, pozměňujícími vzhled severní hrany této části výběžku. Jejich součástí je s velkou pravděpodobností rozvalené těleso gotického opevnění, které těmito místy probíhalo, a snad i pozůstatky fortifikací, jeho výstavbě předcházejících.

Z rozložení realizovaných sondáží (plán v příloze) vyplývá, že na převážné většině plochy areálu, včetně míst, která mohou být klíčovými z hlediska fungování přemyslovského hradu a posléze i kapituly, nebyla raně středověká souvrství nedávnými stavebními aktivitami, a tedy ani archeologickým výzkumem dotčena. Právě těmto místům je proto nutné věnovat zvýšenou pozornost a prosazovat v maximální možné míře jejich ochranu před nadbytečnými stavebními zásahy. Současně lze vzhledem k poznatkům získaným v průběhu výzkumu předpokládat, že historická kulturní souvrství jsou zde dochována v minimálně porušeném a – ve srovnání s jinými raně středověkými lokalitami srovnatelného významu – unikátním stavu.

Oproti areálu A jsou pozůstatky raně středověkého osídlení rozlehlé plochy B dochovány v menším plošném rozsahu i v menší mocnosti. Rozložení reliktní souvrství je nadto velmi nerovnoměrné, z dřívě patrně souvisle osídlené plochy jsou uchovány jen výseky nespojitých terénů. Rozsáhlejší pozůstatky někdejšího intenzivního osídlení mohou být konzervovány v bloku jižně dnešního Mariánského nám., neznámá je situace prostoru tzv. *fortifikačního pásu* mezi areálem A a B a v ploše k němu přiléhající od východu, kde lze také doklady raně středověkých sídlištních situací předpokládat. Objasnění naznačené problémy může v budoucnosti především soustavný systematický záchranný výzkum, provázený cílenými otázkami.

Prvým pokusem o rekonstrukci mocnosti a znázornění stavu reliktní dochovaného historického nadloží bylo schematizované vyjádření informací získaných výzkumem v podobě mnohonásobně převýšeného podélného řezu lokalitou (zjednodušená varianta obr. 5; originál prezentován od r. 1996 ve stálé expozici OM Praha–východ ve Staroboleslavské bráně). Výsledky pokračujícího výzkumu a revize terénní dokumentace nepřinesly významné korekce této původní představy, problematika je pouze situace v prostoru východně od příkopu hradištního opevnění, kde je předpokládána a na řezu zvýrazněna mohutná deprese, která by vzhledem k nálezovým okolnostem a k přírodním podmínkám lokality (Boháčová 1996; Herichová 2003c) mohla souviset se zaniklým říčním ramenem. Údaje, o které je rekonstruovaná podoba této deprese opřena, však lze vzhledem k nepříznivým podmínkám, za nichž část výzkumu probíhala (týká se zejména úseku zkoumaného r. 1991), zpochybnit. Nacházíme se sice v oblasti, kde kóta přirozeného podloží dosahuje minima, což by odpovídalo přírodní depresi a s takovou interpretací koresponduje i výjimečný vzhled části obnaženého podloží (silně zvodnělý bělavý prachový písek v sondách XV, XII – Herichová 2003, obr. 7, 8), hrany klesajícího podloží však mohou (i když je tato varianta méně pravděpodobná) představovat i soustavu rozměrnějších objektů. Vyjasnění tohoto problému může přinést pouze případný budoucí terénní výzkum v trase předpokládané deprese.

Generalizovaný řez historickým nadložím lokality bude jistě možné v budoucnu doplňovat o detailní zmapování geneze nadloží v konkrétních zkoumaných místech. Na celkovém pohledu na utváření lokality od raného středověku do současnosti a na stav dochování raně středověkého horizontu, díky kterému je možné Starou Boleslav zařadit mezi nejvýznamnější archeologické lokality svého druhu, se však patrně již mnoho nezmění.

LITERATURA

- Boháčová, I. 1996: Stará Boleslav 1995 [zpráva o výzkumu], ARÚ AV ČR Praha čj. 5247/96, 2–4.
- 1997: Stará Boleslav – Ulice Šárochova, U staré školy, Železná, Lázeňská a Na vršku. In: Výzkumy v Čechách 1993–5. Praha, 284.
 - 2001b: Stará Boleslav V [nálezořová zpráva], ARÚ AV ČR Praha čj. 3391/01.
 - 2001c: Stará Boleslav – ppč. 1665, 1675, 1684 [zpráva o výzkumu], ARÚ AV ČR Praha čj. 395/01.
 - 2001e: Stará Boleslav – čp. 114 [zpráva o výzkumu], ARÚ AV ČR Praha čj. 8992/01.
 - 2001f: Stará Boleslav – ppč. 1574 (čp.114), 1665 (JZ část), 1674, 39 [zpráva o výzkumu], ARÚ AV ČR Praha čj. 8991/01.
 - 2003a: Stará Boleslav, okr. Praha–východ, ppč. 1574 [zpráva o výzkumu], ARÚ AV ČR Praha čj. 3760/2003.
 - 2003b: Záchranný archeologický výzkum od r. 1988, tento svazek, kap. 5.
 - 2003c: Opevnění, tento svazek, kap. 7.1.

- Boháčová, I. 2003d: Topografie lokality, tento svazek, kap. 2.*
- Boháčová, I. – Herichová, I. v tisku: Georeliéf jako zdroj poznání historického vývoje lokality. In: Forum urbes medii aevi 1. Brno, 10–17.*
- Boháčová, I. – Špaček, J. 2001: Soubor keramiky z počátků vrcholného středověku ze Staré Boleslavi, Archeologie ve středních Čechách 5, 599–621.*
- 2002: Raně středověká fortifikace ve Staré Boleslavi. Příspěvek k poznání fortifikační techniky, *Archaeologia historica* 27, 37–50.
- Herichová, I. 2003: Geomorfologie lokality v raném středověku, tento svazek, kap. 6.2.*
- Prášek, J. V. 1913: Brandejs nad Labem. Město, panství a okres, III. Brandejs nad Labem.*
- Prokop, K. 1911: Zprávy z „Praehistorického odboru Společnosti přátel starožitností českých“, Obzor praehistorický, příloha Časopisu Společnosti přátel starožitností českých, 2/3.*
- Růžičková, E. – Kadlec, J. – Žigová, A. 2003: Příspěvek k poznání geologických a půdních poměrů lokality. Analýza sedimentů sondy W5/2000 v Děkanské zahradě, tento svazek, kap. 6.1.*
- Zeman, A. 2001: Posudek – popis zemin [odborný posudek], ARÚ AV ČR Praha čj. 8990/2001.*
- Zeman, A. – Růžičková, E. 1999: Geologicko–geomorfologický vývoj holocenní nivy Labe. In: D. Dreslerová et al. 1999, Osídlení a vývoj holocenní nivy Labe mezi Nymburkem a Mělníkem. Závěrečná zpráva grantu č. 404/98/1563. ARÚ AV ČR Praha, 40–55.*

NOTES ON THE GENESIS OF THE HISTORICAL DEPOSITS

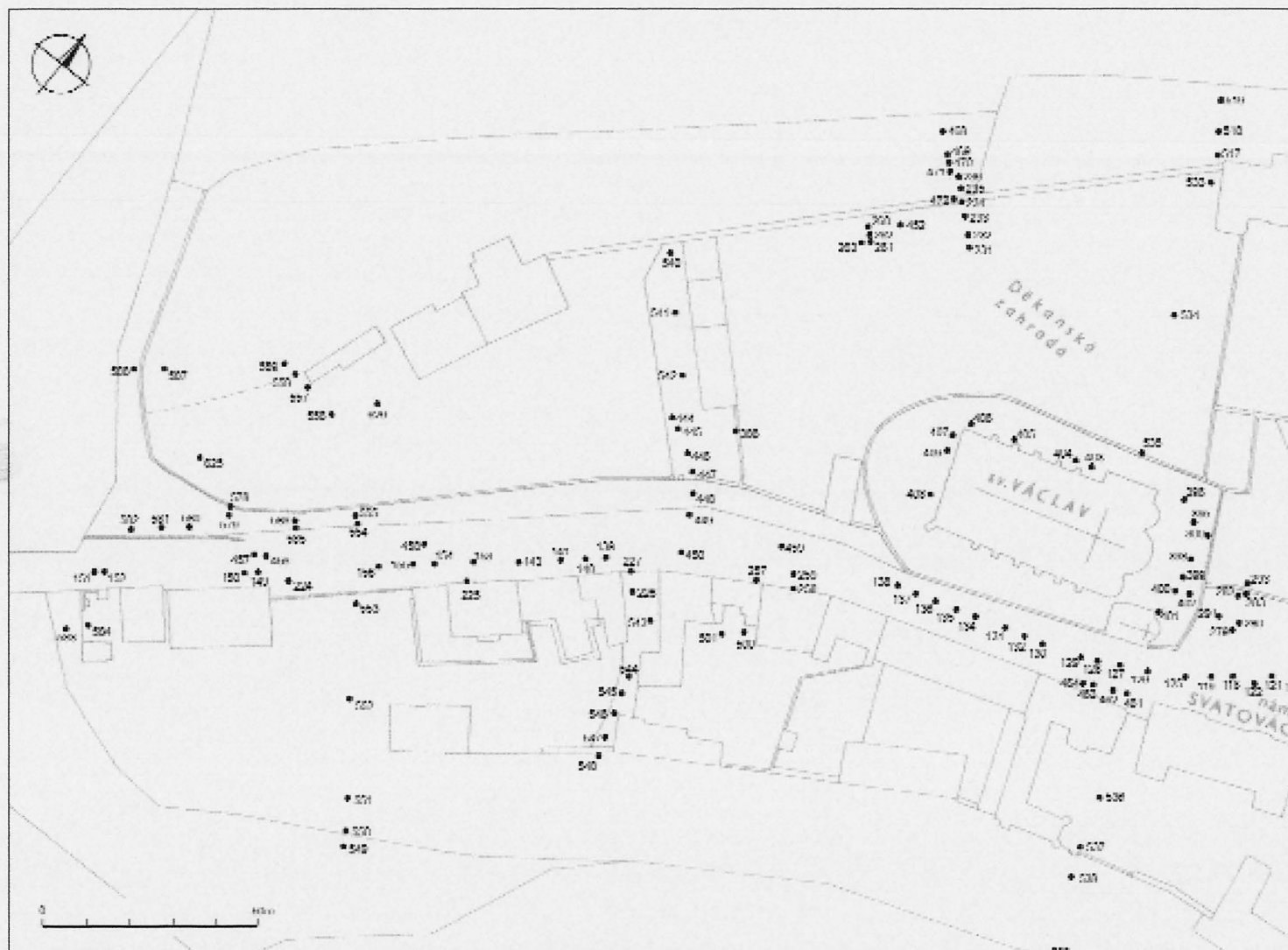
The long-term and intensive settlement activity from the first occupation of the area in the Early Middle Ages right down to the present has resulted in the creation of cultural layers that are at the majority of locations made up of two basic parts – an Early Medieval horizon and an Early Modern/Recent horizon. The Early Medieval horizon is often up to a metre thick, and survives both horizontally and vertically to an unusually high quality, while the thickness of later deposits varies considerably at different points. The High Middle Ages are represented only sporadically.

The basis for the study of the genesis of the historic deposits was a comparison of a model of the original surface of the spur at the period of its initial settlement and a model of the present surface. The sources for constructing the surface models came in large measure from the documentation of archaeological rescue excavations and in some cases borehole documentation. In several parts of the area new geodetic measurements were taken (given inconsistencies in the usual cartographic sources). The differences between the current and the “original” Early Medieval terrain surface level is shown by longitudinal section A and cross section B (Figs. 3–4), which also show the geological structure of the study area and the differing types of deposits, and the generalised longitudinal section through archaeological cultural deposits documented in detail (Fig. 5). The genesis and state of preservation of the cultural layers in the two parts of the area differs. The total thickness of cultural layers in the stronghold core (area A) predominantly varies from 100–200cm (with a depth of 300cm reached exceptionally at the northern edge), with these layers in the main copying the original terrain. Exceptions are the area along the eastern edge of area A where the underlying terrain rises – this is partially levelled and the cultural layers, the thickness of which by contrast decreases, gradually incline – a band followed by current communications, and an area in the south–western part of the spur that has undergone terrain changes.

The documented base of the settlement stratigraphy (a sandy layer of homogenous appearance some 10–20cm thick), with isolated finds of an anthropogenic nature, can in area A (cca 4.6ha) clearly be associated fluvial clays. On this sit lie the usual cultural deposits bound up with settlement wastes. Along lines of communication the growth of the stratigraphy is interrupted by the addition of marlstone hardcore to the terrain, clearly established in the Early Medieval period. The changing use of parts of the area in the latest phases of the Early Middle Ages is indicated by graves, other isolated features interrupting the hardcore and also a dark clayey–sand layer that closes the Early Medieval terrain. Beyond the line of communication the depth of the deposits relating to the period in question varies around 100cm. The stratigraphy comprises horizontal layers that are frequently interrupted by the sinking of features and post holes only in the lower third of its depth. Mutually interrupting pit–like features form locally over almost the whole depth of the Early Medieval contexts, and around the sacral buildings the cultural deposits are also intersected by grave pits with numerous multiple (up to ten) superpositions. In the area of the fortified band at the northern edge of the spur was repeated evidence for the robbing out of the body of the Early Medieval ramparts.

The northern and southern limits of the former bailey (area B – cca. 11 ha) in the western part – where they are closely related to area A – can in all likelihood be identified as the course of the break of slope along the old meandering arm of the Labe. An indication of the elevation creating a curve in the north–east part of area B closes this area, the presumed relationship of which to fortifications cannot however be demonstrated. An extension of the fortified area B could hypothetically be seen in a cut through the south–east part of the area, but archaeological investigations have yet to find such.

In the relevant parts of area B evidence of Early Medieval settlement has been recorded everywhere. Its quantity – both in terms of the depth of and area covered by the surviving stratigraphy and the quantity of ceramics and other archaeological finds – varies considerably, however. Notable differences are also apparent in the heights of the Early Modern and Recent terrain. A longitudinal section through the locality thus cannot reflect the genesis and intensity of use of this area in the Early Middle Ages, but only the state of preservation of the historical terrain. This was until recently comparable with area A (e.g. the continuous excavated area of trench LXX represents the most extensive documented contiguous area of the bailey from the turn of the 10th to the 12th centuries, with extensive Early Medieval layers up to dozens of centimetres thick, and a similar settlement intensity indicated by the documented stretches of terrain in the central part of area B – Mariánské sq and the area to the south thereof). Large parts of area B have not yet been investigated archaeologically. Indeed, uncertainly still surrounds many of the points which have been affected by excavation, because the rescue excavations in area B were as a rule limited to the mere documentation of cuts and their sampling, and in several instances even this could not be completed. One of the unresolved problems is, for example, the question of the existence of a presumed transverse depression in the area of Mariánské sq, which could be seen as the relict of a river arm with possible fortification use, but also as a mere collection of large, sunken features.

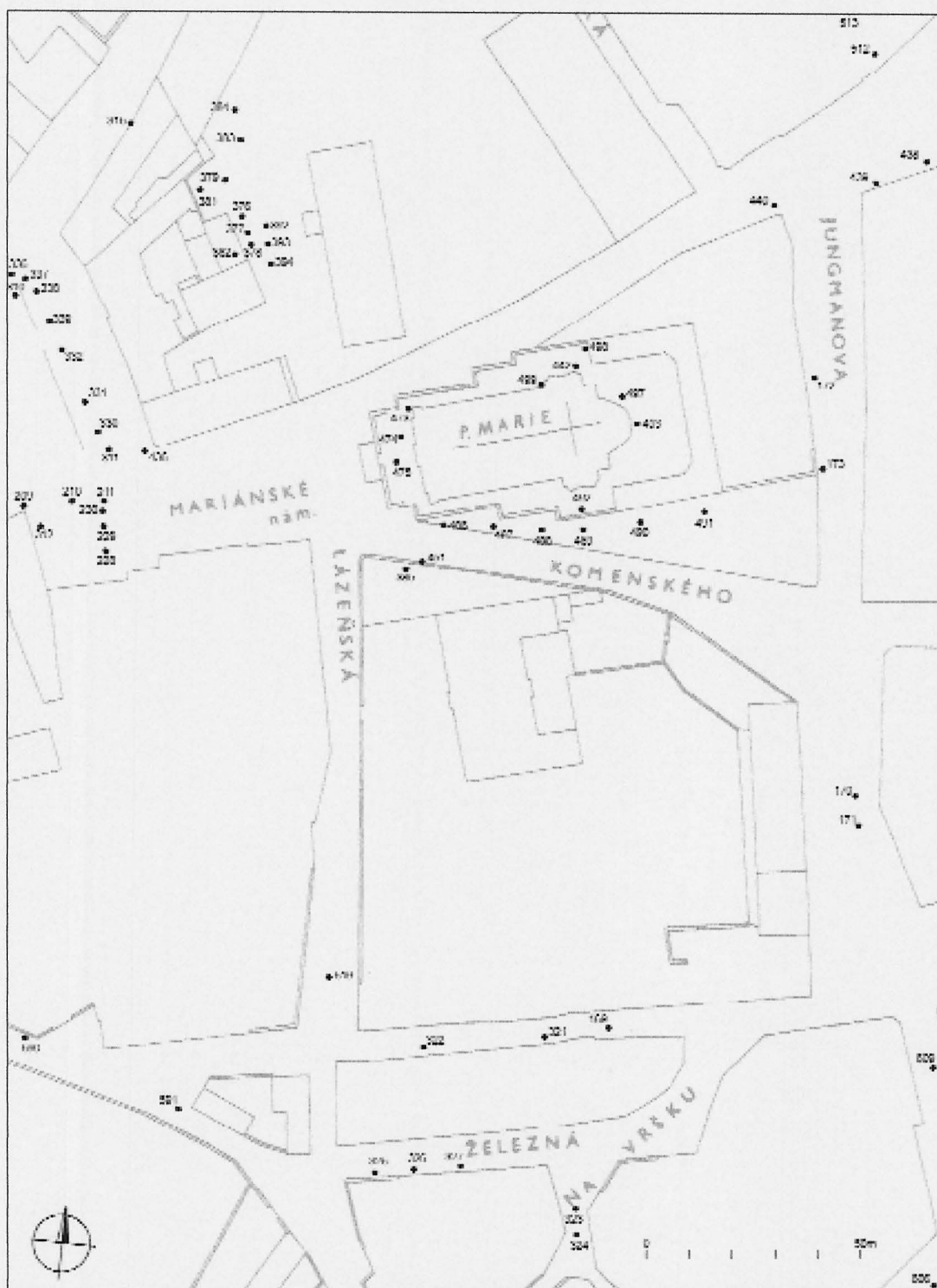
Obr. 2a. Stará Boleslav. Povrch současného terénu. Podrobná situace dokumentačních bodů v západní části osídleného ostrohu (seznam a popis bodů *Herichová 2003*, příloha).

Fig. 2a. Stará Boleslav. Current terrain surface. Detailed situation of the documentation points in the western part of the settled meander neck (for list see *Herichová 2003*, supplement).

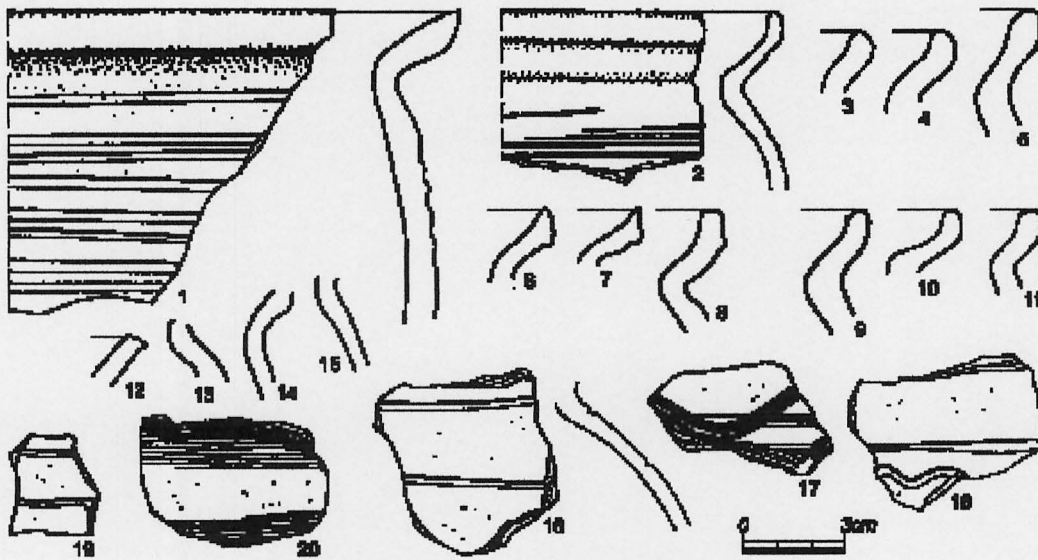
Obr. 2b. Stará Boleslav. Povrch současného terénu. Podrobná situace dokumentačních bodů v centrální části osídleného ostrohu (seznam a popis bodů *Herichová 2003*, příloha).

Fig. 2b. Stará Boleslav. Current terrain surface. Detailed situation of the documentation points in the central part of the settled meander neck (for list see *Herichová 2003*, supplement).

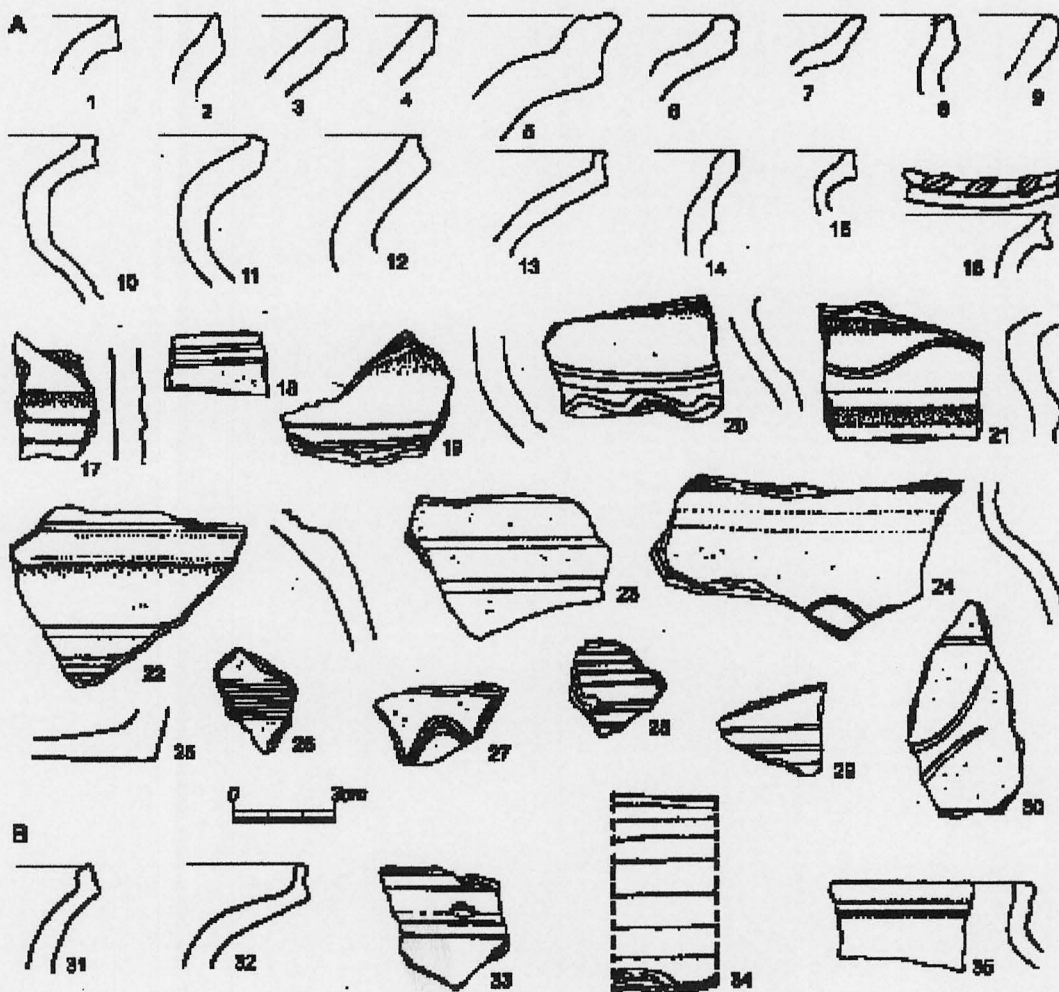
Obr. 2c. Stará Boleslav. Povrch současného terénu. Podrobná situace dokumentačních bodů ve východní části osídleného ostrohu (seznam a popis bodů *Herichová 2003*, příloha).

Fig. 2c. Stará Boleslav. Current terrain surface. Detailed situation of the documentation points in the eastern part of the settled meander neck (for list see *Herichová 2003*, supplement).

Obr. 38. Stará Boleslav 1993-94. Sonda W1-3 a W4. Keramika z opukové konstrukce.

Obr. 38. Stará Boleslav 1993-94. Trenches W1-3 and W4. Ceramics from the marlstone structure.

Obr. 39. Stará Boleslav 2000. Sonda W5. A: keramika z rabovacího vkopu hradby; B: ze zdiva (kontext 4910).

Obr. 39. Stará Boleslav 2000. Trench W5. A: ceramics from a robber trench in the ramparts; B: from the masonry (context 4910).

LITERATURA

- Boháčová, I. 1996:* Stará Boleslav (2) 1995 [zpráva o výzkumu], ARÚ AV ČR Praha čj. 5247/96.
- *2001a:* Stará Boleslav IV. Děkanská zahrada – sonda W/1993 a W4/1994 [nálezoá zpráva], ARÚ AV ČR Praha čj. 3390/01.
- *2001b:* Stará Boleslav V. [nálezoá zpráva], ARÚ AV ČR Praha čj. 3391/01.
- *2001c:* Stará Boleslav – ppč. 1665, 1675, 1684 [zpráva o výzkumu], ARÚ AV ČR Praha čj. 395/01.
- *2001d:* Stará Boleslav – čp. 114 [zpráva o výzkumu], ARÚ AV ČR Praha čj. 8992/01.
- *2001e:* Stará Boleslav – ppč. 1574 (čp.114), 1665 (JZ část), 1674, 39 [zpráva o výzkumu], ARÚ AV ČR Praha čj. 8991/01.
- *2003a:* Stará Boleslav, okr. Praha–východ, ppč. 1574 [zpráva o výzkumu], ARÚ AV ČR Praha čj. 3760/2003.
- *2003b:* Topografie lokality, tento svazek, kap. 2.
- *2003c:* Záchraný archeologický výzkum od r. 1988, tento svazek, kap. 5.
- Boháčová, I. – Frolík, J. – Špaček, J. 1994:* Výzkum opevnění ve Staré Boleslavi – předběžné sdělení – Archäologische Untersuchung des Burgwalls in Stará Boleslav – Vorbericht, *Archaeologia historica* 19, 27–35.
- Boháčová, I. – Herichová, I. 2003:* Poznámky ke genezi historického nadloží, tento svazek, kap. 6.3.
- Boháčová, I. – Špaček, J. 2002:* Raně středověká fortifikace ve Staré Boleslavi. Příspěvek k poznání fortifikační techniky, *Archaeologia historica* 27, 37–50.
- Čiháková, J. 2001:* Raně středověké fortifikace na jižním okraji pražského levobřeží. In: M. Ježek – J. Klápště, eds., *Pražský hrad a Malá Strana, Mediaevalia archaeologica* 3. Praha, 29–135.
- Čulíková, V. 2003:* Rostlinné makrozbytky z raně středověkého hradu Stará Boleslav. Předběžná zpráva, tento svazek, kap. 11.
- Herichová, I. 2003:* Geomorfologie lokality v raném středověku, tento svazek, kap. 6.2.
- Kosmas:* Kosmas, *Chronica Boemorum*, ed. Bretholz, B., *Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag*, MGH SRG NS II, Berlin 1923.
- Křivánek, R. 2003:* Přehled geofyzikálních měření ve Staré Boleslavi (1997–2001). K možnostem geofyzikálních průzkumů v intravilánech současných sídlišť, tento svazek, kap. 5.5.
- Kyselý, R. 1998:* Archeozoologická problematika slovanských hradišť Rubín a Stará Boleslav, [nepublikovaná diplomová práce], PŘF UK v Praze.
- Podlaha, A. – Šittler, E. 1901:* Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Karlínském. Praha.
- Procházka, R. 1986:* Vývoj slovanské opevňovací techniky na Moravě v raném středověku [nepublikovaná kandidátská disertační práce], ARÚ ČSAV Brno.
- Razím, V. 2003:* Prostorová identifikace a stručný stavební rozbor dochovaných částí gotického opevnění, tento svazek, kap. 7.1.3.
- Růžičková, E. – Zeman, A. 1999:* Niva Labe v okolí Staré Boleslavi, *Zprávy o geologických výzkumech v roce 1998*, ČGÚ Praha, 68–70.
- Růžičková, E. – Kadlec, J. – Žigová, A. 2003:* Příspěvek k poznání geologických a půdních poměrů lokality. Analýza sedimentů sondy W5/2000 v Děkanské zahradě, tento svazek, kap. 6.1.
- Špaček, J. 2001:* Archeologické výzkumy Městského muzea v Čelákovcích v r. 2000. In: *Středočeský vlastivědný sborník* 19. Roztoky u Prahy, 107–114.
- Zavřel, J. 1994:* Petrografická charakteristika horniny zdiva „opere Romano“ [odborný posudek]. In: *I. Boháčová 2001a*.

FORTIFICATIONS

The extent and situation of the Early Medieval fortifications can be inferred from the geomorphology of the locality. Evidence for ramparts comes in the form of period structural relicts and more minor indicators in the case of the longitudinal fortifications on the edge of the spur. The natural elevation and consequent declination on the site of the divide between the two floodplain levels was used to give a transverse fortification line. Standing structures can be assumed here, which given later development could not have been expected to survive. A large moat was found concurrently with this line, which in all probability crossed it. This fortification separated the stronghold core to the east from the more extensive and related settlement in the bailey, the fortification of which it has not yet been possible to demonstrate.

The original fortification of the spur core comprised a construction made up of a stone face (uncovered to a depth of 60cm and a comparable breadth) and an accompanying body, probably raised from the underlying sand which, however, has not survived in its original position. This was replaced at a date not known more precisely by an all stone rampart described by the chronicler Cosmas as a construction *opere Romano*. Evidence from the three trenches on the northern edge of the spur which have revealed these ramparts thus far shows that this was a construction with a breadth of 260cm in its lower part. It was built of sandstone slabs about 20cm high and reaching 80cm in one dimension. The source of the raw material was probably sandstone from the opposite bank of the Labe. The bonding agent was a mixture of light clay and mortar material, the proportion of which varies and which was most conspicuous along the face of the ramparts. The maximum preserved height of the masonry was 60cm, and the original height cannot be gauged as the ramparts were later demolished. It was most likely based at a level equivalent to that of the surrounding terrain – no foundation trench has been found. Along the rampart face post holes were repeatedly documented, perhaps associated with the construction technology employed. Later the all sandstone ramparts were complemented by another construct 240cm wide, comprising small marlstone blocks with a clayey bonding agent.

Of the transverse fortifications between the stronghold core and the bailey only the moat has been identified, reconstructed as having been some 1800cm broad and at least 300cm deeper than the central part of the area. The lower part of the moat was filled first by layers rich in archaeological material, including parts of animal skeletons (several horses and cattle), later simply covered by a massive sandy earthwork. A depression in the overburden – clearly still without a defensive function – was then gradually filled in over time by natural sediments, which again contained large quantities of archaeological material, particularly ceramics. The genesis of the stratigraphy on the site of the onetime moat was definitively closed by marlstone flagging. The further course of the moat towards the edge of the spur is unknown, but an attempt at reconstruction implies that the Gothic ramparts still surviving respect the line of the earlier fortifications. For the northern part of the spur it can be presumed that the moat joined part of the still visible cut in the terrain.

The oldest known fortification phase can from the finds context be lined to the initial phases of settlement on the site. The transverse fortifications may at this period have been accompanied by a moat, but the period at which this was created is unclear as the assemblage from the fill contains a mixture of Middle and Late “Hill–fort” Period ceramics (9th–11th centuries) and the relationships to the surrounding terrain are not preserved. The moat certainly fulfilled its function at the same time as the stone rampart. The interval between the construction of the earliest fortifications and the building of the all stone ramparts cannot be determined due to the character of the archaeological finds. Given the quantity and character of the accompanying ceramic inventory and its transformation in the stratigraphy, this interval cannot have been particularly long, and the building of the later ramparts seems from its testimony to date to the climactic phase of the Middle “Hill–fort” period (i.e. during the first third of the 10th century) or to the period at the beginning of the circulation of Prague ceramics with calyx–profiled rims (?during the second third of the 10th century). Judging from the finds situation in trench W5, which had a rich stratigraphy, the all stone ramparts perished at this location on the northern part of the spur at the close of the 12th century, no later than the beginning of the Early Medieval period, and the general restoration of the ramparts documented during the reign of Charles IV thus demonstrably occurred after a certain hiatus. Because this fact was determined at a single, functionally specific site on the spur (associated with the area used by the Chapter), it cannot yet be taken as significant in terms of an overall assessment of the development of the locality by straightforward interpolation across the entire area.

PŘÍLOHA

Popis kontextů

Vysvětlivky k výpisu z terénních formulářů: **JK** – jemná komponenta, **HK** – hrubá komponenta, **DP** – doplňující poznámka, **J, S, V, Z** – světové strany, **KJ** – kúlová jáma, **H** – hrob, **K** – keramika, **SS** – stratigraficky starší, **SM** – stratigraficky mladší.

Sonda P/1989

260 – písek.

Úsek 45/1991

1437: výplň; 1,2 m; hranice ostrá; JK: 90% kyprý žlutý písek; HK: četně – malé, střední kamínky, oblázky; DP: ad HK) opuka, křemen.

Sonda XVIII/1995

6356: výplň; hranice ostrá; JK: 90% kyprý žlutý písek; HK: mírně – malé, střední, velké kamínky; DP: ad HK) opuka; Poz: výplň příkopu – zánik nejstarší fáze !? ojedinělé zl. K.

Sonda V/1995

6211: vrstva; 0,5–0,6 m; hranice ostrá; JK: 30% hnědý ulehlý písek; HK: 70% malé, střední, velké oblázky; SM: rec; SS: 6213; DP: ad HK) křemen; hrubé štětování – v několika vrstvách; **6112A: JK:** 30% hnědý ulehlý prachový jíl; HK: 70% malé, střední, velké kamínky, kameny; velké oblázky; SM: 6236; DP: ad HK) kameny – opuka; Poz: lícované K S, V = zdivo v původní poloze; **6212B:** „opukové zdivo“; hranice ostrá; HK: 80% velké kamínky, kameny; DP: ad HK) opuka; kameny částečně na plocho, části v skloněné poloze; **6215:** hranice ostrá; JK: 30% kyprý žlutý zelený písek; HK: 70% malé, střední, velké kamínky, kameny; SM: 6237, 6236, 6229; DP: ad HK) opuka, pískovec; **6216:** vrstva; hranice ostrá; JK: 60% středně ulehlý šedoběžový písek; 30% kyprý tmavošedý písek; HK: četně – drobky – hnědý a zelený jíl; mírně – malé kamínky, oblázky; nahodile – drobky – uhlíky; **6217:** vrstva; hranice ostrá; JK: 95% středně ulehlý žlutoběžový písek; HK: nahodile – drobky – uhlíky; **6218 (6212B); 6219:** vrstva; hranice ostrá; JK: 70% hnědošedý středně ulehlý písek; HK: četně – malé, střední kamínky; nahodile – drobky – uhlíky; DP: ad HK) opuka; **6222:** jako 6215 – zahlíněno – povrch 6215; DP: výplň objektu ve „zdivu“ 6215; **6229:** hranice dosti ostrá; JK: 70% hnědý středně ulehlý prachový jíl; HK: mírně – malé, střední, velké kamínky, kameny; mírně – drobky – uhlíky; SM: 6212B; SS: 6237, 6236, 6239, 6235; DP: ad HK) opuka; **6230 (6215); 6231:** hranice ostrá; JK: 70% hnědý středně ulehlý prachový jíl; HK: četně – drobky – uhlíky; Poz: ad JK) různě zbarvené hnědé vodorovné vrstvičky – až oranžové; **6232:** hranice ostrá; JK: 80% světlá šedohnědá písčité jílovitá hlína; HK: četně – drobky – uhlíky; mírně – malé, střední kamínky; mírně – malé, střední skvrny, dřevo; DP: ad HK) opuka, pískovec; dřevité proplásky; **6233:** hranice dosti ostrá; JK: 50% kyprý hnědošedý písčité jíl; HK: 45% drobky, malé fragmenty – uhlíky; mírně – malé kamínky; SM: 6232; SS: 6234; DP: ad HK) opuka, pískovec; **6234:** hranice ostrá; JK: 75% středně ulehlá hnědá prachová hlína; HK: četně – drobky – uhlíky; nahodile – malé kamínky; SM: 6233; SS: 6240; **6235:** hranice ostrá; JK: 30% hnědý středně ulehlý prachový jíl; HK: 70% drobky – uhlíky; SM: 6229; SS: 6236; **6236:** hranice ostrá; JK: 90% středně ulehlý hnědý prachový jíl; HK: mírně – malé, střední kamínky; mírně – drobky – uhlíky; SM: 6239, 6235; DP: ad HK) opuka; **6237:** JK: 70% hnědošedá písčité jílovitá hlína; HK: nahodile – malé, střední kamínky; nahodile – drobky – uhlíky; SM: 6235; **6260:** vrstva; hranice ostrá; JK: 90% žlutozelená středně ulehlá písčitojílovitá; HK: nahodile – malé, střední fragmenty – zelenožlutý jíl; nahodile – malé kamínky; SS: 6261; DP: ad HK) pískovec; Poz: = výplň opukovými kameny v rámci 6267; **6262 (6237); 6282:** výplň; JK: 80% světlá hnědá středně ulehlá jílovitá; 10% kyprý šedý písek – proplásky; HK: mírně – drobky – uhlíky; Poz: výplň příkopu – svrchní dochovaná část pod obj. 193; **6285:** vrstva; JK: 100% šedý jemný kyprý písek; **6288:** vrstva; JK: žlutohnědý písek; HK: 40% malé, střední, velké kamínky, kameny; nahodile – drobky – uhlíky; SS: podloží; DP: ad HK) opuka.

Sonda W/1993

4100: drn; DP: recentní drn, nebylo detailněji popisováno; **4101:** vrstva; hranice ostrá; JK: 90% kyprý tmavošedý písčité jíl; HK: 10% malé, střední kamínky; DP: ad HK) pískovec; **4102:** vrstva; hranice ostrá; JK: 90% světlá šedohnědá kyprá písčité hlína; HK: 10% malé, střední kamínky; DP: ad HK) opuka, pískovec; **4104:** = 4109; **4104A:** výplň; JK: 70% kyprá světlehnědá prachová hlína; HK: 20% střední, velké kamínky; 10% drobky – malta; DP: ad HK) kamínky – opuka; malta – ostrá; 4104B: vrstva; JK: 50% středně ulehlá světlehnědá prachová hlína; HK: 45% střední, velké kamínky, kameny, bloky; 5% malé, střední fragmenty – malta;

DP: ad HK) kamínky – opuka, pískovec; obsahuje přepálenou (růžovou) opuku; **4105:** vrstva; hranice dosti ostrá; JK: 95% kyprý hnědý prachový písek; HK: 5% malé, střední kamínky; DP: ad HK) pískovec; **4106:** výplň; 0,16 m; hranice dosti ostrá; JK: 40% kyprá béžová písčitá hlína; HK: 55% malé, střední, velké kamínky, kameny; nahodile – drobký, malé fragmenty – malta; DP: ad HK) kamínky – pískovec, opuka; **4107:** vrstva; hranice ostrá; JK: 70% středně ulehlý, písčitý šedohnědý jíl; HK: 30% malé, střední kamínky; DP: ad HK) pískovec, opuka; Poz: N; **4108:** vrstva; hranice ostrá; JK: 70% ulehlá světlehnědá jílovitá hlína; HK: mírně – drobký – uhlíky; čteně – drobký – mazanice; mírně – kameny, malé, střední oblázky; DP: ad HK) kameny, oblázky – opuka, pískovec, křemen; (pískovec červený); Poz: které to je, není to 4116 (tmavá, propálená); **4109:** vrstva; hranice ostrá; JK: 30% šedohnědá ulehlá prachová hlína; 40% žlutošedá ulehlá prachová hlína; HK: čteně – malé, střední kamínky; čteně – drobký – vápno; DP: ad HK) kamínky – pískovec, opuka – žluta-vá + růžová; **4112:** vrstva; hranice ostrá; JK: 30% středně ulehlý hnědý prachový jíl; HK: 70% střední, velké kamínky, kameny; nahodile – malé kamínky; nahodile – drobký – uhlíky; DP: ad HK) kamínky – opuka; Poz: hnědý jíl s menšími kameny, přímo nasedá na 4901 – pouze pás při J lici zdiva; **4113:** vrstva; hranice ostrá; JK: 80% hnědý kyprý hrubý písek; HK: 15% malé, střední oblázky; 5% drobký – uhlíky; DP: ad HK) křemen; Poz: písek; **4114:** vrstva; hranice ostrá; JK: 50% světlá šedohnědá středně ulehlá prachová hlína; HK: 30% střední fragmenty – malta; 20% střední, velké kamínky, kameny, bloky; DP: ad HK) malta – hrubý písek, bílá zeď; kamínky – pískovec, opuka, křemen; Poz: stavební k hradbě; **4114B:** nepopsáno samostatně; **4117:** vrstva; hranice ostrá; JK: 90% světlá hnědožlutá středně ulehlá prachová hlína; HK: 10% malé, střední kamínky; DP: ad HK) opuka; **4118:** vrstva; hranice dosti ostrá; JK: 80% světlešedý kyprý hrubý písek; JK: 20% malé, střední, velké kamínky, kameny; nahodile – drobký – uhlíky; DP: ad HK) kamínky – opuka, pískovec. ? Poz: kontaminovaný (asi jako 4113); **4118A:** hranice ostrá; HK: 80% středně ulehlá šedohnědá písčitá hlína; JK: čteně – malé, střední kamínky, oblázky; mírně – drobký – uhlíky; nahodile – drobký – malta; **4119:** vrstva; JK: 60% kyprá tmavá šedohnědá písčitá jílovitá hlína; HK: malé, střední, velké kamínky, kameny; nahodile – drobký – uhlíky; DP: ad HK) opuka, pískovec; **4121:** vrstva; hranice ostrá; JK: 70% kyprá světlá šedohnědá prachová hlína; HK: 30% malé, střední, velké kamínky; DP: ad HK) opuka, pískovec – ojedinele; Poz: dosti podobná i vrstvě 4112; **4123:** hranice dosti ostrá; JK: 10% kyprá tmavá šedohnědá písčitojílovitá hlína; HK: 80% kameny; 10% střední kamínky, mírně – drobký – uhlíky DP: ad HK) kameny – opuka, pískovec; Poz: opuka a pískovec s výplní 4119; **4126:** vrstva; JK: 80% středně ulehlý světlý šedohnědý prachový písek; HK: mírně – drobký – uhlíky; mírně – malé, střední kamínky; DP: ad HK) opuka, pískovec; **4127:** vrstva; hranice ostrá; JK: 70% šedá prachová hlína; 20% uhlíkatý prach; HK: čteně – drobký – uhlíky; **4127A:** jako 4127; Poz: výplň KJ 4512 a 4513, odděleno kvůli této skutečnosti, jinak se neliší od 4127; **4128:** vrstva; hranice ostrá; JK: 90% tmavá šedá kyprá prachová hlína; HK: 10% malé kamínky, nahodile – kameny; DP: ad HK) opuka; **4131:** vrstva; 0,05 m; hranice ostrá; JK: 80% bělavá žluť, kyprý písčitý písek; HK: 20% malé, střední kamínky; nahodile – uhlíky – drobký; DP: ad HK) křemen; **4132:** výplň; hranice ostrá; JK: 80% kyprý světlehnědý písek; HK: 20% kameny, bloky; DP: ad HK) opuka; Poz: výplň vkopu (jeho dna) pro karlovskou hradbu; **4133:** vrstva; JK: 90% světlá šedohnědá kyprá prachová hlína; HK: 5% malé, střední kamínky, kámen; 5% drobký – uhlíky; DP: ad HK) opuka; v západní části povrch jílovitější, popálenější; **4136:** vrstva; hranice ostrá; JK: 80% světlešedá kyprá prachovitá jílovitá hlína; HK: 10% malé, střední kamínky; 10% drobký – uhlíky; DP: ad HK) opuka, pískovec; **4140:** vrstva; hranice ostrá; JK: 90% světlý šedohnědý kyprý hrubý písek; HK: 10% malé, střední oblázky; DP: ad HK) křemen; **4141:** vrstva; hranice dosti ostrá; JK: 100% tmavý hnědý kyprý písek; Poz: původní půdní horizont (?); neodpovídá pozicím na profilech jako 4141 dokument. vrstva charakteru 4140, více zahliněná, probarvená, DPH – 4148, 4153; **4142:** vrstva; hranice ostrá; JK: 90% kyprá červenožlutá prachová hlína; HK: 10% malé, střední kamínky; DP: ad HK) pískovec; přepálené kameny; **4147:** vrstva; 0,15 m; JK: 95% kyprý béžový písek střednězrný až hrubozrný; HK: nahodile – malé oblázky; nahodile – drobký – uhlíky; DP: ad HK) křemen; Poz: pozvolna přechází v podloží; **4148:** vrstva; hranice dosti ostrá až pozvolná; JK: 95% středně ulehlý žlutošedý písek střednězrný až hrubozrný; HK: nahodile – malé, střední oblázky; nahodile – uhlíky; Poz: odlišný charakter od 4157; **4149:** vrstva; 0,1 m; hranice ostrá; JK: 90% ulehlá hnědá (šedohnědá) písčitá hlína; HK: mírně – malé oblázky; nahodile – drobký – uhlíky; DP: ad JK) probarveno; Poz: silně ulehlá – zbytek valu? **4150:** vrstva; 0,28 m; hranice ostrá; JK: 90% ulehlý žlutohnědý písek; HK: mírně – malé oblázky; nahodile – drobký – uhlíky; Poz: destrukce valového násypu; **4151:** vrstva; hranice ostrá; JK: světlý šedohnědý kyprý písek; HK: čteně – malé, střední oblázky; nahodile – drobký – uhlíky; **4152:** vrstva; JK: 98% žlutý jemný kyprý písek; HK: 2% malé kamínky, oblázky; Poz: podloží; **4153:** vrstva; 0,32 m; hranice ostrá; JK: 95% tmavý hnědošedý ulehlý písek; HK: mírně – malé kamínky, oblázky; **4154:** vrstva; 0,1 m; hranice ostrá; JK: 90% hnědý středně ulehlý hrubý písek; HK: 10% malé, střední oblázky; **4155:** vrstva; 0,06 m; hranice ostrá; JK: 80% světlý šedohnědý ulehlý hlinitý písek; HK: 20% malé, střední kamínky; **4156:** vrstva; 0,12 m; hranice ostrá; JK: 30% ulehlý žlutohnědý písek; HK: 15% obláz-

ky, malé kamínky; 55% velké kamínky; DP: ad HK) oblázky – křemen; kamínky – opuka; opukové kameny uloženy mírně šikmo v shodném směru; Poz: destrukce 4904; **4157**: vrstva; 0,4 m; hranice ostrá; JK: tmavý hnědošedý kyprý hlinitý písek; HK: čteně – drobky – uhlíky; čteně – malé kamínky, oblázky; Poz: odlišný charakter od 4148 a 4153; **4900**: 1. kámen (pískovec); 2. lomové zdivo; 3. malta; 5. a) 0,25–0,3 m; b) lité, skládány jen líce; c) velké zlomky, pravoúhlé (60–70%, zhruba pravoúhlé 30%); d) malta (bělavá šed, hrubý písek, 20% malé oblázky); e) z části pokrývá i líc zdi; g) líc čistě vyrovnaný; h) 0; 6. volný prostor ve vkopu ? základní zdivo širší o cca 0,1 m; DP: ad 1) pískovec 95%, nahodilý (zlomky cihel, opuka); ad 2) lomové zdivo po šichtách cca 0,60–0,8 m; tendence k řádkování (silné); ad 5a) v nadzemní části vysprávky (?) maltou – bělavá žluť, jemný písek; ad 5h) v základu snad užitá kameny z 4901, ale protože nemají žádné charakteristické opracování, nelze je jednoznačně identifikovat; Poz: hradba stojící; **4901A**: 1. kámen (pískovec); 2. zdivo řádkové; 3. hlína; 5. a) 0,12–0,3 m; b) skládána celá zeď; c) velké zlomky (min 10x7 cm, max. 77x23 cm) hrubě osekáné; d) žlutá běl, prachová hlína, středně ulehlá; e) malta vyplňuje (0,02–0,08 m); f) stopy hrubého otesávání; g) líc (vnitřní – vnější nedochován) čistě formovaný; h) 0; DP: ad 5c) zeď skládána z velkých ploten, blížících se max. uvedenému rozměru, menší rozměry dány poškozením; **4901B**: 1. kámen (opuka); 2. řádkové zdivo; 3. hlína; 5. a) 0,07–0,08 m; b) lícován pouze J líc; c) zhruba pravoúhlé min 14x9cm, max 46x23 cm; d) hlína – světlehnědá, středně ulehlá, prachová hlína; e) vyplňuje; f) 0; g) líc čistě formovaný; DP: ad 1) cca 5% pískovec; ad 2) nepravidelné; **4904**: 1. kámen (opuka); 2. lomové zdivo; 3. hlína; 5. a) 0; b) ? c) střední a velké zlomky, zhruba pravoúhlé; d) hlína – hnědý kyprý hrubý písek; e) vyplňuje; f) 0; g) líc čistě vyrovnaný, vykloněný ven; h) 0; DP: ad 2) tendence k nepravidelnému řádkování; ad 5a) řádky nepravidelné velmi 0,06–0,1 m; Poz: plenta valu (?) či něčeho podobného.

Sonda W5/2000

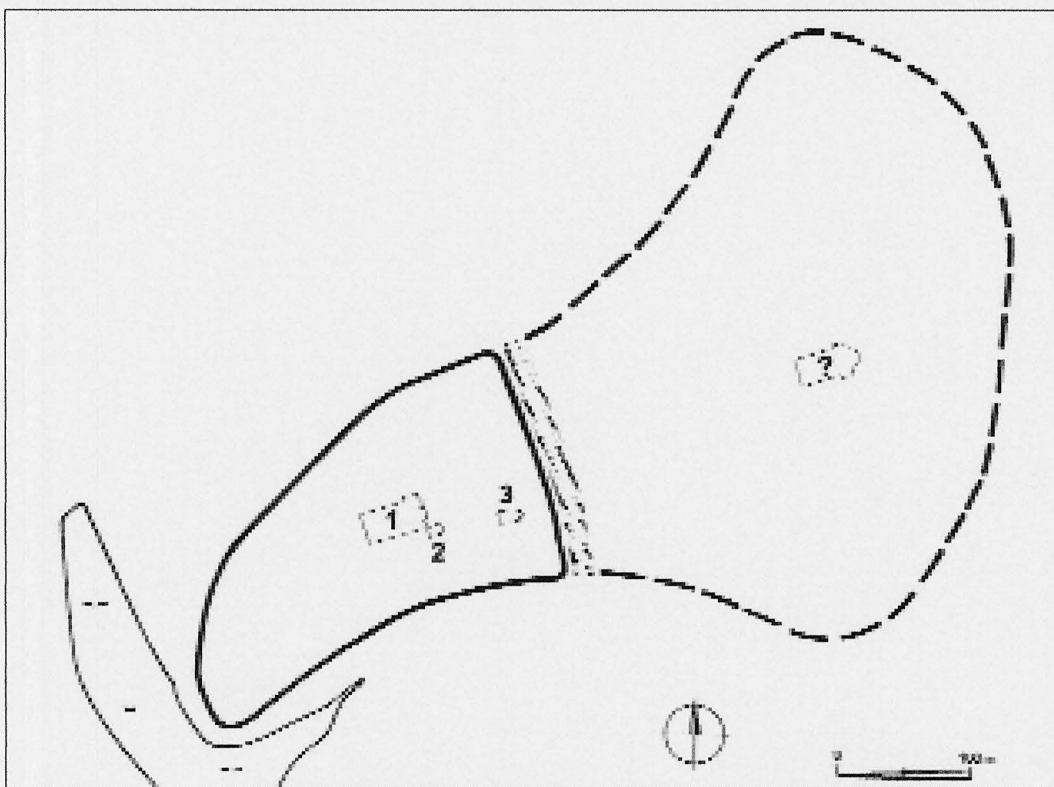
4300: JK: 90% šedá ulehlá písčítá hlína; HK: mírně – drobky – malta; mírně – drobky – cihly; nahodile – malé kamínky, oblázky; DP: ad HK) opukové kameny, pískovec, křemen; ve svrchní části drn; **4301**: hranice ostrá; JK: 80% ulehlá hnědošedá písčítá hlína; HK: čteně – malé kamínky; čteně – drobky – malta; nahodile – drobky – uhlíky; DP: ad HK) převažuje opuka; Poz: bráno s 4303 bez rozlišení; **4302**: hranice dosti ostrá; JK: 85% šedá středně ulehlá písčítá hlína; HK: mírně – drobky – malta; nahodile – malé kamínky; **4303**: hranice dosti ostrá; JK: 50% ulehlá šedoběžová prachová hlína; HK: čteně – drobky, malé, střední fragmenty – malta; čteně – malé, střední kamínky; nahodile – drobky – uhlíky; nahodile – drobky – mazanice; **4304**: hranice pozvolná; JK: 70% středně ulehlý šedohnědý prachový jíl; HK: čteně – drobky, malé, střední fragmenty – malta; čteně – malé, střední kamínky, kameny; DP: ad HK) opuka; **4305**: DP: přechod mezi 306 a 303 – více zahliněná; **4306**: JK: 60% kyprá šedoběžová hlinitopísčítá; HK: čteně – drobky – malta; čteně – malé, střední kamínky; mírně – drobky – uhlíky; DP: ad HK) opuka, pískovec; **4307**: JK: 50% šedožlutozelený prachový jíl; HK: 30% malé, střední, velké kamínky, kameny, oblázky; čteně – drobky – malta; mírně – drobky – uhlíky; DP: ad HK) opuka, pískovec, křemen – malé oblázky ojediněle; **4308**: výplň; hranice rozplzlá; JK: 60% hnědá středně ulehlá prachová hlína; HK: 30% malé, střední kamínky; čteně – drobky – uhlíky; čteně – drobky – malta; mírně – skvrna – šedá hlinitá; DP: heterogenní; ad HK) převažuje opuka, ojediněle pískovec – červený; rozhraní oproti 4303 téměř nečitelné, ale kontext je sytější; **4309**: JK: 50% středně ulehlý hnědý prachový jíl; HK: 40% malé, střední kameny; čteně – malé, střední, velké fragmenty – malta; nahodile – drobky – uhlíky; DP: ad HK) opuka, pískovec; **4310**: hranice dosti ostrá; JK: 80% hnědý písek; HK: mírně – malé kamínky; mírně – drobky – malta; DP: ad JK) mírně zahliněný; **4311**: hranice ostrá; JK: 50% šedohnědá písčítá hlína; HK: čteně – drobky, malé, střední, velké fragmenty – malta; čteně – malé, střední, velké kaménky; mírně – drobky – uhlíky; DP: ad HK) pískovec, opuka; SM: 4310, 4307, SS: 4901C; **4312**: vrstva; JK: 80% kyprý písek; HK: mírně – malé kamínky; mírně – drobky – uhlíky; nahodile – drobky – malta; DP: ad HK) pískovec, opuka; v západní části sondy se zbytky drobků jílu, na východním profilu se neprojevují – totožné? SM: 4308, 4311, SS: 4313; **4314**: výplň; JK: 70% béžovohnědý hlinitý písek; HK: mírně – drobky – malta; mírně – malé, střední, velké kamínky; mírně – drobky – uhlíky; nahodile – drobky – mazanice; DP: ad HK) pískovec, opuka; SS: 4603; **4315** = 4307; **4316**: vrstva + výplň; hranice ostrá; JK: 80% kyprá šedohnědá písčítoprachová hlína; HK: mírně – drobky – malta; mírně – drobky, malé fragmenty – uhlíky; mírně – malé kamínky; SS: 4317; **4317**: hranice ostrá; JK: 90% šedoběžový písek; HK: mírně – drobky – malta !; nahodile – drobky – uhlíky; SM: 4315, SS: 4318; **4318**: hranice ostrá; JK: 70% kyprý šedoběžový písek; HK: mírně – malé, střední kamínky; nahodile – drobky – uhlíky; DP: ad HK) opuka; SM: 4317, SS: 4320; **4319**: JK: 90% kyprý tmavý hnědošedý písek; HK: mírně – malé kamínky, oblázky; DP: ad JK) světlá až bělavá zrnka písku; SM: 4320; **4320**: hranice ostrá; JK: 40% kyprý žlutý písek; HK: 50% malé, střední, velké kamínky, kameny; čteně – malé kamínky, oblázky; DP: ad JK) hrubozrný; ad HK) oblázky – 0,2–25 mm, velké ojediněle – křemen; opuka; **4323**: vrstva; hranice ostrá; HK: 100% malé, střední kamínky; DP: opuková drť – destrukce 4904 (4907) z 1. 1993 a 1994.

7.2. SAKRÁLNÍ ARCHITEKTURA

7.2.1. ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM KOSTELŮ SV. VÁCLAVA, SV. KLIMENTA A KOSTELA NEZNÁMÉHO ZASVĚCENÍ

IVANA BOHÁČOVÁ – JAROSLAV ŠPAČEK

V jádru Staré Boleslavi stály současně v nevelké vzdálenosti od sebe nejpozději na počátku 12. stol. tři církevní stavby: bazilika sv. Václava¹, zbudovaná knížetem Břetislavem mezi l. 1039–1046 (*Kosmas II*, 8, 13) společně s kapitulou, jednododní kostelík sv. Klimenta v jejím bezprostředním sousedství (vyzdobený posléze – ve třetí čtvrtině 12. stol. nástěnnými malbami – *Chotěbor – Benešovská 2001*,

Obr. 1. Stará Boleslav. Rozložení staveb raně středověké sakrální architektury v areálu hradu. 1 – bazilika sv. Václava; 2 – kostel sv. Klimenta; 3 – kostel neznámého zasvěcení; ? – poloha uvažovaného (*Špaček 1999*) kostela P. Marie.

Fig. 1. Stará Boleslav. Early Medieval sacral architecture in the area of the stronghold: 1 – St Wenceslas' Basilica; 2 – St Clement's Church; 3 – church of unknown dedication; ? – site claimed (*Špaček 1999*) for the Church of Our Lady.

¹ *Kalhous (2003)* upozorňuje na zřejmě již pozapomenutou skutečnost, že bazilika byla ve všech středověkých pramenech spojována se zasvěcením sv. Kosmovi a Damiánovi. Připsání sv. Václavu je pozdějšího data.

92–93), a pár desítek metrů od něj rozměrný jednolodní kostel neznámého zasvěcení, jehož existence nebyla ze zpráv středověkých písemných pramenů vyvozována a jehož vznik byl podle archeologického kontextu předběžně kladen do průběhu 11. stol. nebo na přelom 11. a 12. stol. (Boháčová – Špaček 1994). Seskupení tří raně středověkých sakrálních staveb do malého prostoru v centrální části opevněného areálu (obr. 1) staví Starou Boleslav v tomto ohledu jednoznačně mezi prvořadě lokality českého raného středověku. Pohřbívání v tomto období je doloženo kolem všech těchto staveb (Boháčová 2003a).

Bazilika prošla řadou rozsáhlých přestaveb v mladších historických obdobích a viditelně raně středověký původ má v jejím případě pouze dvoudílná krypta pod východním chórem. Raně středověké stěny zdiva kostela sv. Klimenta v celém výškovém rozpětí dokládá kromě vstupních a okenních otvorů románského tvarosloví především dochovaná fresková výzdoba, která zasahuje až po úroveň novodobé klenby. Relikty třetího z kostelů se dnes nacházejí již jen v hloubce 1–2,5 m pod rekonstruovanou dlažbou Svatováclavského náměstí (obr. 2). Původní kostel sv. Kosmy a Damiána, u jehož dveří měl podle mlvy písemných pramenů skonat kníže Václav a za který byla církevní tradicí považována románská krypta baziliky, není archeologicky doložen.

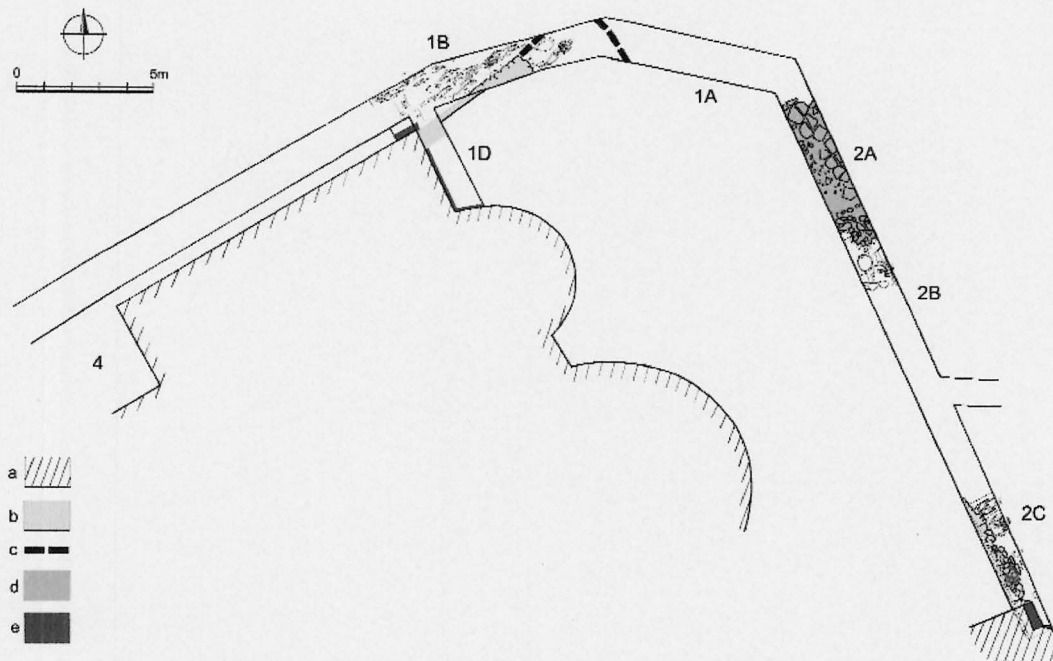
Záchranný archeologický výzkum se dotkl baziliky sv. Václava i kostela sv. Klimenta, dříve nepředpokládaný kostel neznámého zasvěcení byl právě v souvislosti s ním objeven (Boháčová 1991; 1992). Nové poznatky o bazilice sv. Václava byly záchranným výzkumem (k metodám výzkumu viz Boháčová 2003b) získány především v roce 1997 a 1998 v souvislosti s rekonstrukcí systému odvodnění areálu NKP, v němž se tato stavba společně s kostelem sv. Klimenta nachází (Špaček – Boháčová 2000; Boháčová 2000a; 2000b). Liniovou sondou v místě plánované trasy odvodňovacího potrubí (1A–C, obr. 3; celková situace: plán v příloze a Boháčová 2003b, obr. 3), probíhající při severní obvodové zdi baziliky a posléze se při jejím sz. nároží lomící k jihu, byly narušeny historické terény v bezprostřední blízkosti stojící stavby. Jejich mocnost dosahovala až cca 200 cm. Byly tvořeny z větší části hřbitovním horizontem obsahujícím i desetinásobné superpozice hrobů. Pod ním se zcela ojediněle dochovaly stopy staršího sídlištního horizontu. Míra narušení terénů výkopem pro odvodnění byla taková, že v budoucnosti by ověření vztahu mezi zdívkou kostela a okolním terénem již zřejmě nebylo reálné. Proto byla sonda při východní a západní stěně Vrábské kaple v sv. části kostela rozšířena k jihu tak, aby byla obnažena místa styku kaple se zdívkou baziliky (sondy 1D a 4; obr. 3). V malém úseku bylo také odkryto zdivo západního průčelí stavby (sonda 3I; Boháčová 2003b, obr. 3). V rámci sondy při západním čele Vrábské kaple (sonda 4/98) byl odstraněn zbytek záspy výkopu z r. 1927. Výpověď předválečného výzkumu (Guth 1934, 799) tak mohla být konfrontována s ucelenějšími poznatky z liniové sondy pro odvodnění a revidována.

Výzkumem byla obnažena vždy část někdejšího nadzemního zdiva baziliky, dnes (stav do r. 2003) skrytá pod terénem, a v celé mocnosti zdivo základové (obr. 4–6; Boháčová – Špaček 2001, obr. 5–10, 26). Dochované relikty historických terénů včetně situace základového vkopu byly prozkoumány a dokumentovány až na úroveň přírodního podloží (Boháčová – Špaček 2000, obr. 4–7, 12–14) a sou-

Obr. 2. Stará Boleslav. Svatováclavské náměstí 1992. Pohled od východu do prostoru sondy X s částí obnaženého zdiva oblouku apsidy (vyznačeno šipkou).

Fig. 2. Stará Boleslav. Svatováclavské sq 1992. View from the east of trench X with parts of the revealed masonry of an apsidal arch (indicated by the arrow).

Obr. 3. Stará Boleslav. Areál baziliky sv. Václava. Sondy záchranného archeologického výzkumu v r. 1997; a – zdivo kostelů sv. Václava a sv. Klimenta; b – raně středověké zdivo odkryté záchranným výzkumem; c – negativ nároží zdiva; d – raně středověké dláždění; e – odstupňování základového zdiva. Doplněno situací svrchní části hřbitovního horizontu (stav před výzkumem 2002–2003).

Fig. 3. Stará Boleslav. The precincts of St Wenceslas' Basilica. Rescue excavation trenches in 1997; a – standing Early Medieval masonry of the Churches of St Wenceslas and St Clement; b – Early Medieval masonry uncovered during rescue excavations; c – negative impression of a masonry quoin; d – Early Medieval tiling; e – foundation masonry gradation. Complemented by the situation in the upper parts of cemetery horizon (before the excavation 2002–2003).

časně byla sledována základová spára stavby (s výjimkou části plochy při západním průčelí Vrábské kaple, kde byla zjištěna opuková dlažba, jejíž výsek zůstal zachován – obr. 5). Protože výsledky výzkumu z l. 1997 a 1998 byly v rozporu s dosavadními představami o genezi a stáří jednotlivých částí baziliky, podle nichž Vrábská kaple nebyla součástí bazilikálního založení, byl v r. 2000 uskutečněn ještě revizní výzkum v prostoru nad klenbami ve Vrábské kapli a v přilehlé části severní lodi. Během něj byla provedena detailní dokumentace vizuálně přístupných zdív (*Boháčová – Špaček 2001*, obr. 7, 11–24). V r. 2001 byl výzkum ještě doplněn geofyzikální prospekci v interiéru kostela (*Křivánek 2003*).

Druhá linie výkopu pro odvodnění (sonda 2; obr. 3) končila přímo u severovýchodního nároží kostela sv. Klimenta. Protala opět celý raně středověký horizont. Odkryta byla část původně nadzemního zdiva kostela a jeho základová partie (obr. 7, 8; *Boháčová – Špaček 2000; 2001*, obr. 8–9, 11, 15). Rovněž zde bylo dosaženo úrovně základové spáry. Celý profil historickým nadloží byl získán také v sondě II při výzkumu realizovaném v interiéru kostela při jižní stěně v souvislosti s rekonstrukcí dlažby (obr. 9; *Špaček 1997; Boháčová – Špaček 2000*, obr. 16).

Zcela nečekaný byl objev pozůstatků neznámé sakrální stavby v ploše Svatováclavského náměstí (obr. 10). Prvé náznaky její existence byly zaznamenány v r. 1991 při předstihovém výzkumu trasy přípojky pro plyn (*Boháčová 1991*) v podobě hrudek malty a ojedinelých kamenů s ulpělou maltovinou, provázejících hřbitovní horizont s mnohonásobnými superpozicemi hrobů (obr. 11), jehož počátky spadaly do raného středověku. Důkazem mimo vši pochybnost se stalo základové zdivo apsidy (obr. 2, 12, 13), poškozené bagrováním další z přípojek v jižní části náměstí (*Boháčová 1992*). Stavba kostela narušila starší sídlištní horizont.

K ověření parametrů stavby byla položena sonda (Z) v místech předpokládané severní zdi lodi. Sondou byl zastížen již jen negativ této zdi, vzniklý rabováním kamene jejího zdiva. Nespojité úseky pozitivů zdiva kostela byly dokumentovány jen v trase bagrované přípojky (X) a jejich situaci ověřoval opět geofyzikální průzkum (*Majer 1992*). Interiér kostela, který je patrně dochován lépe než

obvodové zdivo, již dotčen stavebními pracemi nebyl. Jako určitou formu prezentace a současně i budoucí ochrany této památky se podařilo ve spolupráci s architektem zajišťujícím projekt celkové úpravy veřejných prostranství prosadit, aby rekonstruovaná podoba půdorysu stavby byla vyznačena odlišným materiálem v nově položené dlažbě.

Výsledky uvedených výzkumů byly zpřístupněny formou nálezových zpráv (*Boháčová 2000a; 2000b; Špaček 1997*) a jak vyplývá z výše uvedených citací, byly jim již věnovány dílčí studie zaměřené jak na detailní prezentaci keramického inventáře a kontextů, z nichž byl získán (*Boháčová – Špaček 2000*), tak dokládající rozdílné stavební techniky užití při budování staveb (*Boháčová – Špaček 2001*) i nálezovou situaci kostela neznámého zasvěcení (*Boháčová – Špaček 1994*). Následující kapitoly představují tedy souhrn jednotlivých samostatně a detailně pojednaných témat a na uvedenou literaturu a archivní prameny není již znovu odkazováno.

Parametry, stavební technika a materiál sakrálních staveb

Trojlodní bazilika sv. Václava byla ve všech základových a s nimi souvisejících nadzemních partiích dokumentovaných výzkumem (obr. 4–6) zděna řádkovým zdívem z nízkých nepravidelných opukových kvádrů (délka mezi 9–46 cm, maximální a minimální rozměry výjimečné, výška řádků cca 10 cm)². Pískovec nebyl zaznamenán. Zdivo Vrábské kaple v sz. části stavby je, oproti všem starším předpokladům, provázáno se severní apsidou (východní stěna) a severní obvodovou zdí severní lodi baziliky (západní stěna). Provázání (obr. 14) bylo možné pozorovat v celé mocnosti odkrytého zdiva až po základovou spáru (obr. 4–5). Stanovit širší původních obvodových zdí baziliky je obtížné (současný stav je výsledkem různých úprav a přírůstků a odhady šířky zůstávají tak pouhou spekulací), nepřesahuje ale zřejmě 100 cm – pravděpodobný rozměr nad základovým ústupkem je 90 cm. Základové zdivo bylo odstupňováno. Horní stupeň základového ústupku, předzáklad ve spodní části i základová spára jsou na místech zkoumaných v l. 1997–1998 zjišťovány přibližně ve stejné úrovni, odpovídající shodné stavební etapě³. Zvláštností, která byla zaznamenána u východní stěny Vrábské kaple, je, že základový ústupek a předzáklad se v těchto místech protisměrně rozšiřují (základový ústupek severním směrem – obr. 4, předzáklad k jihu). Základový vkop kostela musel být vzhledem k písčitému podloží a vysokému podílu písčité komponenty v málo soudržných nadložních vrstvách svahován, na zkoumaných místech přesahoval v horních částech výkopu 100 cm (sonda 4/98, řez 28 – minimálně 125 cm). Úroveň, z níž byl hlouben, byla porušena pohřbíváním a vztah vkopu k okolnímu staršímu terénu není dochován. Shodná technika zdění jako u uvedených úseků byla zjištěna i v celé sledovatelné délce zdiva severní obvodové zdi severní lodi v partii nad klenbami⁴. Domníváme se proto, že severní zeď severní lodi by mohla být z velké části dochována ve své původní podobě. Tuto domněnku by ale musel potvrdit stavebně historický průzkum, při němž by charakter zdiva byl průběžně sledován.

Získané poznatky – provázání jednotlivých částí zdí, jejich charakter a situace základového vkopu – dovolují vyslovit předpoklad, že stávající stavba trojlodní baziliky obsahuje ve své hmotě z velké části zdiva konstrukce původního založení vzniklé v jediné stavební etapě. Uvedené zkoumané úseky zdiva podle výsledků výzkumu náleží pravděpodobně sakrální stavbě, která se svými para-

² V roce 2003 došlo při pracích na revitalizaci areálu NKP snížením současného terénu k obnažení dalších – v období raného středověku nadzemních částí zdí – jak celého závěru baziliky, tak apsidy kostela sv. Klimenta ve výškovém rozpětí cca 80–100 cm. Charakter odkrytého zdiva jižní apsidy odpovídá zdivu Vrábské kaple a severní lodi baziliky.

³ Předzáklad: při napojení na apsidu 170,18 m n. m., při napojení na severní loď 170,27 m n. m., u zdiva severní lodí v sondě 4 170,18 m n. m.; horní stupeň základu: Vrábská kaple 171,84–171,92 m n. m., na západní stěně kaple další menší odsazení cca 171,50 m n. m., severní stěna 171,84; základová spára: východní stěna Vrábské kaple, vnější severní stěna lodi, západní průčelí na přibližně stejné kótě 169,87–170,10 m n. m.

⁴ Poznatky revizního výzkumu v prostoru nad klenbami Vrábské kaple byly již prezentovány (*Boháčová – Špaček 2001*) a zdívům, jejichž charakter se ve zkoumaném prostoru odlišuje od zdiva obnaženého v souvislosti se záchraným výzkumem, nebude v této souvislosti věnována dále pozornost. Dokumentace obvodových zdí pořízená nad klenbami Vrábské kaple byla předána Památkovému ústavu středních Čech (dnes součást NPÚ), jehož stavebně historický průzkum by měl učiněná zjištění pomoci ověřit a případně i interpretovat v kontextu celé stavby.

Obr. 4. Stará Boleslav 1997. Bazilika sv. Václava, sonda 1. Detail zdiva severovýchodního nároží Vrábšské kaple provázané s náběhem severní apsidy.

Fig. 4. Stará Boleslav 1997. St Wenceslas' Basilica, trench 1. The relationship of the masonry of the North Apse and the Vrábšská Chapel.

Obr. 5. Stará Boleslav 1998. Bazilika sv. Václava, sonda 4. Detail provázaného zdiva západní stěny Vrábšské kaple a severní obvodové zdi baziliky. Počáteční fáze odkryvu v pohledu od severu. V popředí zdivo gotické pece, za níž jedna z úrovní zádlažby. Vlevo nahoře dodatečná zazdívka proraženého otvoru s druhotně užitými sloupky z pískovce, vpravo nahoře část mladší úpravy líce severní lodi.

Fig. 5. Stará Boleslav 1998. St Wenceslas' Basilica, trench 4. The western face of the Vrábšská Chapel, linked to the northern perimeter wall of the basilica. The earliest phase of the excavation, seen from the north. Various levels of stonework on the exterior of the church are visible; in the foreground the south wall of a Gothic oven.

Obr. 6. Stará Boleslav 1998. Bazilika sv. Václava, sonda 3I. Průhled na výsek zdiva západního průčelí baziliky s přízděným objektem neznámé funkce.

Fig. 6. Stará Boleslav 1998. St Wenceslas' Basilica, trench 3I. Section of masonry from the west front of the basilica, with a masonry feature of unknown function.

Obr. 7. Stará Boleslav 1997. Kostel sv. Klimenta, sonda 2. Pohled na situaci raně středověkých terénů a odkryté severovýchodní nároží lodi.

Fig. 7. Stará Boleslav 1997. St. Clement's Church, trench 2. View of the situation of the Early Medieval terrain and the uncovered above-ground and foundation masonry of the north-east corner of the nave.

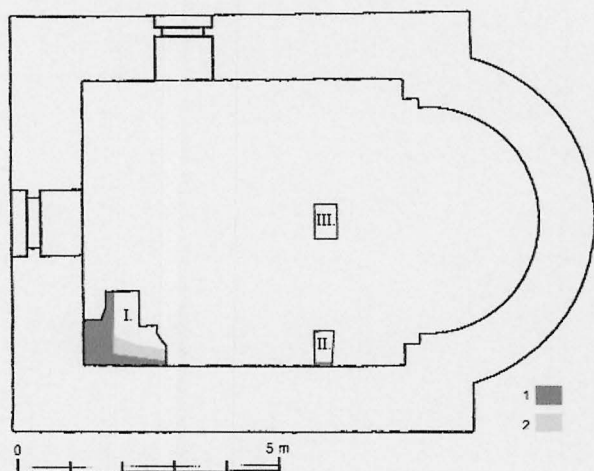
Obr. 8. Stará Boleslav 1997. Kostel sv. Klimenta, sonda 2. Detail severovýchodního nároží lodi v závěrečné fázi výzkumu.

Fig. 8. Stará Boleslav 1997. St. Clement's Church, trench 2. Detail of the same corner in a more advanced stage of excavation.

metry významněji nelišila od dnes existující budovy, dosahující v podélné ose rozměru cca 50 m. Pouze její šířka není zatím upřesněna, neboť neznáme situaci v jižní části baziliky.

Kostel sv. Klimenta je jednolodní stavbou o délce 10 m a šíři necelých 8 m s dochovanými dvěma raně středověkými vstupními (od západu a od severu) i okenními otvory a emporou. Závěr tvoří půlkruhovitá apsida. S nevelkými rozměry stavby kontrastuje mohutnost obvodového zdiva, jehož šíře dosahuje nad předzákladem 120 cm. Kostel je zděn z pískovce tmavších, spíše hnědavých odstínů, opuka byla ve zdivu zaznamenána zcela výjimečně. Kvádry pískovce jsou skládány do řádků vysokých 10–15, v interiéru lodi až 24 cm. V části nad základovým ústupkem apsidy je obvodové zdivo lodi i apsidy vyskládáno z pravidelně opracovaných lícovaných kvádrů, pod ním jsou užity kvádry méně kvalitně zpracované. Délka kvádrů se pohybuje mezi 10–25 cm, u starších pozorování je uváděna délka až 42 cm (*Merhautová 1971*, 320). Ve spodní obnažené části severovýchodního nároží jsou ale dokumentovány pískovcové plotny kolem 50 cm a výjimečně i větší (*Boháčová – Špaček 2000*, obr. 15; *Boháčová 2000a*, řez v příloze). Stopy malty na některých kamenech dokládají jejich druhotné použití. Vnější základové ústupky apsidy a lodi kostela mají nestejně nivelety⁵. Základová spára je v úrovni 169,91 m n. m., tj. přibližně na stejné kótě jako u baziliky sv. Václava, základové zdivo kostela sv. Klimenta je tedy celkově daleko mohutnější a vykazuje navíc, jak prokázal výzkum v interiéru lodi (*Špaček 1997*), výrazné anomálie u rozšíření základů. Zatímco základ jižní stěny nevystupuje oproti vnitřnímu líci ve střední části lodi ani o 10 cm (sonda II), v jihozápadním rohu

⁵ Zatímco u apsidy byl dosti pravidelně vyzdívaný předsazený základ o šíři necelých 40 cm odsazen v úrovni 172,42–172,50 m n. m., zcela nepravidelný základový ústupek lodi kostela předstupuje před linii zdiva lodi o 12–14 cm v úrovni 171,32 m n. m., tedy o více než o 100 cm níže.

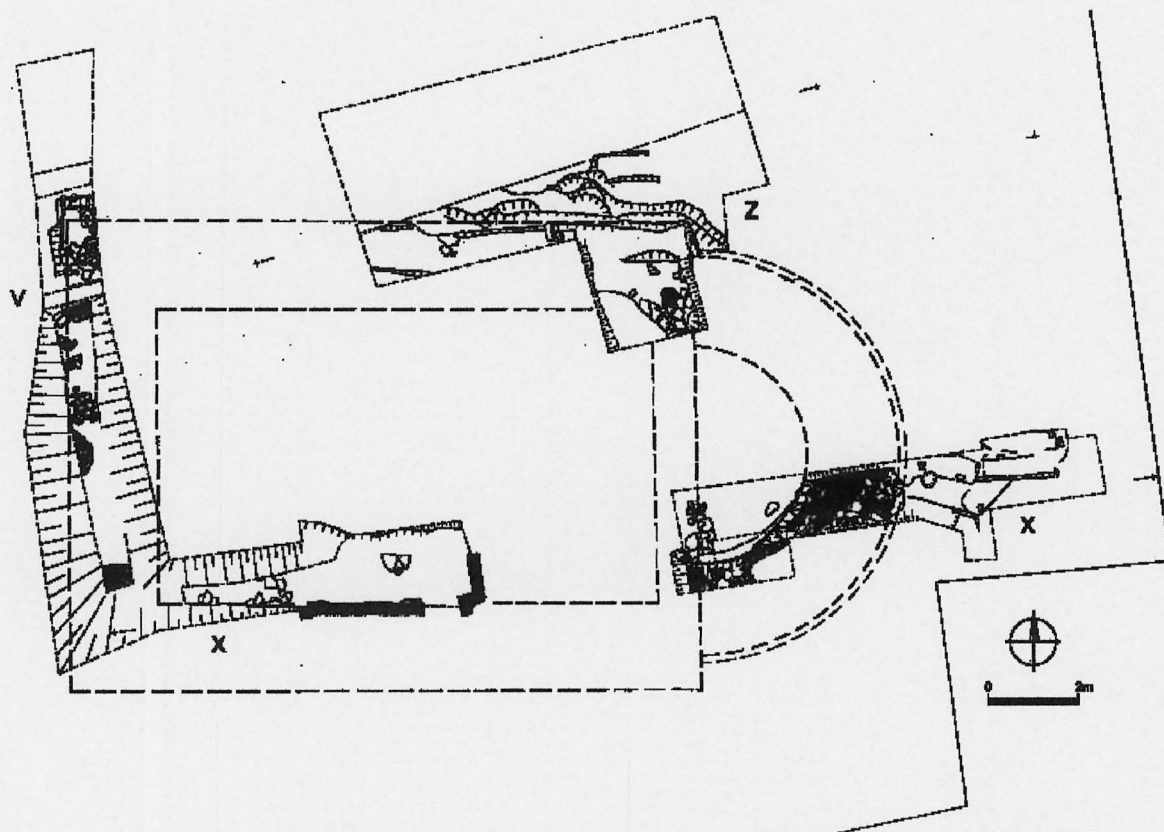

Obr. 9. Stará Boleslav. Kostel sv. Klimenta – půdorys se situováním sond z r. 1997. 1 – horní stupeň zákl. zdiva; 2 – spodní stupeň zákl. zdiva.

Fig. 9. Stará Boleslav. St Clement's Church – plan with trenches I–III/97. 1 – upper level of foundation masonry; 2 – lower level of foundation masonry.

(sonda I) je vícenásobně odstupňován a postupně se z 20 cm rozšiřuje až na 60 cm, kterých dosahuje u líce mohutného základu západní stěny. Tento základový ústupek probíhá podle zčásti odkryté situace (sonda I) souběžně se západní stěnou rovněž v šíři 60 cm (obr. 9).

Zdivo zkoumaných částí (obr. 7–9) nevykazuje žádné jednoznačné doklady toho, že by kostel mohl být konstrukcí vzniklou ve více stavebních etapách. Geneze základového vkopu je víceetapová, tyto etapy lze však vysvětlit jako technologické fáze výstavby a nemohou být považovány za doklad rozdílného stáří spodních a svrchních partií základového zdiva. Nejasné jsou důvody masivního založení kostela a anomálií, které byly v základovém zdivu zjištěny. Doklady starší stavební aktivity v podobě druhotně užitého stavebního materiálu⁶ mohou souviset s jakoukoliv z významných staveb, které jsou v areálu hradu zná-

Obr. 10. Stará Boleslav. Kostel neznámého zasvěcení. Rekonstrukce půdorysu s vyznačením (šrafy) dochovaných částí zdív odkrytých výzkumem.

Fig. 10. Stará Boleslav. Church of unknown dedication. Reconstructed plan showing the surviving sections of masonry revealed by excavation (hatched).

⁶ V roce 2003 byly v nejstarším sídlištním horizontu v bezprostřední blízkosti kostela sv. Klimenta zjištěny stopy stavební aktivity v podobě drobných proplátek maltoviny. Bez dalšího studia a vyhodnocení odebraných vzorků se nelze zatím k této skutečnosti ve vztahu s kostelem sv. Klimenta vyjádřit.

Obr. 11. Stará Boleslav. Svatováclavské náměstí 1991. Hřbitovní horizont s maltou a kameny z neznámé stavby v sondě U. První indicie existence kostela neznámého zasvěcení.

Fig. 11. Stará Boleslav. Svatováclavské sq 1991. The Early Medieval cemetery horizon in trench U with mortar and stone from an unknown building. The first indication of the existence of the church of unknown dedication – mortared stonework.

my nebo předpokládány, a nelze je blíže interpretovat. Existence někdy uvažované starší stavby přímo v místě stávajícího kostela nebyla tedy dosavadním výzkumem prokázána a lze ji nadále považovat za hypotetickou.

Kostel neznámého zasvěcení (obr. 10–13) byl založen jako jednodlní stavba málo obvyklých rozměrů. Jeho rekonstruovaná celková délka činí 18,25 m, šířka lodi 10,20 m. Loď uzavírala půlkruhovitá apside. Kostel byl vybudován z nepravidelných kvádrů skládaných do řádkového zdiva. Stavebním materiálem byly pískovce světlých bělavých nebo nazelenalých odstínů, řídce tmavšího zabarvení do hněda, které

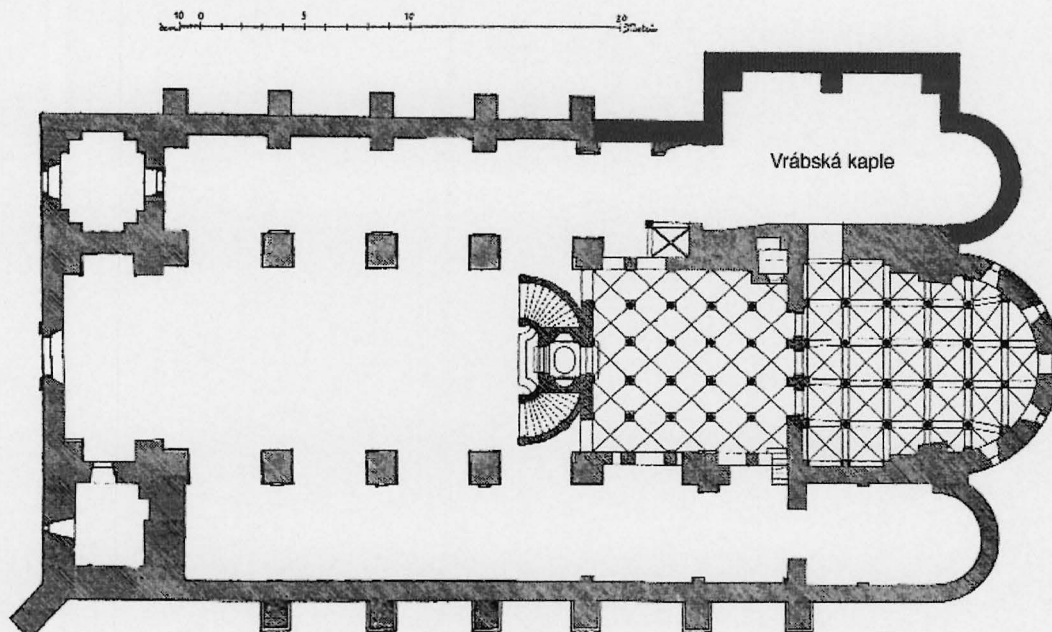
Obr. 12. Stará Boleslav. Svatováclavské náměstí 1992. Apsida kostela neznámého zasvěcení. Pohled od severozápadu.

Fig. 12. Stará Boleslav. Svatováclavské nám. 1992. Part of a surviving foundation masonry arch under the apse of the church of unknown dedication, seen from the north-west.

Obr. 13. Stará Boleslav. Svatováclavské náměstí 1992. Krátkodobě odkryté pozůstatky zdiva kostela neznámého zasvěcení při jižním ukončení oblouku apsidy před destrukcí stěn výkopu.

Fig. 13. Stará Boleslav. The briefly revealed remains of masonry from the church of unknown dedication at the southern end of the apsidal arch.

Obr. 14. Stará Boleslav. Bazilika sv. Václava. Půdorys s vyznačenými partiemi provázaného zdiva dokumentovanými archeologickým výzkumem v severovýchodní části stavby (1997–1998).

Fig. 14. Stará Boleslav. St Wenceslas' Basilica. Plan indicating sections of the linking masonry documented during archaeological excavations in the north-eastern part of the building (1997–1998).

byly kombinovány s opukovými kvádríky. Poměr mezi nimi se v dochovaných částech kompaktního zdiva kostela (jižní část apsidy, výsek vnitřní stěny jižní lodi, pilíř) odlišoval. Zatímco v jižní stěně lodi opuka převažovala zhruba v poměru 2 : 1, v odkrytém výseku zdiva apsidy mírně převažoval pískovec. Ten byl také jediným stavebním materiálem užitým pro stavbu pilíře zjištěného při střední části jižní zdi lodi. Výška řádků se pohybuje od 2 do 16 cm, délka jednotlivých prvků mezi 6–66 cm. Šíře obvodového zdiva lodě i apsidy byla rekonstruována na 190–200 cm nad úrovní základového ústupku.

Báze výkopů, vzniklých v místech někdejších obvodových zdí rabováním kamene, se pohybuje v rozpětí 170,70–171,00 m n. m. Mohla by odpovídat úrovni základové spáry, neboť se zde opakovaně objevuje hnědý jíl, který patrně s konstrukcí souvisel. Také v případě tohoto kostela se základový vkop široce rozvířal a také zde je úroveň, z níž byl hlouben, porušena pohřbíváním. Založení stavby je však mnohem mělčí než u kostela sv. Klimenta.

Podložní písek vystupuje v prostoru lodi až ke kótě 172,00 m n. m. Na něj nasedá souvrství o mocnosti cca 20 cm s doklady antropogenních aktivit (drobné objekty, keramický materiál, botanické makrozbytky), jehož spodní část mimo objekty snad lze spojovat se zmiňovanými fluviálními písky (Růžičková – Kadlec – Žigová 2003). V nadloží jsou již vrcholně středověké vrstvy tvořící zánikový horizont kostela, úroveň terénu z doby fungování stavby není dochována. V prostoru apsidy byl povrch přirozeného podloží, nejspíše v době stavby kostela, snížen na 171,50 m n. m. Ani zde však nebyly zjištěny pozůstatky podlahové úpravy.

Stavba mohla být v průběhu středověku přestavována. To naznačuje jednak asymetricky umístěný pilíř v jižní části lodi, jednak malta ulpělá na kamenech v líci jeho zdiva a dokládající jejich druhotné použití. Pro přestavbu svědčí také výše zmíněné kameny s maltovinou pocházející z vrstev, které se ukládaly ještě v době, v níž kostel plnil svou funkci (obr. 11).

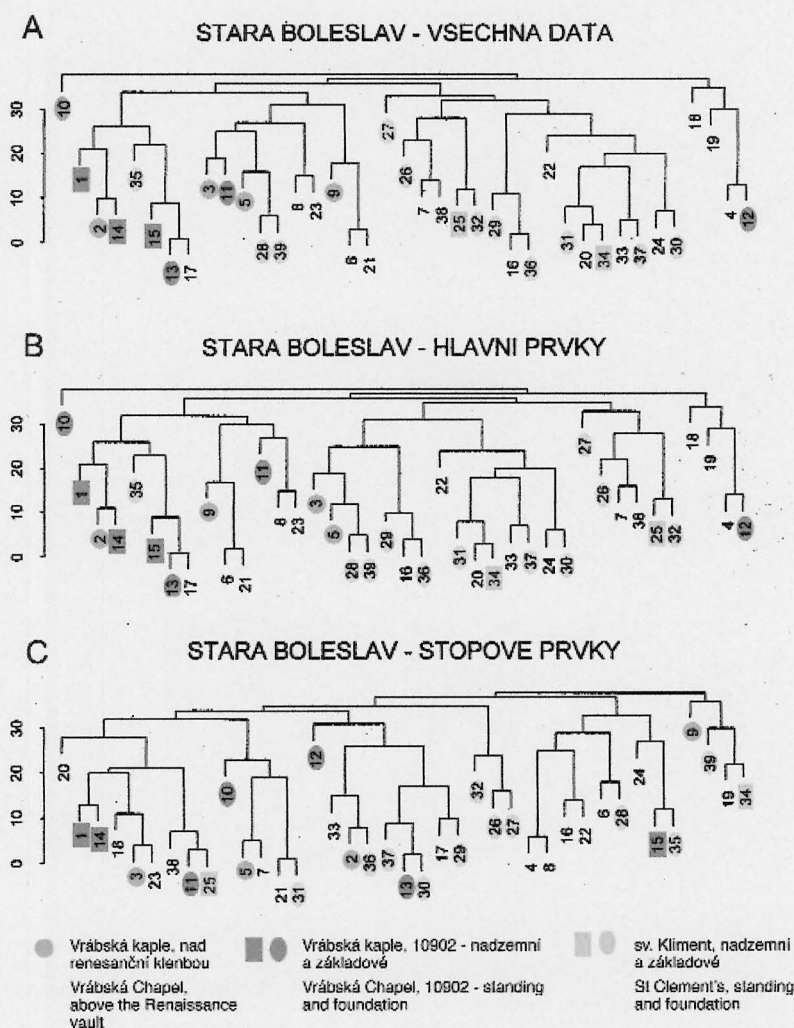
Kostel neznámého zasvěcení představuje tedy jednoduchou, ale rozměrnou stavbu s mohutnými obvodovými zdmi. Její půdorys mohl být v průběhu raného středověku pozměněn přístavbou na jižní straně, bližší údaje o vzhledu stavby se nepodařilo během výzkumu získat. Pouze torza rozměrných nosných prvků (sloupů či polosloupů) mohou indikovat zaklenutí lodi.

Pojiva v konstrukcích sakrálních staveb

Při terénním výzkumu a dokumentaci zdív byla pozornost věnována také pojivu užívanému v jednotlivých popisovaných stavbách. Pojivem (v obecnějším smyslu tohoto slova) doloženým ve zdivech sakrálních staveb je, na rozdíl od boleslavských zdív jiného charakteru, výhradně malta. Zůstává otázkou, zda i základové zdivo kostela neznámého zasvěcení bylo spojováno výhradně maltou, neboť v úrovni základové spáry (dosažené později znovu výkopem pro druhotné použití stavebního materiálu) byly opakovaně zaznamenávány stopy světle hnědého jílu. Makroskopicky shodný materiál byl v průběhu archeologického výzkumu zjištěn u řady konstrukcí, z nichž některé je možné interpretovat jako zdi ohrazující určitý prostor, u jiných není charakter stavby znám. Tato zdiva byla nalézána v kontextech raného středověku (zeď 10903 navazující na severovýchodní nároží Vrábské kaple) i středověku vrcholného (zdivo 4910 souběžné s hradební zdi v sondě W5), jiná existují dodnes (část ohradní zdi mezi areálem kostela sv. Václava a děkanskou zahradou). Makroskopicky blízké pojivo bylo zjištěno také v základových částech raně středověkých staveb v prostředí Pražského hradu (Boháčová 1998, III, 2). Jílová složka pojiva *celokamenné hradby*, jejíž zdivo je v Kosmově podání budováno *opere Romano*, se makroskopicky (převazujícím šedozeleným zbarvením) od těchto jílu liší.

Každá ze staveb sakrální architektury v centrální části hradu byla stavěna odlišnou technikou. Toto zjištění se týká především druhu užitého stavebního materiálu a jeho opracování. Rozdíly jsou ale nalézány také v maltě. Za prokazatelné je třeba považovat především rozdíly exaktně ověřené přírodovědným studiem; makroskopický popis pojiv zkoumaných zdív byl v prvních etapách výzkumu subjektivní a neměl stanovená přesná kritéria. Nejméně poznatků máme o maltách kostela neznámého zasvěcení, neboť z různých částí jeho zdiva byly předány k přírodovědným analýzám pouze 4 vzorky.

Vzorky malt z nověji zkoumaných staveb byly odebírány tak, aby pokryly horizontálně i vertikálně různé části zdív i v případě předpokládané jednofázovitosti stavby (tedy i vzájemně provázaná zdiva jak v části nadzemní, tak základové). Výběr z makroskopicky popsaných vzorků (Boháčová – Špaček 2001, 274–277), zahrnující základové i nadzemní části baziliky sv. Václava a kostela sv. Klimenta, svrchní část ohradní zdi, gotickou pec přizděnou k Vrábské kapli a některé další izolované nálezy ze hřbitovního horizontu (celkem 39 vzorků), byl předán k petrografickým a chemickým analýzám. Vzhledem k písčitému podloží lokality, u něhož lze s velkou pravděpodobností předpokládat, že představovalo při výrobě malt ve všech historických etapách jednoduše dostupný zdroj písku – složky, která je odbornou terminologií označována jako *plnivo*, byl v zadání analýz kladen důraz především na výzkum druhé, tmelící složky stavební hmoty, tedy vlastního *pojiva*. Prvořadým požadavkem bylo však stanovení metodiky, která by na studovaném materiálu eliminovala vlivy okolního prostředí, včetně změn vyplývajících z odlišných poloh vzorků (např. ve vztahu k dnešnímu povrchu terénu), a současně byla schopna rozlišit možné výkyvy odpovídající shodné technologii ve variabilitě pojiva z jedné stavby od rozdílů dokládajících různé etapy výstavby. Výsledky mikroskopických kvantitativních rozborů plniva a pojiva malt na nábrusech byly shrnuty a současně představeny grafickým vyjádřením závislosti poměrů prvků v grafech a dendrogramem (obr. 15) znázorňujícím míru podobnosti analyzovaných vzorků (Vavřín – Frýda 1998).

Obr. 15. Stará Boleslav. Dendrogram vzorků malty⁷. Identifikace vzorků viz tabulka v příloze.

Fig. 15. Stará Boleslav. Dendrogram of the mortar.

⁷ Komentář k výsledkům shlukové analýzy chemismu malt (J. Frýda – fryda@cgu.cz).

Chemické složení (Si, Ti, AL, Ca, Fe, Mg, Mn, K, Na) malt bylo určeno RTG mikroanalýzou. Každý vzorek byl analyzován na několika místech (analyzovaná plocha byla cca 400 mm²) a reprezentován průměrem naměřených hodnot. Analýzy byly prováděny v místech, která nejevila makroskopické známky destrukce maltoviny větráním. Chemické složení bylo přepočteno na molární proporce a tím byl odstraněn zkrslující vliv porozity vzorků. Tyto hodnoty byly vyhodnoceny metodou klastrové (shlukové) analýzy pro všechna data (obr. 15: A), hlavní prvky – Ca, Si, Al (obr. 15: B) a prvky minoritní – Ti, Fe, Mg, Mn, K a Na (obr. 15: C). Vzorky z kostela sv. Klimenta tvoří v případě analýzy všech dat (A) i hlavních prvků (B) dobře definované shluky, podobně jako vzorky z Vrábské kaple baziliky sv. Václava. Výsledky ukazují: 1. existenci závislosti mezi chemismem malt a jejich příslušností k určité stavbě nebo její stavební fázi, 2. v tomto konkrétním případě malou výpovědní hodnotu minoritních prvků. Polohy vzorku 10 a skupiny vzorků 4, 12, 18 a 19 jsou ovlivněny jejich extrémním chemismem. Vzorek 10 je tvořen téměř čistým CaCO₃, vzorky 4, 12, 18 a 19 jsou silně deficitní v obsahu CaCO₃ a obohaceny SiO₂ – tj. křemenem. Vzorek 35, ležící mimo shluk ostatních vzorků z kostela sv. Klimenta, má vysoké obsahy Fe, Al a K, čímž se blíží vzorkům z Vrábské kaple. Vysoké obsahy těchto prvků jsou ovlivněny přítomností jílových minerálů, jejichž zdrojem může být např. kontaminace malty zeminou. Všechny zmíněné rozdíly v chemismu mohou být způsobeny jak primárními vlivy (nedodržení technologie), tak i sekundárními vlivy – např. různou intenzitou větrání malty nebo odlišnou pozicí v půdním profilu.

PRAMENY A LITERATURA

- Boháčová, I.* 1991: Stará Boleslav 1991 [zpráva o výzkumu], ARÚ AV ČR Praha čj. 4240/91.
- 1992: Stará Boleslav 1992 [zpráva o výzkumu], ARÚ AV ČR Praha čj. 3744/92.
- 2000a: Stará Boleslav I. Areál kostela sv. Václava. Sonda 1 a 2/1997 [nálezná zpráva], ARÚ AV ČR Praha čj. 1115/2000.
- 2000b: Stará Boleslav II. Areál kostela sv. Václava. Sonda 4/1998 [nálezná zpráva], ARÚ AV ČR Praha čj. 1116/2000.
- 2003a: Pohřívání. Topografie a charakteristika nálezných situací, tento svazek, kap. 8.
- 2003b: Záchraný archeologický výzkum od r. 1988, tento svazek, kap. 5.
- Boháčová, I.* 1998 ed.: Archeologický areál III. nádvoří Pražského hradu. Průvodce problematikou a archeologickými prameny. ARÚ AV ČR Praha čj. 6540/98.
- Boháčová, I.* – *Špaček, J.* 1994: Třetí raně středověký kostel na akropoli hradiště ve Staré Boleslavi – Die dritte frühmittelalterliche Kirche auf der Akropolis des Burgwalls von Stará Boleslav, *Archeologické rozhledy* 46, 607–617.
- 2000: Raně středověké kostely sv. Václava sv. Klimenta ve Staré Boleslavi v kontextu studia archeologických situací a jejich keramického inventáře, *Archeologie ve středních Čechách* 4, 307–335.
- 2001: Raně středověké kostely sv. Václava a sv. Klimenta ve Staré Boleslavi. Příspěvek archeologie k poznání raně středověkých staveb – Die frühmittelalterlichen Kirchen des Hl. Wenzel und des Hl. Klemens in Stará Boleslav, *Archaeologia historica* 26, 259–278.
- Guth, K.* 1934: Praha, Budeč, Boleslav. In: *Svatováclavský sborník I.* Praha, 686–818.
- Chotěbor, P.* – *Benešová, K.* 2001: Kostely sv. Václava a sv. Klimenta. Stará Boleslav. In: *K. Benešová – Zd. Dragoun – T. Durdík – P. Chotěbor, Románská architektura* [katalog výstavy]. Praha, 92–93.
- Kalhous, D.* 2003: „... in Boleslaua edificavit ecclesiam s. Marie virginis et s. Georgii“. K problému neznámého kostela na akropoli přemyslovského hradu ve Staré Boleslavi, tento svazek, kap. 7.2.3., exkurs II.
- Kosmas: Bretholz* 1923: *Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag.* Hrsg. von Bertold Bretholz (MGH SRG NS II). Berlin.
- Křivánek, R.* 2003: Přehled geofyzikálních měření ve Staré Boleslavi (1997–2001). K možnostem geofyzikálních průzkumů v intravilánech současných sídlišť, tento svazek, kap. 5.5.
- Majer, A.* 1992: Stará Boleslav, ul. M. Švabinského – hlášení o geofyzikálním měření [zpráva o výzkumu], ARÚ AV ČR Praha čj. 2711/92.
- Merhautová, A.* 1971: Raně středověká architektura v Čechách. Praha.
- Růžičková, E.* – *Kadlec, J.* – *Žigová, A.* 2003: Příspěvek k poznání geologických a půdních poměrů lokality. Analýza sedimentů sondy W5/2000 v Děkanické zahradě, tento svazek, kap. 6.1.
- Špaček J.* 1997: Stará Boleslav. Zpráva o výsledcích zjišťovacího archeologického výzkumu v interiéru kostela sv. Klimenta ve Staré Boleslavi, k. ú. Stará Boleslav, okr. Praha – východ, ARÚ AV ČR Praha čj. 2326/97.
- 1999: Z výsledků záchraného archeologického výzkumu provedeného v okolí chrámu Nanebevzetí Panny Marie ve Staré Boleslavi v letech 1996–1998, *Archaeologia historica* 24, 303–311.
- Špaček, J.* – *Boháčová, I.* 2000: Výsledky záchraného archeologického výzkumu v areálu okolí baziliky sv. Václava ve Staré Boleslavi. Předběžná zpráva z let 1997–1998. – *Ergebnisse der Rettungsgrabung im Areal und in der Umgebung der Basilika St. Wenzeslaus in Stará Boleslav. Vorbericht über Grabungen in den Jahren 1997–1998, Archaeologia historica* 25, 307–322.
- Vavřín, I.* – *Fryda, J.* 1998: Stará Boleslav. Výzkum středověkých malt [odborný posudek], ARÚ AV ČR Praha.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION OF THE CHURCHES OF ST WENCESLAS, ST CLEMENT AND OF THE CHURCH OF UNKNOWN DEDICATION

The results of archaeological excavation proved that no later than at the beginning of the 12th century three ecclesiastical buildings stood in the core of Stará Boleslav, at no great distance from one another (Fig. 1) – St Wenceslas' Basilica (founded 1039–1046 with the Chapter by Prince Břetislav, preserved in a later rebuilt form – dated by an art–historical analysis of the pair of crypts below the east end to the 12th century), the single–aisled Church of St Clement in its immediate vicinity (with paintings from the beginning of the last third of the 12th century) and nearby an even more spacious single–aisled church of unknown dedication (its existence is not known from mentions in Medieval written sources but from its archaeological context it can preliminarily be dated to the turn of the 12th century). Rescue excavations have been conducted affecting all three buildings; indeed, the church of unknown dedication was found in connection with such work (*Boháčová 1991; 1992*).

St Wenceslas' Basilica was, in those parts found by excavation, walled with coursed masonry of low, irregular, marlstone ashlar. Sandstone was not found, in which it differed from the other two buildings. Excavation showed that the foundation masonry of the Vrábská Chapel, which had been adjudged a later addition, was linked to the north apse (east wall) and the northern perimeter wall of the north aisle (west wall). Other indicators allow other parts of the masonry to be included in this structural phase (the whole height of the masonry in the north aisle and west front are presumed here), but this must yet be confirmed by a structural historical survey.

The excavation results indicate that the investigated stretches of masonry might belong to a sacral structure which in its dimensions was no different to structures still extant, reaching a length of 50m. St Clement's Church is a single–aisled building 10m long and slightly under 8m wide, built for the most part from sandstone ashlar or slabs. Some of the ashlar bear marks of secondary usage in the form of mortar imprints. The genesis of the foundation trench comprises several stages; the foundation masonry is more massive than that of St Wenceslas' Basilica, and exhibits anomalies in the form of the varying width and levelling of the basic projections. No evidence for the existence of a structure generally regarded as having been older and standing on this site was found. The church, of unknown dedication, is a single–aisled structure 18.25m long and 10.2m broad, closed by an apse. The building materials were marlstone and sandstone in varying proportions.

Excavations also showed that each of the three Early Medieval sacral buildings was erected by a different means. The differences are to be found both in the systems of masonry and material used and in the thicknesses of the walls and the depths of the foundations. These differences cannot be linked only to their architecture, but must also be associated with their functions and in all probability with the different periods in which they were constructed. In addition to analyses of materials, structures, masonry techniques and wall foundations, differences in the individual structures and their phases and the marked correspondence between these phases within each building were also shown by analyses of mortars.

IVANA BOHÁČOVÁ
Archeologický ústav AV ČR Praha, Letenská 4, Praha 1, CZ–118 01; bohacova@arup.cas.cz

JAROSLAV ŠPAČEK
Městské muzeum v Čelákovících, Na Hrádku 464, Čelákovice, CZ–250 00; cmm@volny.cz

PŘÍLOHA

Malty – makroskopický popis

čísla vz. odpovídají číslům diagramu na obr. 15 a nejsou totožná s původním číslováním odebraných vzorků

Vysvětlivky: čísla vz.

vz. 1–15, 18 – bazilika sv. Václav

vz. 22–39 – kostel sv. Klimenta

int., ext. – interiér, exteriér; s. – sonda

příměs (plnivo): písek, štěrčík – zrnitostní frakce 2 – 10 mm (a ojediněle více)

podíl plniva: 0 – nezjištěn, 1 – minimální, 2 – menší než 1/2 ku pojivu, 3 – cca 1:1 ku plnivu, 4 – převážující nad pojivem, 5 – výrazně převážující nad pojivem.

Kontext/č. vz.	blíže určení	barva	příměs /podíl	pořezní, rozpadavá
I0902/1	int. - S loď - nad klenbou	sv. šedá	přísíťá jemnozrná/4	pořezní, rozpadavá
I0902/10	ext. - rozš. předzáklad	bělošedá?	nebyla pátma	
I0902/11	ext. spára nad rozš. základem	sv. šedá	přísíťá/4	rozpadavá
I0902/12	ext. předzáklad (pod 903)	sv. šedá	přísíťá jemnozrná/4	rozpadavá
I0902/13	ext. báze základu	sv. hnědošedá	přísíťá jemno-sředo- zrná, + štěrčík/3	rozpadlá
I0902/14	ext. - nadzemní - V líc	sv. šedohnědá	přísíťá heterog. zrní + šterčík/4	slabě porézni
I0902/15	ext. - nadzemní - S líc	sv. šedohnědá	přísíťá sředozrná/4	jemně porézni
Vrábská k./2	int. - V stěna - S část	sv. šedá	přísíťá sředozrná/4	silně porézni
Vrábská k./3	int. - apside - J část	sv. šedá	přísíťá hrubozrná/5	značně porézni
severní loď/5	int. S zed - spára s apsidou	sv. šedá	sředozrná 1 šterčík/5	značně porézni, rozpadavá
Vrábská k. - I0911/9	int. východní líc 30 cm od koruny			
hlavní loď/4	S líc, 190 od klenby	sv. šedá	jemno-sředozrná šterčík/3	značně porézni
hlavní loď/8	S zed, 150 nad klenbou	sv. šedá	přísíťá/3	slabě porézni
hlavní loď/18	S zed, Z od spáry, 70 nad klenbou	sv. šedá	sředozrná 1 šterčík/5	zcela rozpadlá
hlavní loď/7	S zed, Z od spáry, 200 nad klenbou	sv. šedá	jemno-sředozrná šterčík/2	slabě porézni
sv. Kliment/22	s. I, K018	sv. šedohnědá	sředozrná	pojivo málo douchavá
sv. Kliment/ 23	s. I, K016	světelněšedá	sředozrná/4	slabě porézni
sv. Kliment/ 24	s. I, K024	sv. šedohnědá	sředozrná/4?	rozpadavá a porézni
sv. Kliment/ 25	s. I, J stěna, spára nad rozšířeným základem ve vrstvě K019	sv. hnědá	sředozrná/4	kompaktní, sl. porézni
sv. Kliment/26	s. I, J stěna, ze spáry 13 cm od povrchu rozš. základu	sv. hnědá	sředozrná/4	rozpadavá a porézni
sv. Kliment/27	s. I, J stěna, ze spáry 25 cm od povrchu rozš. základu v K020	sv. šedohnědá	jemno- sředozrná/4	rozpadlá
sv. Kliment/28	s. I, J stěna, ze spáry 116 cm od povrchu rozš. základu v K023	sv. šedohnědá	jemno+ hrubozrná/5	porézni
sv. Kliment/29	s. I, JZ roh, z povrchu kamenná 112 cm pod rozš. zákl. v K025	hnědavě šedobílá	sředozrná/4	slabě porézni
sv. Kliment/30	s. I, V stěna, ze spáry 15 cm od povrchu rozš. základu v K021	sv. šedohnědá	sředozrná/2	porézni
sv. Kliment/ 31	s. I, V stěna, ze spáry 75 cm od povrchu rozšířeného základu, pod přesazným zdívem	hnělavě šedobílá	sředozrná + hrubozrná/4	porézni, zčásti rozpadavá
sv. Kliment/32	s. I, J stěna, z povrchu rozšíř. předzákladu, z hl. 65 cm od rozš. základu v K021	sv. šedohnědá	sředozrná/2	silně rozpadavá a porézni
sv. Kliment/33	s. II, V stěna, ze spáry mezi 1 a 2 řadou kamenná, 30 cm nad horizontem v K035	sv. šedohnědá	jemnozrná/2 + šterčík	porézni
sv. Kliment/34	s. II, J stěna, od rozšíř. základu v K027	hnělavě šedobílá	sředozrná + šterčík/4	jemně porézni
sv. Kliment/35	s. II, J stěna, ze spáry 30 cm od	hnělavě šedohnědá	jemnozrná/5	kompaktní sl. porézni
sv. Kliment/36	s. II, J stěna, ze spáry 85 cm od povrchu rozš. základu v K032	sv. šedohnědá	sředozrná/3	porézni, část rozpadavá
sv. Kliment/37	s. II, J stěna, ze spáry 113 cm od povrchu rozš. zákl. v K033	hnělavě šedobílá	sředozrná/2	porézni, část rozpadavá
sv. Kliment/38	s. II, S profil, vrstva K039	světle šedohnědá	jemno- sředozrná + šterčík/4	porézni
sv. Kliment/39	s. II, J stěna, ze spáry 18 cm pod rozš. základem v K030	hnělavě šedobílá	jemnozrná/4	porézni

7.2.2. STAVEBNÍ PODOBA, NÁLEZOVÉ KONTEXTY A CHRONOLOGIE SAKRÁLNÍCH STAVEB

IVANA BOHÁČOVÁ

Výzkum prokázal, že každá ze tří raně středověkých sakrálních staveb byla stavěna odlišným způsobem. Rozdíly nacházíme jak ve způsobu zdění a užitém materiálu, tak v masivnosti zdív a hloubce založení. Jejich důvody nelze spojovat pouze s architektonickým záměrem, ale i s funkcí staveb a velmi pravděpodobně také s různou dobou založení. Připomeňme jen, že předmětem tohoto pojednání jsou především základové partie zkoumaných objektů, tedy vesměs ty části, které souvisejí právě s prvotní podobou konstrukcí v době jejich vzniku, případně části původně nadzemního zdíva, které byly dodnes pod úrovní stávajícího terénu¹. Otázky jejich dalšího vývoje nebyly (a vzhledem k nálezkovým situacím těchto částí staveb ani nemohly být) v souvislosti se záchranným výzkumem řešeny.

Různost každé ze staveb a naopak významnou shodu pro totožné fáze jedné stavby prokázala kromě analýz materiálu, struktury a techniky zdění i způsobu založení zdív také analýza vzorků malt. Samostatnou skupinu tvoří malty odebrané ze zdíva kostela sv. Klimenta, odlišně vůči ní se seskupují vzorky náležící provázaným úsekům spodních částí zdív Vrábské kaple (kontext 10902) a severní lodi. Poloha vzorku 1 (opukové zdivo severní lodi nad klenbami shodného charakteru jako zdivo 10902) v dendrogramu (*Boháčová – Špaček 2003*, obr. 15), která odpovídá polohám vzorkům shodně zděných zdív z Vrábské kaple, navíc podporuje předpoklad o příslušnosti celé mocnosti dochovaného obvodového zdíva severní lodi k úsekům provázaným se zdivem Vrábské kaple.

Výsledky výzkumu, který prokázal, že základové i nadzemní zdivo Vrábské kaple je součástí původní dispozice stavby, zvrátily dosavadní představu o půdorysné podobě raně středověké baziliky. Jakkoliv jsou úvahy o typu stavby vycházející z těchto výsledků bez bližšího poznání jižní části baziliky předčasné, jako o jednom z možných řešení je možné nyní uvažovat i o variantě transeptální baziliky. Tuto hypotézu podporují i zmínky o konstrukci navazující na jižní apsidu, shrnuté *Merhautovou* (1971, 318–319), jejichž slovní situování koresponduje s možným symetrickým řešením transeptu. Odpověď na tuto otázku může dát odkrytí diskutovaného úseku zdíva, ovšem jen v případě, budou-li jeho části dochovány intaktně.

Nové poznatky odpovídají předpokladu, vyslovenému již některými z badatelů předchozích generací (např. Mencl, Líbal, variabilní teorie o genezi stavby viz *Merhautová 1971*, 319), že délka původního založení je totožná s dnešním rozsahem stavby. V současnosti se navíc množí indicie pro to, že prvotní stavba byla trojlodím², shodujícím se svou koncepcí s evropskými církevními stavbami srovnatelného (viz níže) chronologického horizontu. Vztáhneme-li tyto úvahy k otázce původu a geneze dvoudílného prostoru krypty, lze formulovat hypotézu, že její východní část je součástí původní dispozice, západní pak dílem rozsáhlé přestavby, během níž byla zakomponována do nového stavebního díla jedna z hlavic původního řešení interiéru baziliky (obr. 1). Takové představě odpovídá i nález zlomku analogické výzdobné komponenty v základovém vkopu kostela sv. Klimenta. Doba výstavby tohoto kostela je termínem *ante quem* přinejmenším pro zhotovení tohoto architektonického prvku.

¹ Viz pozn. 2 ke kap. 7.2.1. Projekt revitalizace areálu NKP, jehož realizace započala v r. 2002, počítá se snížením terénu v celém areálu o cca 40 cm. Rozsah zásahu, během něhož je odkrývána struktura nadzemního zdíva obou zde stojících raně středověkých staveb, byl již v první etapě daleko větší. Práce by měly pokračovat v r. 2004.

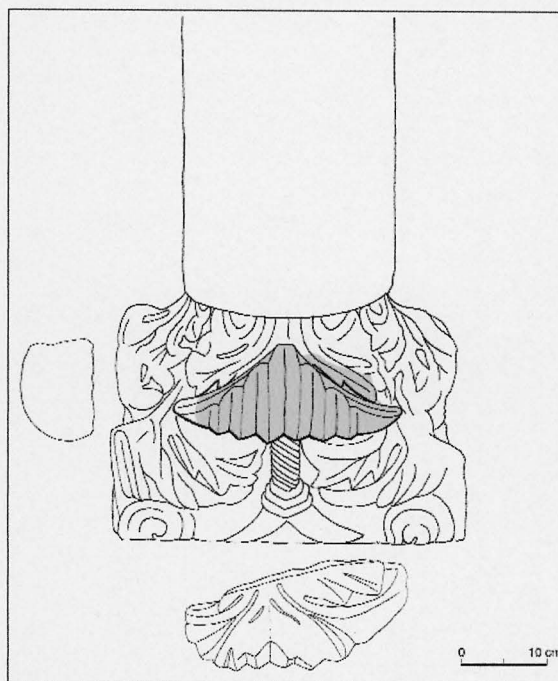
² Formulovaná hypotéza byla nově (2003) podpořena výše zmíněným totožným vzhledem struktury zdíva jižní i hlavní apsidy.

Prameny, které dokládají náleзовou situaci obnažených úseků (před r. 2003) baziliky a které umožnily její zařazení do celkového vývoje lokality, byly již prezentovány (srov. Boháčová – Špaček 2000; Boháčová 2000a). Pokusme se tedy jen o shrnutí nejzávažnějších skutečností.

Bazilika byla založena v místě staršího osídlení. Ve zkoumaných partiích (tj. severně, severovýchodně a západně baziliky) nebyly zaznamenány žádné indicie toho, že by vznikla na místě starší kamenné stavby, což lze rozhodně konstatovat pro stavbu srovnatelných rozměrů, nebo že by zkoumané úseky zdíva báze jejího půdorysu byly budovány ve více etapách. Z toho lze vyvodit, že šlo o stavbu srovnatelných rozměrů s dnešní. Podle nejnovějších pozorování odpovídala bazilika prvního založení současně nejspíše i svou základní dispozicí. Opakovaně vyslovovaná hypotéza, že v místě dnešního závěru baziliky lze předpokládat starší kostel menších rozměrů, jakým zřejmě byl původní – možná i dřevěný – kostel sv. Kosmy a Damiána, doložený písemnými prameny v souvislosti s vraždou knížete Václava, nemůže být tímto konstatováním nijak oslabena. Prostor při bazilice začal být zřejmě záhy po její výstavbě využíván jako pohřebiště. Doklady pohřbívání předcházejícího této stavbě nebyly zjištěny.

K severovýchodnímu rohu baziliky byla později přizděna zeď, která ohrazovala část prostoru východně závěru stavby a vytvářela tak v centrální části opevněného hradního areálu menší samostatně vydělený prostor. Zeď směřuje přímo k severovýchodnímu nároží kostela sv. Klimenta, byla však – resp. zdivo totožného charakteru – jeho vkopem již narušena. Pohřbívání vzniku této zdi předchází jen v minimálním počtu případů, většina hrobů, k jejichž ukládání docházelo nejméně po celé zbývající období raného středověku, respektuje její směr. Některé z hrobů byly do prostoru východně závěru baziliky uloženy i po zániku této liniové stavby.

Drobná jednodílná emporová stavba kostela sv. Klimenta byla založena v těsné blízkosti baziliky, avšak již do zcela odlišné terénní situace než bazilika sv. Václava (blíže Boháčová 2000a; Boháčová – Špaček 2001). V jejím základovém vkopu byly kromě početných keramických zlomků a hrudek malty zjištěny opakovaně pozůstatky lidských skeletů. Ze vkopu bylo vyzvednuto také torzo hlavice z šedorůžového pískovce (Zavřel 2003, obr. 3). Shoduje se typem i materiálem s hlavicí umístěnou jako patka sloupu v západní části krypty baziliky (obr. 1). Stavba byla zakládána z vyšší úrovně terénu (nadzemní zdivo apsidy 172,50 m n. m.) než bazilika sv. Václava (nadzemní zdivo cca 171,90 m n. m.), přičemž úroveň podlaží byla na obou místech srovnatelná a na malém prostoru, v němž se v našich úvahách pohybujeme, není důvod předpokládat rozdílnou intenzitu nárůstu terénu. Pohřbívání v bezprostřední blízkosti kostela sv. Klimenta pokračovalo i po jeho založení. Základový vkop kostela porušil kromě staršího hřbitovního horizontu také špatně dochované zdivo skládané na jílovité pojivo. Zdivo je pravděpodobně totožné s ohradní zdí, zmiňovanou již v souvislosti s odkrytem při bazilice sv. Václava v r. 1997 a v reliktách zachycenou i následnými, dosud nezpracovanými výzkumy. Přímý vztah mezi jednotlivými úseky zdiva není ale zatím prokázán. Těsný kontakt obou staveb naznačuje jejich příslušnost ke shodnému funkčnímu areálu a přítomnost ohradní zdi, která mohla nadále existovat i po vybudování kostela, by takové situaci odpovídala. Všechny dosud zjištěné náleзовé okolnosti dokládají, že kostel sv. Klimenta je stavbou mladšího původu než výzkumem obnažené části baziliky sv. Václava. Rovněž v jeho případě nebyly v odkrytých úsecích zdiva shledány průkazné doklady

Obr. 1. Stará Boleslav. Hlavice užitá jako patka sloupku v kryptě baziliky sv. Václava. Rastrem vyznačena část odpovídající zlomku z vkopu kostela sv. Klimenta. Kresba a technické zpracování L. Raslová.

Fig. 1. Stará Boleslav. Capitals used as column plinths in the crypt of St Wenceslas' Basilica. The hatching shows the parts matching fragments from St Clement's Church. Drawing and technical detailing by L. Raslová.

významnější přestavby či skutečnosti, že by výstavbě v jeho místě předcházela jiná kamenná stavba. Výše zmíněným indiciím starších stavebních aktivit (*Boháčová – Špaček 2003*) a jejich interpretaci bude muset být věnována maximální pozornost jak při vyhodnocování dosud nezpracovaného záchranného výzkumu z l. 2002–2003, tak zejména při plánovaných rekonstrukčních pracích na odvodnění jižní části areálu, které by měly zasáhnout i do dosud intaktních historických terénů při západní části této stavby.

Také rozměrný jednolodní kostel neznámého zasvěcení byl stavěn do prostoru, v němž jsou zaznamenány doklady staršího osídlení. Rovněž tato stavba stojí v místech, která byla využívána, i když zřejmě ne ve větší míře, k pohřbívání již před jejím založením. Dokladů pro toto tvrzení není mnoho. Během záchranného výzkumu byl získán jediný. Představují ho lidské kosterní pozůstatky nalezené v základovém vkopu apsidy, tedy na jednom z mála míst nalézajících se mimo prostor zasažený výkopy po rabování zdiva. Většina hrobů na ploše kolem kostela náleží až horizontu mladšímu, než je založení kostela, u některých nelze stratigrafický vztah ke kostelu postihnout. Pro to, že v prostoru, kde byl kostel založen, se mohou nalézat ojedinělé starší hroby, svědčí také skutečnost, že v nevelké vzdálenosti od tohoto kostela, porušujícího sídlištní vrstvy s mladohradištní keramikou, byly ve 20. letech 20. stol. nalezeny dva hroby vybavené nádobami s hřebenovou výzdobou a středohradištní profilací okrajů (mezi bazilikou a čp. 108 a v zahradě čp. 108; *Sláma 1977*, 153, taf. XL 1, 6).

Stanovení dat absolutní chronologie pro vznik popsaných staveb, ale i další proměny, k nimž v jádru přemyslovského hradu v rámci raného středověku docházelo, naráží, pokud jde o datování vycházející z archeologických pramenů, na běžná úskalí:

(1) keramický materiál, který máme v této souvislosti k dispozici, není nijak početný, (2) díky intenzivnímu využívání sledovaného prostoru musíme počítat s jeho opakovaným přemístováním, (3) absolutní chronologie středočeské raně středověké keramické sekvence není pro sledovaný časový úsek zatím stále dostatečně propracována (blíže *Boháčová 2001*). Přes tato omezení byl vysloven předpoklad (*Boháčová 2000a*, 74–76; *Boháčová – Špaček 2000*), že provázané části zdiv severní lodi baziliky a jejího závěru mohou náležet stavbě vybudované v l. 1039–1046 (*Kosmas II*, 8, 13) knížetem Břetislavem. Současně byla doba založení vztažena, jako k termínu *ante quem*, k počátku oběhu variabilní keramické produkce, střídající horizont vyspělé keramiky s kalichovitými okraji pražské sekvence. Zástupci nejmladšího výseku raně středověké keramické sekvence, pro který bývá charakteristický výskyt keramiky se zduřelými okraji archaického typu, se objevují ve hřbitovním horizontu, který se postupně vyvíjel nad základovým vkopem baziliky. V datech absolutní chronologie můžeme s nástupem tohoto horizontu počítat snad již před závěrem 11. stol., nejpozději v průběhu 1. třetiny 12. stol. (*Boháčová 2001*, 184, 273). Délku intervalu mezi výstavbou kostela a nástupem nových keramických prvků výpověď archeologických pramenů ale neumožňuje stanovit.

Protože se nadále množí indicie toho, že stávající stavba je ve svých základech v celém půdoryse stavbou jedné stavební etapy a – kromě západní části krypty pod východním chórem – beze stop významnějších přestaveb, domnívám se, že pravděpodobnost jejího ztotožnění se stavbou Břetislavovou, doloženou Kosmovým svědectvím, nabývá stále více na závažnosti.

Dodnes stojící kostel sv. Klimenta je stavbou mladší a jeho výstavbu je možné klást nejpozději do průběhu 1. pol. 12. stol. Uměleckohistorickou literaturou (shrnuje *Merhautová 1971*, 320–321) byl vznik kostela datován do různých časových období rokem 915 počínaje a přibližně pol. 12. stol. konče.

Nejméně spolehlivé je zatím datování vzniku kostela neznámého zasvěcení. Komplexní vyhodnocení stratigrafické situace základového vkopu kostela, znečitelněné intenzivním pohřbíváním a posléze opakovaným výkopem likvidujícím podstatnou část stavby za účelem získání stavebního materiálu, ani jeho inventáře nebylo dosud provedeno. Dosavadní pozorování (*Boháčová – Špaček 1994*) nasvědčují tomu, že kostel vznikl, podobně jako bazilika sv. Václava, v době oběhu keramiky s kalichovitou profilací okrajů, tedy ještě před nástupem nejmladšího raně středověkého horizontu. Jeho založení může být prozatím kladeno jen do rámce 11. stol. Řešení otázky možného ztotožnění tohoto kostela s kostelem P. Marie a sv. Jiří, jehož založení je zmiňováno dříve zpochybňovanou listinou k r. 1098, je v rukou historiků (srov. *Zahradník a Kalhous*, exkurs I a II v této kapitole).

LITERATURA

- Boháčová, I. 2000a*: Stará Boleslav I. Areál kostela sv. Václava. Sonda 1 a 2/1997 [nálezořová zpráva], ARÚ AV ČR Praha ř. 1115/2000.
- 2001: Prařský hrad a jeho nejstarší opeřnovací systémy. In: M. Jeřek – J. Klápřtě, eds., Prařský hrad a Malá Strana, *Mediaevalia archaeologica* 3. Praha, 179–301.
- Boháčová, I. – Špaček, J. 1994*: Třetí raně středověký kostel na akropoli hradiště ve Staré Boleslavi – Die dritte frühmittelalterliche Kirche auf der Akropolis des Burgwalls von Stará Boleslav, *Archeologické rozhledy* 46, 607–617.
- 2000: Raně středověké kostely sv. Václava sv. Klimenta ve Staré Boleslavi v kontextu studia archeologických situací a jejich keramického inventáře, *Archeologie ve středních řechách* 4, 307–335.
- 2001: Raně středověké kostely sv. Václava a sv. Klimenta ve Staré Boleslavi. Příspěvek archeologie k poznání raně středověkých staveb – Die frühmittelalterlichen Kirchen des Hl. Wenzel und des Hl. Klemens in Stará Boleslav, *Archaeologia historica* 26, 259–278.
- 2003: Archeologický výzkum kostelů sv. Václava, sv. Klimenta a kostela neznámého zasvěcení, tento svazek, kap. 7.2.1.
- Kosmas*: Kosmas, *Chronica Boemorum*, ed. Bretholz, Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag, MGH SRG NS II, Berlin 1923.
- Merhautová, A. 1971*: Raně středověká architektura v řechách. Praha.
- Sláma, J. 1977*: Mittelböhmen im frühen Mittelalter, *Prähistorica* V. Praha.
- Zavřel, J. 2003*: Petrografický rozbor kamenných nálezů ze Staré Boleslavi, tento svazek, kap. 9.3.

SACRAL BUILDINGS: GENERAL APPEARANCE, LOCATION AND TIMING AND CHRONOLOGY OF THEIR CONSTRUCTION

The results of the archaeological excavation have turned on their head earlier notions as to the plan of the basilica. One of several possibilities is that it was a variant of the transept basilica. New data match the assumption that the length of the original foundation reflected the size of the present structure, and that the first building was triple-aisled, similar in its conception to European ecclesiastical structures from comparable chronological horizons. The eastern part of the crypt was part of the original layout, the western part of extensive renovations. Thus far, no evidence of burials in the preceding basilica structure has been found.

The small, single-aisled, galleried Church of St Clement was founded in close proximity to St Wenceslas' Basilica, albeit in a rather different situation (e.g. at a different foundation level, the church trenches interrupting the cemetery horizon amongst other things). The finds agree that St Clement's Church was founded later than the excavated sections of St Wenceslas' Basilica. The spacious church of unknown dedication, too, was built in an area yielding evidence of earlier settlement and burial.

If an attempt is made to establish dates for an absolute chronology of the foundations of the buildings, then it can be concluded that the associated parts of the masonry of the north aisle of the basilica and its east end could belong to that building erected in 1039–1046 by Prince Břetislav. At the same time the foundation date can be drawn from the beginning of the ceramic horizon, with the horizon of mature calyx-rimmed ceramics of the Prague sequence. St Clement's Church is a later building, and its erection can be dated to no later than the first half of the 12th century. The least reliable dating is that of the church of unknown dedication, as a complex evaluation of the stratigraphic situation of the foundation trench of the church damaging intensive burials has yet to be conducted. It is presently felt to have been founded sometime during the 11th century.

7.3. SÍDLIŠTNÍ ZÁSTAVBA

PŘEHLED ZÁKLADNÍCH TYPŮ STAVEB A OBJEKTŮ

IVANA BOHÁČOVÁ

Sídlištní objekty a stavby doložené v areálu přemyslovského hradu ve Staré Boleslavi jsou tématem, kterému dosud nebyla věnována náležitá pozornost. Dokumentované rozdíly v charakteru zástavby projevující se v areálu raně středověkého hradu v prostoru a čase byly zatím většinou zmiňovány jen okrajově v dílčích zprávách o výzkumech, případně v předběžných přehledech nově získaných pramenů (*Boháčová 1993*). Stav dochování dřevěných či kamenných konstrukcí a jejich negativů často neumožňuje postihnout, zda dochované relikty náleží liniové stavbě, jakou je např. ohrazení, či stavbě vícerozměrné, ať již obytného, či hospodářského charakteru. Celkové půdorysy a jejich případné členění nejsou známy ve většině případů ani u staveb menších rozměrů, jak pokud jde o konstrukce nadzemní, tak o zahloubené objekty. Ucelenější pohled na tuto oblast každodenního života umožní až celkové vyhodnocení terénních situací a inventáře, který je provází. I za současného stavu zpracování však považuji za vhodné podat alespoň přehled základních typů staveb a objektů, které byly na jednotlivých místech areálu dokumentovány, s vědomím, že v tomto okamžiku nemůže jít o přehled vyčerpávající.

Z níže uvedené souhrnné informace o nálezech souvisejících se zástavbou, hospodářskými aktivitami, úpravami či organizací plochy raně středověkého přemyslovského hradu je zřejmé, že dosavadní výzkum boleslavského areálu – přesto, že získané poznatky jsou zřetelně limitovány jeho záchranným charakterem – přinesl k uvedeným tématům širokou škálu nových pramenů. Problematika sídlištní zástavby – variability jejích typů a funkcí a jejich rozložení v prostoru i čase – i problematika s ní souvisejících struktur jsou dalšími z náročných témat, na něž bude třeba zaměřit pozornost budoucího studia.

7.3.1. NADZEMNÍ KONSTRUKCE

Kamenné nadzemní stavby profánního charakteru nejsou zatím pro období raného středověku průkazně doloženy, s výjimkou jílem spojovaných ohradních zdí, zmiňovaných v souvislosti se sakrální architekturou (*Boháčová 2003c*). Předběžně bylo s raným středověkem spojováno nepatrné torzo zdiva na maltu, zachycené v mělkém výkopu v rámci stávající zástavby jižně baziliky sv. Václava (př. 8, čp. 111; *Boháčová 1992*, 1), bez dalšího výzkumu však nelze z této informace vyvozovat žádné důsledky.

Mnoho konkrétních údajů nemáme ani o dalších dvou nálezech spadajících do období raného středověku, které mohou s nadzemními, alespoň zčásti kamennými konstrukcemi souviset. Prvým je velké torzo lícovaného opukového nároží, které je jediným pozůstatkem neznámé konstrukce, založené na kamenném dláždění nad výplní zaniklého příkopu hradištního opevnění (*Boháčová 2003a*, obr. 17; *2003b*, obr. 26, 28). Toto zdivo spojované jílem mohlo sloužit i jako podezdívka pod dřevěnou stavbu. O souvislosti mezi nadzemní stavbou raného středověku a archeologickým nálezem lze uvažovat v případě druhé nálezové situace – žlabovitého útvaru ve tvaru pravotoúhlého nároží, dokumentovaného v severovýchodní části plochy předhradí (sonda LXX). Žlábkovitá prohlubeň byla vyplněna směsí hnědého jílu, písčité zeminy, drobných opukových úlomků a hrudek maltoviny (obr. 1–2; *Boháčová 2001*). Tyto komponenty jednotlivě i v souhrnu jednoznačně indikují nadzem-

Obr. 1. Stará Boleslav 1996. Sonda LXX. Celkový pohled na relikty sídlištních situací raného středověku s variabilními strukturami. Vlevo v pozadí sektor 103 s torzem nároží stavby, indikované jen negativem, s výplní jílu, malty, opukových a pískovcových kamenů. V popředí pozůstatek vrstvy opukové drti, překrývající písčité podloží. Pohled od severozápadu.

Fig. 1. Stará Boleslav 1996. Trench LXX. General view of the relicts of an Early Medieval settlement situation with variable structures. On the left in the background, sector 103 with the remains of the corner of the building indicated only in negative, with a fill of clay, mortar, marlstones and sandstones. In the foreground the remains of a layer of marlstone chips, covering a sandy substrate. View from the north-west.

ní konstrukci, o jejím vzhledu, charakteru či funkci však uvažovat nedovolují. Popsaný nálezný je nejspíše stopou stavby, jejíž zdivo bylo zcela rozebráno a uvedené komponenty – negativ a jeho výplň – jsou jeho jedinými pozůstatky. V tom případě by mohlo jít o nadzemní opukovou stavbu, v jejíž základové části mohl být jako pojivo užit jíl, v nadzemní části pak malta. Zánik hypotetické stavby spadá ještě do raně středověkého horizontu. O bližší neznámé stavební aktivitě v tomto prostoru v rámci staršího raně středověkého horizontu svědčí vrstva opukové drti, rozprostírající se v proměnlivé mocnosti na ploše několika m² (obr. 1; *Boháčová – Herichová 2003*, obr. 14).

Dřevěné nadzemní konstrukce užívané v areálu přemyslovského hradu v průběhu raného středověku jsou zastoupeny dvěma základními typy. Existenci nadzemních roubených nebo žlábkových konstrukcí dokládají negativy částí základových věnců staveb, dokumentované v několika vývojových fázích v centrální části areálu (obr. 3–4; sondy J, H; *Boháčová 1993*, 208–213). Negativy v podobě žlábků svírajících pravý úhel jsou provázeny křivými jamkami o průměrech dosahujících cca 25 cm. Dřeva nebyla dochována, vzhledem k torzům odkrytých půdorysů je obtížné odhadnout rozměry staveb, z nichž některé byly prokazatelně víceprostorové. Prostorovou rekonstrukci staveb komplikuje i skutečnost, že se vyvíjely ve více na sebe bezprostředně navazujících etapách. K výbavě interiéru náležela drobná jáma obdélníkového tvaru (obr. 4), zahloubená pod úroveň tehdejší podlahy a sloužící jako úložný prostor pro drobné předměty, srovnatelná s nálezy známými z Pražského hradu (např. *Boháčová 1998*, II: 2b). Doklady nadzemních staveb s roubenými nebo žlábkovými konstrukcemi nejsou prozatím známy z prostoru předhradí.

Obr. 2. Stará Boleslav 1996. Sonda LXX, sektor 103. Detail výplně v negativu nároží uvažované stavby. Pohled od jihovýchodu.

Fig. 2. Stará Boleslav 1996. Trench LXX, sector 103. Detail of the fill in the negative corner of the presumed structure. View from the south-east.

Obr. 3. Stará Boleslav 1989. Sonda J. Pozůstatek základového věnce starší roubené či žlábkové stavby v podobě žlábků vyplněných pískem tmavšího odstínu. Kúlové jámy náleží mladší stavbě obdobného půdorysu; v pozadí hrobové jámy poškozující tento starší sídelní horizont.

Fig. 3. Stará Boleslav 1989. Trench J. The remains of a foundation beam of an older timber or post-trench structure, in the form of a trench filled by sand of a darker hue. The post holes are from a later structure on a similar plan; in the background, grave cuts disturbing this earlier settlement horizon.

Obr. 4. Stará Boleslav 1989. Sonda H. Jihovýchodní nároží nadzemní stavby, indikované žlábkovými otisky základového věnce. V interiéru obdélníková schránka pod podlahou a ohniště. Stavba poškozena hranou mladšího zahloubeného objektu. Pohled od východu.

Fig. 4. Stará Boleslav 1989. Trench H. The south-eastern corner of a standing building, indicated by trench imprints of the foundation beam. In the interior a rectangular receptacle beneath the floor and a hearth. The structure has been damaged by the edge of a later sunken feature. View from the east.

Druhým dokumentovaným typem, zachovaným opět jen v negativech, jsou stavby sloupové nebo kúlové. Také v případě těchto staveb nelze většinou – alespoň za současného stavu zpracování – jednoznačně určit původní půdorys staveb a rozlišit ohrazení od obytných a hospodářských objektů. Oplocení lze předpokládat v případě řad drobných kúlových jamek s malými rozestupy (Boháčová 2003a, obr. 18; Boháčová – Herichová 2003, obr. 8), rozlehlejší stavby předpokládáme tam, kde byly dokumentovány řady rozměrných sloupových jam s obložením opukou (Boháčová – Herichová 2003, obr. 14). Jen v několika případech se podařilo odlišit negativ po sloupu od zásypu jámy. Tato, i když málo běžná nálezová situace společně s charakterem kamenného obložení dokládá, že se nejedná o kúly, ale o sloupy vkládané do předem vyhloubených jam. Jejich průměr je cca 40 cm, průměr sloupů se patrně pohyboval v rozpětí kolem 25 cm (Boháčová 2001). Souběžné řady těchto jam byly dokumentovány v délce několika metrů především v souvisle odkryté a v raném středověku intenzívně osídlené ploše v severovýchodní části předhradí (sonda LXX; Boháčová 2003a, obr. 16; Boháčová – Herichová 2003, obr. 14). Nerovnoměrný stav dochování historických terénů na této ploše, kde vedle kvalitní raně středověké stratigrafie je často na některých místech zcela odstraněno historické nadloží a dochovány jen zahloubené sloupové jámy či objekty v podloží, neumožňuje v tomto případě odlišit jednotlivé časové horizonty a rekonstruovat půdorysy konstrukcí v jejich celistvosti.

Obr. 5. Stará Boleslav 1995. Sonda XXVI. Zahloubený objekt pod souvrstvím mladšího raně středověkého horizontu spojeným s řemeslnými aktivitami.

Fig. 5. Stará Boleslav 1995. Trench XXVI. A sunken feature beneath the stratigraphy of the Early Medieval horizon, linked to craft activities.

Obr. 6. Stará Boleslav 1995. Sonda XIX. Mělký jámovitý objekt na předhradí byl postupně zaplňován vrstvami odpadního charakteru.

Fig. 6. Stará Boleslav 1995. Trench XIX. A shallow, pit-like feature in the bailey was slowly filled by layers with the character of refuse.

7.3.2. ZAHLOUBENÉ OBJEKTY

Zahloubené sídlištní objekty variabilních rozměrů a tvarů spadající do raně středověkého horizontu jsou dokumentovány v obou částech areálu. Předběžně je lze rozdělit do tří základních typů, z nichž první představuje rozměrné objekty, jejichž zahloubení se blíží nebo je větší než 100 cm a současně hrany tento rozměr výrazněji přesahují, druhý zahrnuje objekty shodných půdorysných rozměrů, ale menšího zahloubení a třetí ostatní drobnější objekty variabilních půdorysů většinou oválných nebo nepravidelných tvarů.

Vzhledem k charakteru záchranného výzkumu a rozměrům zkoumaných ploch v převážně většině případů prvního a druhého typu nacházíme jen blíže nespecifikované části těchto objektů, aniž můžeme rekonstruovat jejich celkový půdorys a přiřadit je do první či druhé skupiny. Dalším omezujícím faktorem popisu a následné interpretace těchto objektů je písčité podloží, který znemožňuje, aby – zejména u objektů s větším zahloubením – dochovaný průběh i sklon stěn odpovídal původní skutečnosti. Pravděpodobně se však v daném časovém horizontu¹ ve většině případů jedná o já-

¹ Izolovaný zahloubený objekt pravidelného půdorysu, spadající do kategorie objektů označovaných jako polozemnice, který byl odkryt v prostoru předhradí, náleží až do kontextu 13. stol. Jeho terénní situace, na rozdíl od keramického inventáře (Boháčová – Špaček 2001), nebyla dosud prezentována.

Obr. 7. Stará Boleslav 1997. Sonda 2. Příklady zahloubených objektů mladšího raně středověkého horizontu.

Fig. 7. Stará Boleslav 1997. Trench 2. Examples of sunken features of the earlier Early Medieval horizon.

movité objekty se zaoblenými svislými stěnami a nepravidelným, většinou zaobleným půdorysem. Současně je zřejmé, že bez výdřevy stěn, jejíž stopy nebyly ani v jediném případě boleslavských objektů zaznamenány (organické materiály jsou ovšem ve vrstvách s vysokým podílem písčité komponenty, které na lokalitě převažují, dochovány jen v minimální míře), mohl takový objekt sloužit svému účelu jen velice krátkodobě.

Prvé dva typy (obr. 5, 6, 7; Boháčová 2003a, obr. 18, 19) mohou, aniž bychom se v současné fázi výzkumu pokoušeli o detailnější členění, představovat v některých dokumentovaných případech jak některou z variant typů *zahloubených obytných zemnic*, tak další *užitková zařízení* (srov. Šalkovský 1998, 10–17, 26–27). Ohniště ale bylo odkryto ve spojitosti se zahloubeným objektem, předběžně interpretovaným jako polozemnice, prozatím jen v jediném případě (sonda B; Boháčová – Frolík – Špaček 1994, obr. 10). Objekty prvního popsaného typu byly opakovaně registrovány v určitých prostorových seskupeních jak v centrálním prostoru akropole, tak v některých částech předhradí (např. plocha Mariánského nám.). Nebyly naopak zaznamenány v ploše rozsáhlého odkryvu na předhradí v sondě LXX. Zánikový horizont těchto objektů ani jeho inventář neposkytl žádné indicie k ozřejmení jejich funkce. U rozměrnějších z nich a zejména u těch, které mají sklon stěn strmější (více než 60°), nelze předpokládat, že mohly být delší dobu otevřeny, a v takových případech můžeme uvažovat např. i o souvislosti s těžbou písku jako stavebního materiálu.

Rozložení objektů druhého a třetího typu nebylo zatím systematicky sledováno. Zatímco variabilní drobné objekty se nalézají ve všech místech dotčených záchranným výzkumem a vytvářely zřejmě nezbytné provozní zázemí jak v obytných areálech, tak na plochách vyhrazených výrobní či jiné hospodářské činnosti, mělce zahloubené objekty větších rozměrů nemusely být v průběhu výzkumu vždy zaznamenány a jejich identifikace a funkční zařazení bude otázkou detailního vyhodnocení každé ze zkoumaných ploch.

Při budoucím zpracování tohoto tématu by měla být pozornost zaměřena ještě na jeden obecný problém, k jehož studiu skýtají prameny získané výzkumem Staré Boleslavi bohatý materiál. Písčité podloží lokality se projevuje i v historickém nadloží, neboť provází většinu procesů týkajících se zásahů do terénu. Díky této výrazné komponentě lze ve většině případů dobře identifikovat horizont vzniku zahloubených objektů ve stratigrafii a sledovat genezi jejich postupného vyplňování i dalšího vývoje jejich nadloží. Velmi často a markantně je patrný např. velký podíl vrstev uložených před vznikem objektu ve výplni tvořící jeho zánikový horizont, sledovat lze prosedání nadloží do výplně apod. Většina výplní objektů se vyznačuje bohatým zvrstvením, které dokládá jejich postupný a ne jednorázový zánik. Zpracování tohoto tématu v obecné rovině považuji za důležitý příspěvek k řešení otázky výpovědní hodnoty souborů z „výplní“ sídlištních objektů z dlouhodobě využívaných sídlišť a jejich náležité kritiky.

7.3.3. OTOPNÁ ZAŘÍZENÍ

Otopná zařízení nepatřila dosud v boleslavském areálu k častým nálezům. Jejich nečetné nálezy byly dokumentovány jak v souvislosti s objekty, tak ve volných plochách bez vazby na jakoukoliv konstrukci.

Prozatím jsou prokazatelně v souvislosti s objekty obytného charakteru doložena ohniště v interiéru dvou výše zmíněných nadzemních dřevěných staveb (sonda H, J). V obou případech šlo nejspíše o jednoduchá otevřená ohniště, indicie žádné kamenné či hliněné konstrukce pece nebyly v souvislosti s nimi zjištěny. Shodně jsou rovněž v obou případech ohniště doložena ve dvou fázích s určitými menšími posuny v prostoru, situována byla při jižní stěně objektu, nikoliv však v její těsné blízkosti. Rozměry do červena propálených ploch s popelem a uhlíky se pohybují mezi 75–100 cm. Otevřené jednoduché ohniště o průměru kolem 100 cm bylo také součástí výše zmíněného zahloubeného objektu v sondě B.

V sondě H, v pozici stratigraficky starší než objekt s ohništěm, byla odkryta část zahloubené jámy okrouhlého půdorysu o maximálním průměru cca 100 cm se silně propáleným dnem. Souvislost se sídelním objektem nebyla zjištěna, ve shodné stratigrafické pozici bylo na obvodu jámy zachyceno několik drobných kúlových jamek, které by mohly souviset s konstrukcí jejího zastřešení. Zahloubené jámy oválného či okrouhlého půdorysu s propáleným dnem rovněž bez stop po jakékoliv konstrukci byly dokumentovány také na bázi sídlištní stratigrafie na předhradí v sondě LXX. Ani v jejich případě není ale doložena souvislost s obytným objektem.

Mělké prohlubně s propálenými dny v několika násobné superpozici byly objeveny při okraji pohřebiště východně kostela sv. Klimenta. Souvrství s těmito objekty, které byly provázeny kamennými závaly, se patrně dosti rychle vytvářelo v průběhu pokročilé fáze mladohradištního období (*Boháčová 1997, 42–46*). V jeho nadloží se v kontextech závěru raného středověku objevuje kovářský odpad v podobě strusky a lup. Přímý vztah mezi zmíněnými objekty, které byly patrně krátkodobě užívanými píčkami, a struskou není ale prokazatelný. Pozůstatky rozměrné pece, provázené většími úlomky mazanice a fragmenty strusky a také téměř v úplnosti dochovanou nádobou zapuštěnou pod úroveň dna objektu při jeho okraji, byly dokumentovány na předhradí v sondě LXX. Zánikový horizont pece, spadající do pozdní fáze raného středověku, je provázen četnými uhlíky rozprostírajícími se na velké ploše, a nálezová situace tak navozuje domněnku o ukončení funkce objektu v souvislosti s požárem.

Ostatní dokumentovaná ohniště lze zařadit opět mezi jednoduchá otevřená ohniště. Alespoň podle předběžných pozorování během terénního výzkumu nebyly ve spojitosti s nimi rozpoznány žádné stopy po konstrukci jejich zastřešení, pece či alespoň návaznosti na stavbu obytného či hospodářského charakteru. Jedinou výjimkou, spadající ale až do počátků vrcholné středověké období, je pec provázená početnými nálezy kovářské strusky, odkrytá během záchranného výzkumu MMČ na předhradí v r. 2000 (*Boháčová – Špaček 2001*).

7.3.4. ÚPRAVY POVRCHU TERÉNU

Na řadě zkoumaných míst v jádru Staré Boleslavi byla zjištěna záměrná úprava povrchu velké části ploch kamennou dlažbou. Protože jde o jev, s nímž se ve srovnatelném rozsahu v kontextu raného středověku setkáváme jen zřídka, považují za vhodné se dotknout alespoň okrajově i tohoto tématu, přestože úpravy povrchu terénu nebývají běžně se stavební aktivitou spojovány.

Dlažba z pískovcových desek. Výjimečným nálezem je především pruh dlažby z mohutných pískovcových desek, odkrytý liniovou sondou (2B) za závěrem baziliky sv. Václava (obr. 8; *Boháčová 2000*). Ploché desky z pískovce o rozměrech cca 40 x 40 x 10 cm sloužily nejspíše ke zpevnění terénu v linii často užívané komunikace, probíhající nad četnými zahloubenými objekty, zaniklými v průběhu mladohradištního období. Později, stále ještě v rámci téhož časového horizontu, na něj navázala opuková dlažba, kterou byly nad pískovcovými deskami i v jejich okolí vyplněny stále se objevující terénní nerovnosti. K této úpravě povrchu byly užity drobnější opukové kameny a jejich drť.

Obr. 8. Stará Boleslav 1997. Sonda 2. Dlažba cesty z pískovcových desek vyrovnávaná vrstvou opuky. Torzo hrobu v nadloží je jedním z četných dokladů pozdějšího využívání plochy jako pohřebiště.

Fig. 8. Stará Boleslav 1997. Trench 2. Sandstone flagstones aligned with a layer of marlstone. The remains of a grave in the overburden are merely one of numerous pieces of evidence for the later use of the area as a cemetery.

Obr. 9. Stará Boleslav 1989. Sonda H. Opukové dláždění v jádru akropole.

Fig. 9. Stará Boleslav 1989. Trench H. Marlstone flagstones in the core of the acropolis.

Obr. 10. Stará Boleslav 1995. Sonda V. Kamenné dláždění (opuka, pískovec) v nadloží hradištního příkopu.

Fig. 10. Stará Boleslav 1995. Trench V. Flagstones (marlstone, sandstone) in the overburden of the enclosure ditch.

Kamenným dlážděním je označována záměrná úprava terénu, sloužící k jeho zpevnění či vyrovnání. Její užití je spojováno s úpravami povrchů cest či např. veřejných prostranství. V případě boleslavského areálu se s těmito úpravami setkáváme v průběhu mladší fáze raného středověku (obr. 9, 10) a lze je nejspíše spojovat s proměnami funkce areálu po vzniku kapituly. Ve starších náleзовých horizontech v jádru hradu převažuje jako zpevňující materiál opuka, v mladších úpravách se častěji vyskytuje pískovec a podle předběžných pozorování v průběhu výzkumu lze usuzovat, že později opuka zcela mizí. K úpravám povrchu komunikací zpevněním z úlomků hornin, kamenné drti či oblázků pak docházelo opakovaně i v mladších historických obdobích. V centrální části akropole byl v prostoru dnešní komunikace po určitém hiátu, spadajícím někam na sklonek raného středověku, upraven obdoby způsobem povrch terénu až do nedávné minulosti a jednotlivé úpravy se prostupují takovým způsobem, že je často nelze ani stratigraficky rozlišit. Rozsah raně středověkého dláždění v horizontálním ani vertikálním rozměru zatím nebyl upřesněn. Zatímco v raně středověkých horizontech se objevují mezi kameny četné úlomky kostí převážně velkých savců², v mladším středověku a novověku jsou kameny doplňovány výrobním odpadem při zpracování kovů, časté jsou v této souvislosti i nálezy železných předmětů. Kamenným dlážděním byl kromě zmíněných ploch zpevněn také povrch deprese nad zaniklým hradištním příkopem mezi akropolí a předhradím (obr. 10) a s opakovanou úpravou tohoto charakteru se setkáváme v rámci nejmladšího raně středověkého horizontu i na mnohých místech západní části předhradí (především jižní část dnešního Mariánského nám.).

LITERATURA

- Boháčová, I.* 1992: Stará Boleslav 1992 [zpráva o výzkumu], ARÚ AV ČR Praha čj. 3744/92.
- 1993: Nové prameny k přemyslovskému hradišti ve Staré Boleslavi. Předběžná informace – New sources to the Přemysl dynasty's hillfort in Stará Boleslav. Preliminary report. In: S. Moździoch, ed., *Lokalne ośrodki władzy państwowej w XI–XII w Europie Środkowo–Wschodniej, Spotkania Bytomskie 1*. Wrocław, 201–218.
- 1997: Sonda do života a vývoje přemyslovského hradiště ve Staré Boleslavi – Eine Sonde in das Leben und die Entwicklung des přemyslidischen Burgwalls in Stará Boleslav (Alt Bunzlau). In: J. Kubková – J. Klápště – M. Ježek – P. Meduna, eds., *Život v archeologii středověku*. Praha, 41–52.
- 1998 ed.: Archeologický areál III. nádvoří Pražského hradu. Průvodce problematikou a archeologickými prameny. ARÚ AV ČR Praha čj. 6540/98.
- 2000: Stará Boleslav I. Areál kostela sv. Václava. Sonda 1 a 2/1997 [naleзовá zpráva], ARÚ AV ČR Praha 1115/2000.
- 2001: Stará Boleslav III. Sonda LXX–1996. Ppč. 7 – rekonstrukce parkovací plochy [naleзовá zpráva], ARÚ AV ČR Praha čj. 9432/01.
- 2003a: Záchraný archeologický výzkum od r. 1988, tento svazek, kap. 5.
- 2003b: Opevnění, tento svazek, kap. 7.1.
- 2003c: Stavební podoba, naleзовé kontexty a chronologie sakrálních staveb, tento svazek, kap. 7.2.2.
- Boháčová, I. – Frolík, J. – Špaček, J.* 1994b: Stará Boleslav. Archeologický výzkum 1988–1994. Čelákovice.
- Boháčová, I. – Herichová, I.* 2003: Poznámky ke genezi historického nadloží, tento svazek, kap. 6.3.
- Boháčová, I. – Špaček, J.* 2001: Soubor keramiky z počátků vrcholného středověku ze Staré Boleslavi, *Archeologie ve středních Čechách* 5, 599–621.
- Mlíkovský, J.* 2003: Zvířata a jejich role na raně středověkém hradě Stará Boleslav (střední Čechy), tento svazek, kap. 10.4.

² Využívání tohoto odpadu ke zpevňování komunikací společně s kamenem (a možná i při úpravě terénu před položením dlažby – srov. *Mlíkovský 2003*) bylo zřejmě běžné, i když není dosud příliš zmiňováno. Hojná příměs zvířecích kostí byla zaznamenána např. v kameny dlážděné komunikaci z římského období v Saint–Denis (*Wyss 1996*, obr. 3).

- Šalkovský, P. 1998: Dedinský dom a sídlo vo včasnóm stredoveku. In: P. Šalkovský – M. Ruttkay – J. Botík, *Ludová architektúra a urbanizmus vidieckych sídiel na Slovensku z pohľadu najnovších poznatkov archeológie a etnografie*. Bratislava, 9–36.
- Wyss, M. 1996: L'agglomération du haut Moyen Age aux abords de l'abbatiale de Saint-Denis. In: H. R. Stenninger, *Wohn- und Wirtschaftsbauten frühmittelalterlicher Klöster*. Zurich, 259–268.

SETTLEMENT STRUCTURES

The types of settlement features and structures known from the area of the Přemyslid stronghold at Stará Boleslav have not previously been evaluated. This contribution is a mere overview of the Early Medieval structures identified in settlement contexts in both parts of the locality. Standing stone structures survived only in unclear fragments, making interpretation impossible. They were bound by clay or mortar. Standing wooden structures are represented in the stronghold core by log or timber structures, sometimes containing a hearth, but post-built structures appear more frequently in the bailey, although their plans have yet to be reconstructed. Sunken settlement features of varying dimensions and shapes have been documented in both parts of the site. Preliminarily, three basic types can be identified, of which the first comprises large features, sunk almost or over 100cm into the ground and with edges substantially beyond this dimension, the second consists of features of similar dimensions but sunk less deeply, and the third is made up of other, smaller features of variable plan, generally oval or irregular in shape. The first two types can be classed as either several variants of sunken dwellings or as other utilitarian structures. Heating elements were documented both in the interiors of the buildings and in open spaces. In most cases these were simple, open hearths – no indications were found of stone or clay oven constructions in most instances. Because a range of investigated sites in the core of Stará Boleslav yielded repeated evidence for the deliberate preparation of surfaces or lines of communication with stone flagging, the individual types thereof are also presented, represented by the sandstone slabwork at the end of St Wenceslas' Basilica and the stone hardcore, in the earliest phase of surface improvements generally comprising a mixture of marlstone fragments (preserved in many places across the stronghold core and bailey) in the area now occupied by major thoroughfares and their adjacent public areas; between the hardcore stones a large number of animal bones were also recorded.

8. POHŘBÍVÁNÍ

TOPOGRAFIE A CHARAKTERISTIKA NÁLEZOVÝCH SITUACÍ

IVANA BOHÁČOVÁ

Současné stavební aktivity se nevyhnuly ani polohám, které byly v průběhu středověku dlouhodobě využívány jako pohřebišť. Na několika místech areálu tak byly během záchranného výzkumu dokumentovány v liniových výsecích či menších plochách (v závislosti na rozsahu plánovaných zásahů do terénu) části pohřebišť a výjimečně také hroby izolované (obr. 1)¹. Dokumentace i nálezy dotýkající se tohoto tématu prošly zatím jen základním zpracováním a nebyly dosud vyhodnoceny². Cílem tohoto příspěvku je tedy podat přehled pramenů získaných k této problematice v průběhu záchranných prací, který může být současně východiskem při formulování koncepce a priorit dalšího výzkumu. Studium a zhodnocení pohřebišť v areálu přemyslovského hradu včetně starších závažných nálezů (Sláma 1977, 153; Špaček 2003), jejichž charakter a nálezkové okolnosti se dosud nepodařilo ozřejmit, je tedy otázkou budoucnosti.

8.1. VNITŘNÍ HRAD

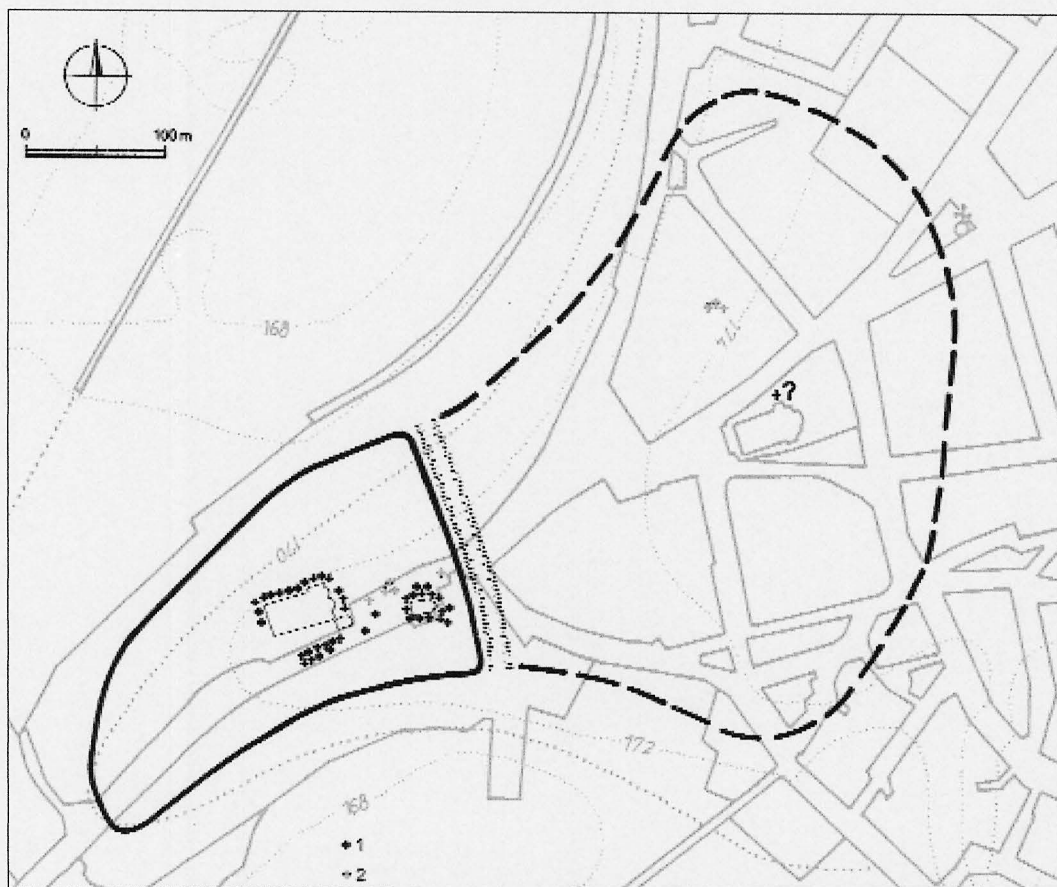
8.1.1. HŘBITOVNÍ AREÁLY

Záchranný výzkum doložil pro dobu raného středověku pohřbívání především v okolí všech tří sakrálních staveb. Jeho intenzita kolísá, není však zcela závislá na vzdálenosti od jednotlivých kostelů, ale na jiných faktorech, k nimž kromě chronologických rozdílů mohou náležet i funkce jednotlivých částí areálu a jejich proměny. Počátky pohřbívání nebyly dosud stanoveny. U žádného z hrobů z výzkumů po r. 1988 nelze jednoznačně prokázat příslušnost ke středohradištnímu období. Dobu, v které přestala být plocha tvořená těmito třemi vzájemně se prolínajícími hřbitovními areály k tomuto účelu využívána, bude možné přesněji určit až po celkovém vyhodnocení stratigrafií těchto pohřebišť. Nejmladší z hrobů jsou předběžně kladeny do průběhu vrcholného středověku. V prostoru při bazilice sv. Václava, který je dnes vymezen ohradní zdí, mohou některé ojedinělé hroby ve svrchní části sekvence náležet i novověkému období (předpokládáno zvláště u hrobů s nestandardní orientací nebo uložením). Při výzkumu prostoru v bezprostředním severním a východním sousedství baziliky, kde hustota a početné superpozice dokládají intenzivní pohřbívání, nebyl získán žádný doklad toho, že by pohřbívání její stavbě předcházelo.

Vzhledem k charakteru výzkumu, který probíhal vesměs v liniových sondách (viz plán v příloze a Boháčová 2003a, obr. 2–4; obr. 2), nelze přesně vymežit rozsah plochy, která byla k pohřbívání určena. Prokázáno je také prolínání hřbitovních horizontů se sídlištními aktivitami rozmanitého charakteru (základní sonda 2/97 – viz Boháčová 2003b, obr. 8; sonda F – Boháčová – Herichová 2003, obr. 10; dodatečné prostorové členění areálu – sonda 2/97 – Boháčová – Špaček 2003, obr. 3; sídlení

¹ Starší hrobové nálezy ne vždy se zcela jednoznačnou lokalizací (Špaček 2003) a plocha s potenciálními hrobovými nálezy (Křivánek 2003) v prostoru předhradi navazující volně na prostor, v němž lze předpokládat pohřebišť zjištěné v l. 1910–1911, nebyly do mapového přehledu zahrnuty.

² Totéž konstatování se týká antropologického materiálu, který byl ke zpracování předáván průběžně antropologickému odd. Národního muzea v Praze.

Obr. 1. Stará Boleslav. Rozložení pohřbů raně středověkého období v areálu hradu v sondách záchraného archeologického výzkumu v l. 1988–2000. Hustota křížků (1) koresponduje s hustotou pohřbívání (bez rozlišení početných superpozic); 2 – dětské hroby mimo známé polohy pohřebišť nebo v jejich okrajových částech; ? – poloha uvažovaného (Špaček 1999) pohřebišť u kostela Nanebevzetí P. Marie.

Fig. 1. Stará Boleslav. The distribution of Early Medieval burials around the stronghold from 1988–2000 rescue excavation trenches. The density of crosses (1) corresponds to the density of burials (without distinction in terms of superpositions); 2 – children's graves outside known cemeteries or at their edges; ? – area claimed (by Špaček 1999) to be the cemetery of the Church of The Assumption of the Virgin.

– sonda J – Boháčová 2003b, obr. 3; souvrství otopných zařízení – sondy XXVI–XXV). Určitou představu o rozsahu hřbitovních areálů je však možné si učinit z rozložení hrobů dokumentovaných záchraným výzkumem a z intenzity pohřbívání.

Největší počet superpozic hrobových jam byl zjištěn v sondě 1/97 (Boháčová – Herichová 2003, obr. 12, 13), tedy v těsném severovýchodním sousedství baziliky sv. Václava, kde byla zjištěna minimálně desetinasobná superpozice pohřbů (jako pohřby byly evidovány v průběhu výzkumu lidské kosterní pozůstatky v jakémkoliv stupni narušení uložené prokazatelně *in situ*, přemístěné kosti nacházené v silně homogenizovaném hřbitovním horizontu zatím do úvah o počtu pohřbených nevstupují). Směrem dále k severovýchodu intenzita pohřbívání slábne. Počet hrobových superpozic také postupně klesá směrem k západu a při západním průčelí baziliky jsou již evidovány jen výjimečně. S opakovanými superpozicemi se ale setkáváme i v prostoru mezi bazilikou a kostelem sv. Klimenta³. Jižně obou kostelů byly zaznamenávány hroby spíše ojediněle (včetně starších nálezů – srov. Sláma 1977, 153; Špaček 2003).

Počet opakovaného ukládání pohřbů do jednoho místa ale narůstá v prostoru před rekonstruovanou linií západního průčelí kostela neznámého zasvěcení. Celá plocha v bezprostředním okolí tohoto

³ Výsledky nejnovějších výzkumů tohoto prostoru v l. 2002–2003 mohou do těchto úvah vstupovat jen v nejobecnější rovině, neboť nejsou vyhodnoceny a propojeny s nálezy předchozích sezón.

Obr. 2. Stará Boleslav 1992. Sonda Y. Příklad narušení plochy pohřebiště na Svatováclavském nám. východně závěru kostela neznámého zasvěcení přípojkou pro vedení plynu. Plošně mohla být zkoumána pouze její trasa.

Fig. 2. Stará Boleslav 1992. Trench Y. An example of the disturbance of the cemetery area at Svatováclavské sq by the east end of the church of unknown dedication, by a gas pipe trench. Excavation was only possible along the line of the trench.

kostela opět sloužila jako pohřebiště dlouhodobě, o čemž svědčí i charakter hřbitovního horizontu, který lze členit do několika fází. Intenzita pohřbívání zde opět klesá se vzdáleností od kostela. V okrajových polohách plochy, na níž můžeme pohřbívání vzhledem k rozložení pohřbů kolem kostela neznámého zasvěcení předpokládat, byly opakovaně zaznamenávány kostry dětí v kojeneckém věku či jejich části roztroušené v sídlištních kontextech (sondy I, XXIX, XXX/95, k určení stáří blíže *Kyselý 1998*, 74).

8.1.2. ÚPRAVA HROBŮ A HROBOVÝ INVENTÁŘ

Výskyt hrobů, u nichž byla zaznamenána úprava hrobové jámy, nebyl zatím kvantifikován ani chronologicky vymezen. U řady hrobů bylo dokumentováno obložení opukovými kameny, v několika případech bylo zjištěno také obložení báze hrobové jámy většími oblázky doprovázenými drobnými opukovými kameny. Některé z hrobů byly vybaveny náhrobními deskami. Tyto desky byly zhotovovány z pískovců různého charakteru (*Zavřel 2003a*, obr. 4–7; *2003b*). Objevené desky rozmanitých rozměrů dosahující až velikosti umožňující překrytí hrobové jámy (ve čtyřech případech) jsou hrubě opracovány do nepřilíš pravidelného tvaru. Stopy pracovních nástrojů jsou výrazné především na bocích a spodní straně desek. Jeden z nalezených hrobových kamenů byl po obvodu zdoben nepravidelně rytou dvoulinkou. Na ostatních nejsou žádné stopy po výzdobě patrné. Opakovaně byly v hrobových jamách zaznamenány stopy svislého dřevěného obložení, v několika případech také pozůstatky horizontálně uložené dřevěné desky dochované v podobě malých souvislých ploch tmavě hnědého zbarvení. Nerozložené pozůstatky dřeva byly zachovány jen zcela výjimečně, drobné relikty dřev v zásypech hrobů byly dosavadním archeobotanickým rozbořem určeny vesměs jako borovice, zastoupen byl také dub a jedním vzorkem lípa (*Čulíková 2001*). V jediném případě je nálezem torza hrobu (pouze část dolních končetin) s železným pásovým kováním ve starší části hřbitovního horizontu při bazilice sv. Václava prokázáno užití rakve, jeho indicií mohou být také železné hřeby v zásypech hrobových jam.

Hrobový inventář představují převážně esovitě záušnice variabilních rozměrů (1–6 kusů v jednotlivých hrobech, celkový počet v řádech desítek kusů, sumarizace neprovedena vzhledem k nedokončeným konzervačním pracím, průměry drátů mezi 1–3 mm, celkové průměry v rozpětí 17–60 mm, převažují slitiny barevných kovů, výjimečně plátování stříbrem i zlatem). Výjimku představuje kostěný prstýnek (sonda J, H12, př. č. 436) a drobné bronzové nášivky (sonda 2/97, H89, př. č. 7082, sonda 1/97, z hrobu?, př. č. 6363 – *Boháčová 2000b*, tab. 6). Jednoduše opracovaný prstýnek bez výzdoby (*Boháčová 2000a*, 195) byl nalezený na ruce ženy pohřbené v hrobě s opukovým obložním (H12/89) a vybavené pěti menšími esovitými záušnicemi. Nášivka př. č. 7082 byla nalezena při lebce. Nádoby v hrobovém inventáři nebyly, na rozdíl od předválečných nálezů (*Sláma 1977*, 153, tab. XL:1, XL: 6), zaznamenány. K hrobové výbavě mohly samozřejmě náležet i některé další předměty nalezené v hřbitovním horizontu, případně i v sídlištních kontextech v blízkosti hřbitovních areálů (bronzové ozdoby a jejich zlomky, korálky ze skla a v jednom případě z kosti), tuto souvislost však nemůžeme přímo doložit.

Naprostá většina hrobů zachovává standardní orientaci v přibližném směru východ – západ, výjimku tvoří dva hroby zachycené sondou 1/97 (H5, H7) ve svrchní části zkoumané sekvence (*Boháčová 2000b*). Mrtví byly ukládány v natažené poloze, poloha rukou je variabilní. Dotčené hřbitovní areály sloužily jako místo posledního odpočinku celé populaci. Z málo běžných nálezů připomeňme alespoň pohřeb matky s plodem v sondě 1/97.

8.2. PŘEDHRADÍ

8.2.1. HŘBITOVNÍ AREÁLY

Plocha rozsáhlého pohřebiště severovýchodně od kostela Nanebevzetí P. Marie zkoumaného počátkem tohoto století (*Sláma 1997*, 153; *Sommer 1977*, 394–395; *Špaček 2003*) není přesněji vymezena. Pokračování pohřebiště při rozsáhlém výzkumu na ppč. 7 (sonda LXX) nebylo zjištěno a také prospekce vrty realizovaná na ploše ppč. 20, 21 (*Boháčová 2001a*) nepřinesla žádné indicie pro to, že by na ploše navazující na izolovaný hrobový nález v zahradách čp. 26 a čp. 276 při Jezdecké ulici před r. 1931 (*Sláma 1977*, 153) mohlo pohřebiště pokračovat. Neověřené zůstávají ale skupiny anomálií protáhlého tvaru nápadně připomínajícího hrobové jámy zjištěné geofyzikálním průzkumem na ppč. 25, tedy v prostoru bezprostředně navazujícím na plochu s posledně zmíněným nálezem (*Křivánek 2003*), u nichž nelze bez terénního výzkumu souvislost s pohřebištěm ani prokázat, ani vyvrátit.

Místem s intenzivním pohřbíváním je také bezprostřední okolí kostela Nanebevzetí P. Marie. Propojení nejstaršího hřbitovního horizontu s raně středověkým obdobím (*Špaček 1997; 1999*) není ale zatím průkazně doloženo a otázku datování tohoto pohřebiště nepovažuji za definitivně uzavřenou.

Do období raného středověku spadají kromě zmíněného rozsáhlého pohřebiště někde v blízkosti Jezdecké ulice, jehož inventář je dnes téměř bez výjimky nezvěstný, pouze tři kostry dětí (H1–3: infans I, H1 asi stáří jednoho roku⁴). Neúplně dochované kostry byly nalezeny v rámci rozlehlého intenzivně sídelně využívaného prostoru v pásu cca 2 x 4 m při západním okraji zkoumané plochy (sonda LXX). Jde o polohu několik desítek metrů jihozápadně od hrobového nálezů při Jezdecké ul. Pozůstatky koster ležely na povrchu podložního písku překryté sídlištním souvrstvím. Hrobové jámy nebyly během záchranného výzkumu rozeznány, nadloží H1 však bylo odstraněno bagrem. Orientace uložení koster není standardní, dětské ostatky byly uloženy ve směru SSZ–JJV, v případě prvního dítěte (H1) hlavou k JJV, ostatní hlavami k SSZ (*Boháčová 2001b*, 10, obr. v příloze a plány 54, 91). Vzhledem k nálezovým okolnostem nelze rozlišit, zda jde o regulérně uložené ostatky, či zda by bylo

Rok	Počet hrobů
1989	20
1991/92	92
1994	10
1995	21
1997	93
1998	60
celkem	296

Tab. 1. Stará Boleslav 1988–1998. Přehled evidovaných hrobů (předběžný stav bez revidovaných duplicit).

Tab. 1. Stará Boleslav 1988–1998. Overview of recorded graves (preliminary, without duplicate checking).

⁴ Za laskavé předběžné určení děkuji V. Černému, Ph.D.

možné v tomto případě uvažovat o jiných souvislostech, s nimiž bývají někdy izolované nálezy dětských koster tohoto stáří spojovány (např. *Pleinerová 2000*, 351). Plocha přiléhající od západu nebyla zkoumána, v nejbližším okolí dotčeném sondami záchranného výzkumu nebyly ale žádné stopy pohřbívání zjištěny.

8.2.2. HROBOVÁ VÝBAVA A INVENTÁŘ

Údaje o rozsahu, úpravě hrobových jam a o inventáři pohřebiště severovýchodně kostela Nanebevzetí P. Marie byly již shrnuty a vzhledem ke ztrátě téměř všech nálezů (nezvěstné jsou dnes i některé z nálezů identifikované ještě v r. 1977) jsou dnes neověřitelné. K důležitým detailům patří mj. uváděné obložení hrobů opukovými deskami, přítomnost náhrdelníku s jantarovou a skleněnou, patrně segmentovou perlou (*Sommer 1977*, 395; *Špaček 2003*) a především dvě dochované nádoby středohradištního charakteru (*Sláma 1977*, tab. LX: 2, LXI: 3).

Spojování hrobového inventáře nalezeného při kostele Nanebevzetí P. Marie s horizontem raněho středověku bude jistě předmětem další odborné diskuse.

LITERATURA

- Boháčová, I. 2000a*: Altbunzlau (Stará Boleslav). In: A. Wieczorek – H. M. Hinz, eds., *Europas Mitte um 1000* [katalog výstavy]. Stuttgart.
- *2000b*: Stará Boleslav I. Areál kostela sv. Václava. Sonda 1 a 2/1997 [nálezová zpráva], ARÚ AV ČR Praha čj. 1115/2000.
- *2001a*: Stará Boleslav – ppč. 21 [zpráva o výzkumu], ARÚ AV ČR Praha čj. 393/01.
- *2001b*: Stará Boleslav III. Sonda LXX–1996. Ppč. 7 – rekonstrukce parkovací plochy [nálezová zpráva], ARÚ AV ČR Praha čj. 9432/01.
- *2003a*: Záchranný archeologický výzkum od r. 1988, tento svazek, kap. 5.
- *2003b*: Sídlištní zástavba. Přehled základních typů staveb a objektů, tento svazek, kap. 7.3.
- Boháčová, I. – Herichová, I. 2003*: Poznámky ke genezi historického nadloží, tento svazek, kap. 6.3.
- Boháčová, I. – Špaček, J. 2003*: Archeologický výzkum kostelů sv. Václava, sv. Klimenta a kostela neznámého zasvěcení, tento svazek, kap. 7.2.1.
- Čulíková, V. 2001*: Stará Boleslav 1989–2000 [odborný posudek], ARÚ AV ČR Praha čj. 9431/01.
- *2003*: Rostlinné makrozbytky z raně středověkého hradu Stará Boleslav. Předběžná zpráva, tento svazek, kap. 11.
- Křivánek, R. 2003*: Přehled geofyzikálních měření ve Staré Boleslavi (1997–2001). K možnostem geofyzikálních průzkumů v intravilánech současných sídlišť, tento svazek, kap. 5.5.
- Kyselý, R. 1998*: Archeozoologická problematika slovanských hradišť Rubín a Stará Boleslav, nepublikovaná diplomová práce PFF UK v Praze.
- Pleinerová, I. 2000*: Pohřeb nemluvněte na slovanském sídlišti v Březně u Loun, *Památky archeologické – Supplementum* 13, 349–354.
- Sláma, J. 1977*: Mittelböhmen in frühen Mittelalter. *Praehistorica* V. Praha.
- Sommer, P. 1977*: Archeologický výzkum staroboleslavského hradiště, *Archeologické rozhledy* 29, 394–405.
- Špaček, J. 1997*: Zpráva o výsledcích I. etapy záchranného archeologického výzkumu ke smlouvě č. 103/96 – Odvodnění terasy u kostela P. Marie ve Staré Boleslavi, k.ú. Stará Boleslav, okr. Praha–východ, ARÚ AV ČR Praha čj. 689/97.
- *1999*: Z výsledků záchranného archeologického výzkumu provedeného v okolí chrámu Nanebevzetí Panny Marie ve Staré Boleslavi v letech 1996–1998 – Ergebnisse der archäologischen Rettungsgrabung in der Umgebung der Jungfrau Maria Assunta – Kirche in Stará Boleslav in den Jahren 1996–1998, *Archaeologia historica* 24, 303–311.
- *2003*: Historie archeologického výzkumu před r. 1988, tento svazek, kap. 4.
- Zavřel, J. 2003a*: Petrografický rozbor kamenných nálezů ze Staré Boleslavi, tento svazek, kap. 9.3.
- *2003b*: Potenciální zdroje kamenných a keramických surovin, tento svazek, kap. 12.

BURIALS

During rescue excavations at several locations within the area, linear sections or small areas (depending on the extent of the terrain interventions planned) revealed parts of cemeteries, and exceptionally isolated graves as well. This contribution is an overview of the sources relevant to this theme, gained during these excavations and not hitherto evaluated. The number of graves recorded during excavations exceeds 300, while the actual number of those interred must have been several times higher. The greatest burial intensity is apparent in the 11th–12th centuries, although isolated graves date to the 10th century and to the High Middle Ages. Within the core of the stronghold around the churches, three mutually interrupting cemetery areas, the total extent of which is not clear, were found, a certain impression of which is offered by the distribution of the individual graves (Fig. 1). In all of the cemeteries multiple superpositions of grave cuts were recorded. The finds inventories include S-shaped earrings of various sizes, smooth bone finger rings and a fine bronze ornament (beading?). The grave goods may have included other times found in the cemetery horizon, or even in the settlement contexts in the immediate vicinity of the graveyards (bronze ornaments and fragments thereof, glass beads and – in one case – a bone bead). In several of the graves wooden elements were documented, although their state of preservation did not allow confirmation of whether these represented coffins or not. Graves were often stone lined, and in several cases large tombstones were identified.

The area of the extensive cemetery in the bailey area, excavated at the start of this century, has not yet been precisely defined. Judging from the inventories described, it seems to be a cemetery that pre-dates the burials in the stronghold core. Anomalies in the elongated shape identified by geophysical survey at plot no. 25 may be associated with this cemetery. Three incompletely preserved children's graves at the western edge of trench LXX date to the Early Medieval period. The question of the affinity of several graves in the cemetery near the Church of The Assumption of the Virgin to the Early Medieval horizon has not yet been definitively answered.

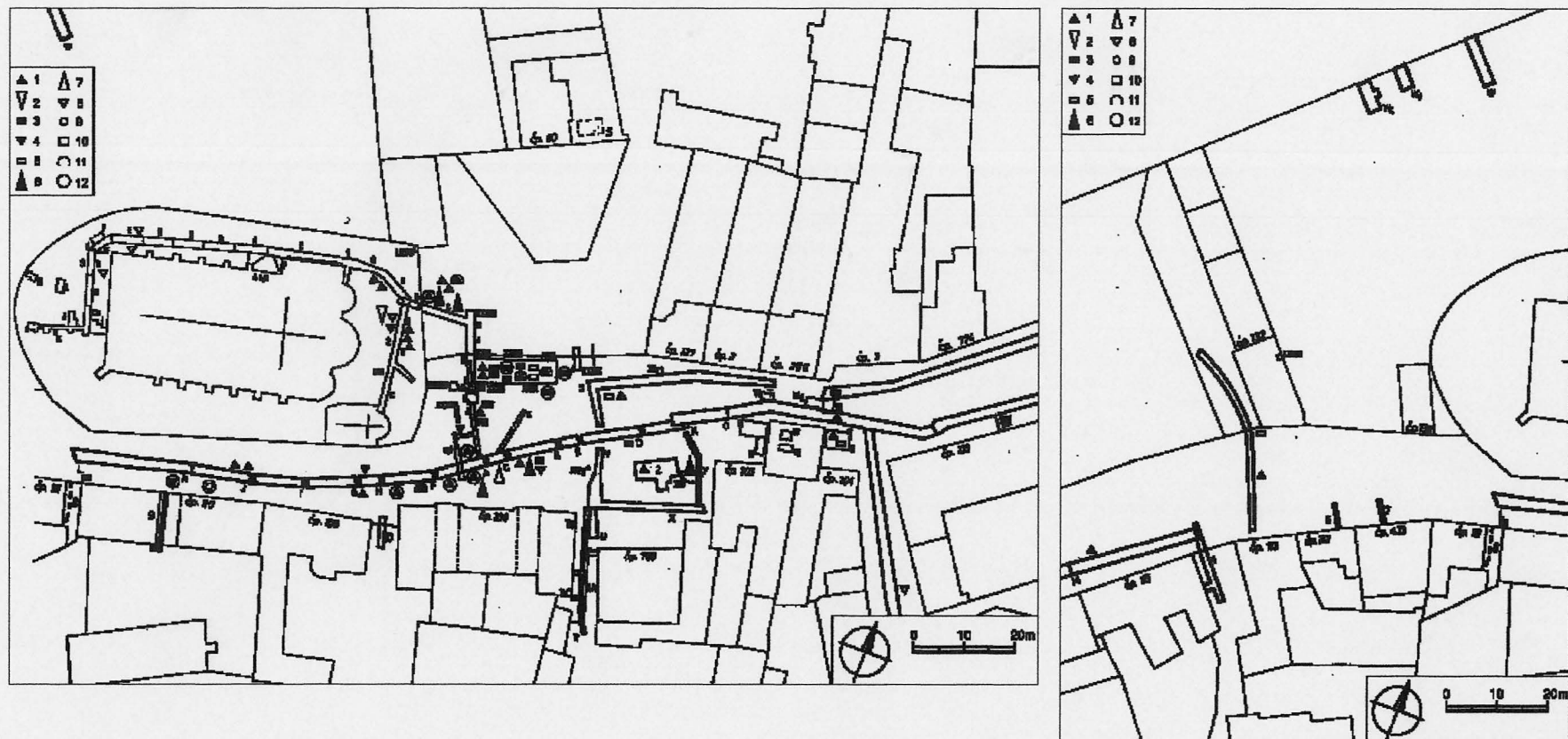
9.5. PŘEDMĚTY KAŽDODENNÍHO ŽIVOTA V AREÁLU PŘEMYSLOVSKÉHO HRADU VE STARÉ BOLESLAVI POZNÁMKY K VÝPOVĚDNÍM MOŽNOSTEM ARCHEOLOGICKÝCH MOVITÝCH NÁLEZŮ

IVANA BOHÁČOVÁ

Problematika procesu archeologizace a datování předmětů pocházejících z komplikovaných stratigrafií byla v obecné rovině připomenuta v předchozích kapitolách (*Boháčová 2003; Boháčová – Herichová 2003*). Ze studovaných staroboleslavských artefaktů (*Bartošková 2003; Hošek 2003; Zavřel 2003*) byly podle keramického inventáře kontextů, z nichž pocházely, rámcově zařazeny do časových horizontů raného středověku kostěné předměty a vybraný vzorek železných nástrojů (SH – středohradištní horizont SB–A, v absolutním datování přelom 9. a 10. stol. – průběh 2. třetiny 10. stol., MHK – mladohradištní horizont SB–B, v absolutním datování 11. stol. s možnými zatím nevyomezenými přesahy do 10. i 12. stol., MHP – mladohradištní horizont SB–C, v absolutních datech rámcově 12. stol.¹). Platnost těchto údajů omezuje (kromě obecného problému spojeného s procesem archeologizace předmětů) skutečnost, že datování podle průvodního keramického inventáře zatím nemohlo být pro většinu případů revidováno detailní analýzou celé stratigrafie konkrétního sledovaného prostoru. Přesleny a kamenné nástroje byly zatím vyhodnocovány jako detailněji chronologicky nečleněný celek. Protože závěr akumulace historických terénů spadá na většině zkoumaných míst ještě na sklonek raného středověku, lze většinu získaných nálezů přiřadit raně středověkému období. S možností nerozpoznatelné kontaminace mladšími předměty musíme však počítat v místech, kde došlo k rozsáhlým novodobým terénním změnám, které odstranily převážnou část historických terénů (např. v jz. sektoru sondy LXX, kde jsou často dochovány pouze výplně objektů s keramikou raného středověku, převrstvené novověkými terény). Míru pravděpodobnosti toho, že nalezený předmět přísluší ke staršímu časovému horizontu, v tomto případě většinou nelze stanovit. Problému solitérního pohybu některých výjimečných předmětů v prostoru a čase, který předchází vstupu těchto předmětů do procesu archeologizace, nebyla zatím věnována zvláštní pozornost. Nepočtené nálezy takových předmětů – např. šperků apod. – však v nálezových situacích Staré Boleslavi opakovaně (*Boháčová – Profantová – Špaček 1998; Špaček – Venclová 2003*) potvrzují obecně platnou a někdy opomíjenou skutečnost, že nejen datování kontextu nálezů, ale ani celkový chronologický rámec stratigrafické sekvence lokality nemusí odpovídat době, v níž byl předmět vyroben.

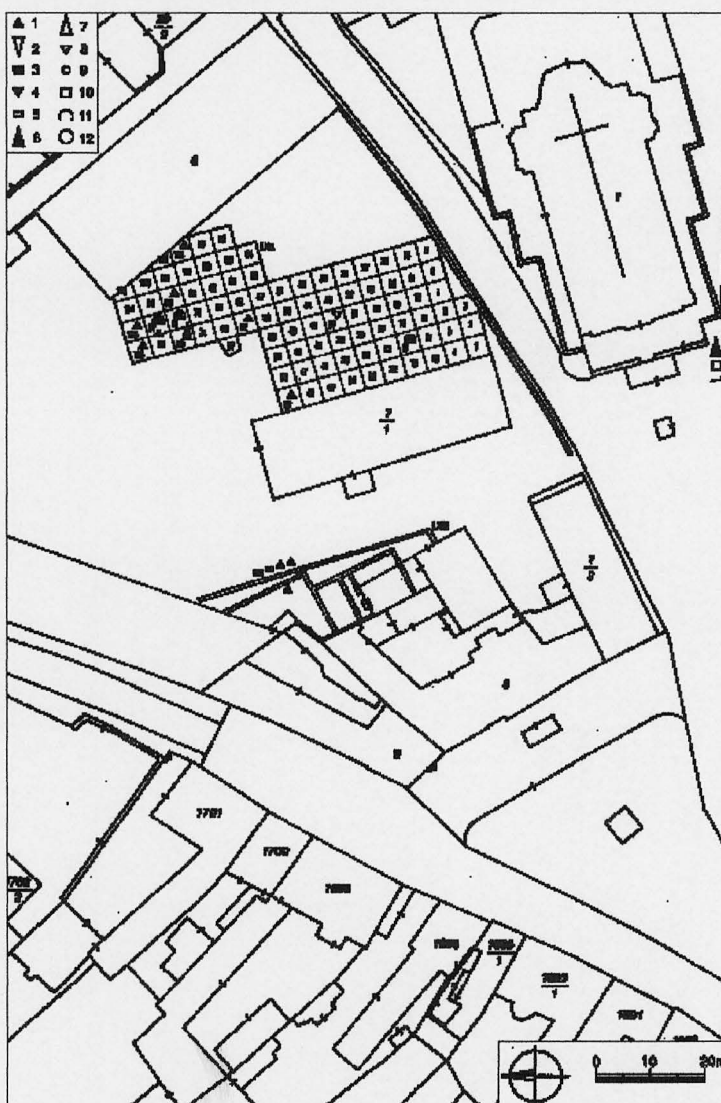
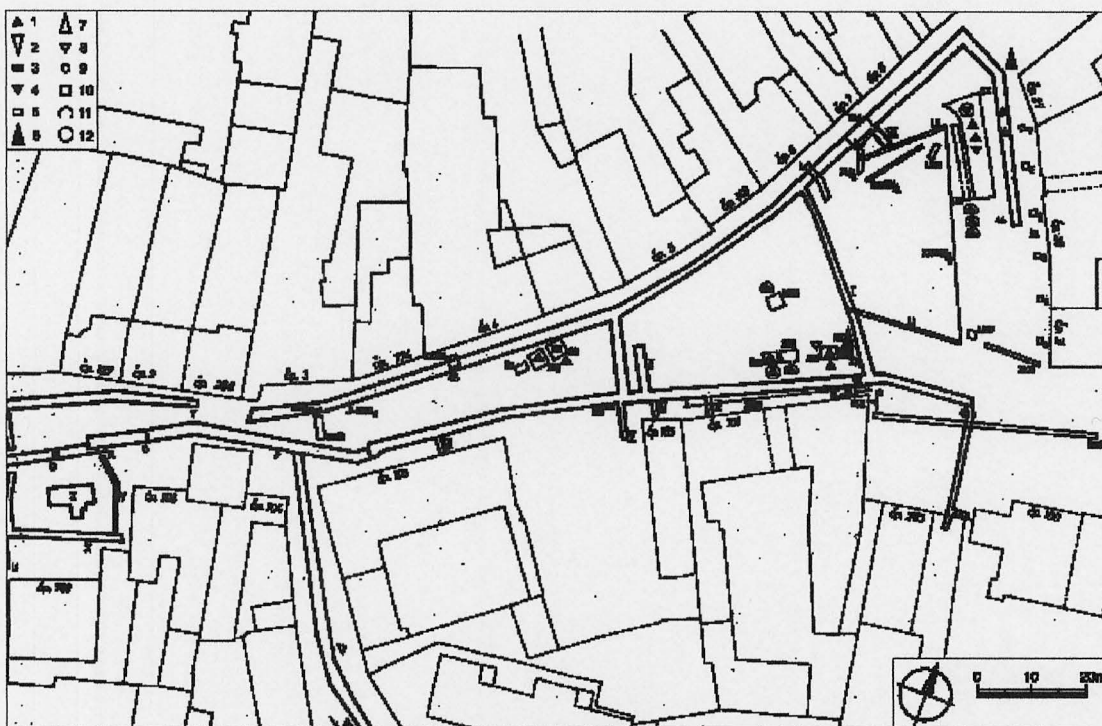
V příspěvcích zaměřených na analýzy souborů předmětů drobné hmotné kultury byla věnována pozornost především vlastním předmětům, jejich druhovému zastoupení, funkci, technologii výroby a materiálům, kvalitě výrobků a případně i dokladům dálkových kontaktů. Přesto, že předměty nemusí být vždy zcela spolehlivě přiřazeny konkrétní vývojové fázi lokality, z výsledků jejich studia vyplývá, že jsou-li jejich soubory analyzovány jako celek, mohou k poznání jejího každodenního života přispět. Rozdíly či shody v prostorovém rozložení jednotlivých předmětů v areálu přemyslovského hradu v závislosti na jejich druhu či kvalitě totiž zřejmě – podle shodné výpovědi různých souborů artefaktů či některých dalších nálezů (např. část osteologického materiálu – srov. *Mlíkovský 2003*, stavební keramika aj.) – odrážejí rozdíly či shody mezi různými částmi areálu, a mohou tak pomoci doložit a ozřejmit jejich funkční odlišnosti.

¹ Horizonty vrcholného středověku jsou v areálu zastoupeny v malé míře a jejich značení (VS1 a VS2) respektuje chronologické členění běžně užívané v současné archeologické evidenci.

Obr. 1–2. Stará Boleslav. Vnitřní hrad. Prostorové rozložení nálezů kostěných artefaktů podle druhu a kvality předmětu. Nástroje s hroty: 1 – šídla, proplétáčky; 2 – jehla; artefakty – předměty osobní potřeby: 3 – brusle, sanice; 4 – hřeben; 5 – obložení; 6 – artefakt – výsada parohu; 7 – artefakt – paroh; 8 – drobné předměty varia; 9 – prstýnek; 10 – polotovár; 11 – kvalitní surovina (není rozlišeno u bruslí a sanic, neboť s výjimkou př. č. 162 a 2959 jde vždy o kvalitní surovinu); 12 – kvalitní surovina doplněná povrchovou úpravou (?).

Fig. 1–2. Stará Boleslav. Stronghold core. Spatial distribution of bone artefact finds according to item type and quality. Tools with points: 1 – knitting awl; 2 – pin; items of personal use: 3 – skate, sledge; 4 – comb; 5 – adornment; 6 – set of antlers as an artefact; 7 – antler as an artefact; 8 – miscellany of small items; 9 – ring; 10 – blank; 11 – high quality raw material (not emphasised for skates, sledges etc. as with the exception of acc.nos. 162 a 2959 these are always from high quality materials); 12 – high quality raw material complemented by surface dressing (?).

Obr. 3–4. Stará Boleslav. Předhradí. Prostorové rozložení nálezů kostěných artefaktů podle druhu a kvality předmětu. Nástroje s hroty: 1 – šídla, proplétáčky; 2 – jehla; artefakty – předměty osobní potřeby: 3 – brusle, sanice; 4 – hřeben; 5 – obložení; 6 – artefakt – výsada parohu; 7 – artefakt – paroh; 8 – drobné předměty varia; 9 – prstýnek; 10 – polotovar; 11 – kvalitní surovina (není rozlišeno u bruslí a sanic, neboť s výjimkou př. č. 162 a 2959 jde vždy o kvalitní surovinu); 12 – kvalitní surovina doplněná povrchovou úpravou (?).

Fig. 3–4. Stará Boleslav. Bailey. Spatial distribution of bone artefact finds according to item type and quality. Tools with points: 1 – knitting awl; 2 – pin; items of personal use: 3 – skate, sledge; 4 – comb; 5 – adornment; 6 – set of antlers as an artefact; 7 – antler as an artefact; 8 – miscellany of small items; 9 – ring; 10 – blank; 11 – high quality raw material (not emphasised for skates, sledges etc. as with the exception of acc.nos. 162 a 2959 these are always from high quality materials); 12 – high quality raw material complemented by surface dressing (?).

Analyzovány byly veškeré evidované (127 ks – stav do roku 2001 – příloha 1) nálezy *kostěných artefaktů* (Bartošková 2003). Jejich prostorové rozložení naznačuje rozdíly v kvalitě i druhovém zastoupení v závislosti na příslušnosti místa nálezu k určité části areálu (obr. 1–4). Obecně lze konstatovat, že kostěné artefakty převažují v areálu vnitřního hradu, kumulují se především v prostoru východně obou kostelů a jsou druhově pestřejší než na předhradí. Ve vnitřním areálu se soustřeďují – tentokrát rozptýleny v celém jeho zkoumaném prostoru – i nálezy výjimečnějších předmětů, jako jsou zejména ojedinělé obkládací destičky (obr. 1–4: 5), další jednotlivé nálezy, např. prstýnek, korálky, jehla, hrací kámen a jiné drobné předměty (obr. 1–4: 8, 9) a také hřebeny, které převažují méně zřetelně (obr. 1–4: 4). Zmíněné jednotlivosti se váží na specifická prostředí – hřbitovní areály a prostor s církevními stavbami. Zastoupení běžných nástrojů, které představují především funkčně variabilní kostěné hroty (náležící do skupiny označované standardně jako proplétáčky a šídla), je i při převaze nálezu kostěných artefaktů v jádru hradu v obou částech areálu téměř vyrovnané. Nápadné je ale soustředění výrobků z kvalitnější suroviny a především opatřených dosud blíže nespecifikovanou povrchovou úpravou (výsledným efektem je hladký lesklý povrch předmětu blížící se vzhledem slovině) v centrální části akropole (obr. 1–4: 11, 12). V témže místě nalézáme i většinu bruslí a sanic (obr. 1–4: 3). Takto upravené předměty nebyly zatím zjištěny ve východní části předhradí, kde je také zastoupení kvalitní suroviny procentuálně menší. Artefakty z parohu byly nalezeny v obou částech areálu v obdobném početním zastoupení.

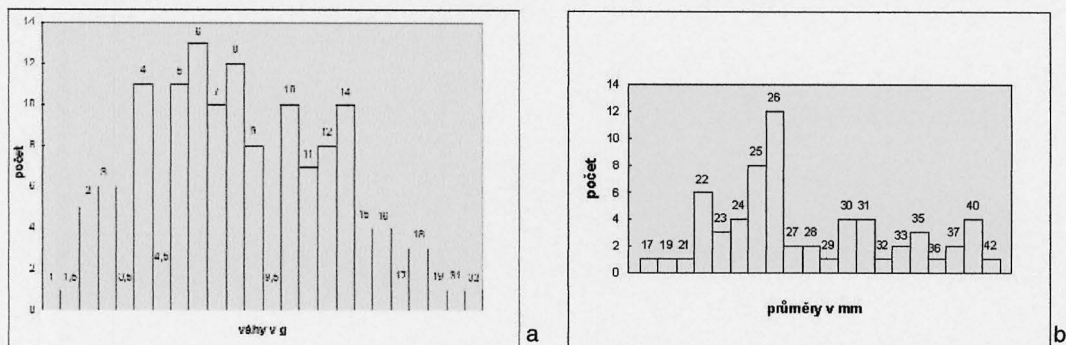
Běžným předmětem nalézaným při výzkumu raně středověkých lokalit jsou *přesleny*. Soubor těchto artefaktů, užívaných při textilní výrobě, byl tématem bakalářské práce (Flek 2003)². Soubor představuje 125 doposud evidovaných předmětů (příloha 2), které lze rozdělit do několika základních kategorií podle užitého materiálu (Ká – kámen, K – keramika, K2 – keramika – střep), velikosti a váhy. Kamenné přesleny byly zhotovovány z běžně dostupných surovinových zdrojů v blízkosti lokality, importované předměty nebyly prokázány³. Keramické přesleny byly vyráběny, pokud jde o charakter a množství ostříva, z vysoce variabilní keramické hmoty, zastoupeny jsou velikosti i váhy v celé běžně zjišťované škále (obr. 5–6). Vyloučit nelze přítomnost výrobků starších – prehistorických – období. Přesleny byly užívány v celém prostoru přemyslovského hradu. I s ohledem na rozsah zkoumaných ploch ale jednoznačně převažují jejich nálezy v prostoru akropole (obr. 7–8). Rozdíl mezi oběma částmi areálu je zřejmý i v případě užitých materiálů (obr. 7–10). Jednoznačně je doloženo používání honosnějších (kamenných) přeslenů výlučně na akropoli, snadno dostupné – zřejmě podřadné (střepové) druhotně užitě artefakty převažují na předhradí, zvl. pokud jde o jejich procentuální zastoupení.

Kamenné nástroje (s výjimkou materiálově rozrůzněných přeslenů a funkčně neurčených kotoučků bez provrtu) představují především brousky a křesadla (příloha 3). Křesadla se kumulují v problematickém (z hlediska možné kontaminace novověkými předměty) jz. sektoru sondy LXX, a lze je proto s velkou pravděpodobností řadit spíše mezi předměty novověkého původu. Z 24 nalezených brousků (brusný kotouček př. č. 4665 bez nálezových okolností je patrně novodobého původu) byla naprostá většina – 17 ks – užívána na akropoli (obr. 11) a k jejich výrobě byly cíleně vyhledávány příhodné horniny z náplavů (Zavřel 2003), převážně břidlice, v ojedinělých případech pak fylit a metavulkanit. Převaha náplavových hornin, zvl. břidlic, byla zjištěna i na předhradí, pouze brousek nalezený nad zaniklým příkopem byl vyroben z pískovce. Nápadná je skutečnost, že 3/4 nálezu těchto předmětů se soustředí opět do jediného prostoru několik desítek metrů východně od závěru baziliky sv. Václava. Interpretovat tento jev můžeme snad v tom smyslu, že se v této centrální části hradu mohla odehrávat určitá specifická činnost, která byla na jiných místech akropole i v celém zkoumaném prostoru předhradí provozována v daleko menší míře.

Železné nástroje (příloha 4) vstoupily prozatím do studia předmětů drobné hmotné kultury z areálu přemyslovského hradu jen drobným vzorkem (14 ks dobře zachovaných čepelí nožů a dalších nástrojů), cíleně vybraným pro analýzu zaměřenou na ověření technologie výroby železných předmětů ve sledovaném prostoru a její případné variability. Výsledná studie (Hošek 2003) je tak prvním ucele-

² Jejímu autorovi, F. Flekovi, děkuji za pomoc při technickém zpracování tohoto souboru a dokumentaci předmětů.

³ Petrografické určení provedl RNDr. J. Ševčík.

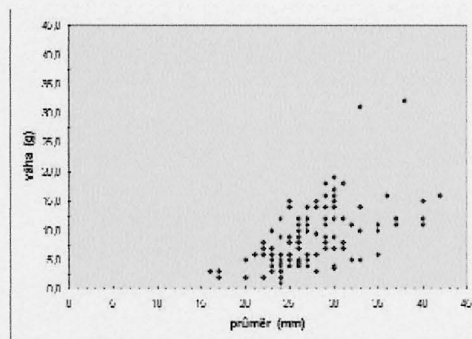

Obr. 5. Stará Boleslav. a – početní zastoupení přeslenů v souboru podle hmotnosti; b – početní zastoupení přeslenů v souboru podle průměru.

Fig. 5. Stará Boleslav. a – numbers of spindle whorls in the assemblage by weight; b – number of spindle whorls in the assemblage by diameter.

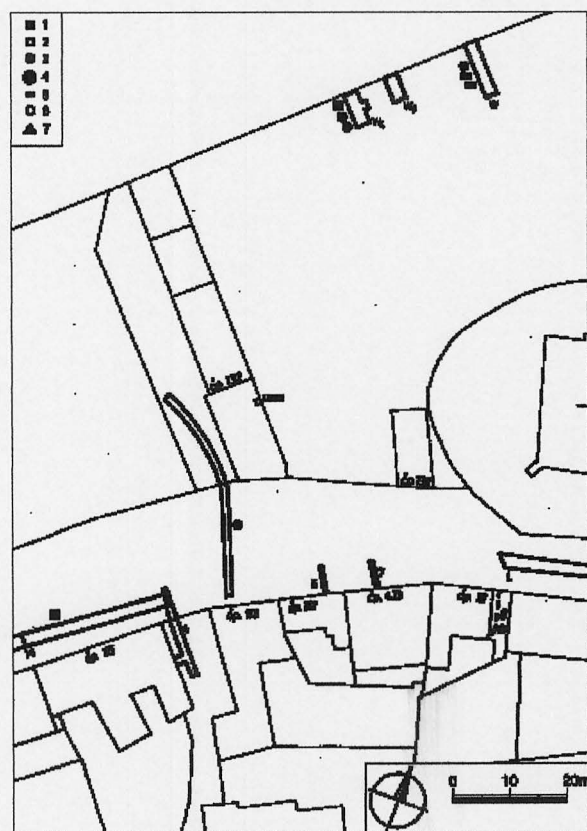
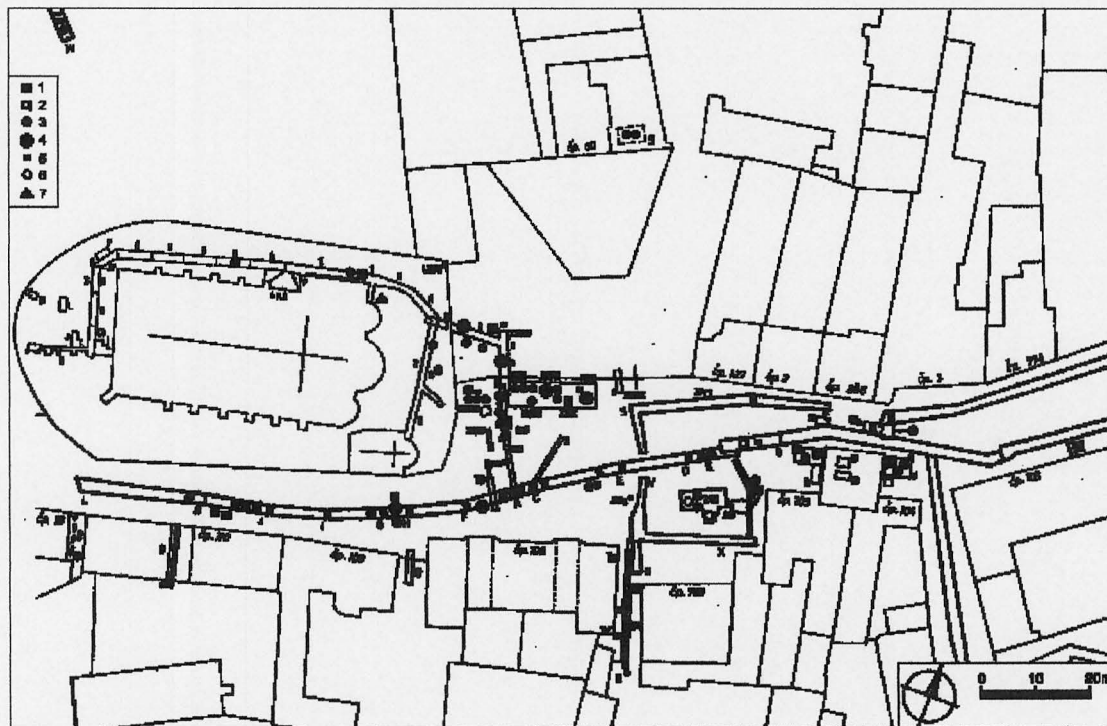
nějším průhledem do problematiky nálezů boleslavských kovových předmětů vůbec. Na akropoli byla nalezena polovina z 12 analyzovaných nožů. Všechny náleží do kategorie kvalitních či honosných předmětů. V příkopu byl nalezen jeden kvalitní nůž a na předhradí lze ze čtyř zkoumaných nožů takto označit dva. Dva zbývající analyzované nástroje – srp a řezec – pocházejí z předhradí. Prostorové rozložení analyzovaných předmětů (obr. 12) opět může odpovídat vazbě mezi honosnými a také převážně kvalitními specifickými „nástroji“, jakými jsou nože, a vyšším sociálním postavením, které lze předpokládat u obyvatel pohybujících se na akropoli. Protože však byla analyzována pouze část souboru, může být prostorové rozdělení ovlivněno výběrem tohoto vzorku a jeho výpověď musí být v budoucnosti ověřena.

Ve výpovědi jednotlivých skupin analyzovaných artefaktů lze nalézt shodu v tom smyslu, že jejich rozložení vypovídá (1) o převaze honosnějších předmětů nebo předmětů zhotovených z kvalitnější suroviny v prostoru vnitřního hradu, (2) o výskytu převážně většiny z nich východně závěru baziliky sv. Václava a (3) o rozdílu v zastoupení některých typů artefaktů v obou částech areálu, vystupujícím nápadně zvl. při srovnání s plošně zkoumaným prostorem sondy LXX. Pro vnitřní hrad můžeme z této výpovědi vyvodit hypotézu, že toto rozložení odpovídá rozdílným funkcím jeho jednotlivých částí. Poměrně řídké se nástroje vyskytují v prostoru jižně baziliky sv. Václava, kde byly zjištěny rozměrné nadzemní stavby v nejstarším sídelním horizontu a také v místech, která byla – po určité etapě sídlištních aktivit – ještě v raně středověkém období vyhrazena pohřbívání. Plocha východně závěru baziliky je naopak nápadná kumulací nástrojů i kvalitních předmětů všeho druhu. Některé z nich – především brousky a kvalitní nože – mohou souviset s nálezem drobných otopných zařízení – pícek, které zde byly dokumentovány ve značném počtu i několikanásobných superpozicích, případně i s doklady kovářské činnosti v jejich nadloží. Ve spojitosti s četnějším výskytem nástrojů mohou být ale také souvrství objektů zachycená v severním sousedství a bez dalších souvislostí těžko interpretovatelná. V rámci zkoumaných částí akropole se tak vyděluje prostorově zatím jasně ne zcela ohraničený, ale přesto výrazný okresek, který po delší časové období plnil specifické řemeslnicko-hospodářské funkce, jež neměly své místo v areálu předhradí. Vyšší kvalita výrobků současně dokládá vyšší společenské prostředí obyvatel vnitřního areálu. Analyzovat tento jev v jednotlivých časových horizontech a v jeho kvalitě však prozatím nejsme schopni.

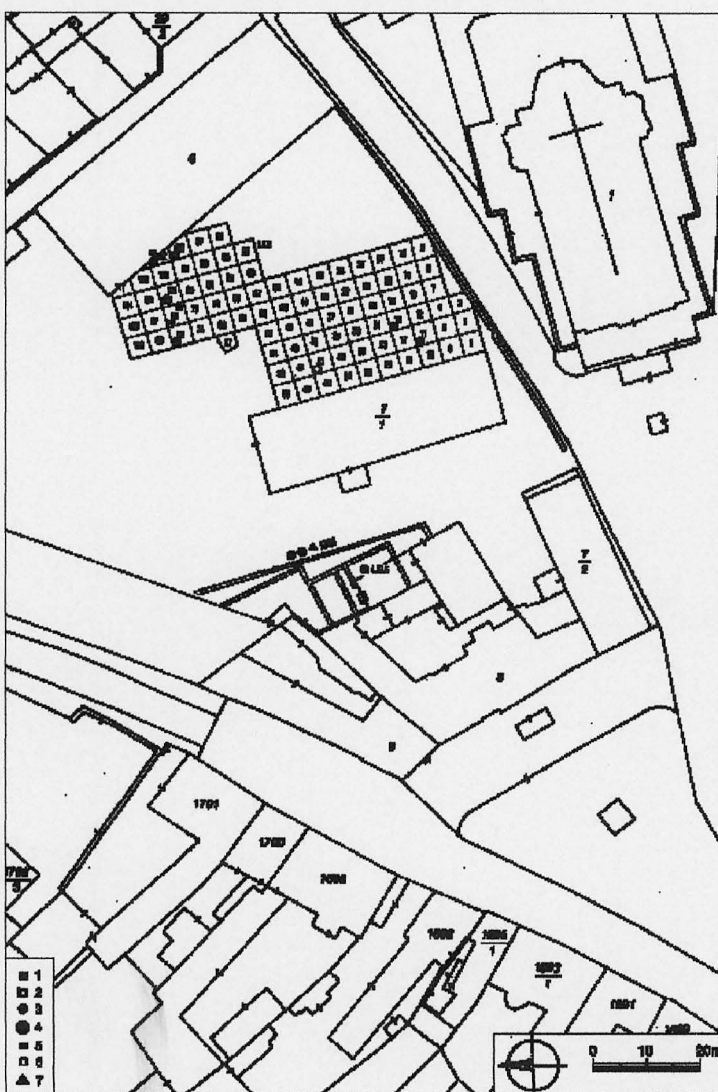
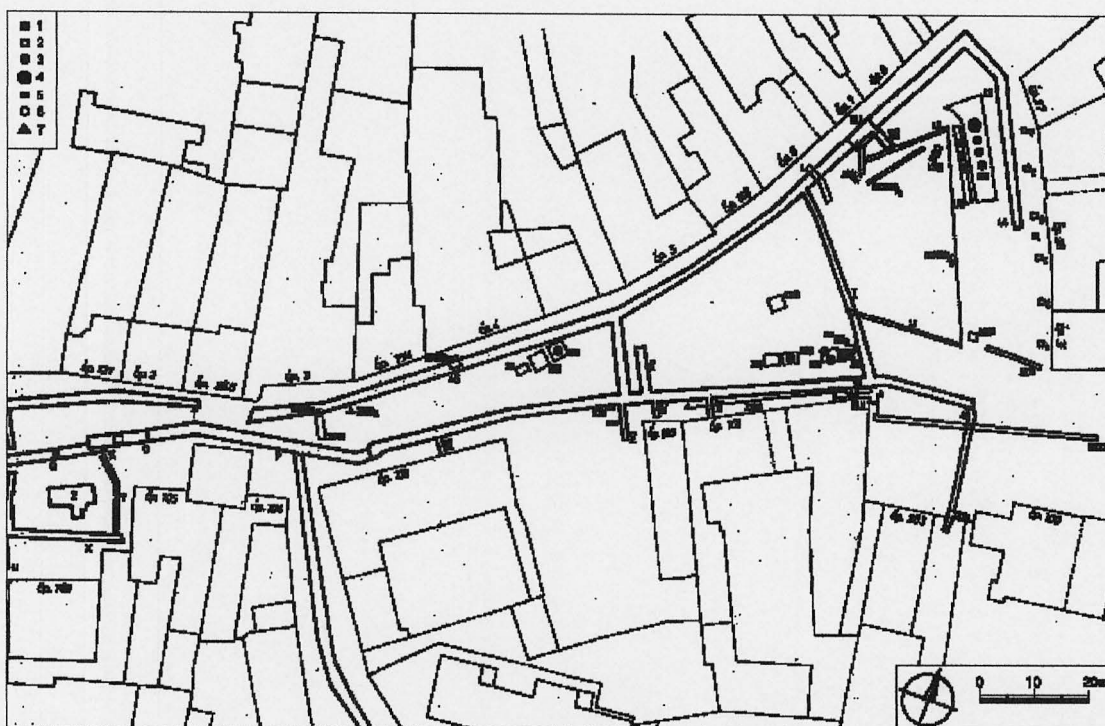
Obr. 6. Stará Boleslav. Přesleny. Graf závislosti hmotnosti přeslenů na jeho průměru.

Fig. 6. Stará Boleslav. Spindle whorls. Graph of the dependence of spindle whorl weight on diameter.

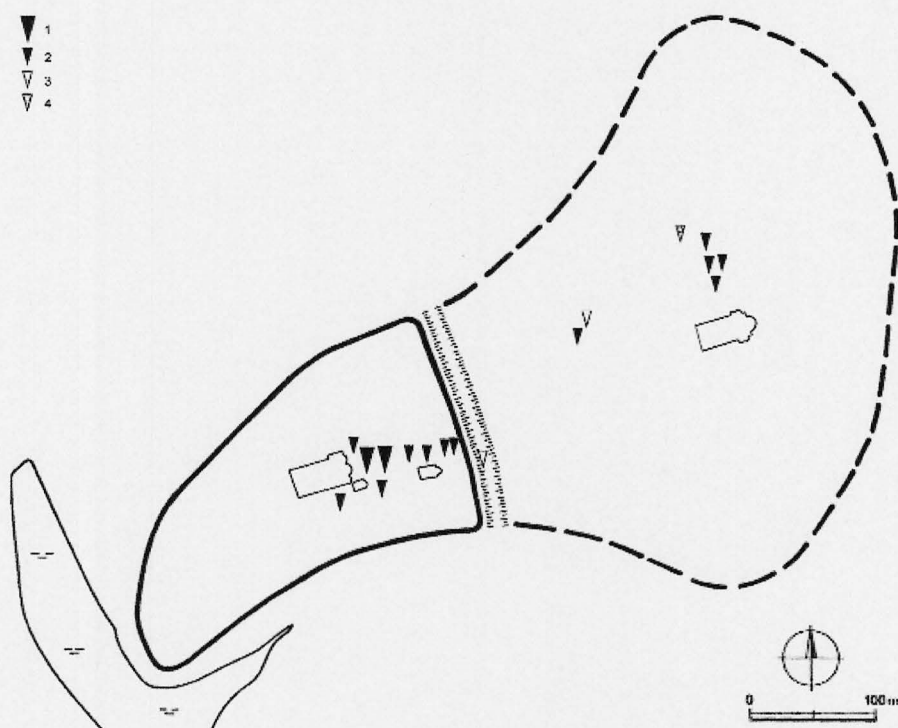
Obr. 7-8. Stará Boleslav. Vnitřní hrad. Prostorové rozložení nálezů přeslenů v prostoru boleslavského hradu podle užitého materiálu. 1 – kamenné přesleny; 2 – polotovary; 3 – keramické přesleny; 4 – jako 3 (Sks); 5 – keramické přesleny ze střepu (1-5 – SH, MH); 6 – skleněné přesleny (VS2), sonda LXX – porcelán; 7 – závaží.

Fig. 7-8. Stará Boleslav. Stronghold core. Spatial distribution of spindle whorl finds in the area of Boleslav Stronghold by material. 1 – stone spindle whorls; 2 – blank (semi-finished product); 3 – ceramic spindle whorls; 4 – as 3 (5 pcs); 5 – ceramic spindle whorls made from sherds (1-5 – early “hillfort” period, middle “hillfort” period); 6 – glass spindle whorls (High Medieval 2), trench LXX – porcelain; 7 – weights.

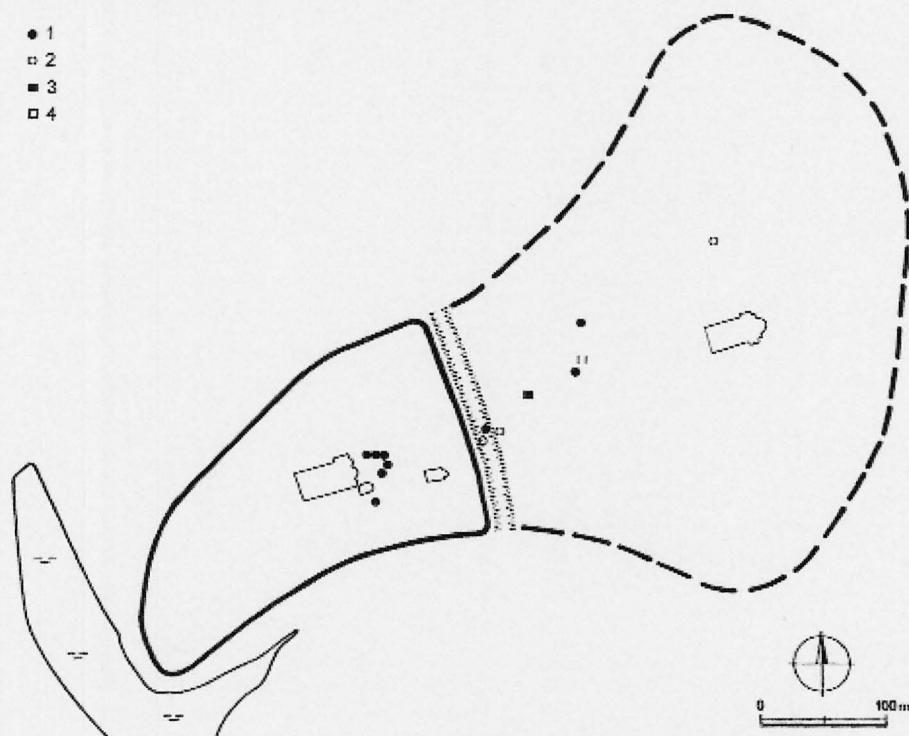
Obr. 9–10. Stará Boleslav. Předhradí. Prostorové rozložení nálezů přeslenů v prostoru boleslavského hradu podle užitého materiálu. 1 – kamenné přesleny; 2 – polotovary; 3 – keramické přesleny; 4 – jako 3 (5ks); 5 – keramické přesleny ze střepu (1–5 – SH, MH); 6 – skleněné přesleny (VS2), sonda LXX – porcelán; 7 – závaží.

Fig. 9–10. Stará Boleslav. Bailey. Spatial distribution of spindle whorl finds in the area of Boleslav Stronghold by material. 1 – stone spindle whorls; 2 – blank (semi-finished product); 3 – ceramic spindle whorls; 4 – as 3 (5 pcs); 5 – ceramic spindle whorls made from sherds (1–5 – early “hillfort” period, middle “hillfort” period); 6 – glass spindle whorls (High Medieval 2), trench LXX – porcelain; 7 – weights.

Obr. 11. Stará Boleslav. Prostorové rozložení brousek v areálu hradu. 1, 2 – brousky z náplavových hornin; 3 – brousky z pískovce; 4 – závěsek (brousek?) s provrtem.

Fig. 11. Stará Boleslav. Spatial distribution of whetstones in the stronghold precincts. 1, 2 – whetstones made from alluvial rocks (1=5 pcs); 3 – sandstone whetstones; 4 – pendant (hone?) with bore.

Obr. 12. Stará Boleslav. Prostorové rozložení analyzovaného vzorku železných nástrojů v areálu hradu podle kvality a honosnosti předmětu. 1 – nůž, kvalitní výrobek; 2 – nůž, standardní výrobek; 3 – nástroj – kvalitní výrobek; 4 – nástroj – standardní výrobek.

Fig. 12. Stará Boleslav. Spatial distribution of analysed samples of iron tools in the stronghold area, by quality and richness of the item. 1 – knife, high-quality product; 2 – knife, standard quality product; 3 – tool – high quality product; 4 – tool – standard quality product.

Do úvah také nevstoupily nálezy kovových předmětů méně běžného či přímo luxusního charakteru, ať jde o užitý materiál, technologii zpracování či výtvarné ztvárnění, které dosud nebyly odborně vyhodnoceny.

Málo časté nálezy artefaktů na předhradí nevypovídají příliš o aktivitách, které se zde odehrávaly. Nápadný je nízký počet nalezených přeslenů. Zejména v prostoru plošného odkryvu sondy LXX může indikovat minimální výskyt žen v tomto areálu, možná i přímo absenci obydlí, kde se spřádání vláken vesměs nejčastěji odehrávalo. Takovému výkladu by odpovídala i nálezová situace zkoumané plochy, kde objekty, které by bylo možné jednoznačně s obytnou funkcí spojovat, nebyly zjištěny. Otázkou zůstává využití tohoto prostoru, který podle druhové skladby nálezů sloužil nejspíše k takovým hospodářským aktivitám, které po sobě nezanechávají markantní stopy.

Formulované hypotézy jsou platné především pro ty části areálu, které byly zkoumány ve větším plošném rozsahu. Výpověď archeologických pramenů z míst zkoumaných pouze formou dohledu a vzorkováním narušených terénů nelze považovat za zcela věrohodnou. Zaznamenané rozdíly v koncentraci či naopak v absenci artefaktů v určitém prostoru se týkají i ploch se vzájemně srovnatelnou mocností raně středověkého kulturního souvrství, neměly by tedy být důsledkem odlišného stavu dochování nálezových situací. Specifickým prostředím jsou však např. pohřební areály, kde absence artefaktů může být dána nejen odlišnou funkcí prostoru, ale i vysokým stupněm poškození starších kulturních vrstev.

LITERATURA

- Bartošková, A. 2003:* Kostěná a parohová industrie ze Staré Boleslavi, tento svazek, kap. 9.1.
Boháčová, I. 2003: Záchranný archeologický výzkum od r. 1988, tento svazek, kap. 5.
Boháčová, I. – Herichová, I. 2003: Poznámky ke genezi historického nadloží, tento svazek, kap. 6.3.
Boháčová, I. – Profantová, N. – Špaček, J. 1998: Kování avarského původu ze Staré Boleslavi, *Archeologie ve středních Čechách* 2, 341–348.
Flek, F. 2003: Přesleny ze Staré Boleslavi a Levého Hradce. Příspěvek k raně středověkému textilnictví [nepublikovaná bakalářská práce], FF UK Praha.
Hošek, J. 2003: Metalografie želez raného středověku z přemyslovského hradiště ve Staré Boleslavi. K technologii zpracování železných nástrojů, tento svazek, kap. 9.4.
Špaček, J. – Venclová, N. 2003: Pravěké sklo ve sbírkách Městského muzea v Čelákoviciích. In: E. Černá – F. Frýda – J. Špaček – B. Štauber, eds., *Historické sklo 3. Sborník pro dějiny skla. Čelákovice*, 71–80.
Mlíkovský, J. 2003: Ptáci z raně středověkého hradu Stará Boleslav (střední Čechy), tento svazek, kap. 10.2.
Zavřel, J. 2003: Potenciální zdroje kamenných a keramických surovin, tento svazek, kap. 12.

OBJECTS OF EVERYDAY LIFE IN THE PRECINCTS OF THE PŘEMYSLID STRONGHOLD AT STARÁ BOLESLAV

In the introduction to this article the author notes the problem of dating objects that come from complicated stratigraphy. The bones items and a selected sample of iron objects from the artefact assemblage studied were classified to particular temporal horizons (SH – Middle “Hill–fort” period *SB–A* phase, in absolute terms the turn of to the middle third (?) of the 10th century; MHK – Late “Hillfort” period, *SB–B* phase, in absolute terms the 11th century, with possible and thus far undefined extensions into the 10th and 12th centuries; MHP – Late “Hillfort” period, *SB–C* phase, in absolute terms roughly the 12th century) based on the original ceramic inventory (*Bartošková 2003; Hošek 2003; Zavřel 2003*).

As yet, it has not been possible to revise this dating by an evaluation of the entire stratigraphy. The chronology of the finds of rings and stone tools has not yet been studied in detail. Because the accumulation of the historic terrain came to an end in most of the investigated areas at the close of the Early Middle Ages, most of the finds recovered can be associated with the Early Medieval period. It is, however, necessary to take account

of the chances of unrecognisable contamination by later artefacts in those places where the historic terrain was removed in the Early Modern period.

Although the items recovered could not always be reliably classified into a particular developmental phase of the Early Medieval locale, a study of the assemblage of these artefacts as a chronologically more detailed, undivided whole, contributes to an understanding of everyday life in the stronghold area. Differences or similarities in the spatial dispersion of individual items depending on their type or quality, according to the similar testimony of various artefact assemblages (Fig. 1–4, 7–12) or other finds (cf. *Mlíkovský 2003*) reveal the differences or similarities between different parts of the area, and may aid in clarifying their functional differences. For groups of analysed artefacts it is possible to find similarities in the sense that their scatters show (1) a preponderance of more luxurious items or items made from better quality raw material in the stronghold core; (2) the occurrence of a great majority of these at the east end of St Wenceslas' Basilica; and (3) a difference in the presence of certain artefact types in the stronghold core and in the bailey, this being particularly conspicuous in comparison with the wide-area excavations of trench LXX. For the stronghold core this dispersion clearly reflects the different functions of its various parts. Rarely do tools appear in the space to the south of St Wenceslas' Basilica, where extensive standing buildings were identified in the earliest settlement horizon, and in places which were – in particular settlement phases – set aside even in the Early Middle Ages for burial. The area east of the basilica is by contrast notable for its accumulation of tools and high-quality items of all kinds. Some of these – particularly whetstones and high quality knives – may be linked to the finds of small heating elements – small kilns, some documented in multiple superposition, sometimes with evidence for blacksmithery in their overburdens. Within the framework if the investigated parts of the acropolis or inner ward a precinct that has yet to be spatially defined has been discerned, which after a long period was occupied by specific craft/economic functions that did not have a place in the bailey. The higher quality of the products also documents the higher social *milieu* of the occupants of the stronghold core. The hypotheses formulated are valid primarily for those parts of the stronghold that were investigated over broader areas. The differences recorded in the concentrations or the absences of artefacts in specific spaces also relate to the area with a similar thickness of Early Medieval cultural layers, and thus need not be a consequence of the different state of preservation of the finds contexts.

PŘÍLOHA 1

Výpis z primární evidence předmětů – kostěnné artefakty

označení: sonda; materiál: CH – možná zvláštní záměrná úprava kostí, další písmena označují druh kosti u materiálu zvláště vhodného k zhotovení artefaktu; předmět: označení předmětu před analýzou (viz *Bartošková 2003*); datace (datování průvodního keramického inventáře): SH – přelom 9. a 10. stol. – průběh 2. třetiny /?/ 10. stol. (středohradištní horizont SB–A), MHK –11. stol. s možnými přesahy do 10. i 12. stol. (mladohradištní horizont SB–B), MHP – 12. stol. (mladohradištní horizont SB–C), MHK+ – náznaky nástupu MHP; MH – bez charakteristických prvků, blíže neurčený SH nebo MH horizont, VS1 – 13. stol., VS – 13.–15. stol. N – novověk; / – přelom mezi uvedenými obdobími, x – ojedinělá příměs, Hhor – hrbitovný horizont, for – fortifikační pás.

PRČÍSLO	ROK	KONTEXT	OZNAČENÍ	MATERIÁL	PŘEDMĚT	DATAČE
0037	1989	00018 V část	A	Ko-CH-TBd	šídlo/propléták	MHK+
0039	1988	00050	4	Ko	šídlo/propléták	MHP?
0051	1989	00009	A	Ko-CH-TBd	šídlo/propléták	MH-SH
0064	1989	00021	A	Ko-CH-TBd	propléták	MHK+SH
0079b	1989	00037	B	Ko	šídlo/propléták	MHK
0079+	1989	00037	B	Ko	šídlo	MHK
0081/80	1989	obj.1-výplň	C	paroh	schránka-polotov.?	MHK+
0087	1989	00037	B	Ko	šídlo/propléták	MHK+
0087	1989	00037	B	Ko	brusle	MHK+
0089	1989	00037	3	Ko	profez. falang	MHK
0108	1989	00038	B	paroh	artefakt	MHK
0115	1989	00037	B	Ko-MCd	brusle	MHK
0162	1989	00044-56	D	Ko	brusle	MHK
0180	1989	00017	A	paroh	polotovar	MHK
0201a	1989	00035	B	Ko	NEURC	MHK
0201b	1989	00035	B	Ko	NEURC	MHK
0218	1989	00049	21	paroh	šídlo/propléták	N
0247	1989	00003C	21	Ko	polotovar	N
0328	1989	00013	G	Ko	brusle	MHP
0347	1989	00087	F	Ko	šídlo/propléták	MHK
0360	1989	00038, o. 23	B	Ko	brusle-polotov.?	MHK
0364	1989	00091	F	Ko-CH-MCd	šídlo	MHK
0436	1989	H 12	J	Ko-CH	prstýnek	MHK
0455	1989	o.74/2	H	Ko?	hřeben	MHK
0492	1989	00119-obj.94	J-Z část	Ko	šídlo/propléták	MHK
0492	1989	00119-obj.94	J-Z část	Ko	šídlo/propléták	MHK
0505	1991	00000	44	paroh	provrt. výsada	-
0518	1989	00086	H	Ko	šídlo/propléták?	MHK+
0518	1989	00086	H	Ko	brusle	MHK+
0550	1989	o. 132	N	Ko?-CH?	hřeben	MHK+
0591/708	1989	o. 107	M	Ko	šídlo/propléták	MHK+SH/K
0689	1989	o. 132	N	paroh	výsada opracovaná	MHK+?
0860	1991	01106	S	Ko	obložení	MH+Nx
0971	1992	02302	př. 6	Ko?	obložení	MHP+
0974	1992	sber	př. 6	Ko	šídlo/propléták	MH, MHP
1049	1992	02277	př. 8	Ko-MTd	brusle	MH-SH
1689	1992	04122	Z/I - JV	Ko	šídlo/propléták	MHK+
2032	1991	01132	S	Ko	šídlo/propléták	MHK
2665	1995	06213	V	Ko	brusle	MHP
2679	1995	06262	V	Ko	polotovar?	MHP
2695	1995	o. 193	V	paroh	odpad?	MHP
2759	1995	06247+66	IX A	paroh		N
2777	1995	06247	IXA	Ko	brusle	N
2787	1995	06261	V	Ko	střenka	SH+MHfor

2788	1995	06261	V	Ko	propléták	SH+MHfor
2804	1995	06212	V	Ko	jehelníček - nezv.	
2891	1995	H 13	XIV	paroh	výsada se zářezy	MH+VSx
2904	1995	06301	XIII	Ko	šídlo	MHP-VS1
2959	1995	06319	XII	Ko	brusle?	MH
2963	1995	00000	XVI-XVII	Ko	není artef.? ohlazen	-
2988	1995	06117	XX	paroh	polotovar?	MHK
3029	1995	06410	XVI	Ko	šídlo/propléták	SH/MH
3051	1995	06428	XIX	Ko	NEURC	MHP+SH
3084	1995	06424	XIX	Ko	?nezvěstné	
3092	1995	06424	XIX	Ko	?nezvěstné	
3129	1995	00000	XIX-XX	Ko	šídlo/propléták	-
3158	1995	06247	IX	Ko	šídlo/propléták	N
3160	1995	07105	VII	Ko	hřeben	MH-VS?
3161	1995	06307	XV	Ko	šídlo/propléták	SH-MHK
3162	1995	06700	XVII	Ko-MCd	šídlo/propléták	SH/MHK
3163	1995	06439	XX	Ko-MT	brusle	MHK
3164	1995	06410	XVI	Ko-CH	šídlo	SH/MH
3473	1995	07226	XXV A	Ko	?nezvěstné	MH
3526	1995	09115B	XXXVIII	Ko-MCd	brusle	MH
3527	1995	07204	XXV	Ko-MT	brusle	MHK-P
3534	1995	09112	XXVIII	Ko-TBd	šídlo	MHP-VS1
3537	1995	07213	XXV B	Ko	šídlo	MH
3543	1995	07283	XXVI	Ko	není artefakt	MH
3547	1995	09125	XXVI	Ko	propléták	SH-MH
3577	1995	04424	XIX/95	Ko	propléták	SH-MH
3637a	1995	7308	XXX	Ko	hrací kostka?	MHP
3637b	1995	7308	XXX	Ko	šídlo/propléták	MHP
3646	1995	07326	XXIX	Ko	šídlo	MHP
3760a	1995	07318+7319	XXX	Ko?	obložení	MHK
3760b	1995	07318+7319	XXX	Ko	šídlo	MHK
3765a	1995	07333	XXIX/95	Ko-MT	brusle	SH-MHK
3765b	1995	07333	XXIX	Ko-MT	brusle	SH-MHK
3766a	1995	07333	XXIX	Ko-MC	brusle	SH-MHK
3766b	1995	07333	XXIX	Ko-MC	brusle	SH-MHK
3766c	1995	07333	XXIX	Ko-MK	brusle	SH-MHK
3920	1995	07333	XXIX	paroh?	obložení	SH-MHK
3923	1995	07333	XXIX	Ko-TBd	propléták	SH-MHK
4037	1995	07410	XXVIII	Ko-MC	brusle	MHK+?
4113	1995	7324A	XXIX	Ko	šídlo/propléták	MHK
4141	1995	07204	XXV C	Ko	šídlo	MHK
4194	1995	09288 B	XXXIV B	paroh	propléták	MH
4201	1995	09313	XXXIV B	Ko-MCd-CH	propléták	MHK
4202	1995	09291 A	XXXIV A	paroh	propléták	MHK
4207	1995	09287+9284	XXXIVA	Ko	šídlo - existuje?	
4351	1995	09514	XXXIVC	Ko	není artefakt	MHK?
4402	1995	09531			?nezvěstné	
4409	1995	09355	XXXIVD	Ko	vyřazeno	
4426	1995	09270	XXXIV B	Ko	šídlo	MHP
4428	1995	09288	XXXIV B	Ko	šídlo	MHK
4429	1995	00287	XXXIV B	Ko-TBd	propléták	MH
4451	1996	20502	LX	Ko?-CH?	hřeben	MHP
4563	1996	20229	LXI	Ko?	hřeben	MH
4662a	1996	20173	LX/G-J	Ko-MCd	propléták	MH

4662b	1996	20173	LX/G-J	Ko-MCd	propléták	MH
4670	1996	20153	LX/F	Ko	šídlo/propléták	MH
4671	1996	20174	LX/G-J	Ko-MCd	šídlo/propléták	MHP
4672	1996	20168	LX/G	Ko	šídlo/propléták	MHP
4673	1996	20176	LX/G S	Ko	kroužek	
4674	1996	20122	LX	Ko	šídlo/propléták	MHP
4678	1996	20015	LX	Ko	šídlo	MHK?
4711	1996	20281	LXIX/D	Ko	šídlo/propléták	SH-MH
4746	1996	20598	LXXVI	Ko-TBd	šídlo/propléták	MH-SH
4895	1996	22113	LXX62	Ko	šídlo/propléták	MH-SH-Nx
4920	1996	21148	LXX89	Ko	šídlo/propléták	MH
5076	1996	22188	LXX37	Ko	kostka - polotovar	N
5102	1996	22193	LXX30	paroh?	stfienka	
5189	1996	21198	LXX81	Ko-MCd	šídlo/propléták	MHP
5201	1996	20336	LXXI/J	Ko	NEURČ	SH+MH+VS
5201	1996	20336	LXXI/J	Ko	šídlo	SH+MH+VS
5271	1996	20355	LXXIS	Ko	brusle	MH-SH-Px
5301	1996	21405	LXX105	Ko-MCd	šídlo/propléták	MHx
5343	1996	20356	LXXI/S1	Ko-MT	brusle	MHP
5518	1996	21268	LXX87	Ko	knoflík	N
5577	1996	21417	LXX100	Ko	šídlo/propléták	MH
5610	1996	22298	LXX80	paroh	výsada se zářezy	MHP
5680	1996	21218	LXX103	Ko	není artefakt	SH
5773	1996	20235	LXXI/S2	Ko	šídlo/propléták	MHK+
5803	1996	22324	LXX86,87	Ko	šídlo/propléták	MH+SH
5839	1996	21163	LXX/106	Ko	šídlo/propléták	MHP
5857	1996	22324	LXX87,86	Ko	jehla	SH-MHK
5858	1996	22326	LXX87	Ko-MCd	šídlo/propléták	MHK+
5873	1996	povrch	LXX14	Ko	knoflík	N
5874	1996	povrch	LXX14	Ko, Br	knoflík	N
5997	1996	23394	LXX41	Ko	kotouček centr. provrt.	N
6055	1996	23369	LXX11	Ko-CH	kartáč?	N
6059	1996	23324	LXX17	Ko	násadka?	N
6073	1996	23415	LXX17	Ko-TBd	šídlo/propléták	SH-MH-VS
6087	1996	povrch	LXX14	Ko	knoflík	N
6087	1996	povrch	LXX14	Ko	knoflík	N
6091	1996	sber	LXXI	Ko	knoflík	N
6094	1996	23310	LXX14	paroh?	hřeben	N
6166	1996	21133 ?	LXX91	Ko	knoflík	N
6670	1997	10573	1D	Ko	šídlo/propléták	VS-N
6774	1997	10173	1C-Z	Ko	šídlo/propléták	MH-Hhor.
6791	1997	10438	2A	Ko	hřeben	MHP
6799	1997	10233	1C-Z	Ko	jehla	MH-Hhor.
6874	1997	10439H65	2B	Ko	hrací kámen	
6942	1997	10418	2B	Ko	spínadlo?	MHP
6970	1997	10452	2A	Ko	šídlo/propléták	MHK
7049	1996	10478	2D	Ko	šídlo/propléták	N
7120	1997	10349	2D	Ko	šídlo/propléták	MHK
7149	1997	10438	2D	Ko-MC	brusle	MHP
7573	1998	11147	3F	Ko	hrací kámen	VS2-N
7577	1998	11220H107	3B	Ko	korálek	MHP
7691	1998	11312	3H	Ko	píšťalka	VS2-N
7746	1998	11154	3F-E	Ko	není artefakt - odpad?	VS2-N
7818	1998	11180	3F	Ko	kartáč?	VS2

PŘÍLOHA 2

Výpis z primární evidence předmětů – přesleny

areál: 1 – akropole, 2 – předhradí, 1/2 – fortifikační pás; označení: sonda; materiál: K – keramika, K2 – keramika – stěp, Ká – kámen (K4 – závaží); datace (datování průvodního keramického inventáře): SH – přelom 9. a 10. stol. – průběh 2. třetiny 10. stol. (středohradištní horizont SB-A), MHK – 11. stol. s možnými přesahy do 10. i 12. stol. (mladohradištní horizont SB-B), MHP – 12. stol. (mladohradištní horizont SB-C), MHK+ – náznaky nástupu MHP; MH – bez charakteristických prvků, blíže neurčený SH nebo MH horizont, VS1 – 13. stol., VS – 13.–15. stol. N – novovek; / – přelom mezi uvedenými obdobími, x – ojedinělá příměs, Hhor – hrbitovní horizont, for – fortifikační pás; předmět: určení předmětu; počet: počet nebo přibližný odhad velikosti zlomku; váha: váha předmětu nebo zlomku, váha II – přibližný odhad původní váhy předmětu.

PRČÍSLO	KONTEXT	AREÁL	DATACE	OZNAČENÍ	MATERIÁL	PŘEDMĚT	POČET	VÁHA	VÁHA II	VÝŠKA-max.
0014	00009	1	SH+MHK	A	K	přeslen	1	6	6	11
0037a	00018	1	SH+MHK	A	K	přeslen	1	15	15	16
0037b	00018	1	SH+MHK	A	K	přeslen	1	11	11	18
0038	00018	1	SH+MHK	A	K	přeslen	1	7	7	14
0039	00018	1	SH+MHK	A	K	přeslen	1/2	5	10	16
0061a	00024	1	SH+MHK	A	K	přeslen	<1/4	1		18
0061b	00024	1	SH+MHK	A	K	přeslen	1/2	6	12	16
0080	o.1	1	SH+MHK	C	K	přeslen	6/7	10	12	14
0087	00037	1	MHK/P	B	K	přeslen	1/2	9	18	20
0334	00127	1		J	Ká	přeslen	1	8	8	14
0373	00117	1	SH+MHK	G	K	přeslen	2/3	7	10	20
0381a	o.72	1	MHK	H	K	přeslen	1	11	11	14
0381b	o.72	1	MHK	H	K	přeslen	1	10	10	14
0381c	o.72	1	MHK	H	K	přeslen	1	10	12	17
0381d	o.72	1	MHK	H	K	přeslen	6/7	4	4	17
0390	00111-o.71	1	SH+MHK	H	K	přeslen	1/4	2	8	15
0406a	o.82+83	1	SH+MHK	J	Ká	přeslen	1	14	14	13
0406b	o.82+83	1	SH+MHK	J	K	přeslen	1	8	8	11
0417	00119	1	SH+MHK	J	K	přeslen	6/7	8	9	15
0425	o.72	1	MHK	H	Ká	přeslen	1	31	31	27
0430a	00034	1	MHP	K	K	přeslen	1	6	6	12
0430b	00034	1	MHP	K	K	přeslen	1	7	7	15
0462	o. 71	1	SH+MHK	H	tuha -K2?	přeslen	6/7	12	14	16
0509	hr.12	1	SH+MHK	J	K	přeslen	1/4	2	8	15
0544	1321	2		V/43	K2	přeslen	1	11	11	9
0584a	o. 141	1		O	Ká	polotovar	1/2			22
0584b	o. 141	1		O	K2	přeslen	1/2	11	22	8
0614	o. 122	1		N	K	přeslen	1	12	12	14
0713	o.107	1		M	Ká	přeslen	3/4	6	8	11
0754	o. nestratif.	1		Př. 8	K	přeslen	1/3	11	33	
1012	2302	1		Př.6	K	přeslen	1/2	7	14	17
1463	03329	1		Y	Ká	přeslen	1	8	8	12
1499	03312	1		Y	K	přeslen	1	16	16	18
1775	04209	1	VS	ZI	Sk	přeslen	1	6	6	13
1796	4210	1		ZII-S	K	přeslen	3/7	4	9	15
1865	4209	1		ZI	K	přeslen	1	7	7	16
1943	04115	1	VS	ZII	Sk	přeslen	1	9	9	12
2065	1236	1		T	K2	přeslen	1	8	8	7
2158	04119	1		W	K2	přeslen	1	12	12	8
2173	04126	1		W	K2	přeslen	1	12	12	11
2184a	04138	1		W4	K	přeslen zd.	1	6	6	15
2184b	04138	1		W4	K	přeslen	1	6	6	14
2184c	04138	1		W4	Ká	přeslen	1	10	10	14
2216	04144	1		W3	K	přeslen	1/2	8	16	18

2238	04121	1		ZI-II-blok	K	přeslen	1/2	4.5	9	15
2565	06151	1		I/95	K2	přeslen	1	11	11	7
2598	06159	1		I/95	K	přeslen	1	10	10	20
2623	06166	1		I/95	K	přeslen	1/2	7	14	16
2705	06238+	1/2	MH	IX A	K2	přeslen	1	16	16	9
2719	06258	1/2	MH	IX/95	K	přeslen	3/7	4	9	16
2743	06229	1/2		V	Ká	polotovar				
2807	06220	1/2	MHP	V	K	přeslen	1	11	11	17
2808	06213	1/2	MHP	V	K	přeslen	1/2	4	8	15
2992	06417	2	MHK	XIX/95	K	přeslen	3/7	3	7	16
3109	06422	2	MHK	XIX/95	K	přeslen	1/4	5	20	20
3162	06700	2	SH+MHK	XVII	K	přeslen	1/2	6	12	7
3175	06408	2	MHP	XIX/95	K2	přeslen	1	5	5	8
3179	06301	2	MH+přím.	XII	K	přeslen	1	14	14	16
3180	06232	1/2	SH+MHK	V	K	přeslen	1	15	15	21
3499	07213	1	MHK	XXV-C	K	přeslen	1/2	6		18
3522	07232	1	MHK	XXV C/95	K	přeslen	1	12	12	17
3531	09112	1		XXVIII/95	K	přeslen	1	7	7	16
3533	09107	1	MHK	XXVI/95	K	přeslen	1/2	6	12	18
3535	07328	1	MHK/P	XXX/95	K2	přeslen	1	16	16	9
3538	09215	1		XXVIII/95	K	přeslen	1	9	9	15
3552	07219	1	MH+SH	XXV B/95	K	přeslen	1	14	14	18
3557	07404	1	MHP/VS1	XXVIII/95	K	přeslen	1	11	11	17
3559	07412	1	MH	XXVIII/95	K	přeslen	1	18	18	20
3560	09117	1	MHK-MHP	XXVIII/95	K	přeslen	1	9	10	16
3561	06407	2	SH+MHK	XX A/95	K2	přeslen	1	12	12	7
3563	07294	1	MH	XXVI/95	K	přeslen	1/4	4	16	19
3564	07308	1	MHP	XXX/95	K	přeslen	1	12	12	18
3566	07315	1	MHP	XXX/95	K	přeslen	5/7	10	14	18
3567	07270	1	MHP	XXVI/95	K	přeslen	2/3	8	12	19
3568a	07319+	1	MHK	XXX/95	K	přeslen	1/2	4	8	20
3568b	07319+	1	MHK	XXX/95	K	přeslen	1/4	4	16	13
3600	09115B	1	MHK	XXVIII	K	přeslen	1/2	5	10	17
3612	07349	1	MHK	XXX	K	přeslen	1/2	3		12
3653	07427	1	MHK	XXXII/95	K	přeslen	1/2	4	8	13
3746	07359	1	MHK/P	XXIX/95	Ká	přeslen	6/7	5	6	8
3914	09200	1	MHP	XXXIII	K2	přeslen	1	6	6	11
3924	09212	1	MHK	XXXIII	K	přeslen	1/3	4	12	16
3929	09448	1		XXXIV C	K	přeslen	1	9	9	16
3931	0000	1	-	XXXIV C	K	přeslen	1	14	14	15
3932	07404	1	MHP	XXVIII/95	K	přeslen	1/5?	1.5	8	13
3933	09202	1	MHP	XXXIII	K	přeslen	1/2	4.5	9	15
3935a	09205	1	SH+MHK	XXXIII	Ká	přeslen	3/7	7	16	21
3935b	09205	1	SH+MHK	XXXIII	K	přeslen	3/7	5	12	18
3994	09273	1	MHP	XXXIVA	K	přeslen	1/2	2	4	13
4099	09458	1	MHP	XXXIVC	Ká	přeslen	1	14	14	12
4186	09513	1	MHK	XXXIVC	K	přeslen	6/7	15	18	19
4192	09288	1		XXXIVB	K	přeslen	1	8	8	14
4195	09288 B	1		XXXIVB	K	přeslen	1	14	14	18
4196	09287+	1	MH	XXXIVA-B	K	přeslen	1	17	17	19
4203	09447	1	MH	XXXIVC	K2	přeslen	1	9	9	9
4204	09542	1	SH+MH	XXXIV C	K	přeslen	1	10	10	16
4215	0000	1	-	XXXIVC	K	přeslen	1	16	16	18
4223	09312	1	MHK	XXXIVB	K	přeslen	3/7	6	14	18

4370	09310	1	MHP	XXXIVB	K	přeslen	1/3	3	9	17
4427	09461	1		XXXIV C	K	přeslen	1	14	14	20
4463	20145	2	SH+MHK	LX	K2	přeslen	6/7	15	18	8
4566	20217	2	MHK+?	LXI	K	přeslen-zd.	1	14	14	19
4628	20213	2		LXI	K	přeslen-zd.	1	32	32	26
4661	20239	2		LXI	K	přeslen	1	8	8	13
4664	20131	2		LX	K	přeslen-zd.	1-zdob	19	19	20
4667	20559	2		LX/G-J	K	přeslen	1/4	3	12	17
4668	20167	2	MHP	LX/G-S	K	přeslen	1/3	2	6	15
4669	20162	2		LX/F	K	přeslen	3/7	4	9	16
4675a	20010	2	MHP	LX	K	přeslen	1	14	14	16
4675b	20010	2	MHP	LX	K	přeslen	1	14	14	19
4676	20018	2	MHP	LX	K	přeslen	1/2	9	18	19
4678	20115	2	MHK	LX	K	přeslen	3/7	6	14	22
4691	20251	2		LXIII	K	přeslen	1/2	9,5	19	21
4729	povrch	2	-	LXX/81	K2	přeslen	1	8	8	7
4757	20283	2		LXIX/C-Z	K	přeslen	1/3	2	6	15
5128	22517	2		LXX/81	K2	přeslen	1	10	10	6
5164	povrch	2	-	LXX/18	K	přeslen	1/2	5	10	17
5213	20336	2	MHP-Nx	LXXI/J ?	K	přeslen	1/2	5	10	15
5328	21357	2		LXX/100	K	přeslen	1/2	5	10	15
5376	20360	2		LXXI	K4	závaží	1/8?	105	840?	
5391	21218	2	MHP	LXX/102	K	přeslen	1	8	8	16
5639	21218	2	MHP	LXX/102	K2	přeslen	1	10	10	7
5694	21172+	2	MHP	LXX/80	K	přeslen	1/2	8	16	20
5772	20358	2	SH/MHK	LXXI/S2	K	přeslen	1/2	9	18	21
5959	23352	2	N	LXX/11	K	přeslen	1/3	5	15	14
5997	23394	2	N	LXX/41	Porc	přeslen	1/4	4	16	17
6156	21107	2	MHP	LXX/89	K	přeslen	1	7	7	15
6357	10148	1	MHP	1C	Ká	přeslen	3/7	7	16	20
6358	10138	1	MHP	1C	K	přeslen	1	10	10	15
6727	10246?	1	MHK	ID	K4	závaží	1/4	214	856	55
6795a	10435	1	SH-MHK	2A	K	přeslen	1	18	18	19
6795b	10435	1	SH-MHK	2A	K	přeslen	1	5	5	13
7277	11126	1		3B-Z	K	přeslen	1/5?	3,5	18	20
8180	0000	2	-	LXXV	K	přeslen	1	3	3	9
8389	12028	1	SH-MHK	5	K	přeslen	1	3	3	10
8400	12028	1	SH-MHK	5	K	přeslen	1	18	19	22
BNO		2?		?	K	přeslen	1	12	12	19

PŘÍLOHA 3

Výpis z primární evidence předmětů – kamenné artefakty: brousky, kotoučky nejasné funkce (hrací kameny?), křesadla.
označení: sonda.

PRIRČÍSLO	KONTEXT	OZNAČENÍ	MATERIÁL	PŘEDMĚT
268	00036	E	Ká-břidlice	brousek
414	00101	J	Ká-metavulkanit	brousek
542	00021	A	Ká-fylit	brousek
1527	03365	Y	Ká-břidlice	brousek
2565	06151	I	Ká-břidlice	brousek
2602	06159	I/95	Ká-břidlice	brousek
2699	obj. 193	V	Ká-Psc	brousek
3213	7185-7187	XXVI	Ká-břidlice	brousek
3223	07204	XXV	Ká-břidlice	brousek
3413	7206	XXVI	Ká-břidlice	brousek
3590	09115	XXVIII	Ká-břidlice	brousek
3993	07413	XXIX	Ká-břidlice	brousek
4214	9288B	XXXIV	Ká-břidlice	brousek
4215	sběr	XXXIVC	Ká-břidlice	brousek
4279	9288	XXXIV	Ká-břidlice	brousek
4398	09451, 51A	XXXIVC	Ká-břidlice	brousek
4425	09304	XXXIV	Ká-břidlice	brousek
4665	00000	LX/C ?	Ká-pískovec	brousek
4801	20256	LXXIII	Ká-břidlice	brousek
4872	21135	LXX91	Ká-kvarcit	brousek
5441	21163	LXX/87	Ká-břidlice	brousek
5456	21129	LXX87	Ká-metakvarcit	brousek
6270a	10137	1B-Z	Ká-břidlice	brousek
6074	začišťování	LXX/19	Ká	brousek
4757	20283	LXIX/C-Z	Ká-prachovec	brousek s otvorem
6880	10454	2B	Ká-opuka	hrací kámen-kotouček
687	00181, o.113	I	Ká-pískovec	kotouček
3181	06312	XIII	Ká-opuka	kotouček
3578	07213	XXV	Ká-pískovec	kotouček
3649	9159B	XXXII	Ká-pískovec	kotouček
3974	09278	XXXIVA	Ká-pískovec	kotouček
6161	25125	LXXIII/A	Ká-pískovec	kotouček
6597	10229	1B-D	Ká-opuka	kotouček
6800	10246	1D	Ká-pískovec	kotouček
6270b	10137	1B-Z	Ká-opuka	kotouček
3043	06407	XIX	Ká-opuka	kotouček+
2743	06229	V	Ká-opuka	kotouček-polotovar
4860	povrch	LXX	Ká-silicít	křesadlo
5003	22193	LXX/42	Ká-silicít	křesadlo
6075	23379 zač	LXX/41	Ká-silicít	křesadlo

PŘÍLOHA 4

Výpis z primární evidence předmětů – železné předměty (metalografická analýza).
označení: sonda; datace: viz legenda k příloze 1.

PRČÍSLO	ROK	KONTEXT	OZNAČENÍ	PŘEDMĚT	DATACE
0418	1989	00088	H	nůž	SH+MHK
0591P	1991	1160,1166	43	NEURČ	SH+MHK
2817	1995	06232	V/95	nůž	SH+MHK
2902	1995	06301	XII/95	NEURČ	MHP
2914	1995	06367	XVIII/95	nůž	SH+MHK
3166	1995	06410	XVI/95	nůž	SH/MHK
3174	1995	06422	XIX/95	srp	MHK
3546	1995	07260	XXVI/95	nůž	MHP
3930	1995	09458	XXXIV	nůž	MH
4198	1995	09288	XXXIV B/95	nůž	SH+MHK
4200	1995	07249	XXV D/95	nůž	SH+MHK
4692	1996	20254	LXIII	nůž	SH+MHK
5694	1996	21172+162	LXX/80	nůž	MHP
7771	1998	11307	3CH	nůž	VS

13. KERAMIKA

IVANA BOHÁČOVÁ

13.1. ÚVOD

Předmětem této statě je pouze keramika získaná během záchranného výzkumu Staré Boleslavi z raně středověkého horizontu. Její soubor tvoří převážně drobné zlomky nádob, jejichž celkový počet se pohybuje v řádu několika set tisíc kusů. Kompletním laboratorním zpracováním prošla zatím jen nevelká část tohoto souboru, ojediněle zjištěné ve větší úplnosti dochované nádoby nebo jejich torza ve zlomcích byly přednostně rekonstruovány pro účely muzejní expozice.

Počet zlomků v souborech z jednotlivých náleзовých kontextů (od jednoho do několika set kusů), jejich složení (podíl reziduální keramiky nebo intruzí) a tedy i výpovědní hodnota těchto souborů jsou dány jednak způsobem geneze kulturních vrstev, jednak charakterem výzkumu. Většina střepového materiálu pochází ze sídlištních kontextů, které vzhledem k podmínkám výzkumu nebyly zkoumány v úplnosti, ale jen ve výsecích situacích nebo v plošných liniových sondách. Malé soubory o několika zlomcích (x–xx kusů) byly většinou získány vzorkováním stěn rýh pro inženýrské sítě a jejich výpovědní hodnota je minimální.

Základní etapy vývoje historického nadloží lokality a jejich charakter byly již stručně popsány (Boháčová – Herichová 2003). V jejich rámci prošel keramický inventář kulturních vrstev proměnami, které, podobně jako stratigrafie, odrážejí způsob geneze konkrétního místa v čase. Poznatky z prvotního třídění a pořádání keramického materiálu lze shrnout do několika bodů:

(1) Procentuální *podíl reziduální keramiky* v souborech se místo od místa výrazně liší – zastoupení keramiky předchozích keramických horizontů v mladších kontextech kolísá v maximálním rozpětí, kdy na jedné straně inventář některých vrstev odpovídá našim představám o *čistých keramických horizontech*, v jiných vrstvách indikuje dobu vzniku kontextu jen procentuálně zanedbatelný počet zlomků keramiky soudobého horizontu. (2) Závislost mezi charakterem vrstvy a podílem reziduální příměsi nebyla zaznamenána, častěji se lze setkat jen s výraznou převahou keramiky starších horizontů ve výplních některých stratigraficky mladších objektů. (3) Opakovaně bylo zjištěno, že výpověď souborů, prezentovaných pouze kresebně dokumentovatelnými zlomky nádob (okraje, zdobené části nádob) může být zkrslující, neboť zastoupení zlomků z jednotlivých částí nádob (okraje, podhrdlí, výduť bez výzdoby, dno) není zřejmě v souborech rovnoměrné a chronologicky významnou informaci mohou nést díky charakteristické keramické hmotě právě nezdobené zlomky nádob. Důležitá je tato skutečnost především pro malé soubory (x–xx ks zlomků). (4) *Velikost a stav dochování* zlomků odrážejí charakter kontextu, z něhož pocházejí. Velký podíl v získaném souboru tvoří keramika drobných silně otřelých úlomků z mnohokrát narušovaných a přemístovaných vrstev, případně z vrstev tvořících povrch terénu či přímo komunikaci. Na některých místech byla naopak zkoumána souvrství obsahující větší zlomky i torza nádob, tvořená v některých případech i početnými superpozicemi vzájemně se porušujících objektů (např. sonda XXXIV). Větší torza nádob se, díky intenzivnímu sídlištnímu vývoji především v 10.–12. stol. a tedy opakovanému narušování starších situací, vyskytují jen řídko.

Soubor raně středověké keramiky ze Staré Boleslavi nebyl dosud jako celek odborně vyhodnocován. Během dosavadního základního laboratorního zpracování a pořádání souboru bylo však možné dospět alespoň k rámcové představě o vývoji boleslavské keramické sekvence a studovat detailněji keramický inventář ze stratografií významných svou výpovědní hodnotou. Kompletní zpracování

a vyhodnocení získaného fondu nebude záležitostí krátkého časového horizontu a může být předmětem diskuse, v jaké míře je reálné a v jaké míře je smysluplné. Otázky, které si klademe při studiu keramiky z areálu raně přemyslovského hradu, se však můžeme pokusit řešit i vyhledáváním dílčích souborů, klíčových pro poznání keramické sekvence a chronologie lokality, a jejich postupným zpracováním.

Jde především o:

(1) identifikaci hlavních skupin keramické hmoty vyskytujících se v prostředí raně středověké Staré Boleslavi, (2) vymezení celkového chronologického rozpětí zastoupené keramiky a definování technologických a morfologických proměn keramiky v závislosti na čase, (3) charakteristiku hlavních keramických horizontů v Boleslavi raného středověku.

V rámci této práce bylo možné dojít k určitým dílčím závěrům ve všech bodech, avšak zejména otázka detailnější deskripce keramických skupin a keramických horizontů zůstává tématem pro budoucí studium, které je třeba opřít o další série přírodovědných analýz.

V první fázi výzkumu boleslavské keramiky bylo zpracováno několik souborů pocházejících především ze stratografií se shora uzavřenými nálezovými kontexty (zánikový horizont hradištního příkopu překrytý dlažbou v průběhu raného středověku – *Boháčová 2003a*) nebo stratografií jinak významných (rychle narůstající souvrství, situace v kontextu historicky známých staveb – viz *Boháčová – Špaček 2000; 2002*; z hlediska možného chronologického vymezení závěru nárůstu kulturních souvrství v areálu pak *Boháčová – Špaček 2001*). Vzhledem ke zlomkovému charakteru souboru je studium staroboleslavské keramiky zaměřeno především na sledování výskytu technologických skupin keramické hmoty a jejich vazby na morfologii okrajů a typy výzdoby. Morfologie a technologie celých nádob zůstávají zatím mimo jeho rámec. Poznatky o keramické produkci doplnily výsledky diplomové práce UK v Praze věnované v návaznosti na studium technologických skupin samostatně analýze den nádob a jejich značení, včetně dosti početného souboru značek identických (*Varadzin 2002*).

13.2. KERAMICKÁ PRODUKCE V PROSTŘEDÍ RANĚ STŘEDOVĚKÉ BOLESLAVI

13.2.1. KERAMICKÁ HMOTA

Primární makroskopické členění raně středověké keramické produkce z areálu přemyslovského hradiště ve Staré Boleslavi (*Boháčová–Špaček 2000*, 312–313) bylo v dostupné míře¹ upřesněno mikroskopickou analýzou (*Dvorská 2001*). Jejím cílem bylo ověřit a případně exaktně definovat makroskopicky pozorované shody a rozdíly u zlomků zastupujících především keramické skupiny nebo seskupení s vyšším procentuálním výskytem v souboru, v menší míře pak také vzorky odpovídající keramické hmotě známé z jiných raně středověkých lokalit a posoudit tak oprávněnost tohoto členění. Popsáno bylo 33 vzorků zlomků keramických nádob (30 vzorků Stará Boleslav, 3 srovnávací vzorky Libice n. Cidlinou) reprezentujících makroskopicky vydělené skupiny keramické hmoty a 4 materiálové vzorky (dlaždice, mazanice ze situací raného středověku, jíl místní proveniencí získaný vrtem v zazemněném reliktu říčního ramene), které byly následně podrobeny dalším speciálním analýzám (viz *Zavřel 2003a*). Na základě provedené mikroskopické analýzy lze posuzované vzorky keramiky raně středověkého horizontu podle složení a charakteru užitého pojiva a ostřiva z mineralogicko–petrografického hlediska rozdělit do několika základních kategorií.

¹ Vysoká finanční náročnost mikroskopických analýz umožňuje jejich realizaci jen pro omezený počet zlomků a definovaný problém.

13.2.1.1. Exkurs

Mikroskopická charakteristika keramické hmoty

† Jitka Dvorská

Bylo analyzováno 30 vzorků keramiky ze Staré Boleslavi, které představují prvou sérii materiálových skupin raně středověké keramiky, předběžně vydělených na základě makroskopického pozorování (značeno kombinací písmen a čísel – *Boháčová 2000*). Jako lokální srovnávací materiál byly analyzovány 2 vzorky dlaždic, jeden vzorek mazanice a jeden vzorek jílu, srovnání s jinou produkční oblastí poskytly 3 vzorky z Libice nad Cidlinou. Z mineralogicko-petrografického hlediska lze studovaný soubor keramiky rozdělit do tří základních skupin (keramika slídnatá, písčítá a šedá), čtvrtou pak tvoří čtyři vzorky bez dalších ekvivalentů. V rámci každé skupiny lze navíc u vzorků řazených vedle sebe předpokládat stejný materiál na výrobu keramiky.

Slídnatá keramika

Základní charakteristika: heterogenní keramika vyznačující se procentuálně vysokým zastoupením slíd v ostřivu i pojivu, slída je někdy provázena živci a křemenem.

a) Makroskopická skupina **B** (vz. 1), **L** (vz. 29, Libice): *ostřivo* (25 %, 25 %) – středně zrnitá keramika, ostřivo ostrohranné, převažují úlomky granitických hornin se světlými i tmavými slídami, drobnější zrníčka křemene, slíd, živců; *pojivo* – převážně slídnaté; vz. 1 podstatně slídnatější; *materiál* – blízkost výchozů granitických hornin s vysokým podílem slíd; *výpal* – oxidační.

b) Makroskopická skupina **B1** (vz. 2), **L-14a** (vz. 30, Libice): *ostřivo* (40 %, 40 %) – velmi silně ostřená hrubozrná keramika, ostřivo nevytříděné, zrna ostrohranná, složení: převážně středně hrubé lupínky slíd s mírnou převahou světlých nad tmavými, středně hrubá až hrubá zrna křemene, méně živců a úlomků hornin křemen–živce–slídy; *pojivo* – minimum jílovité složky, v podstatě převážně slídy, ojediněle zrníčka křemene; *materiál* – přímé eluvium granitických hornin s vysokým podílem slíd; *výpal* – redukční, u vzorku 2 s oxidační povrchovou vrstvičkou.

c) Makroskopická skupina **H2** (vz. 14, 21): *ostřivo* (25 %, 25 %) – silně ostřená, hrubozrná keramika, ostřivo nevytříděné, zrna ostrohranná, tvořená především živci, méně křemenem a lupínky tmavých slíd; *pojivo* – v prachovitém pojivu jsou rovnoměrně zastoupeny tmavé slídy a křemen; *materiál* – slídnaté prachovité jíly, příměs z eluvia živcových hornin; *výpal* – oxidační.

d) Makroskopická skupina **H2** (vz. 16): *ostřivo* (20 %) – mineralogicky velmi podobná keramika jako v bodě c, ale výrazně převažuje křemen nad živci a podíl slíd v ostřivu i pojivu je nižší; světlé slídy převažují nad tmavými; *materiál* – z blízkosti křemen–živcových hornin se slídou; *výpal* – redukční s oxidační povrchovou vrstvičkou z vnější i vnitřní strany.

e) Makroskopická skupina **H3** (vz. 15): *ostřivo* (30 %) – keramika velmi silně ostřená velkými lupínky tmavých slíd, hrubými zrny živců a různorodých úlomků hornin složení živce–biotit, méně křemen, v menší míře samostatná zrna křemene; *pojivo* – prachovité, křemen a tmavé slídy; *materiál* – eluvium magmatických hornin typu syenit; *výpal* – redukční.

f) Makroskopická skupina **H4** (vz. 20): *ostřivo* (5 %) – převážně hrubé až středně velké lupínky světlých, méně tmavých slíd, ojediněle středně hrubá ostrohranná zrna křemene; *pojivo* – prachovité se směsí zrníček křemene a slíd, epidot; *materiál* – slídnaté prachovité jíly s příměsí hrubších slíd; *výpal* – redukční.

g) Makroskopická skupina **H4** (vz. 19): *ostřivo* (25 %) – hrubozrná keramika, ostřivo nevytříděné, zrna ostrohranná, složení: středně hrubá až hrubá zrna křemene převažující nad lupínky světlých, méně tmavých slíd převážně středních velikostí, ojediněle živce samostatně nebo jako součást granitických hornin; *pojivo* – prachovité s vyšším podílem jílu než u předchozí skupiny, křemen + slídy; *materiál* – blízkost eluvia granitických hornin; *výpal* – redukční.

Písčítá keramika – řada s křemitým pískem

Základní charakteristika: Keramika těchto skupin je mineralogicky velmi homogenní. Ostřivo je tvořeno křemitým pískem, z ostatních minerálů je zastoupen jen podružně draselný živce. Pojivo je jílovité až prachovité se zrníčky křemene, případně droboučkými lupínky slíd. Rozdíly jsou pouze

² V závorce procentuální zastoupení ostřiva v hmotě jednotlivých vzorků.

texturního charakteru a nevyklučují stejnou provenienci keramického materiálu. **Materiál** – písčité jíly, případně jíly s příměsí křemitého písku.

a) Makroskopická skupina **P2** (vz. 25), **D2** (vz. 27), **P2** (vz. 10): **ostřivo** (20 %, 30 %, 30 %) – jemnozrnné až středně zrnité, ostrohranné až polozaoblené; **pojivo** je jílovité; **výpal** – slabě oxidační.

b) Makroskopická skupina **O2** (vz. 6, 8), **D** (vz. 28), **O4** (vz. 7): z jemně prachovitého **pojiva** výrazně vystupují středně hrubá zaoblená až polozaoblená zrna téměř monominerálního křemenného **ostřiva** (15 %, 10 %, 15 %, 15 %); **výpal** – redukční, vz. 7 a 28 oxidační.

c) Makroskopická skupina **E5** (vz. 5, 13), **D** (vz. 4): **pojivo** – silně prachovité; **ostřivo** (7 %, 5 %, 10 %) – středně hrubé, ostrohranné, u vz. 13 o trochu častější živce v rámci ostřiva; **výpal** – redukční.

d) Makroskopická skupina **O3** (vz. 17) – s malým otazníkem lze do skupiny písčité keramiky zařadit i tento vzorek; zrna **ostřiva** (25 %) jsou středně hrubá, polozaoblená, ojediněle se ve výbruse objevuje větší lupínek muskovitu, amfibol, úlomek křemeno-živcové horniny; **pojivo** je velmi slabě prachovité; **výpal** – redukční.

Písčité keramika – řada s heterogenními písky

Základní charakteristika: Keramika s heterogenním ostrohranným písčítým ostřivem střední hrubosti.

a) Makroskopická skupina **U2** (vz. 24): **ostřivo** (15 %) – ostrohranná středně hrubá zrna křemene, draselného živce, plagioklasů, méně muskovit a amfibol, úlomky silicitů, křemeno-živcových hornin; **pojivo** – jílovité; **materiál** – jíly s příměsí písků s ostrohrannými zrny (transport na krátké vzdálenosti od místa výchozu hornin s výše uvedenými minerály); **výpal** – oxidační.

b) Makroskopická skupina **U2** (vz. 23), **P** (vz. 9): **ostřivo** (20 %, 15 %) – stejný keramický materiál jako u vz. 24, liší se jen přítomností úlomků sedimentárního vápence (příp. vápničných kongrecí) a vápnitého pískovce (obr. 19–20).

Písčité keramika – šedá řada³

Základní charakteristika: Pro většinu vzorků těchto skupin je typická přítomnost amfibolu, plagioklasu a železitých závalků v pojivu. Ostřivo je velikostně vytříděné, mikroskopicky posouzeno jako ostrohranné, ostře vystupuje z pojiva.

a) Makroskopická skupina **E** (vz. 32), **O1** (vz. 26) – keramika mineralogicky velmi podobná výše popsaným skupinám písčité keramiky; **ostřivo** (10 %, 15 %) – výrazná převaha křemene nad draselnými živci a plagioklasy, akcesoricky slídy, amfibol!, úlomky silicitů a parametamorfitů; charakteristické jsou v proslém světle pozorovatelné železité závalky; ostřivo je středně zrnité, ostrohranné, ztrácí se v silně prachovitém **pojivu** se zrníčky stejné mineralogické škály jako ostřivo; **materiál** – přirozené písčité jíly se závalky limonitu; **výpal** – makroskopicky světle šedá barva je způsobena redukčním výpalem keramiky bez zakuřování. Makroskopická skupina **E** (vz. 3): (20 %), totéž jen bez amfibolu.

b) Makroskopická skupina **P** (vz. 22), **E** (vz. 12), **E2** (vz. 11): **ostřivo** (15 %, 15 %, 10 %) – ostrohranné, středně hrubé, převažují zrna křemene nad draselnými živci, plagioklasy, akcesoricky amfibol, slídy, sericit; **pojivo** – prachovito-jílovité, u vz. 11 prachovité se zrníčky křemene; **výpal** – slabě oxidační; **materiál** – jíly ostřené křemeno-živcovým pískem.

Ostatní analyzované vzorky byly bez ekvivalentu u výše uvedených skupin keramiky a zahrnovaly jeden zlomek keramiky pocházející z Libice nad Cidlinou a jeden staroboleslavský zlomek (vz. 18) s hmotou s minimálním zastoupením v souboru, zařazený v počátcích makroskopického studia mezi varianty skupiny **O** pro hladkou úpravu povrchu.

Dlaždice, mazanice, jíly

Oba vzorky dlaždic – vz. 640, 641 – byly zhotoveny ze stejného materiálu: prachovité jíly s ojedinělými zaoblenými či polozaoblenými zrnky písku; zrnka téměř výhradně křemenná, pouze akcesoricky se vyskytuje plagioklas či draselný živec; zajímavá je absence slíd a amfibolu, typická pro značné procento výše popisované keramiky.

³ Poznámka editora: v odborném posudku J. Dvorské je šedá keramika charakterizována jako velmi blízká keramice písčité, čemuž odpovídá i její mineralogický popis. Proto byla v korekturách textu označena také tato keramika jako keramika písčité. Konzultace této úpravy s autorkou již bohužel nebyla možná.

Mazanice a surový jíł zastoupené vz. 642, 643 představují materiál téměř totožný s dlaždicemi. Složení vzorku odpovídá limonitizovaným prachům se zrníčky křemene a jemnými lupínky slídl, ojedinělá zrnka křemenného písku; v jílech akcesoricky i několik zrněk amfibolu.

Sedimenty použité na výrobu dlaždic a mazanice (resp. surové jíly z lokality) svým mineralogickým složením v podstatě odpovídají pojivu ve vzorcích písčité keramiky s křemítem pískem. S příměsí příslušných písků bychom získali keramické těsto, jehož vypálením by vznikla keramika mineralogicky s touto skupinou shodná. Bez doplňkových chemických analýz ale nelze s jistotou říci, zda uvedené jíly byly používány rovněž na výrobu keramických nádob či nikoliv⁴.

Poznámky ke klasifikaci

Mineralogicko–petrografická klasifikace keramiky vychází částečně z kritérií pro sedimentární horniny, v případě ostřiva musely být velikostní intervaly zrn zjemněny (Dvorská 1994).

Částičky o velikosti do 0,063 mm v keramice nazýváme **pojivo**:

- jílovité** – velikost částic do 0,004 mm, většinou převaha jílových minerálů
- prachovité** – převaha částic v rozmezí od 0,004 do 0,063 mm, v keramice většinou jíly s drobnými zrníčky křemene, příp. živců, slídl, úlomků hornin

Částičky nad 0,063 mm jsou souhrnně nazývány **ostřívem**. Podle velikosti zrn ostřiva rozlišujeme keramiku:

- jemnozrnnou** – převaha zrn v rozmezí od 0,063–0,2 mm
- středně zrnitou** – převaha zrn v rozmezí od 0,2–0,6 mm
- hrubozrnnou** – převaha zrn v rozmezí od 0,6–2 mm
- velmi hrubozrnnou** – převaha zrn nad 2 mm

Jemnozrnná a často i **středně zrnitá keramika** bývá zhotovena z přirozených, uměle neostřených písčitých jíll. Jemnozrnnou je nazývána i keramika neobsahující zrna velikosti ostřiva (např. sprašová keramika, keramika z plaveného či přirozeně čistého jílu).

13.2.1.2. Srovnání mikroskopické analýzy a makroskopického pozorování

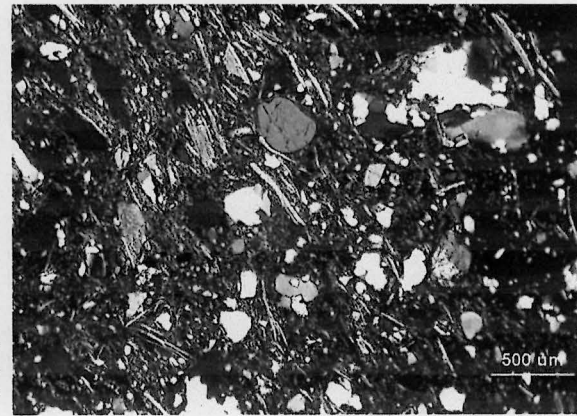
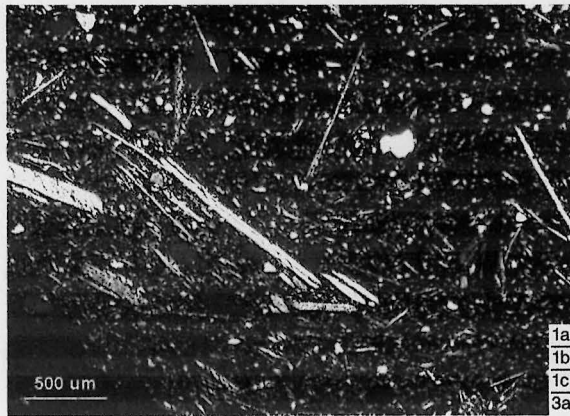
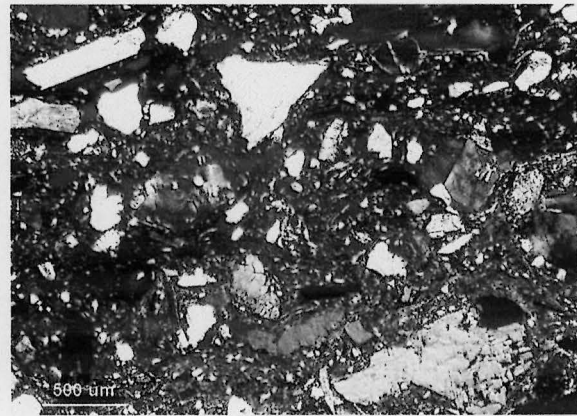
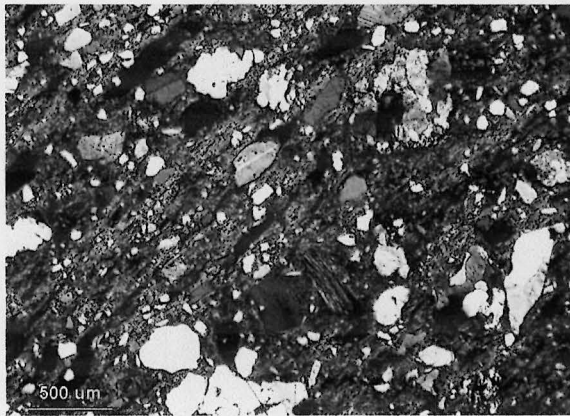
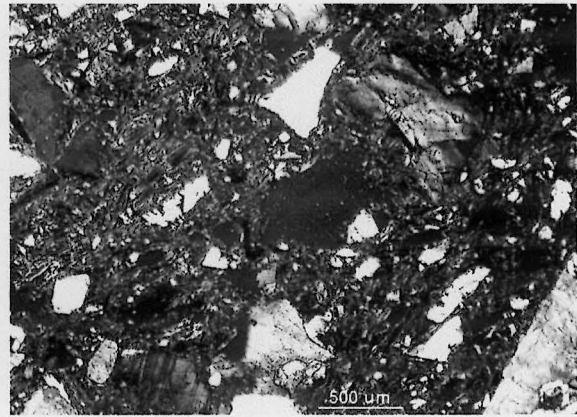
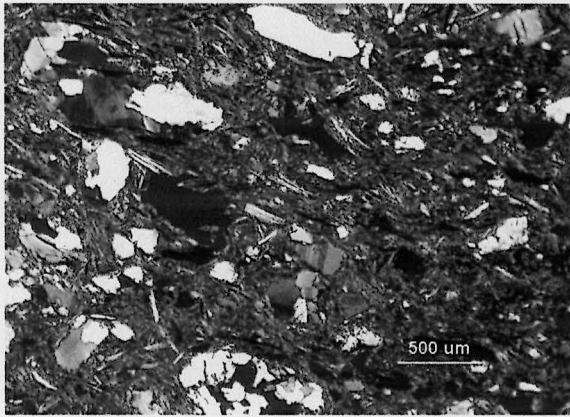
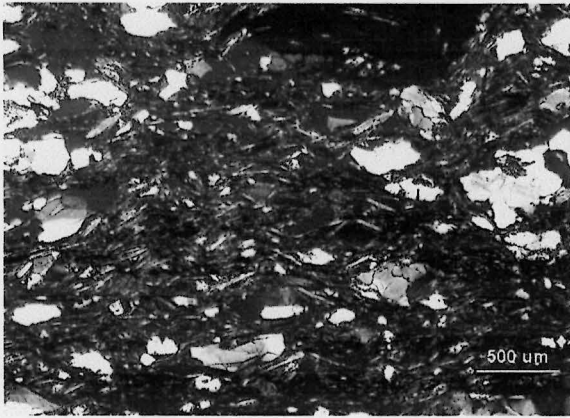
Petrografický rozbor předložených vzorků ověřil u keramických zlomků z areálu raně středověké Staré Boleslavi možnost třídění keramiky do technologických skupin podle makroskopického pozorování keramické hmoty. Toto třídění se opírá především o rozdílnosti v charakteru, množství a druhu ostřiva v ní obsaženého. Rozdíly se makroskopicky projevují na povrchu keramických nádob a na lomech jejich zlomků, výrazné jsou ale především na seřiznutých lomech a jejich nábrusech. Kombinací pozorování povrchu a lomu lze makroskopickou analýzou dospět u procentuálně významné části souboru k rozčlenění keramiky podle užití keramické hmoty do skupin, které odpovídají základnímu členění, vycházejícímu z výsledků mikroskopické analýzy.

Podle těchto výsledků byly zkoumané vzorky raně středověké keramické produkce rozděleny do základních řad revidujících podle exaktních kritérií prvotní makroskopické třídění do skupin. Prvá z nich představuje keramiku **slídnatou** (obr. 1–3) s procentuálně významným podílem slídl v keramické hmotě (v ostřivu nebo v pojivu), tři další keramiku s **písčítým ostřívem** (**I** – řada s křemítem pískem, obr. 4–6; **II** – řada s heterogenními písky, obr. 7; **III** – šedá řada, obr. 8). V rámci těchto řad pak byly makroskopicky rozlišené skupiny blíže popsány a byly u nich definovány shody a rozdíly v keramické hmotě. Primární makroskopické třídění lze nyní na základě výsledků mikroskopického rozboru korigovat a makroskopicky určitelné skupiny přesněji vymezit. Vydělena jako kategorie **ostatní** byla keramika, která reprezentuje hmotu nalézající se v souboru v minimálním procentuálním zastoupení.

Keramika slídnatá

Skupina B – vz. 1 byl zařazen do slídnaté keramiky (obr. 1a) pod bod a) společně s makroskopicky shodným vz. 29 keramiky z Libice (obr. 1b). Hlavní makroskopické rysy: výrazné slídnaté ostřivo, minimum jílovitého pojiva, hnědé odstíny. **Skupina B1** – vz. 3 byl zařazen do slídnaté keramiky (obr. 1c) pod bod b) společně s makroskopicky shodným vz. 30 keramiky z Libice. Hlavní makroskopický rys shodný s bodem a): výrazné slídnaté ostřivo, minimum jílovitého pojiva, odlišnost pouze ve výpalu. Shodný je materiálový zdroj.

⁴ Poznámka editora: srov. Zavřel 2003a.

1a	2a
1b	2b
1c	2c
3a	3b

Skupina H2 – zařazena do slídnaté keramiky pod body c) a d) s konstatováním značné podobnosti a rozdílem v podílu živců a křemene. Vz. 16 (obr. 2a) je zlomkem dna nesoucího značku, čímž je v dané skupině, provázející zejména velké zásobnicové nádoby s typickou morfologií vzhůru vytažených okrajů, prvkem zcela výjimečným. Rozdíly mezi vz. 14 (obr. 2b), vz. 21 (obr. 2c) a vz. 16 lze postihnout makroskopicky i mikroskopicky, i když nejsou nijak nápadné. Vzorek 16 vzhledem k odlišnému materiálu nelze považovat za typického reprezentanta skupiny H2 a byl ze vzorníku vyjmut. Hlavním makroskopickým rysem skupiny H2 je především výrazný podíl hrubého ostrohramného ostřiva živců a křemene se zastoupením slídy a hladce upravený povrch.

Skupina H3, zařazená pod bod e) slídnaté keramiky, se blíží petrografickým určením i svým vzhledem skupině H2, liší se ale menším zastoupením ostřiva a materiálovým zdrojem. Jde o hrnčinu s ojedinělým výskytem v souboru.

Skupina H4, zařazená pod f) – vz. 20 (obr. 3a) a g) – vz. 19 (obr. 3b) slídnaté keramiky, je charakteristická velkými rozměry lupínků slíd, materiálové zdroje jsou určeny zcela odlišně. Makroskopicky jde především díky slídnatým lupínkům velkých rozměrů o výraznou hrnčinu, v středovém materiálu zastoupenou jen sporadicky. Vzhledem k malému procentuálnímu podílu vůči ostatní keramice jsou dosud zlomky se slídnatým ostřivem uvedeného charakteru řazeny pod stejným symbolem keramické hmoty, který tedy označuje seskupení více keramických tříd.

Skupina H1 a H6 nebyly zatím mikroskopicky analyzovány. Jde o keramiku světlých odstínů převážně v hnědé škále barevnosti povrchu a světlé barvě lomu. Makroskopicky je blízká skupině H2, ostřivo tvořené rovněž živcem a křemenem nevystupuje ale tak výrazně, je jemnější a méně početné. Na povrchu vystupují četné lupínky slíd. Jde převážně o keramiku středně- až tenkostěnnou.

Analýzou rovněž dosud neprošly zlomky dalších technologických skupin v šedé a šedoohnědé škále barevnosti s vysokým podílem slídy v ostřivu. Vyskytují se v celém souboru v proměnlivém, i když nevelkém procentu zastoupení a vyznačují se značnou variabilitou užití keramické hmoty.

Písčítá keramika I (řada s křemitými písky)

Do písčité keramiky I byly pod bod b) zařazeny skupiny **O2** (vz. 6 – obr. 4a, vz. 8 – obr. 4b, **O4** (vz. 7 – obr. 4c) a **D** (vz. 28 – obr. 4d), z nichž prvá je skupinou s vysokou četností výskytu v mladších stratigrafických horizontech. Makroskopicky se skupiny O2 a O4 liší od ostatní produkce barvou lomu a většinou zaoblenými drobnějšími zrny bělavého ostřiva, skupina D navíc odlišnou hladkou úpravou povrchu. Od keramiky řazené jako bod c) reprezentované skupinami **E5** (vz. 5 – obr. 5a, vz. 13 – obr. 5b) a **D** (vz. 4 – obr. 5c) se makroskopicky odlišovala jen skupina E5 (podobně jako makroskopicky blízká skupina E7, která nebyla mikroskopicky analyzována), a to charakterem a velikostí zrn ostřiva, což potvrdil i mikroskopický rozbor. Skupiny E5 a D se vyskytují ve starších sekvencích a jejich četnost není tak výrazná. Rozdíl mezi keramikou uvedenou jako b) a c) je makroskopicky postižitelný jen u části produkce. Mikroskopicky byla rovněž sledována blízkost písčité keramiky I a vzorku skupiny **O3** (vz. 17 – obr. 6d). Ta se svým vzhledem blíží makroskopicky vyděleným skupinám **P2** (vz. 25 – obr. 6a, vz. 10 – obr. 6b) a **D2** (vz. 27 – obr. 6c), zařazeným do písčité keramiky I pod bod a). Uváděný procentuálně vyšší podíl ostřiva, který skupiny zařazené jako a) a d) odlišuje od skupin pod body b) a c), se makroskopicky projevuje jemně krupičkovitým povrchem, blížícím se povrchové úpravě šedé řady pís-

Obr. 1. Stará Boleslav. Slídnatá keramika: a – makroskopická skupina B s oxidačním výpalem (vz. 1) – mikrosnímek výbrusu; b – Libice n. Cidlinou, makroskopická skupina B s oxidačním výpalem (vz. 29) – mikrosnímek výbrusu; c – Stará Boleslav, makroskopická skupina B1 s redukčním výpalem (vz. 2) – mikrosnímek výbrusu. Foto obr. 1–8 J. Dvorská.

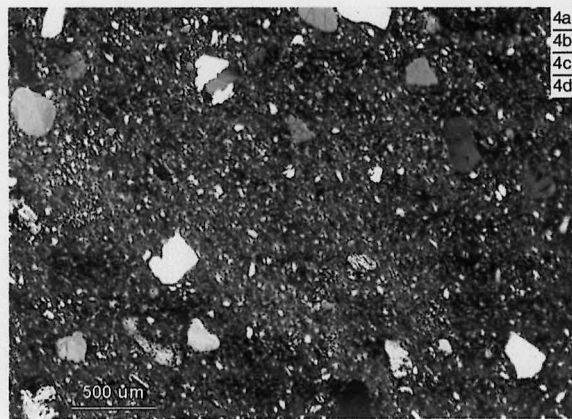
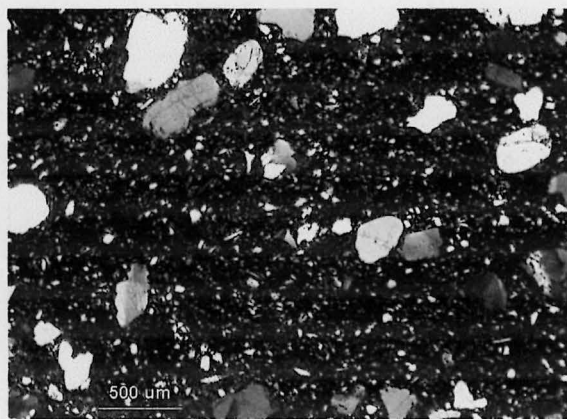
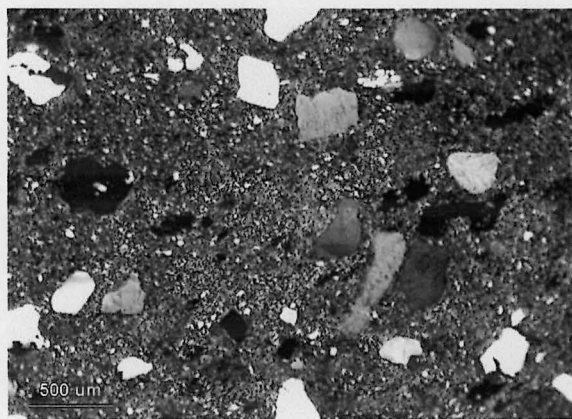
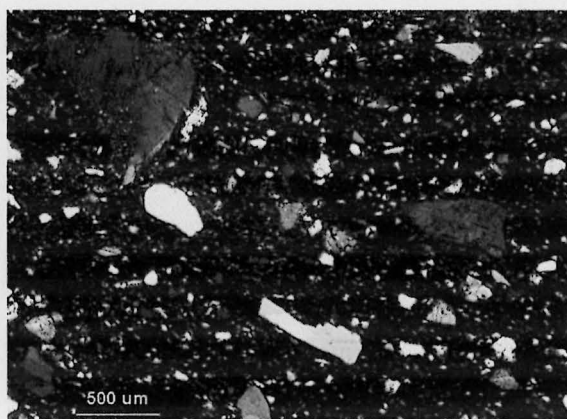
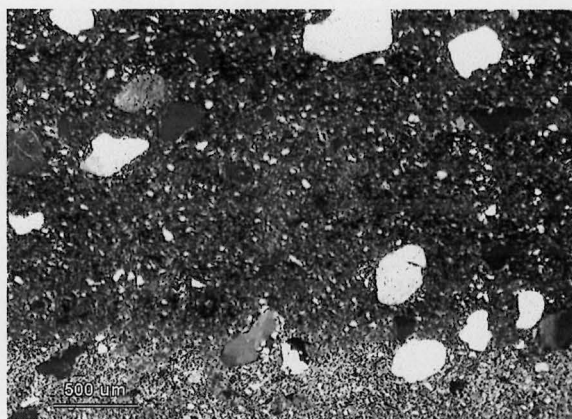
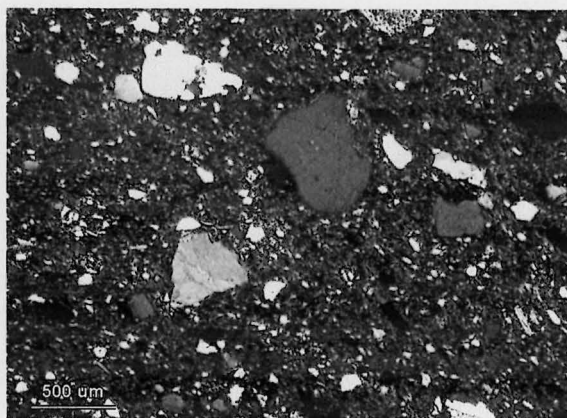
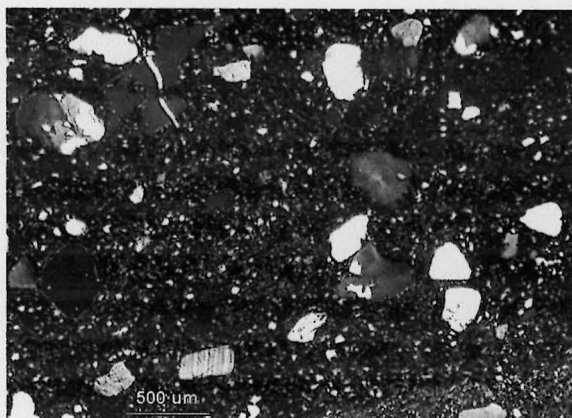
Fig. 1. Stará Boleslav. Micaceous ceramics: a – macroscopic group B with oxidation firing (sample 1) – thin section microphotograph; b – Libice nad Cidlinou, macroscopic group B with oxidation firing (sample 29) – thin section microphotograph; c – Stará Boleslav, macroscopic group B1 with reduction firing (sample 2) – thin section microphotograph. Foto fig. 1–8 by J. Dvorská.

Obr. 2. Stará Boleslav. Slídnatá keramika: a – makroskopická skupina H2 (vz. 16) – mikrosnímek výbrusu; b – makroskopická skupina H2 (vz. 14) – mikrosnímek výbrusu, c – (vz. 21) – mikrosnímek výbrusu.

Fig. 2. Stará Boleslav. Micaceous ceramics: a – macroscopic group H2 (sample 16) – thin section microphotograph; b – macroscopic group H2 (sample 14) – thin section microphotograph; c – (sample 21) – thin section microphotograph.

Obr. 3. Stará Boleslav. Slídnatá keramika: a – makroskopická skupina H4 (vz. 20) – mikrosnímek výbrusu; b – makroskopická skupina H4 (vz. 19) – mikrosnímek výbrusu.

Fig. 3. Stará Boleslav. Micaceous ceramics: a – macroscopic group H4 (sample 20) – thin section microphotograph; b – macroscopic group H4 (sample 19) – thin section microphotograph.

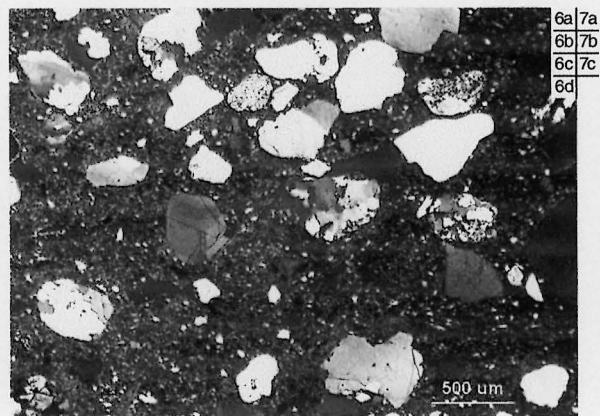
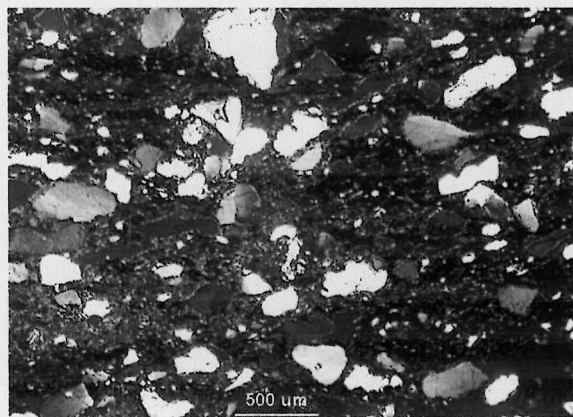
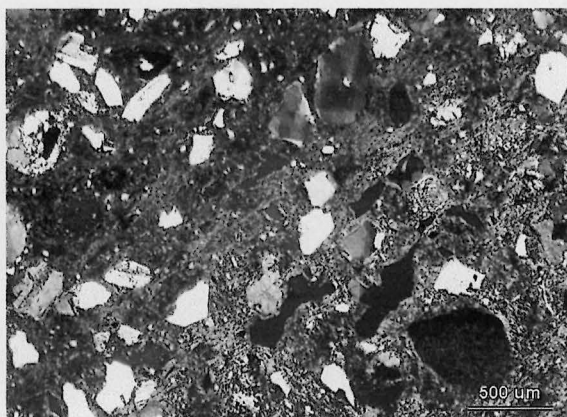
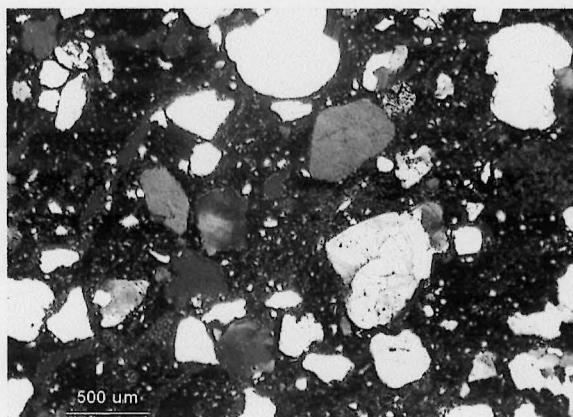
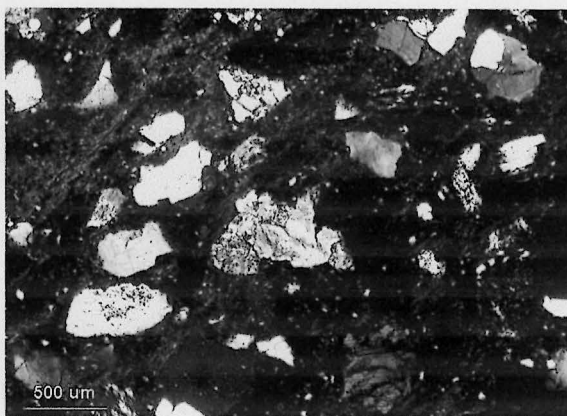
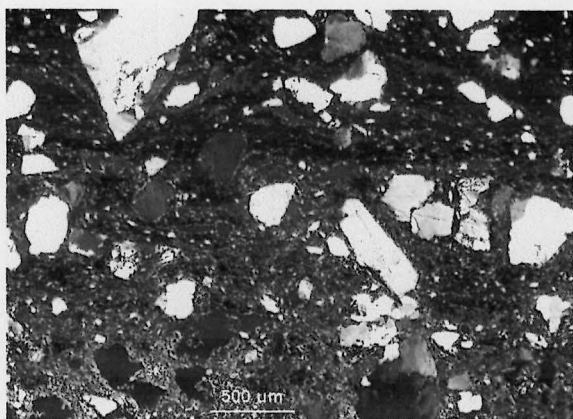
4a	5a
4b	5b
4c	5c
4d	5d

Obr. 4. Stará Boleslav. Písčítá keramika I: a, b – makroskopická skupina O2 s redukčním výpalem (vz. 6, 8) – mikrosnímky výbrusu; c – makroskopická skupina O4 s oxidačním výpalem (vz. 7) – mikrosnímek výbrusu; d – makroskopická skupina D s oxidačním výpalem (vz. 28) – mikrosnímek výbrusu.

Fig. 4. Stará Boleslav. Sandy ceramics I: a, b – macroscopic group O2 with reduction firing (sample 6, 8) – thin section microphotographs; c – macroscopic group O4 with oxidation firing (sample 7) – thin section microphotograph; d – macroscopic group D with oxidation firing (sample 28) – thin section microphotograph.

Obr. 5. Stará Boleslav. Písčítá keramika I: a, b – makroskopická skupina E5 s redukčním výpalem (vz. 5, 13) – mikrosnímky výbrusu; c – makroskopická skupina D s redukčním výpalem (vz. 4) – mikrosnímek výbrusu.

Fig. 5. Stará Boleslav. Sandy ceramics I: a, b – macroscopic group E5 with reduction firing (sample 5, 13) – thin section microphotographs; c – macroscopic group D with reduction firing (sample 4) – thin section microphotograph.

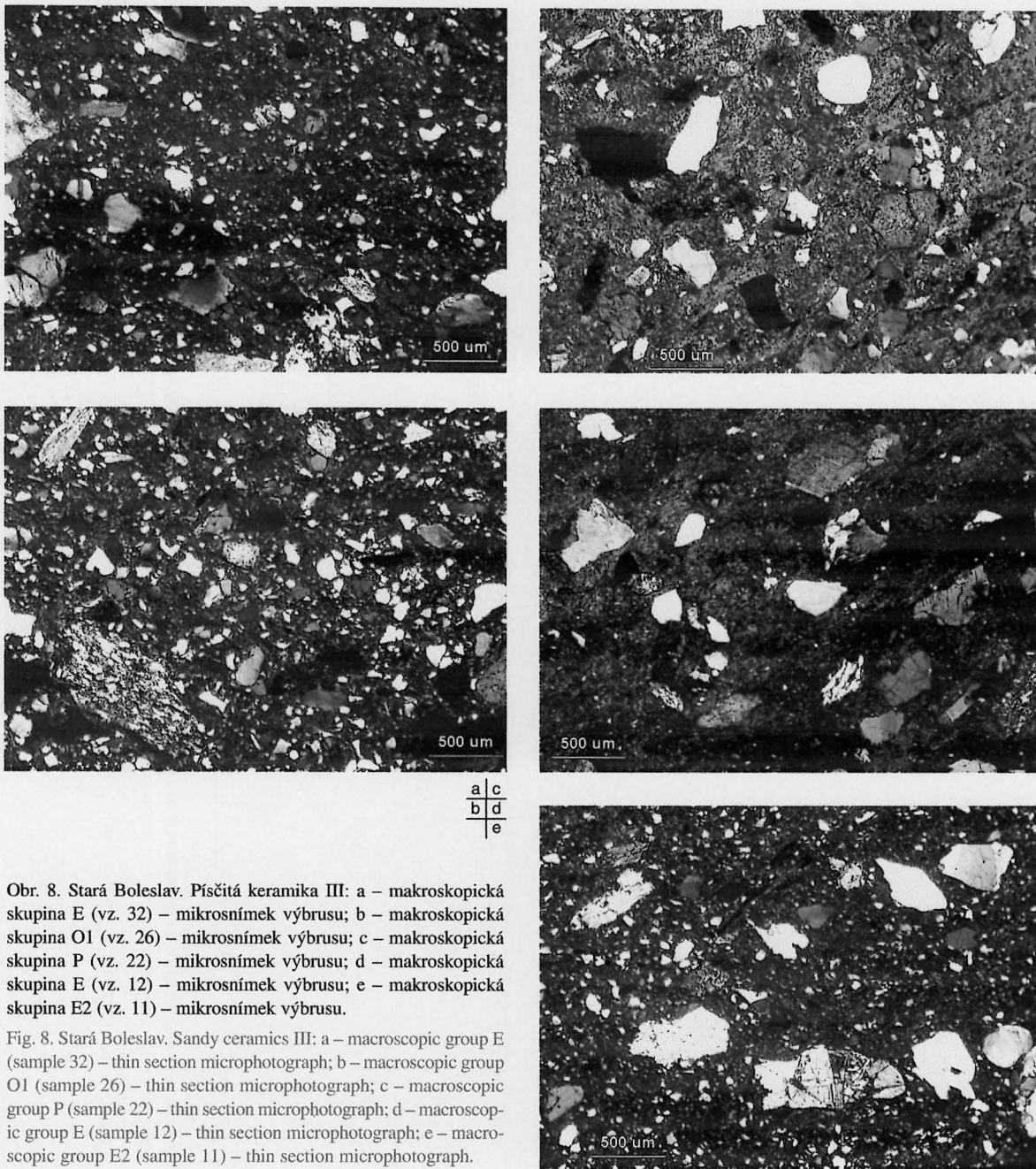
6a|7a
6b|7b
6c|7c
6d|7d

Obr. 6. Stará Boleslav. Písčítá keramika I: a, b – makroskopická skupina P2 (vz. 25, 10); c – D2 (vz. 27) – mikrosnímky výbrusu; d – makroskopická skupina O3 (vz. 17) – mikrosnímek výbrusu.

Fig. 6. Stará Boleslav. Sandy ceramics I: a, b – macroscopic group P2 (sample 25, 10); c – D2 (sample 27) – thin section microphotographs; d – macroscopic group O3 (sample 17) – thin section microphotograph.

Obr. 7. Stará Boleslav. Písčítá keramika II: a, b – makroskopická skupina U2 (vz. 24, 23) – mikrosnímky výbrusu; c – makroskopická skupina P (vz. 9) – mikrosnímek výbrusu.

Fig. 7. Stará Boleslav. Sandy ceramics II: a, b – macroscopic group U2 (sample 24, 23) – thin section microphotographs; c – macroscopic group P (sample 9) – thin section microphotograph.

Obr. 8. Stará Boleslav. Písčité keramika III: a – makroskopická skupina E (vz. 32) – mikrosnímek výbrusu; b – makroskopická skupina O1 (vz. 26) – mikrosnímek výbrusu; c – makroskopická skupina P (vz. 22) – mikrosnímek výbrusu; d – makroskopická skupina E (vz. 12) – mikrosnímek výbrusu; e – makroskopická skupina E2 (vz. 11) – mikrosnímek výbrusu.

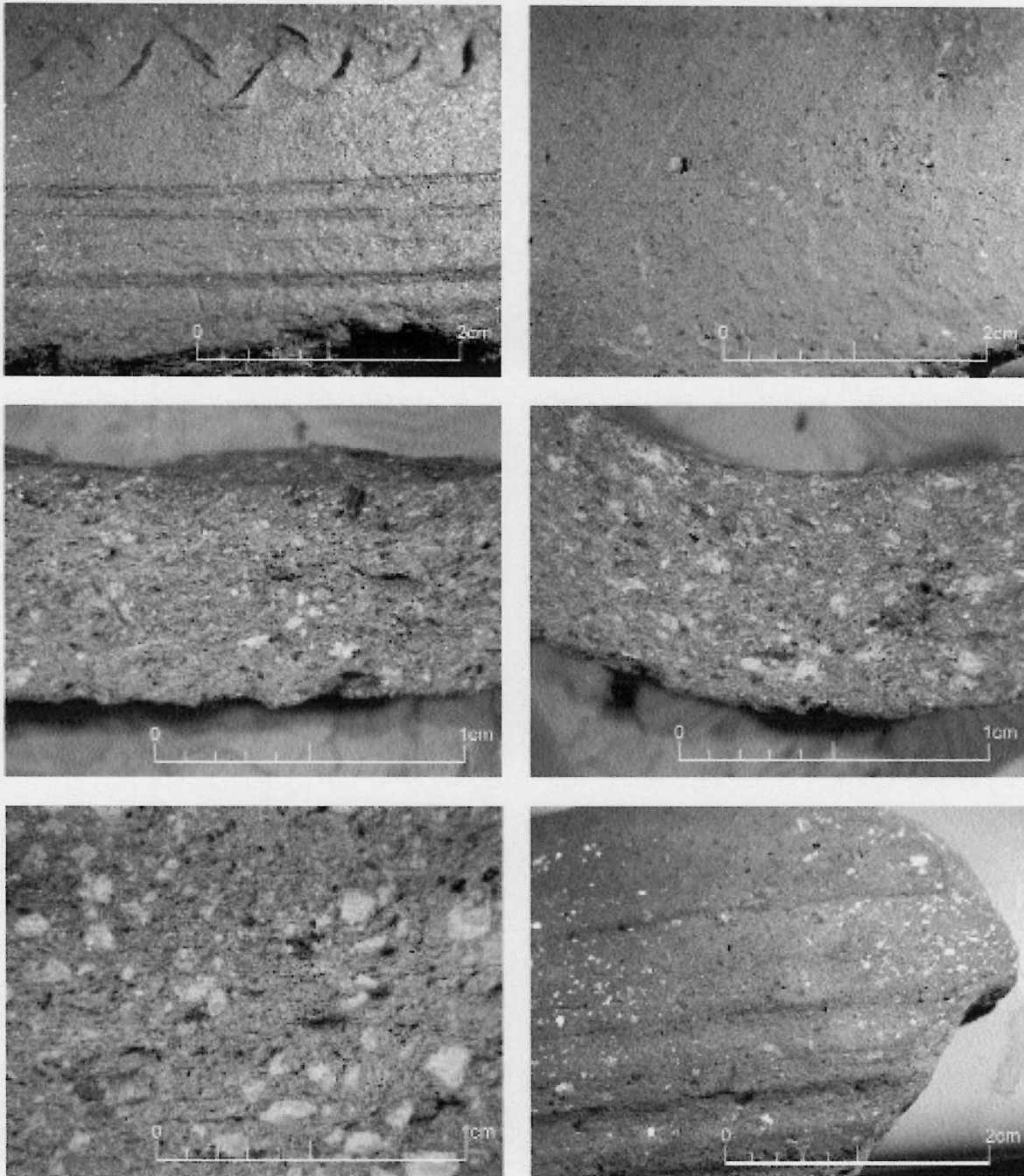
Fig. 8. Stará Boleslav. Sandy ceramics III: a – macroscopic group E (sample 32) – thin section microphotograph; b – macroscopic group O1 (sample 26) – thin section microphotograph; c – macroscopic group P (sample 22) – thin section microphotograph; d – macroscopic group E (sample 12) – thin section microphotograph; e – macroscopic group E2 (sample 11) – thin section microphotograph.

čité keramiky III. Pro odlišení těch skupin této keramické řady, v nichž se výrazněji projevuje na povrchu ostřivo, má zásadní význam lom hrnčiny, na němž především na nábrusech vystupuje redukčním výpalem šedě zbarvená hmota s jemnými bílými zrnky křemitého ostřiva. Při špatně čitelném lomu nelze tuto keramiku makroskopickým pozorováním od ostatní produkce odlišit.

Do skupiny písčité keramiky I odpovídající svým složením místnímu materiálovému zdroji (výplň zaměněného říčního ramene) spadají podle analýzy vzorky reprezentující raně středověké dlaždice a mazanici.

Písčité keramika II (řada s heterogenními písky)

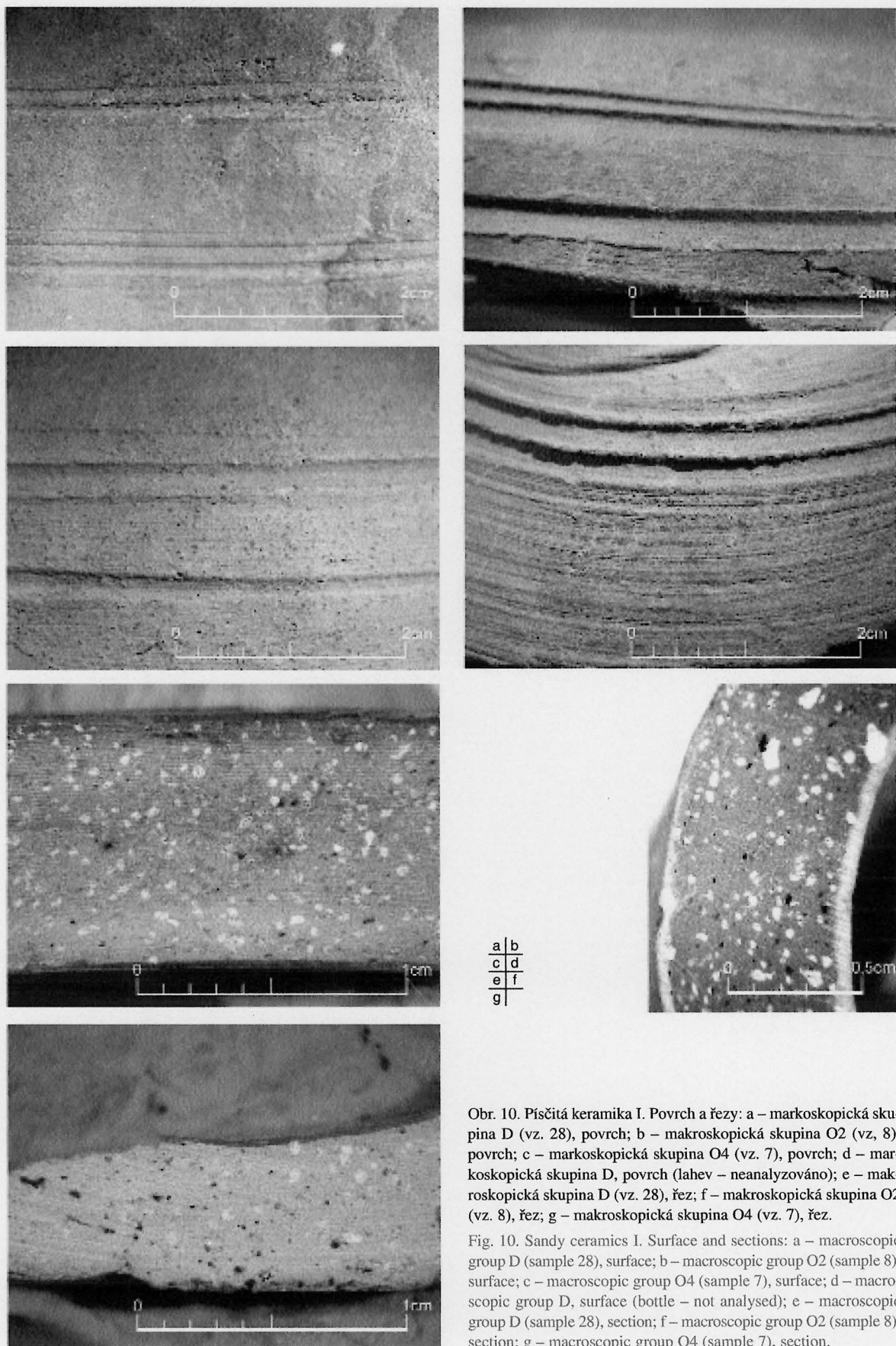
Do písčité keramiky II ostřené heterogenním ostřivem byly pod body a) a b) zařazeny makroskopické skupiny U2 (a: vz. 24 – obr. 7a, b: vz. 23 – obr. 7b) a P (b: vz. 9 – obr. 7c), kde je mikroskopickým rozбором v jinak shodném materiálu u vz. 24 zaznamenána absence vápnatých hornin. Tento rozdíl nelze makroskopicky postihnout. Především pro správné zařazení makroskopicky odlišené skupiny P je opět nutná dobrá čitelnost lomu hrnčiny.

a	b
c	d
e	f

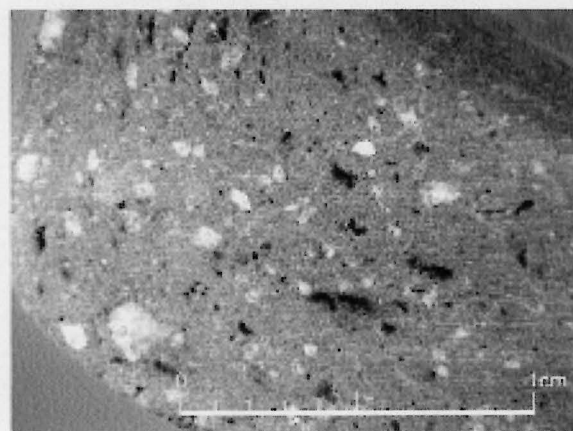
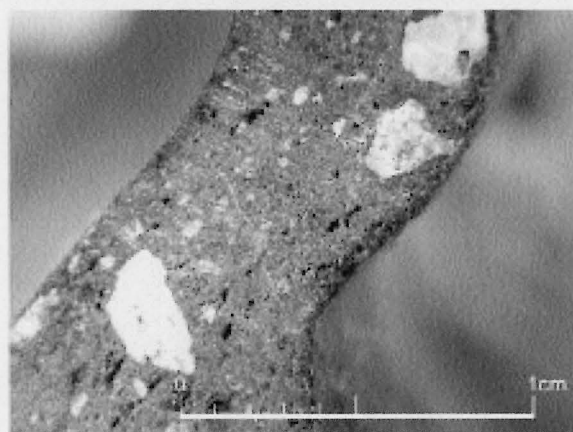
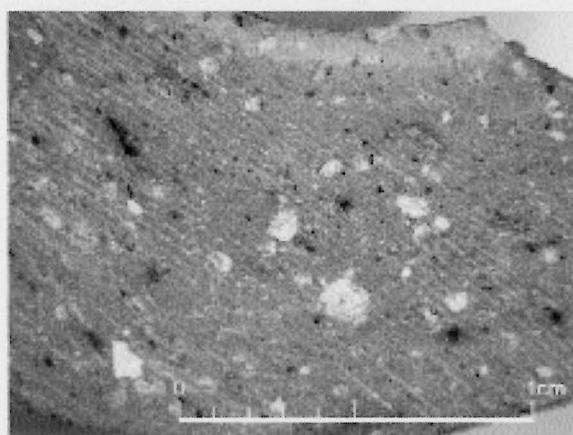
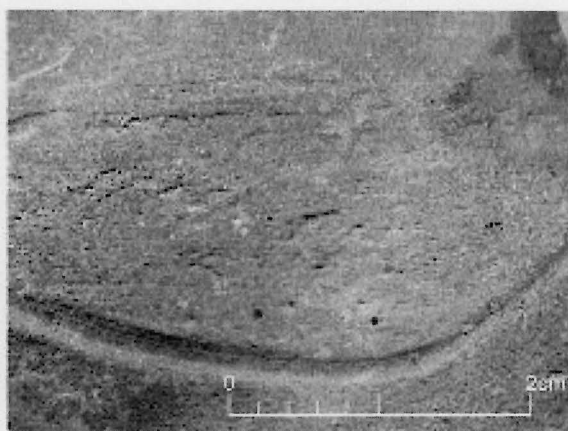
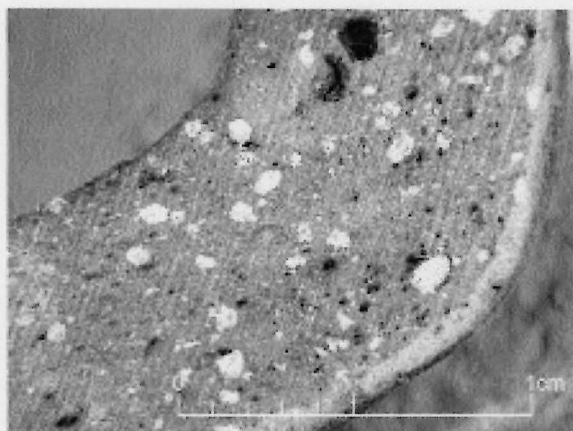
Obr. 9. Slídnatá keramika. Povrch a řezy: a – makroskopická skupina B1, povrch; b – makroskopická skupina H2, povrch; c – makroskopická skupina B1 (vz. 1) řez; d – makroskopická skupina B1 (vz. 29) řez; e – makroskopická skupina H2, řez; f – makroskopická skupina H4, povrch. Foto obr. 9–15 J. Hošek a A. Šilhová (10f, 15a, b).

Fig. 9. Micaceous ceramics. Surface and sections: a – macroscopic group B1, surface; b – macroscopic group H2, surface; c – macroscopic group B1 (sample 1) section; d – macroscopic group B1 (sample 29) section; e – macroscopic group H2, section; f – macroscopic group H4, surface. Foto fig. 9–15 by J. Hošek and A. Šilhová (10f, 15a, b).

Obr. 10. Písčitá keramika I. Povrch a řezy: a – makroskopická skupina D (vz. 28), povrch; b – makroskopická skupina O2 (vz. 8), povrch; c – makroskopická skupina O4 (vz. 7), povrch; d – makroskopická skupina D, povrch (lahev – neanalyzováno); e – makroskopická skupina D (vz. 28), řez; f – makroskopická skupina O2 (vz. 8), řez; g – makroskopická skupina O4 (vz. 7), řez.

Fig. 10. Sandy ceramics I. Surface and sections: a – macroscopic group D (sample 28), surface; b – macroscopic group O2 (sample 8), surface; c – macroscopic group O4 (sample 7), surface; d – macroscopic group D, surface (bottle – not analysed); e – macroscopic group D (sample 28), section; f – macroscopic group O2 (sample 8), section; g – macroscopic group O4 (sample 7), section.

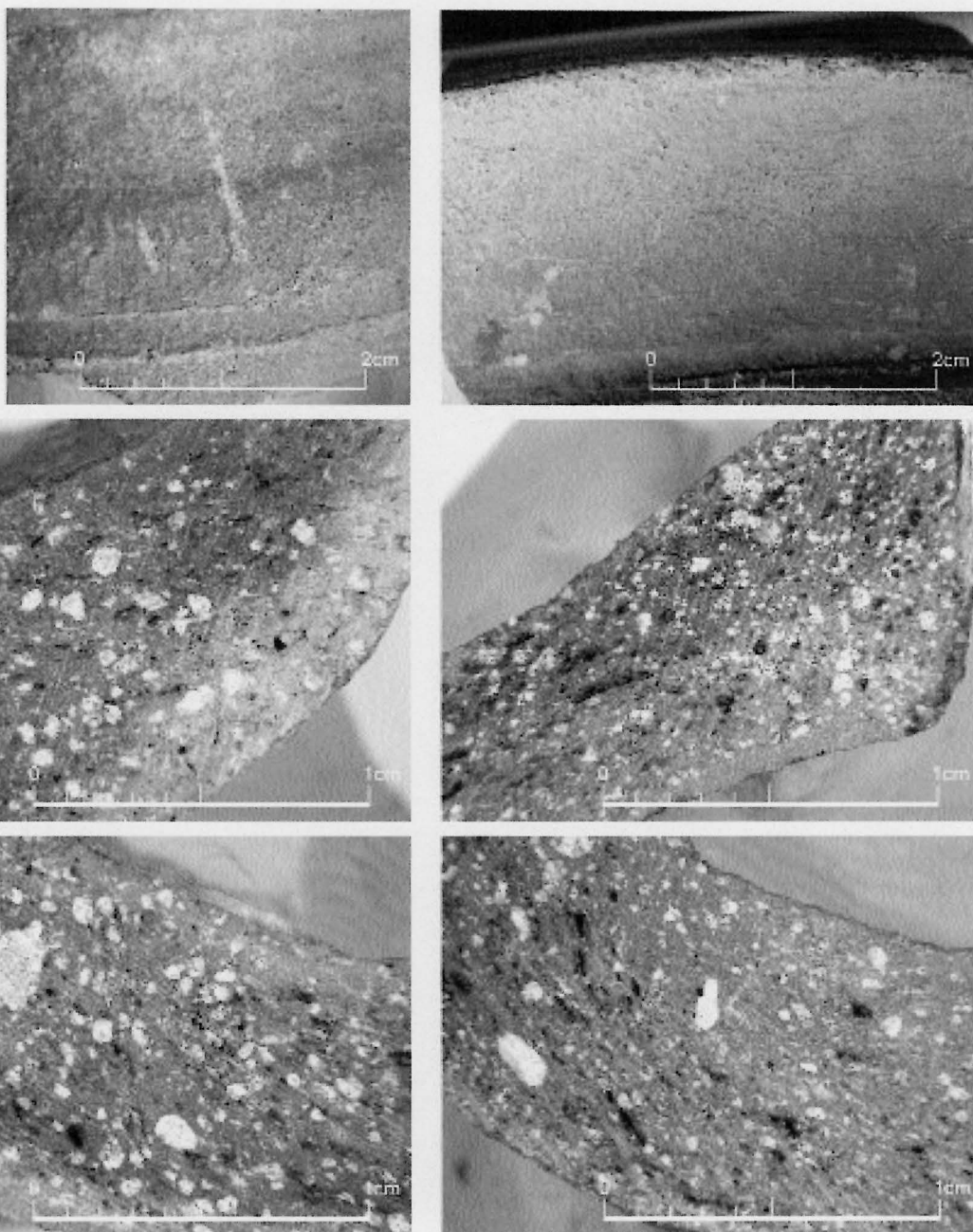

a	e
b	
c	
d	

Obr. 11. Písčítá keramika I. Povrch a řezy: a-e – markoskopická skupina E5, a, b (vz. 5, okraj a podhrdlí), řez; c, d (vz. 13, okraj a podhrdlí), řez; e – povrch.

Fig. 11. Sandy ceramics I. Surface and sections: a-e – macroscopic group E5, a, b (sample 5, rim and shoulder), section; c, d (sample 13, rim and shoulder), section; e – surface.

a	b
c	d
e	f

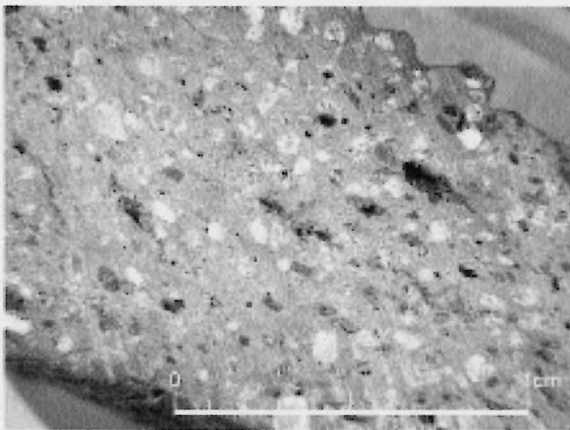
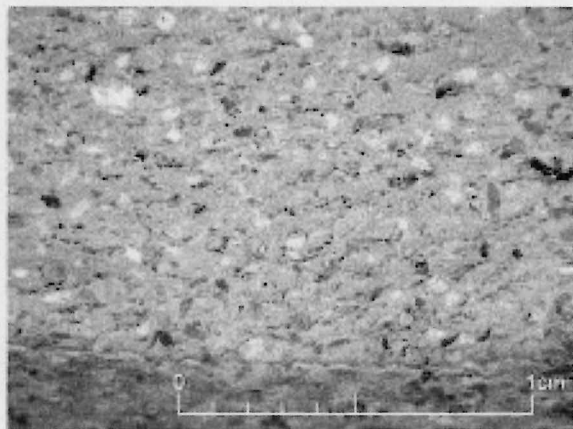
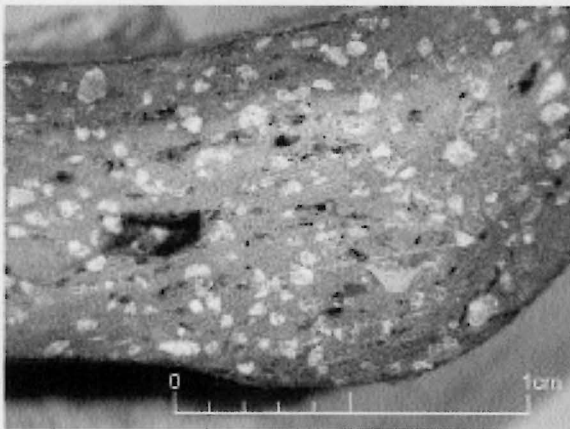
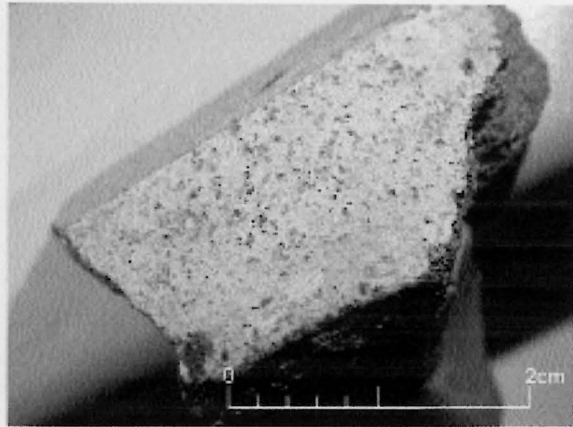
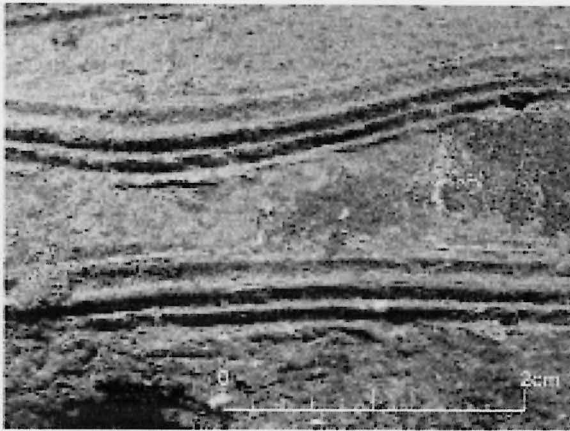

Obr. 12. Písčítá keramika I. Povrch a řezy: a – makroskopická skupina P2 (vz. 10), povrch; b – makroskopická skupina O3, povrch; c, d – makroskopická skupina P2 (vz. 10, okraj a podhrdlí), řez; e, f – makroskopická skupina P2 (vz. 27, okraj a podhrdlí).

Fig. 12. Sandy ceramics I. Surface and sections: a – macroscopic group P2 (sample 10), surface; b – macroscopic group O3, surface; c, d – macroscopic group P2 (sample 10, rim and shoulder), section; e, f – macroscopic group P2 (sample 27, rim and shoulder).

Písčítá keramika III (šedá řada)

Písčítá keramika III šedé řady, do níž jsou zařazeny a) makroskopicky vydělené **skupiny E** (vz. 32 – obr. 8a), **O1** (vz. 26 – obr. 8b) a b) **skupiny P** (vz. 22 – obr. 8c), **E** (vz. 12 – obr. 8d), **E2** (vz. 11 – obr. 8e) je materiálem procentuálně velmi výrazně v raně středověkých horizontech lokality zastoupeným. Makroskopicky je úpravou povrchu jemnější vrstvičkou odlišný vz. 22, vzorky s označením E, E2 a především O1 se různí jen početností ostřiva vystupujícího z povrchu. Odlišnost od písčité keramiky II s heterogenními písky je v některých případech makroskopicky málo výrazná a nelze ji přesněji definovat. Nejmarkantnějším makroskopickým znakem oproti zmíněné keramice, která bývá někdy (především skupina U2) méně kvalitně vypálena, je šedá škála barevnosti písčitého ostřiva.

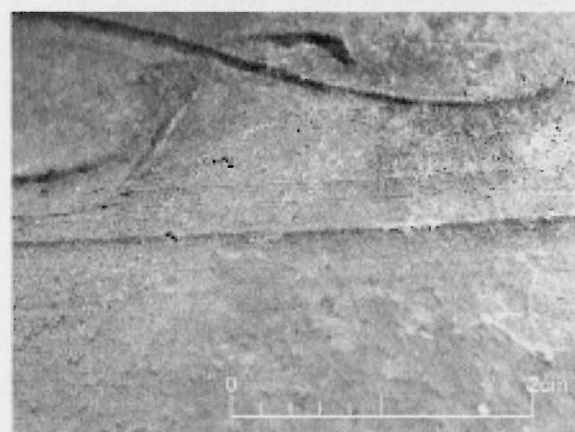
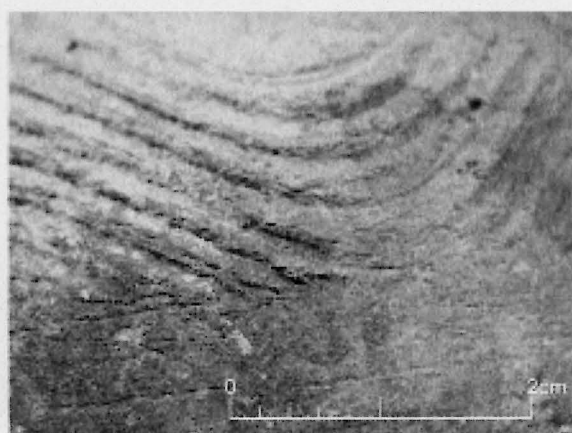
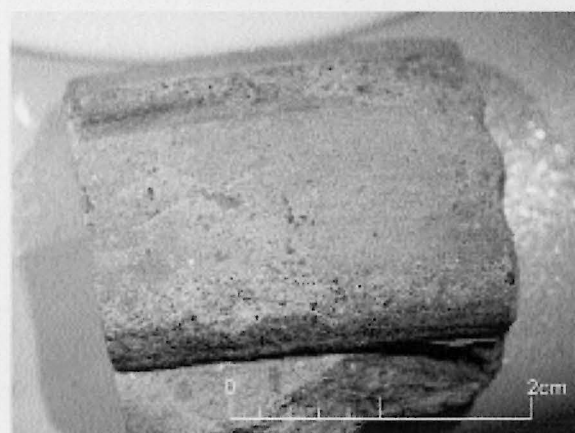
a	b
c	e
d	

Obr. 13. Písčítá keramika II. Povrch a řezy: a – makroskopická skupina P, povrch (vz. 9); b – makroskopická skupina U2 (vz. 24), povrch; c, d – makroskopická skupina P (okraj a podhrdlí – vz. 9), řez; e – makroskopická skupina U2 (vz. 24), řez.

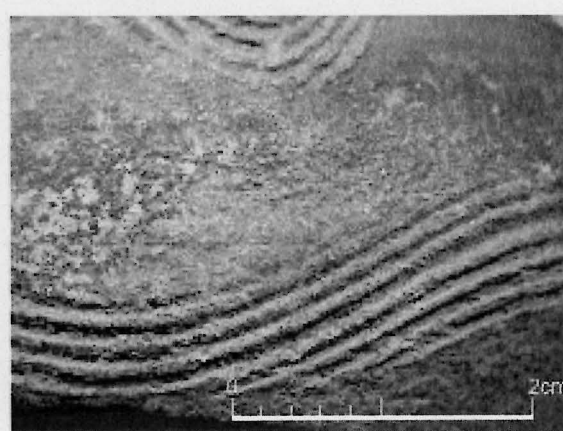
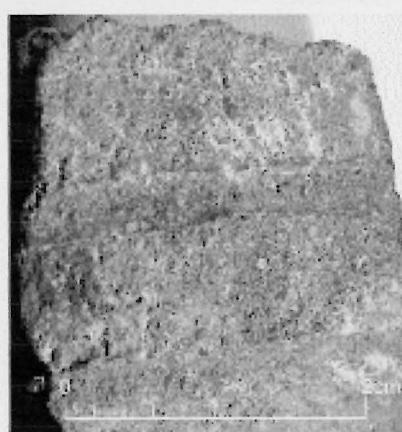
Fig. 13. Sandy ceramics II. Surface and sections: a – macroscopic group P, surface (sample 9); b – macroscopic group U2 (sample 24), surface; c, d – macroscopic group P (rim and shoulder – sample 9), section; e – macroscopic group U2 (sample 24), section.

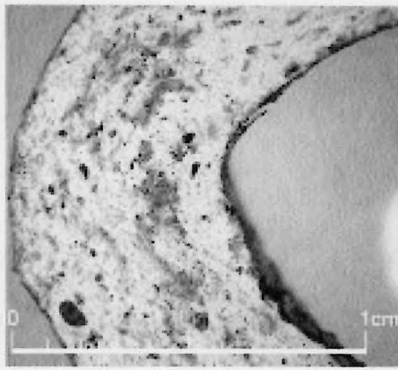
Obr. 14. Písčítá keramika III. Povrch; a – makroskopická skupina E (vz. 32); b – makroskopická skupina O1; c – makroskopická skupina E2 (vz. 11); d – vzorek bez petrografické analýzy, povrch jako makroskopická skupina E, řez viz obr. 15; f; e – makroskopická skupina E (vz. 3); f – makroskopická skupina E (vz. 12); g – makroskopická skupina P (vz. 22); h – vzorek bez petrografické analýzy, povrch blízky makroskopické skupině E, opticky tvrdého výpalu, šedočerná až černá škála odstínů, řez viz obr. 15: g.

Fig. 14. Sandy ceramics III. Surface; a – macroscopic group E (sample 32); b – macroscopic group O1; c – macroscopic group E2 (sample 11); d – sample without petrographic analysis, surface like macroscopic group E, section see Fig. 15; f; e – macroscopic group E (sample 3); f – macroscopic group E (sample 12); g – macroscopic group P (sample 22); h – sample without petrographic analysis, surface close to that of macroscopic group E, optically hard fired, grey-red to black shades, for section see Fig. 15: g.

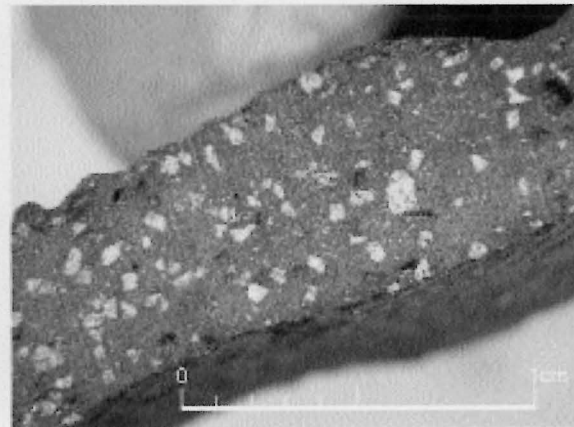
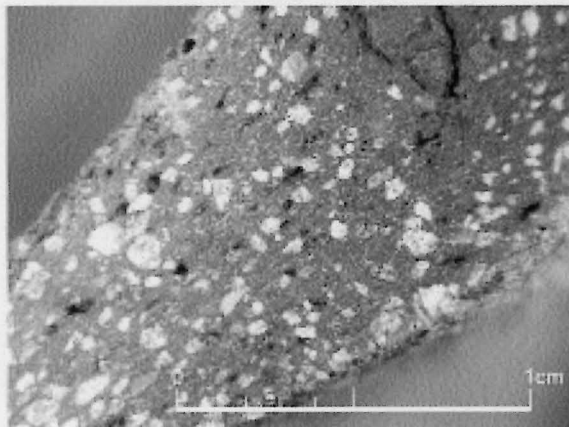
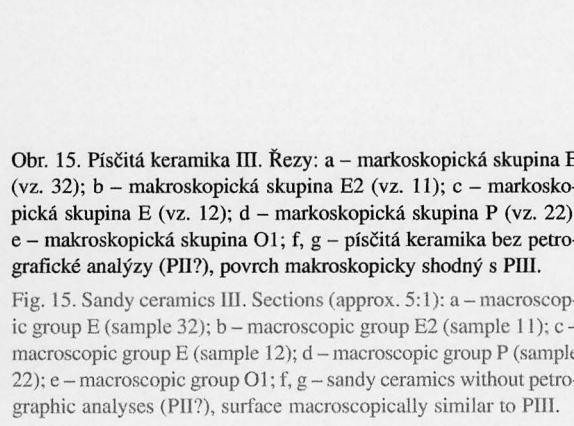
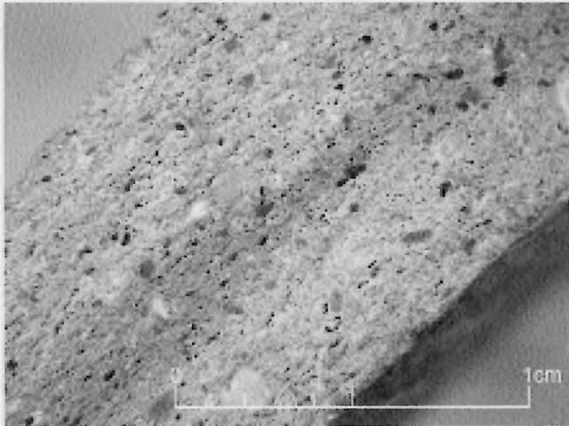
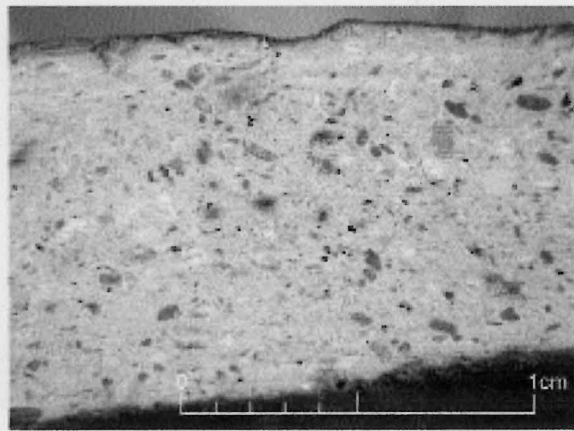
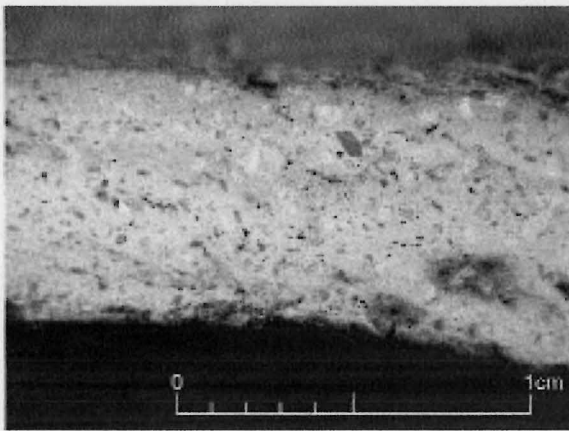
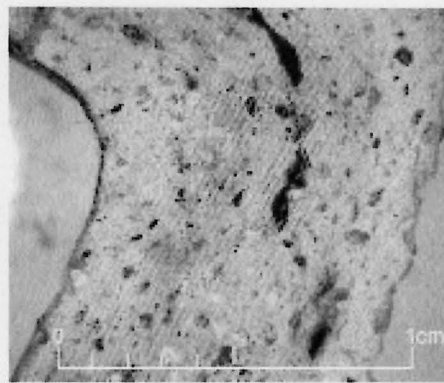

a/e
b/f
c/g
d/h

a	b
c	d
e	f
f	g

Obr. 15. Písčítá keramika III. Řezy: a – markoskopická skupina E (vz. 32); b – makroskopická skupina E2 (vz. 11); c – markoskopická skupina E (vz. 12); d – markoskopická skupina P (vz. 22); e – makroskopická skupina O1; f, g – písčítá keramika bez petrografické analýzy (PII?), povrch makroskopicky shodný s PIII.

Fig. 15. Sandy ceramics III. Sections (approx. 5:1): a – macroscopic group E (sample 32); b – macroscopic group E2 (sample 11); c – macroscopic group E (sample 12); d – macroscopic group P (sample 22); e – macroscopic group O1; f, g – sandy ceramics without petrographic analyses (PII?), surface macroscopically similar to PIII.

Lze konstatovat, že provedený mikroskopický a mineralogicko–petrografický rozbor potvrdil oprávněnost členění keramické produkce z raně středověkých horizontů Staré Boleslavi do několika skupin keramické hmoty, předběžně vyčleněných a charakterizovaných na základě makroskopického pozorování povrchu a neupraveného lomu zlomků. Konkrétní údaje přírodovědné analýzy keramické hmoty, popisující podstatu jejich makroskopicky rozpoznávaných rozdílných charakteristik, umožňují přesněji definovat a ohraničit alespoň tu část z raně středověké produkce, která se vyskytuje ve vyšším procentuálním zastoupení a kterou lze snáze při makroskopickém rozboru evidovat, případně určit i některé zlomky, které jsou pro dané prostředí zřetelně cizorodé. Významný posun v možnostech poznání variability keramické produkce a jejího definování přineslo porovnání výsledků mikroskopických analýz s makroskopickým studiem lomu zlomku upraveným kolmým řezem. Upravené lomy keramických zlomků dovolují dobře srovnávat rozdíly a shody v užitém ostřivu i keramické hmotě a jejich výpověď stoupá již při minimálním zvětšení (*slídnatá*: obr. 9, *PI*: obr. 10–12, *PII*: obr. 13, *PIII*: obr. 14–15). Toto studium je však v případě boleslavské keramiky teprve v počátcích.

Přírodovědnou analýzou prošel nevelký vzorek zlomků boleslavské keramiky, který nereprezentuje škálu v Boleslavi používaného keramického zboží v celé její šíři, představuje ale zástupce početných nebo jinak významných keramických skupin rozlišených makroskopicky během první fáze jejího studia. Skupiny zahrnuté při makroskopickém studiu podle charakteristického krupičkovitého povrchu pod označení E (*píscitá keramika PIII*, srov. obr. 14 a 15) a P⁵ (obr. 13, *píscitá keramika PII*, srov. také obr. 14: d, h a obr. 15 f, g) by bylo možné dále členit a popisovat jen exaktnějšími přírodovědeckými analýzami opřenými o mikroskopická pozorování. Je také zřejmé, že makroskopickým pozorováním nelze mnohé rozdíly v užitých keramických hmotě zachytit, což platí zvl. pro tu část produkce, která spadá do skupin píscitá keramiky s obdobnými makroskopickými charakteristikami. Protože z praktických důvodů není možné u procentuálně významnějších částí souborů aplikovat ani spolehlivější třídění keramiky pomocí upravených řezů, je nutné počítat se skutečností, že u makroskopických analýz bude výsledek u této části produkce zatížen subjektivní chybou.

Výjimečným poznatkem je ověření shodného materiálového zdroje (srov. také *Zavřel 2003a*) pro makroskopicky zaznamenanou dobu v keramické hmotě u keramiky s křemitým pískem (*píscitá I*) a dlaždic, které společně se shodným výsledkem analýzy vzorku mazanice a hlíny získané ze zazemněného říčního ramene dokládá využívání místní suroviny a nejspíše také místní keramickou produkcí.

Další posun v poznání technologické variability, materiálových zdrojů a případně i původu keramické produkce užívané v boleslavském prostředí raného středověku může přinést jen takové studium keramické hmoty, které bude propojeno s další sérií mikroskopických pozorování a přírodovědných analýz. Ty by měly řešit konkrétní otázky vyplývající z makroskopického studia keramiky na souborech alespoň několika desítek vzorků.

Na druhé straně lze makroskopické třídění do skupin či volněji definovaných seskupení opřít o další charakteristiky, jakými jsou morfologie, výzdoba a také jednoznačná příslušnost ke konkrétnímu chronologickému horizontu. Tento stupeň analýzy směřuje již k přesnějšímu včlenění konkrétní části keramické produkce do prostoru a času.

13.2.2. MORFOLOGIE OKRAJŮ A VÝZDOBNÉ PRVKY HRNCOVITÝCH NÁDOB

Základní typy okrajů hrncovitých nádob v rámci raně středověkého horizontu zcela odpovídají produkci běžné v prostředí raně středověkých středních Čech. Ve starší fázi raně středověké sekvence se morfologie okrajů a její vývoj nelišily od vývoje známého z kontextů raně středověké Prahy, pro mladší fázi raného středověku není již vazba mezi pražským a boleslavským prostředím tak zřetelná. Méně obvyklé tvarosloví bylo zaznamenáno také u nádob mísovitěho tvaru. Evidence zvláštních tvarů, mezi něž lze mísovité nádoby pro jejich variabilitu zařadit, bude předmětem dalšího studia.

⁵ E – seskupení vázané na krupičkový povrch se středně hrubým píscitým ostřivem bez dalšího rozlišení podle kvality výpalu nebo charakteru lomu charakteristické zvl. pro kalichovitou profilaci okrajů. P – od předchozí keramiky jí odlišuje přítomnost barevných píscitých zrn a markantnější zastoupení slídy v ostřivu.

Dokumentované výzdobné prvky se také nijak zřetelně nevymykají ze škály výzdobných prvků běžných v prostředí středních Čech a shodný je i v tomto případě trend jejich vývoje. Výzdobné motivy méně známé v našem prostředí se objevují ojediněle. Někdy provázejí speciální typ nádob (láhev, akvamanile), u drobných zlomků ovšem nemůžeme tvar původní nádoby jednoznačně určit.

Typář morfologie okrajů ani zastoupených výzdobných prvků nebyl během dosavadního dílčího zpracovávání keramických souborů sestaven. Pro analýzu početního zastoupení a variability tvarů v detailněji studovaném souboru ze zánikového horizontu raně středověkého příkopu byla užita (podobně jako pro analýzu keramiky studované v souvislosti s raně středověkým opevněním Pražského hradu – *Boháčová 1996*) tabulka schematizovaných křivek vnějších a vnitřních linií okrajů (obr. 16). Uvedené třídění podle křivky vnitřní a vnější linie je schematickou pomůckou, která umožňuje základní orientaci ve struktuře zastoupených morfologických typů. Detaily morfologie částí okrajů, variabilitu jejich kombinací ani velikostní kategorie nepostihuje. Pokus provázat morfologii a výzdobné prvky drobného střepového materiálu z běžných nálezových situací s postupně doplňovaným souborem celých nádob a jejich rozměrnějších torz z boleslavských raně středověkých nálezů (obr. 17) zatím nepřinesl markantnější výsledky a sledování morfologie celých tvarů tak zůstává tématem budoucího studia.

Okraje keramiky sledovaného horizontu (raný středověk a nejstarší fáze vrcholně středověkého období) lze rozčlenit do pěti základních skupin, přičemž mnohé z okrajů jsou typy přechodnými a jednoznačnou hranici mezi nimi je obtížné stanovit. Cílem níže uvedeného popisu jednotlivých morfologických skupin okrajů je prezentace a rámcová charakteristika boleslavského souboru, deskripce jednotlivých typů je pro názornost provázena odkazy na konkrétní příklady.

(1) Okraje jednoduché

Okraje jednoduché jsou zastoupeny konkávními (vykřivení linie okraje dovnitř nádoby: obr. 16 – vnitřní linie řady typu AA–K, BC) i konvexními formami (vykřivení linie okraje vnějším směrem od vertikální osy nádoby: obr. 16 – vnitřní linie řady typu BA/BB/CA–D) od okrajů ven mírně vykloněných až po vodorovně vyložené, včetně okrajů s límcovitým odsazením. Představují okraje: (1) neprofilované ven vyhnuté převážně hráněné (např. *Boháčová 2003a*⁶, obr. 30a: 1, 4, 38, 41; obr. 31a: 6; obr. 31c: 1, 15, 16, 36), (2) neprofilované ven vyhnuté s protažením jedné z hran (tamtéž – viz pozn. 5 např. obr. 30a: 5, obr. 31a: 5, obr. 31c: 2, 3, 9, 10, 12), v konvexní formě (např. obr. 31a: 11, 13), (3) s prožlabením plochy okraje (např. obr. 30a: 6, obr. 31c: 11, 14) i opět v konvexní formě (obr. 31c: 41), (4) neprožlabená neprofilovaná nebo málo profilovaná nízká okružní (např. typy obr. 30a: 8, 10, 31a: 8, 10, obr. 31c: 7, v mírně konvexní formě (např. obr. 31b: 4), (5) se zbytnělým ovaleným ukončením (např. obr. 31c: 18). Jednoduché neprofilované oboustranně zaoblené okraje se v boleslavském souboru vyskytují (typ AA–AA apod.), jejich zastoupení je však sporadické. Zvláštní skupinu jednoduchých okrajů tvoří vzpřímené okraje (viz kapitola 13.2.4.).

(2) Okraje kalichovité

Konvexní okraje (obr. 16 – vnitřní linie řady typu BB/CD) odpovídají v celé škále variabilitě okrajů tohoto typu pražské sekvence: (1) archaické – nízké (obr. 31b: 2, 3, obr. 31c: 45), (2) tenkostěnné vysoké (obr. 30a: 28–32, 35, 36, 45), (3) přechodný typ s límcovitým odsazením (obr. 30a: 34, 40, obr. 31c: 46), (4) klasické se zbytnělým podhrdlím, zatím bez přesnější definice jejich morfologické variability (např. 31b: 12, obr. 34a: 1, 2, 7), (5) ostatní okraje s kalichovitou profilací. Vyskytují se v procentuálně velmi vysokém zastoupení.

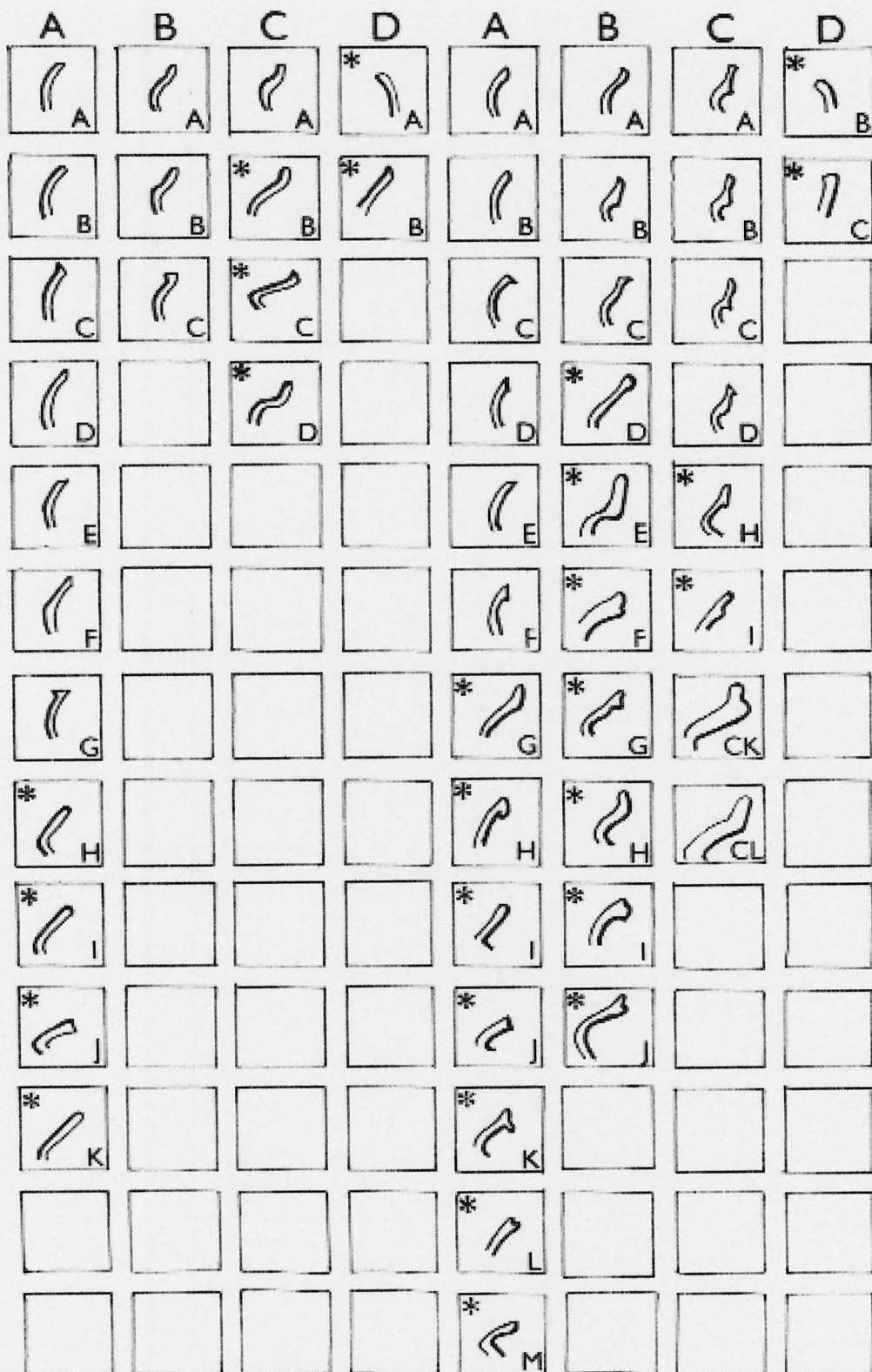
(3) Okraje zduřelé

Konkávní okraje s variabilním průběhem vnější linie odpovídají v celé škále variantám okrajů tohoto typu pražské sekvence a vyskytují se v procentuálně minimálním zastoupení (obr. 35a: 38–40, obr. 36: 14, obr. 39: 3, 4; obr. 40 v této kapitole: 61).

(4) Okraje vzhůru vytažené

Zastoupeny konvexní formy ukončené (1) malými vzhůru vytaženými okraji nebo (2) okraji vycházejícími z morfologie kalichovitých okrajů, jejichž vnější linie je protisměrně více či méně prohnutá a mohou být vnímány jako okraje vytažené (např. obr. 31b: 10, obr. 35b: 5) a (3) okraje ma-

⁶ V následujícím textu jsou jako ilustrativní příklady slovně popisované morfologie uváděny odkazy na obr. 29–39 v kapitole 7.1 tohoto svazku. Úplná citace je užita jen v prvním případě.

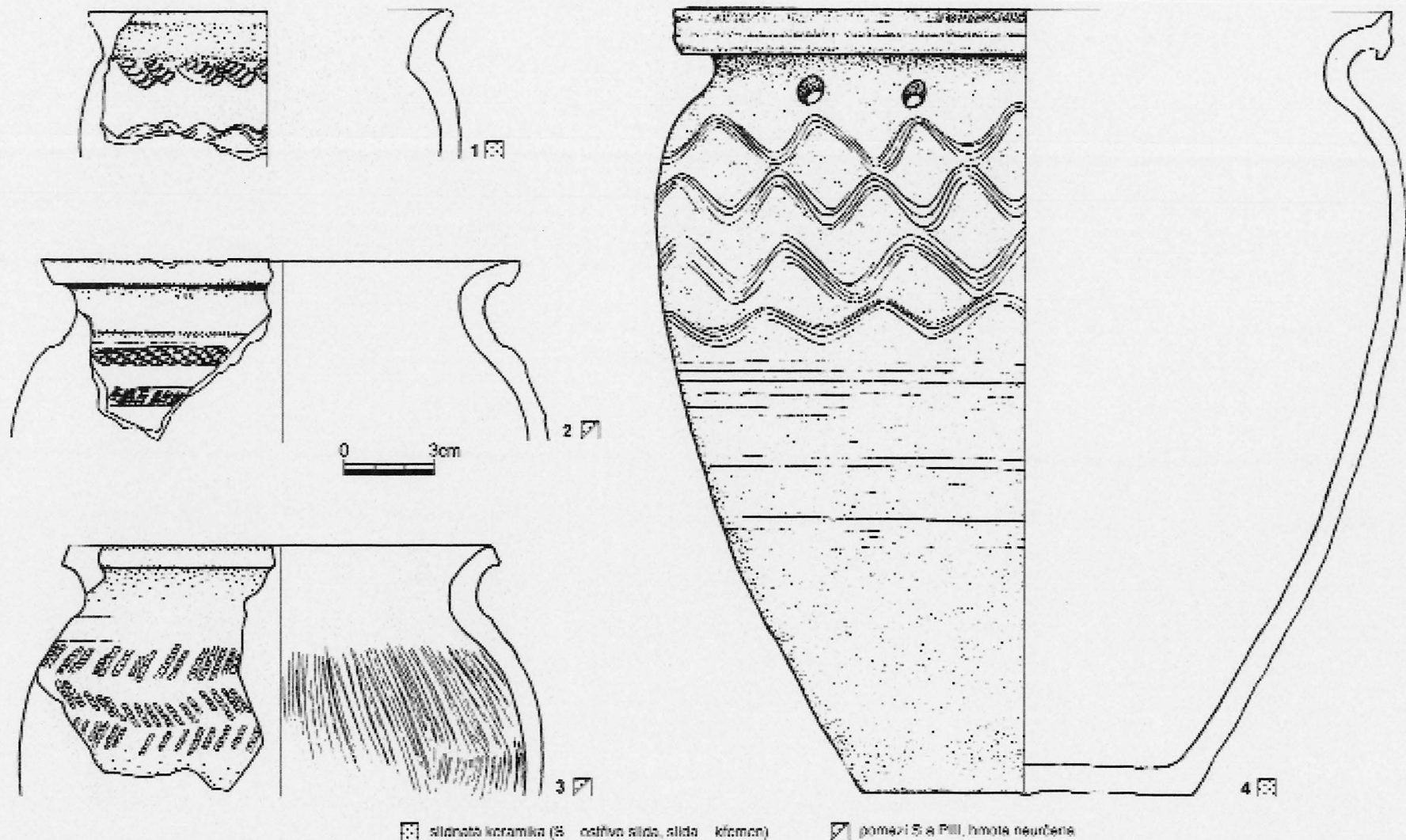

Obr. 16. Deskripční tabulka morfologie okrajů (podle Meduna 1993, doplněno o tvary označené hvězdičkou).

Fig. 16. Descriptive table of rim morphology (after Meduna 1993, with the addition of forms indicated by stars).

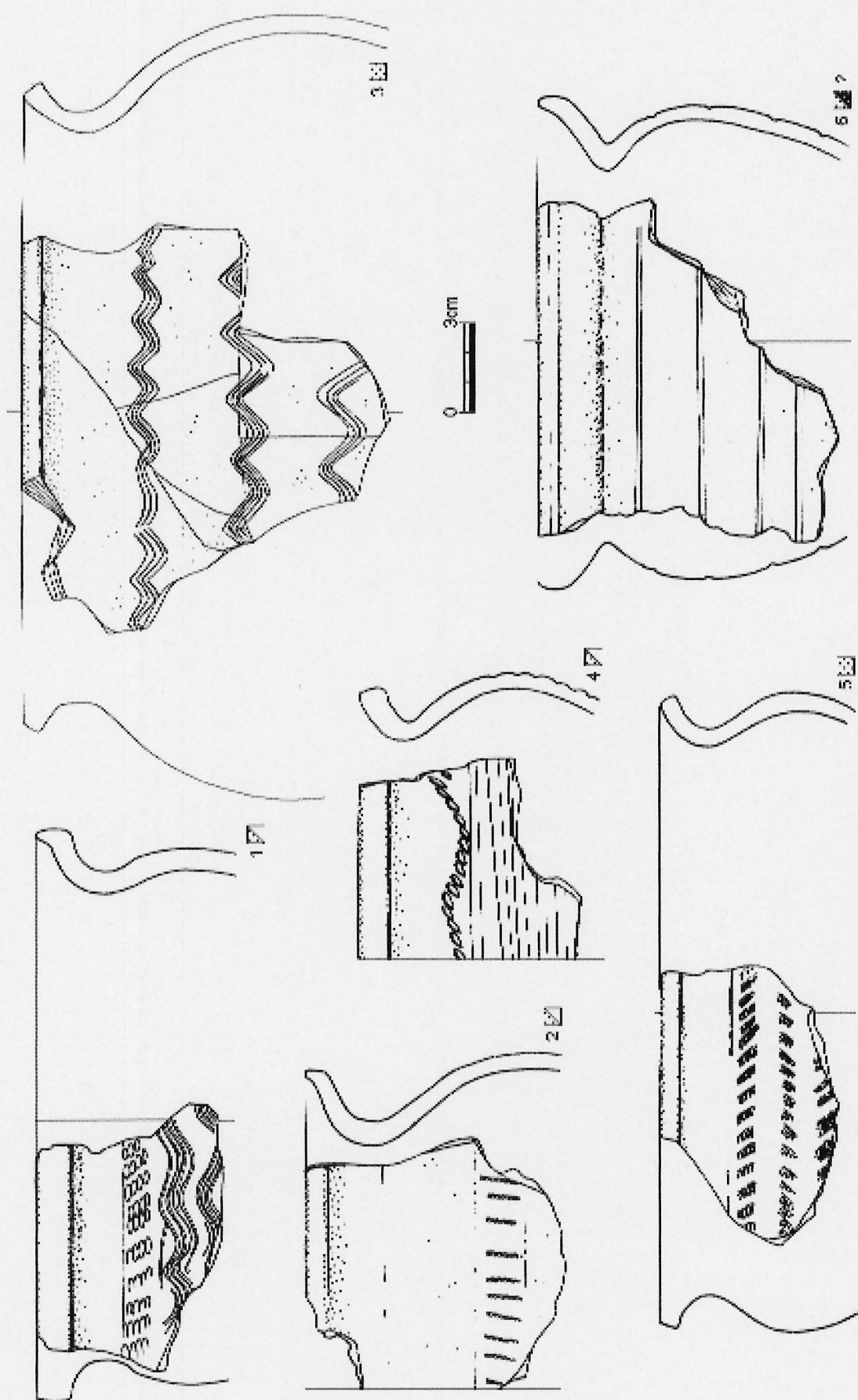
Tab. 1. Přehled zařazení zlomků (obr. 17) do řad a skupin keramické hmoty.

obr. 17	řada	seskupení	skupina	mikroanalýza skupiny	komentář – makroskopická charakteristika hmoty
a1	S	A	A	-	vysoký podíl slídy v blíže neurčené hmotě
a2	S/PIII	EaSL	S1	-	výskyt slídy v hmotě E (PIII)
a3	S/PIII	EaSL	S1	-	výskyt slídy v hmotě E (PIII)
a4	S		B	+	viz kap. 13.2.1.
b1	S/PIII	EaSL	S1	-	výskyt slídy v hmotě E (PIII)
b2	S/PIII	EaSL	S1	-	výskyt slídy v hmotě E (PIII)
b3	S	SLK	H5	-	slídnatá keramika se středně až hrubozrnným křemenným ostřivem
b4	S/PIII	EaSL	S1	-	vysoký podíl slídy v hmotě E (PIII)
b5	S	SLK	H6	-	slídnatá keramika se středně až hrubozrnným křemenným ostřivem
b6	S/PI		S2	-	výskyt slídy v hmotě E
c1	S/PIII	EaSL	S1	-	výskyt slídy v hmotě E (PIII)
c2	S	S	S	-	značný podíl slídy v písčité hmotě
c3	S/PIII	EaSL	S1	-	výskyt slídy v hmotě E (PIII)
c5	S	SLK	H?	-	slídnatá keramika se středně až hrubozrnným křemenným ostřivem
c5	S/PIII	EaSL	S1	-	výskyt slídy v hmotě E (PIII)
c6	Tuha	T	T	-	přítomnost grafitu
d1	S	SLK	H2	+	slídnatá keramika se středně až hrubozrnným křemenným ostřivem
d2	S	SLK	H2	+	slídnatá keramika se středně až hrubozrnným křemenným ostřivem
d3	S	SLK	H2	+	slídnatá keramika se středně až hrubozrnným křemenným ostřivem
d4	S	H4	H4	+	viz kap. 13.2.1.
d5	S	SLK	H2	+	slídnatá keramika se středně až hrubozrnným křemenným ostřivem
e1	PI	P	D2	+	písčítá keramika s hladkým přetahem blízkým hmotě D
e2	PI		D	+	viz kap. 13.2.1.
e3	P	P	D3	-	neurčená písčítá keramika s hladkým přetahem blízkým hmotě D
e4	PI	P	D2	+	písčítá keramika s hladkým přetahem blízkým hmotě D
e5	P	P	D3	-	neurčená písčítá keramika s hladkým přetahem blízkým hmotě D
e6	PI		D	+	viz kap. 13.2.1.
e7	PI		D	+	viz kap. 13.2.1.
e8	PI	P	D2	+	písčítá keramika s hladkým přetahem blízkým hmotě D
f1	PI		E5	+	viz kap. 13.2.1.
f2	PI		E5	+	viz kap. 13.2.1.
f3	PI?		O2?	+	viz kap. 13.2.1.
f4	PI?		O2?	+	viz kap. 13.2.1.
f5	PI?		O2?	+	viz kap. 13.2.1.
f6	PI		O2	+	viz kap. 13.2.1.
f7	PI		O2	+	viz kap. 13.2.1.
g1	PIII		E	+	viz kap. 13.2.1.
g2	PIII		E	+	viz kap. 13.2.1.
g3	PIII		E	+	viz kap. 13.2.1.
g4	PIII		E	+	viz kap. 13.2.1.
g5	PIII		E	+	viz kap. 13.2.1.
g6	PIII		E	+	viz kap. 13.2.1.
g7	PIII		E	+	viz kap. 13.2.1.
g8	PIII		E	+	viz kap. 13.2.1.
g9	PIII		E	+	viz kap. 13.2.1.
h1	PIII		E4	-	hrubozrnné ostřivo v hmotě E
h2	PIII		E2	+	viz kap. 13.2.1.
h3	PIII		E	+	viz kap. 13.2.1.
h4	PIII		E2	+	viz kap. 13.2.1.
h5	PIII		E	+	viz kap. 13.2.1.
h6	PIII		E2	+	viz kap. 13.2.1.
i1	PIII		E	+	viz kap. 13.2.1.
i2	PIII		E	+	viz kap. 13.2.1.
i3	PIII		E	+	viz kap. 13.2.1.
i4	PIII		E	+	viz kap. 13.2.1.
i5	PIII		E	+	viz kap. 13.2.1.
i6	PIII		E	+	viz kap. 13.2.1.
i7	PIII		E	+	viz kap. 13.2.1.
j1	PIII		E	+	viz kap. 13.2.1.
j2	PIII		E	+	viz kap. 13.2.1.
j3	PIII		E	+	viz kap. 13.2.1.
j4	PIII		O1	+	viz kap. 13.2.1.
j5	PII		P	+	viz kap. 13.2.1.
j6	PII?	P	P3	-	neurčená písčítá keramika s méně běžnými charakteristikami
j7	PII?	P	E9?	-	neurčená písčítá keramika s méně běžnými charakteristikami
k1	PII		P	+	viz kap. 13.2.1.
k2	PII		U2	+	viz kap. 13.2.1.
k3	PII		P	+	viz kap. 13.2.1.
k4	PII		P1	-	hmota charakteru P s jemným přetahem
k5	PII		P	+	viz kap. 13.2.1.
l1	P	P	E2?	-	neurčená písčítá keramika s jemným(křemitým?) ostřivem
l2	P	P	Ú/E	-	neurčená písčítá keramika s jemným(křemitým?) ostřivem
l3	P	P	Ú/E	-	neurčená písčítá keramika s jemným(křemitým?) ostřivem
l4	P	P	Ú/E	-	neurčená písčítá keramika s jemným(křemitým?) ostřivem
l5	P	P	E2?	-	neurčená písčítá keramika s jemným(křemitým?) ostřivem
l6	P	P	E1	-	neurčená písčítá keramika s jemným(křemitým?) ostřivem
l7	P	P	Ú/E	-	neurčená písčítá keramika s jemným(křemitým?) ostřivem

Obr. 17a. Stará Boleslav. Příkladky rekonstruovaných nádob a jejich větších torz z boleslavského souboru. Doplněno údajem o makroskopickém zařazení do řad a skupin keramické hmoty (viz legenda, bližší určení viz tab. 1).

Fig. 17a. Stará Boleslav. Examples of reconstructed vessels and large parts thereof from the Boleslav assemblage. Complemented by data regarding the macroscopic classification into ceramic mass groups.

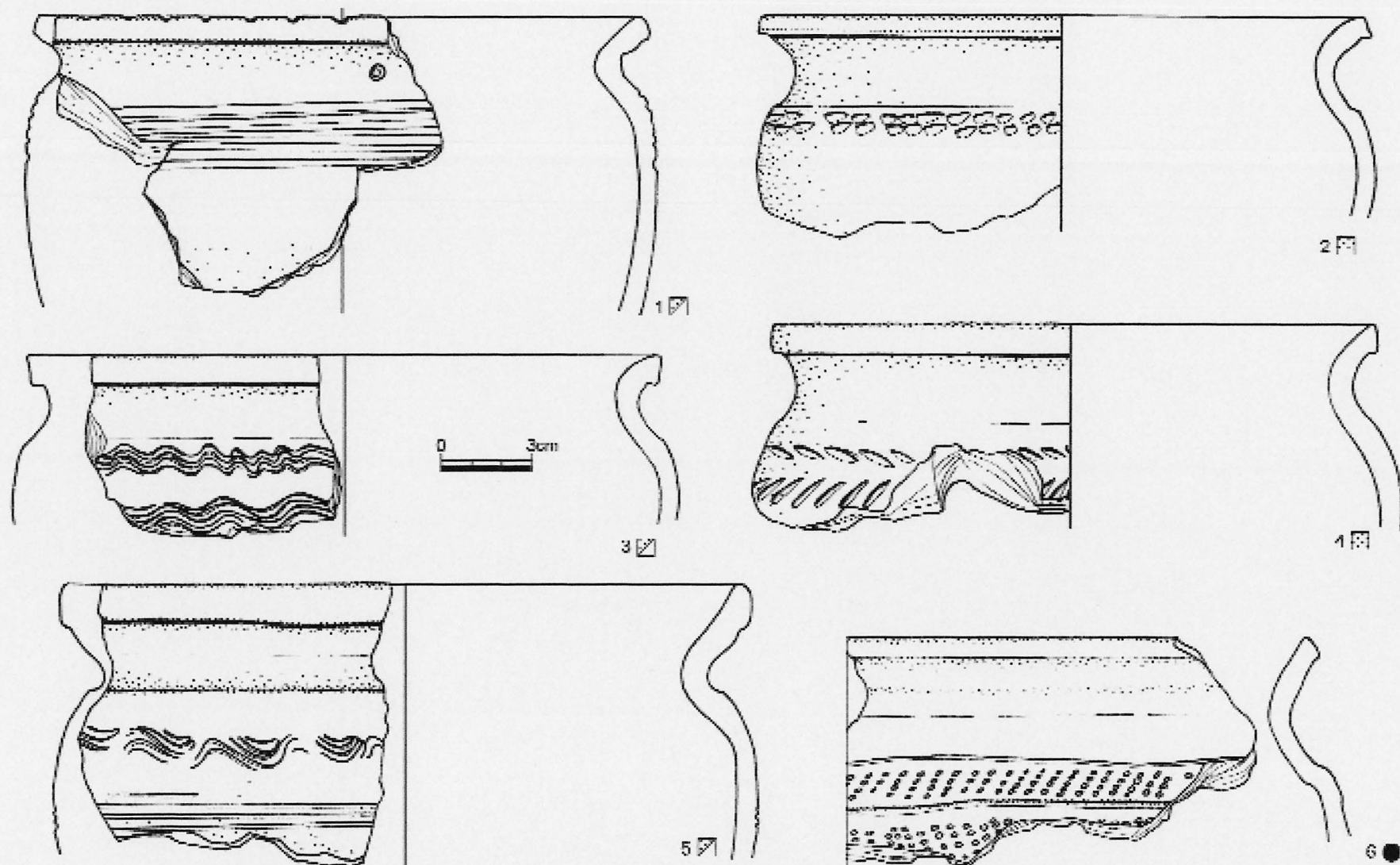
☑ pomenci 6 a PIII, imola neurčena

☑ stihová keramika (S – celivni stihá, stihá – křemen)

☑ pomenci 6 a PIII, imola neurčena

☑ pomenci 6 a PIV, imola neurčena

Obt. 17b. – Fig. 17b.

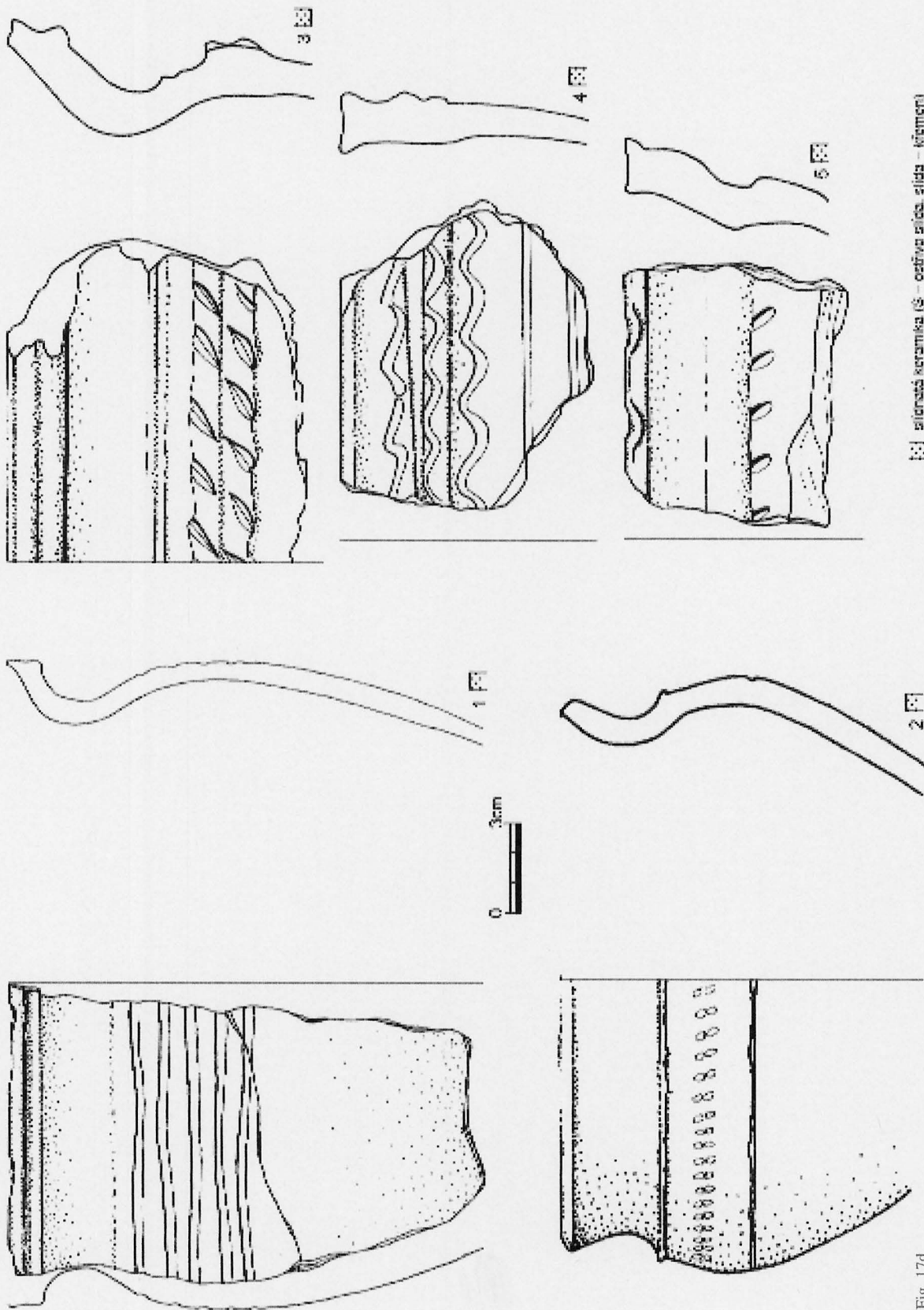

Obr. 17c. – Fig. 17c.

▣ slidnatá keramika (S ostřivo slída, slída křemen)

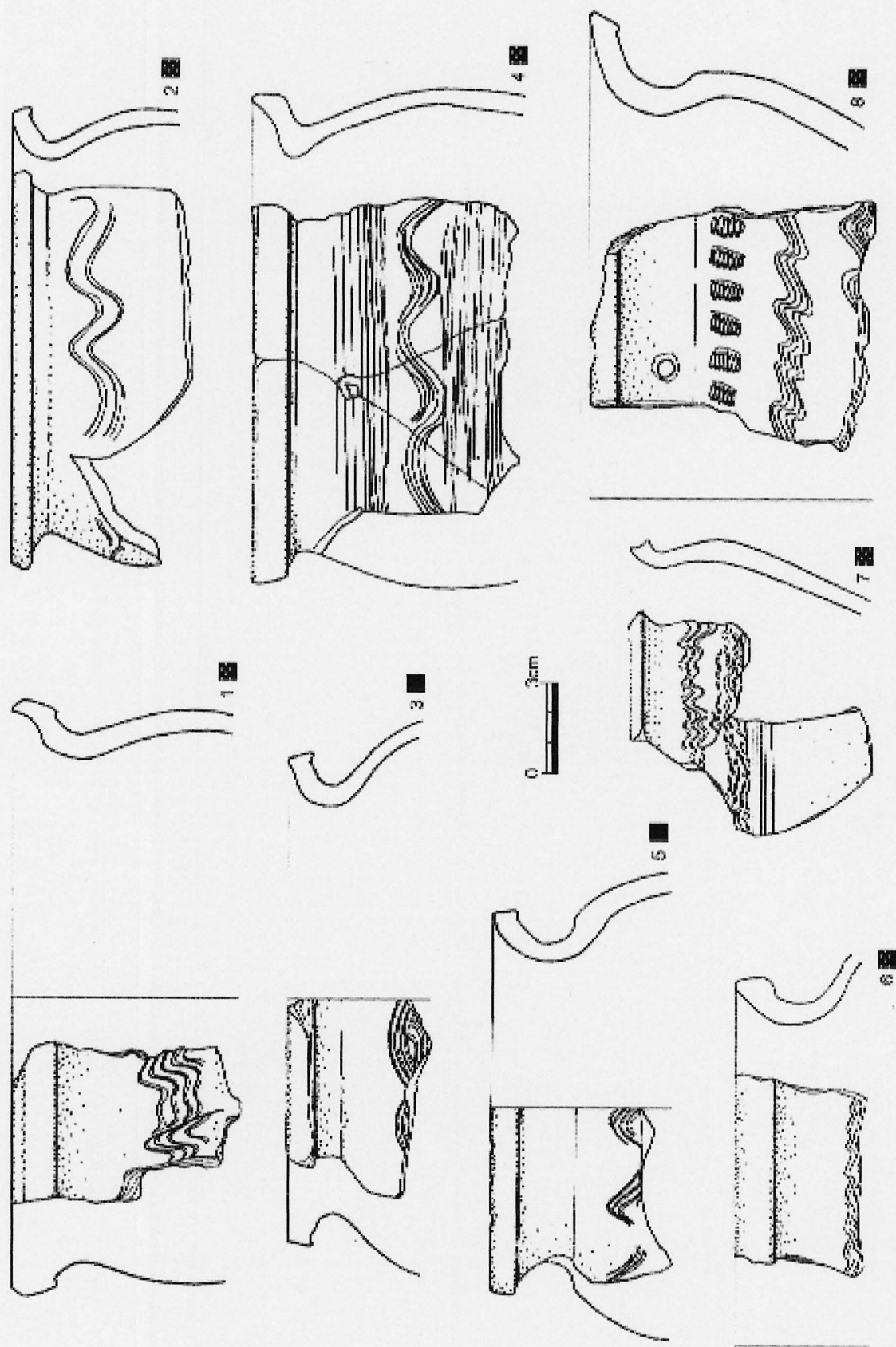
▤ pomazí S a PIII, hmota neurčena

● tuha

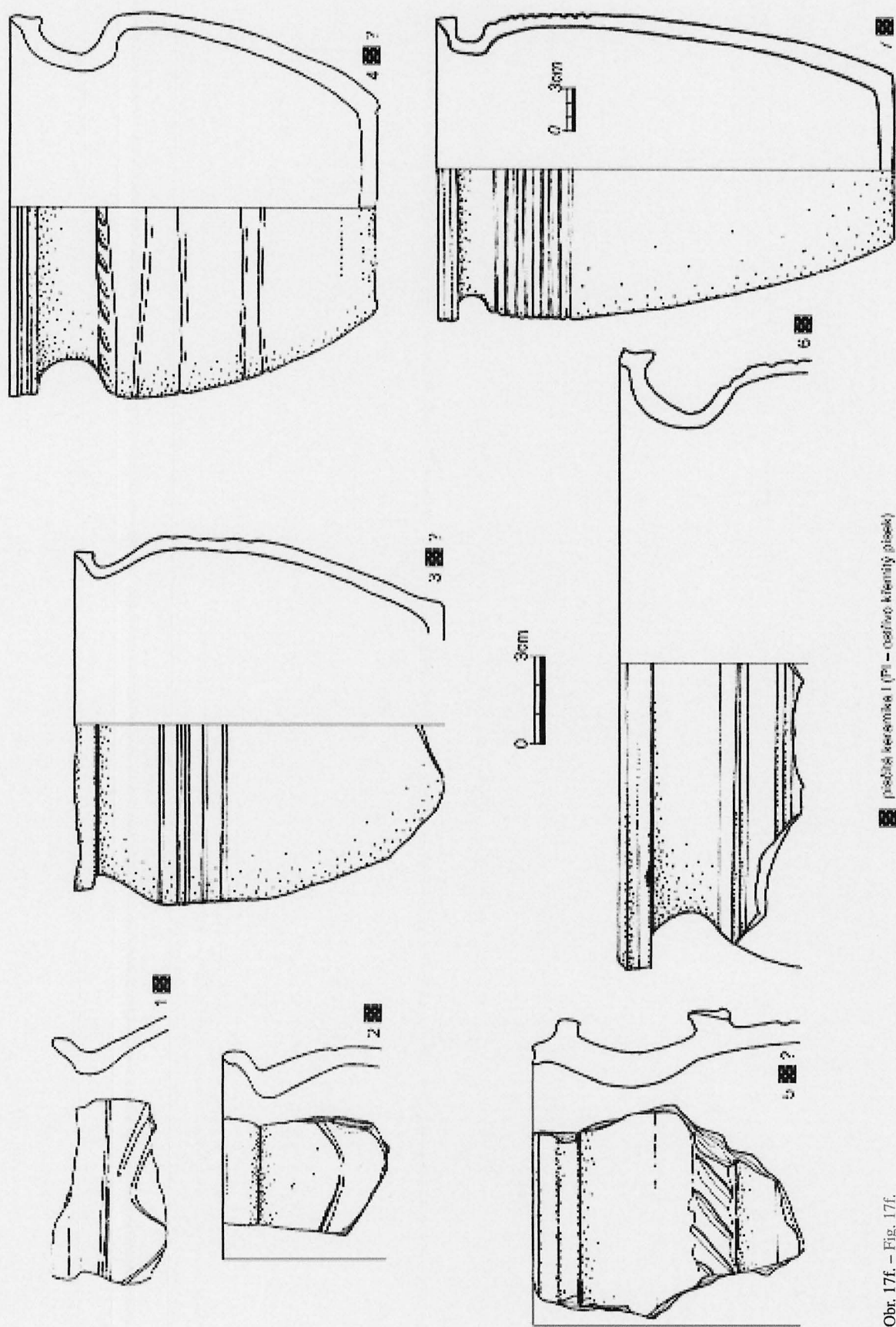

Obr. 17d. – Fig. 17d.

▨ slonová keramika (š – ostrava žilca, žilca – křemen)

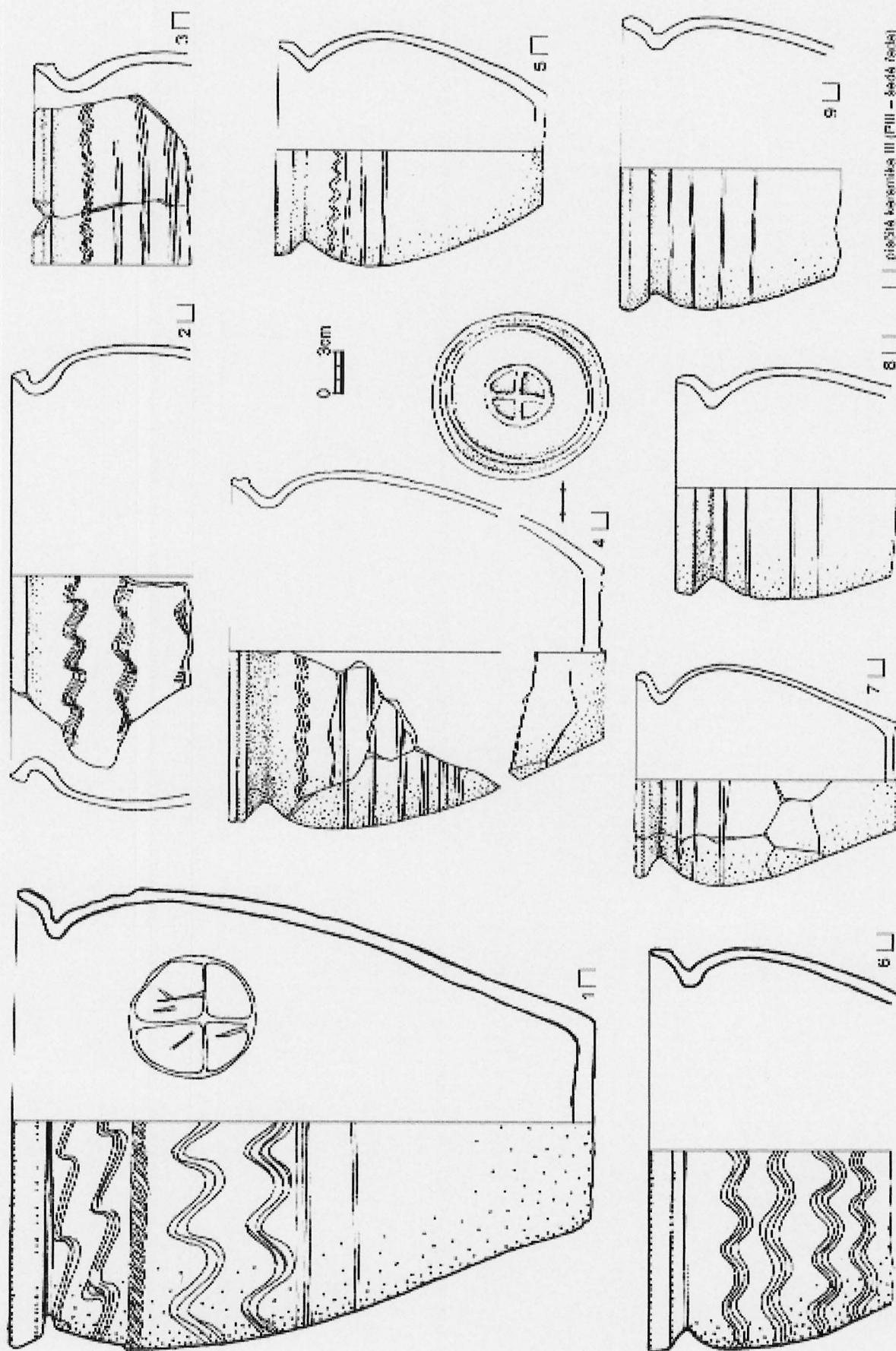

Obr. 17e. - Fig. 17e.

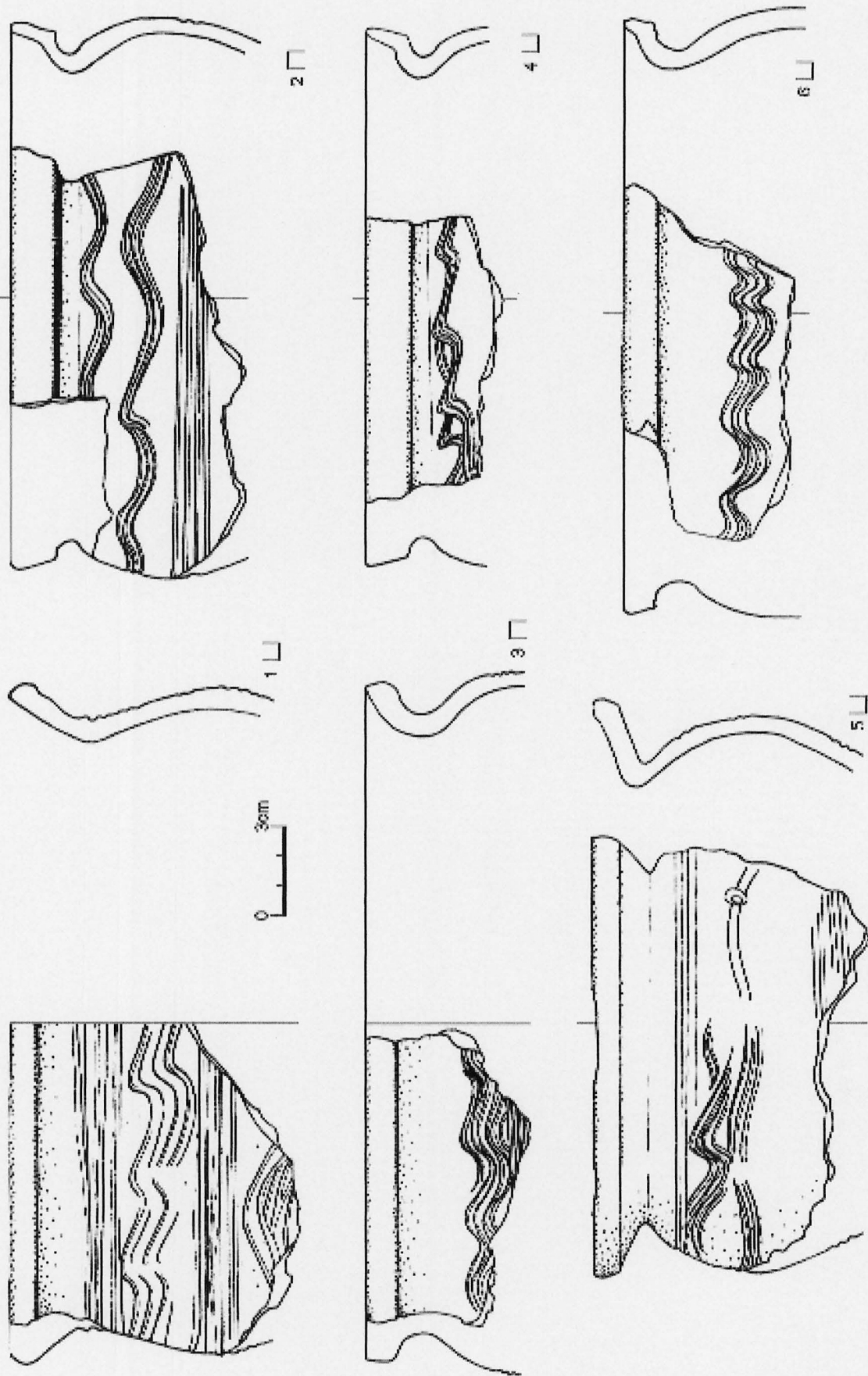
Obr. 17f. – Fig. 17f.

■ písková keramika I (PI) – ostřivá křemíty písek

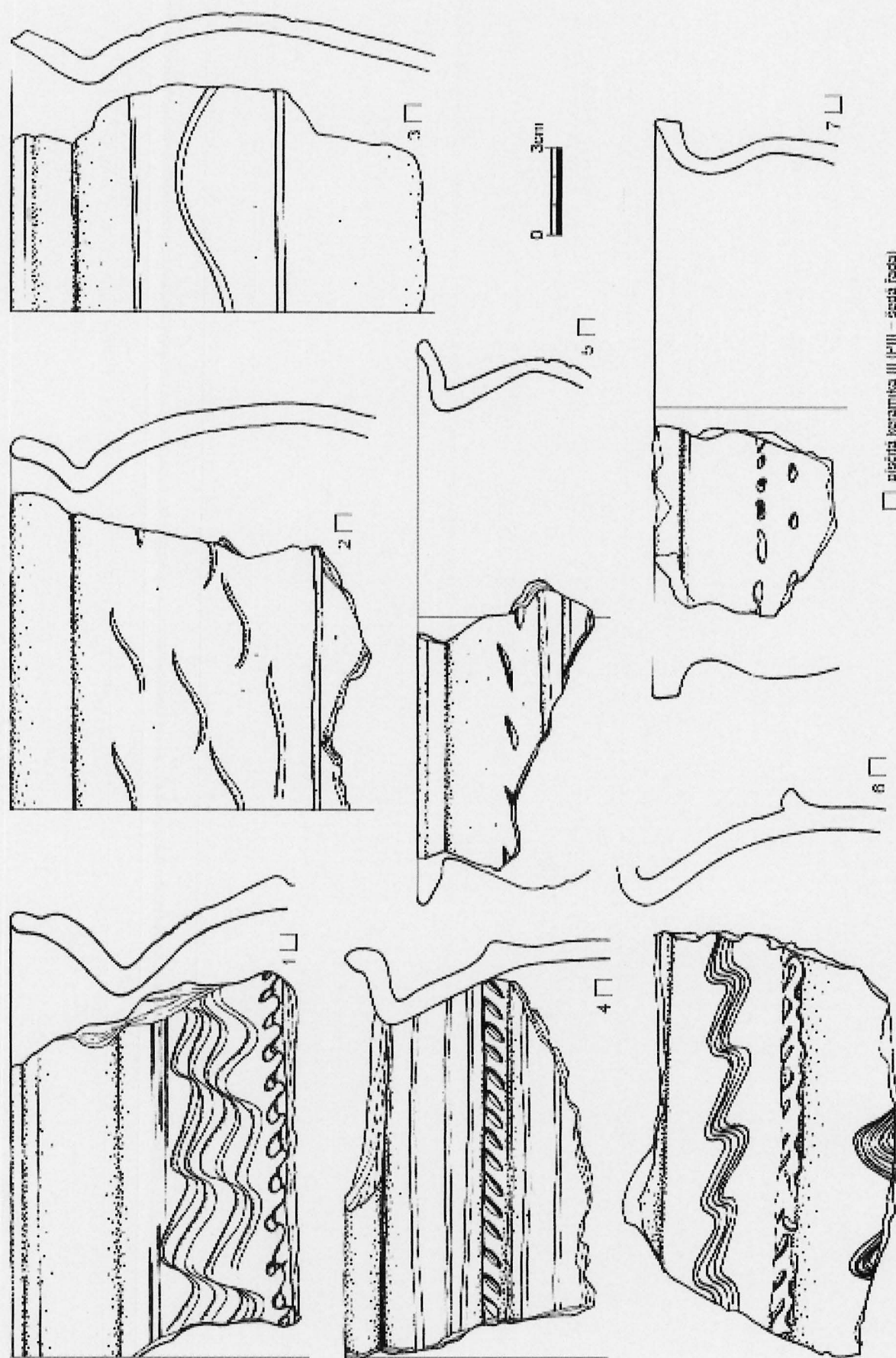
□ píščina keramika III (Pill - šedá farba)

Obr. 17g. - Fig. 17g.

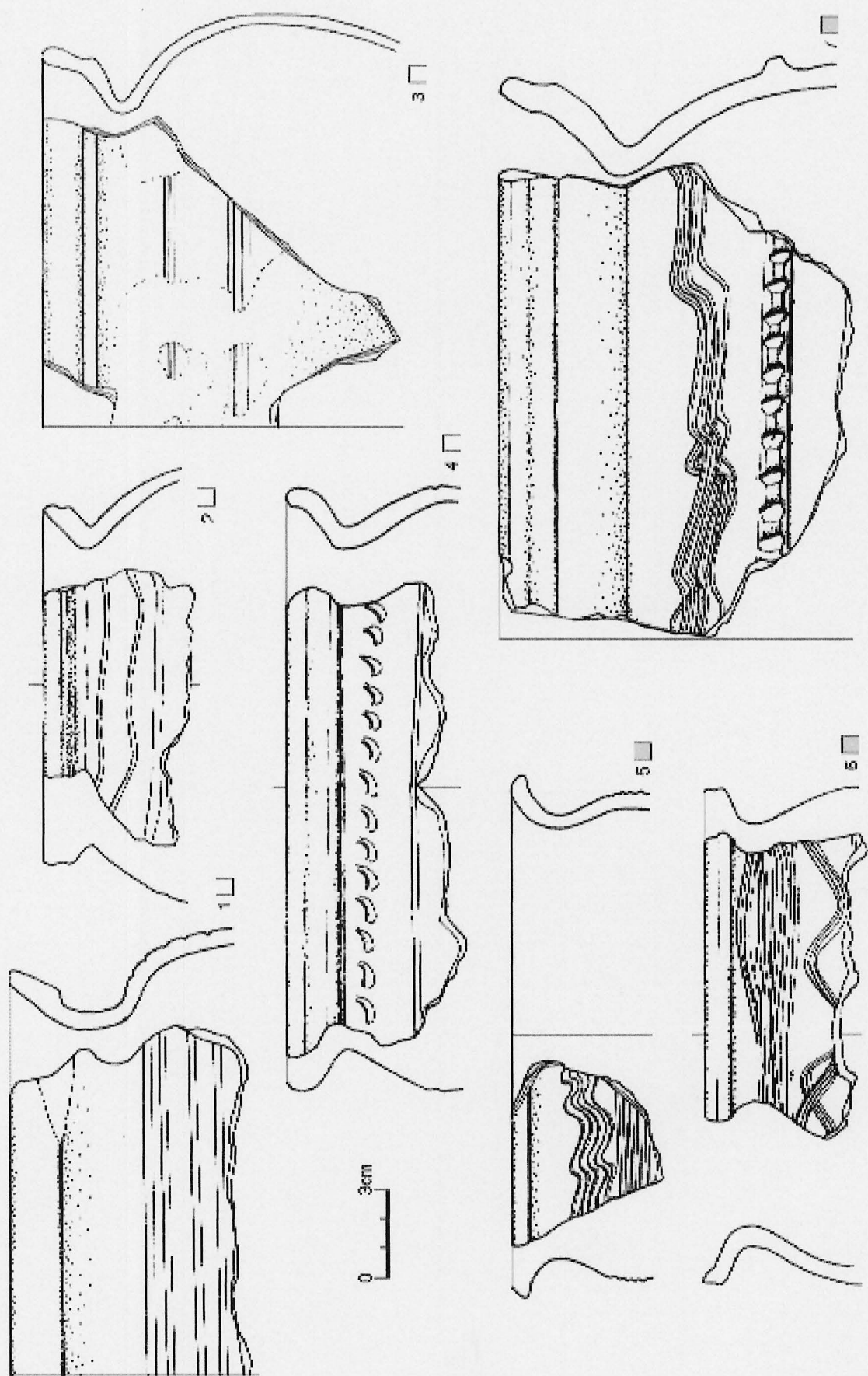

Obr. 17h. – Fig. 17h.

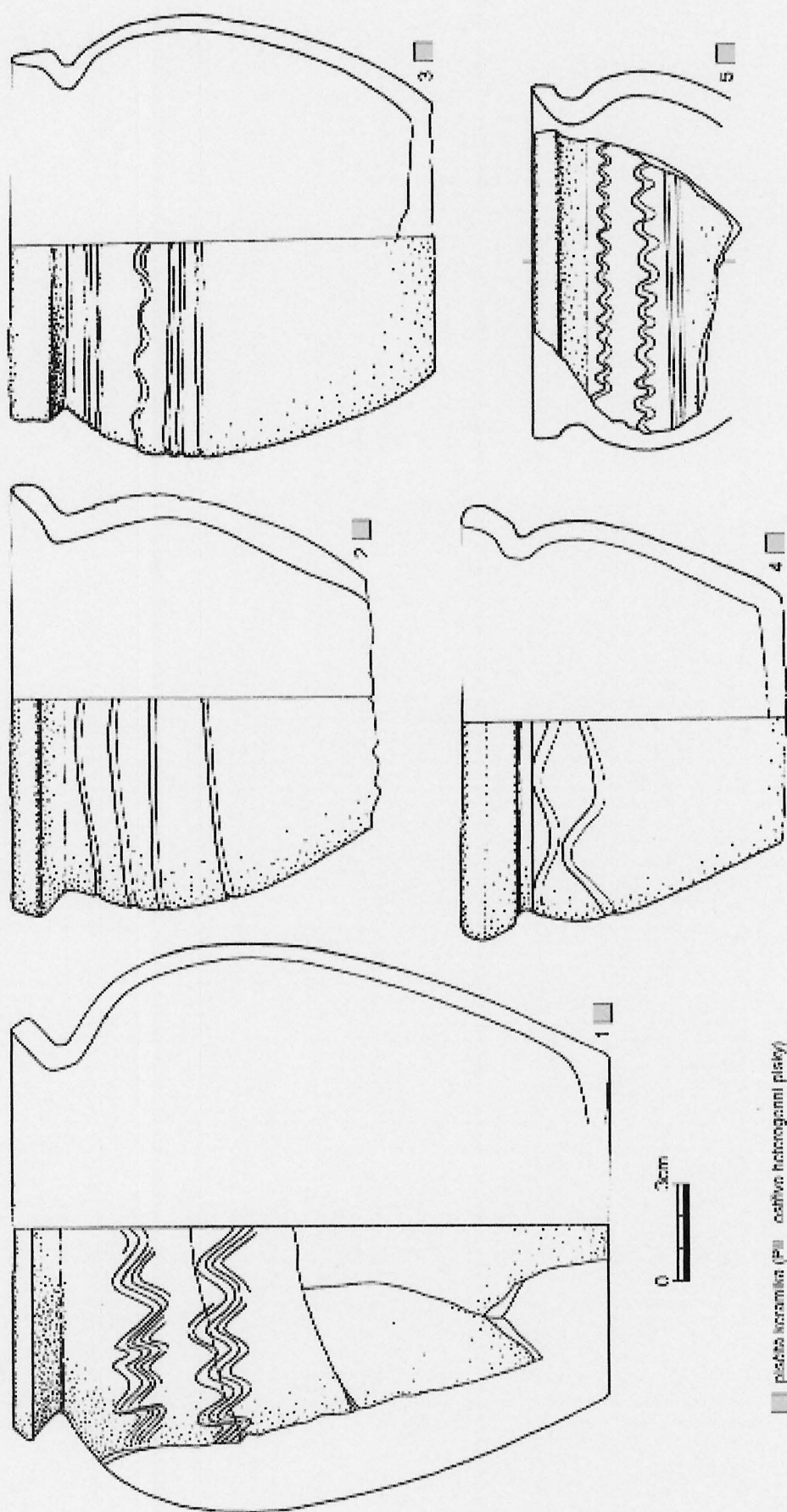
□ pisčita keramika III (P-III) – šestá řada

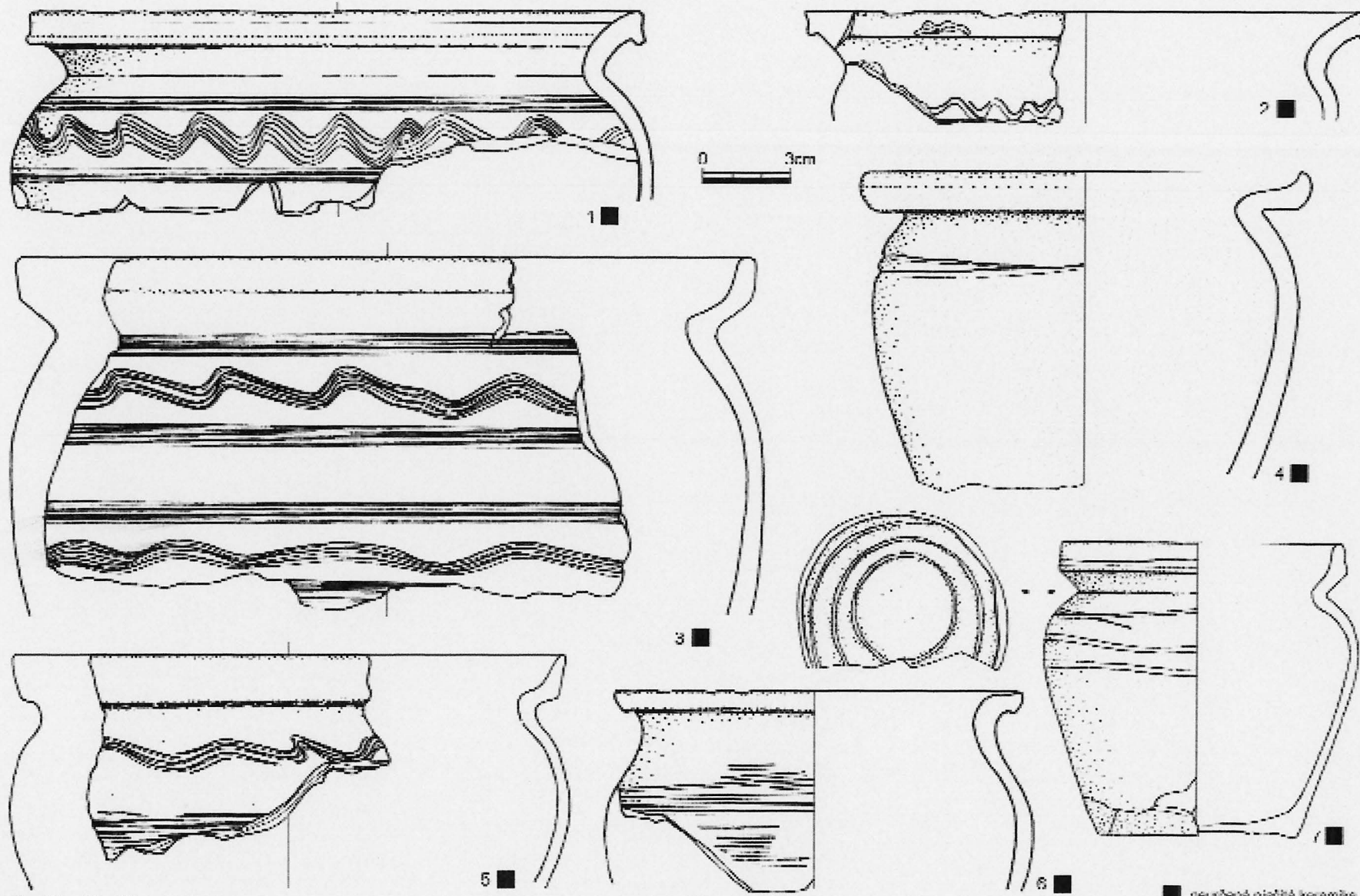
Obr. 17i. - Fig. 17i.

Obr. 17j. - Fig. 17j.

Obr. 17k. – Fig. 17k.

Obr. 17l. – Fig. 17l.

sivních nádob – tzv. velké vzhůru vytažené vesměs konkávní okraje, ukončující konkávní křivku, vycházející z hrdla nádoby.

(5) Nízká profilovaná okruží

Charakteristickým typem s velkou variabilitou profilace a s procentuálně vysokým zastoupením je v boleslavském souboru okraj, který je pracovním označen jako nízké profilované okruží (obr. 40 v této kapitole: např. okraje 23, 24, 25, 27, 29, 31, 32, 39, 42, 47), jež se v některých variantách blíží okrajům vytaženým.

Výzdobné prvky nádob se ve své většině neodlišují od běžně známé produkce středních Čech srovnatelného období (viz průvodní dokumentace a tab. 3 str. 441).

13.2.3. ZVLÁŠTNÍ TVARY NÁDOB

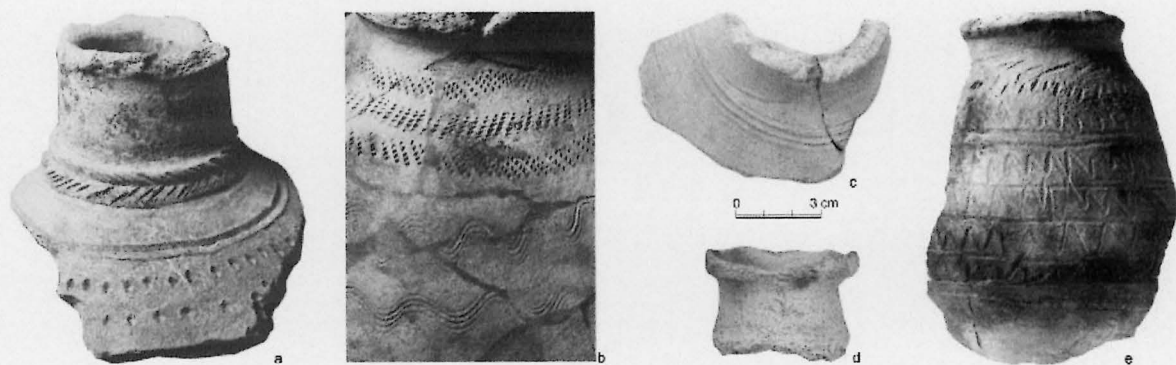
Zvláštní keramické tvary nebyly dosud systematicky evidovány. Během průběžného zpracovávání keramického materiálu byla však dokumentována alespoň jejich část, kterou lze prezentovat jako náhodný výběr méně běžných keramických forem.

Láhev je v raně středověké produkci užívaná v areálu hradu kromě běžných hrncovitých nádob nejčastěji se vyskytujícím tvarem. Její výskyt zaznamenáváme průběžně od nejstarších po nejmladší sídlištní situace. Vyhodnocení prostorového rozmístění zlomků nádob tohoto tvaru nebylo vzhledem k jeho nekompletní evidenci provedeno. Láhve se vyznačují značnou variabilitou v morfologii i výzdobě, užitá keramická hmota naopak nevybočuje z materiálu běžně užívaného k výrobě ostatní keramiky (obr. 18, 19: 1–4).

Misovité nádoby jsou řídko zastoupeným tvarem. Opět se objevují v různých tvarových variantách včetně morfologie pro boleslavské prostředí cizorodé (obr. 19: 5, 20). Výzdoba se od ostatní produkce neodlišuje (obr. 19: 5, 7).

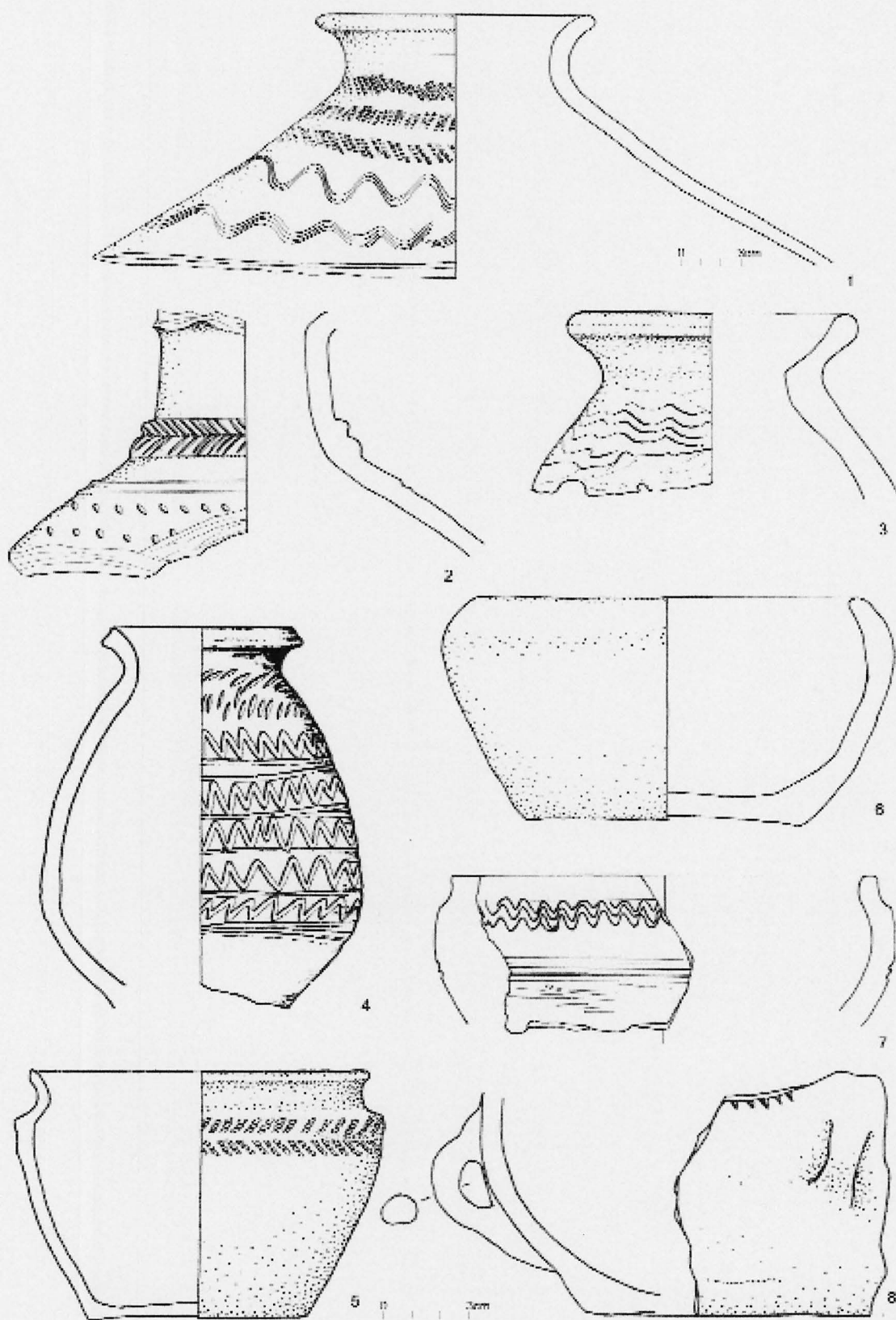
Nádoba s uchem, jejíž torzo bylo vyzdviženo rovněž z objektu na předhradí, je dosud jediným známým raně středověkým reprezentantem tohoto tvaru v areálu Staré Boleslavi. Je vyrobena z tmavší hojně slídnaté keramiky a v horní části zdobena nevýraznými hřebenovými vpichy. Je součástí málo početného souboru, který byl získán vzorkováním stěny profilu výplně rozměrného objektu v západní části předhradí (obr. 19: 8).

Akvamanile ve tvaru ptáka, dochované v podobě symetricky utvářeného trupu poškozeného na obou horních koncích v místě hlavy a ocasu, je zatím bez známých analogií. Nalezeno bylo v zahloubeném jámovitém objektu na předhradí (sonda LX), jehož zásyp lze podle průvodního keramického materiálu datovat do pokročilého raně středověkého období (vznívání keramiky s kalichovitou profilací okraje). Užitá keramická hmota nevybočuje z běžné raně středověké produkce v Čechách, vyšším podílem slídy se však od hrnciny zcela běžné v prostředí Staré Boleslavi odlišuje. Tělo nádoby

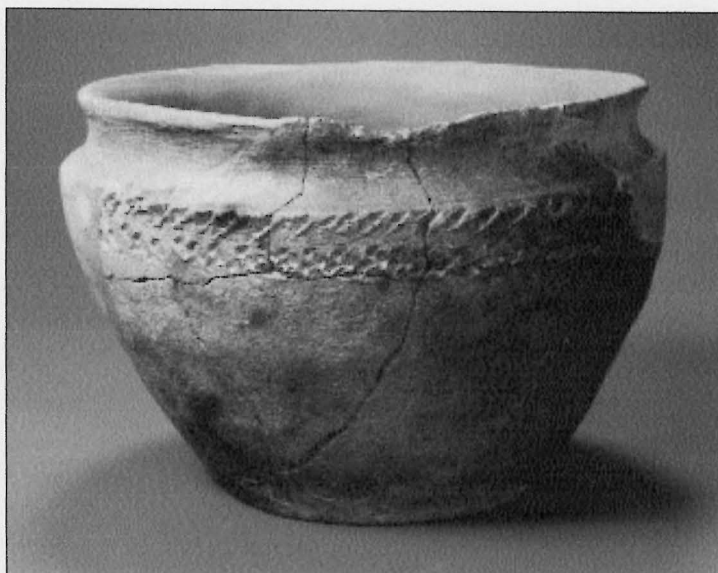
Obr. 18. Stará Boleslav. Láhve: a – př. č. 4212; b – př. č. 287; c – př. č. 4041; d – př. č. 3918, e – př. č. 8244. Foto H. Toušková a L. Svobodová (c, d).

Fig. 18. Stará Boleslav. Bottles: a – acc. no. 4212; b – acc. no. 287; c – acc. no. 4041; d – acc. no. 3918, e – acc. no. 8244. Foto by H. Toušková and L. Svobodová (c, d).

Obr. 19. Stará Boleslav. Zvláštní tvary – láhve, mísy, nádoba s uchem. 1 – př. č. 287; 2 – př. č. 4142; 3 – př. č. 3423; 4 – př. č. 8244; 5 – př. č. P495; 6 – př. č. 3572; 7 – př. č. 201; 8 – př. č. P435.

Fig. 19. Stará Boleslav. Unusual shapes – bottles, dishes, vessel with handle. 1 – acc. no. 287; 2 – acc. no. 4142; 3 – acc. no. 3423; 4 – acc. no. 8244; 5 – acc. no. P495; 6 – acc. no. 3572; 7 – acc. no. 201; 8 – acc. no. P435.

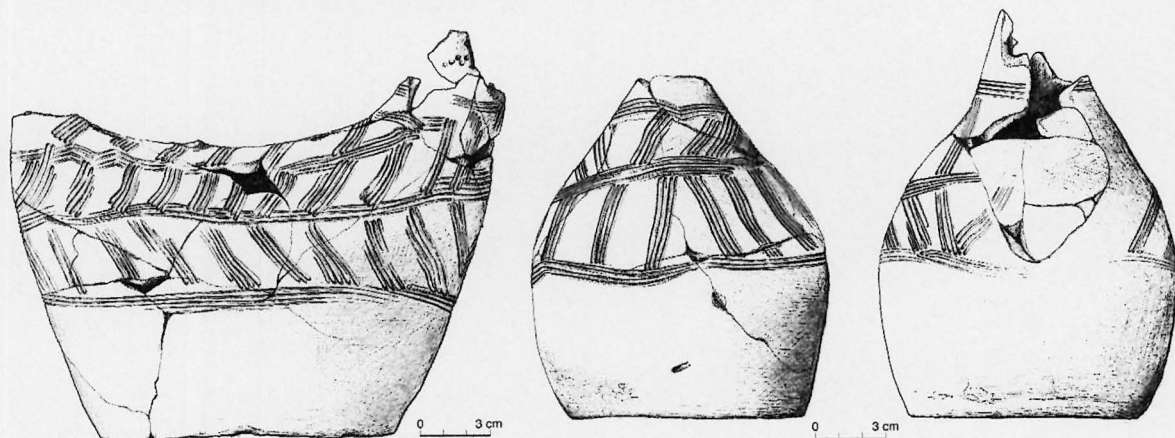
Obr. 20. Stará Boleslav. Hrncovitá mísa př. č. P495 s morfologií známou z oblastí severně Čech. Foto H. Toušková.

Fig. 20. Stará Boleslav. Pot-like dish, acc. no. P495, with morphology known from regions of North Bohemia. Foto by H. Toušková.

Obr. 21. Stará Boleslav. Akvamanile př. č. 4450. Foto H. Toušková.

Fig. 21. Stará Boleslav. Aquamanile, acc. no. 4450. Foto by H. Toušková.

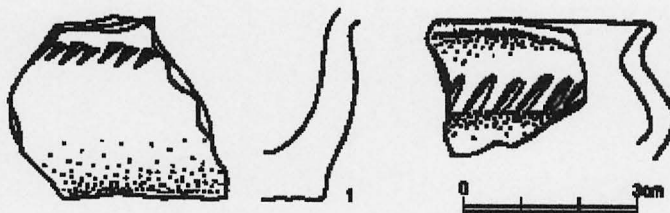
Obr. 22. Stará Boleslav. Akvamanile př. č. 4450. Kresba E. Witzová.

Fig. 22. Stará Boleslav. Aquamanile, acc. no. 4450. Drawn by E. Witzová.

Obr. 23. Stará Boleslav. Pekáč (?) př. č. P297. Foto L. Svobodová.

Fig. 23. Stará Boleslav. Baking dish (?), acc. no. P297. Foto by L. Svobodová.

Obr. 24. Stará Boleslav. Miniatury. 1 – př. č. 3524; 2 – př. č. 3092.

Fig. 24. Stará Boleslav. Miniatures. 1 – acc. no. 3524; 2 – acc. no. 3092.

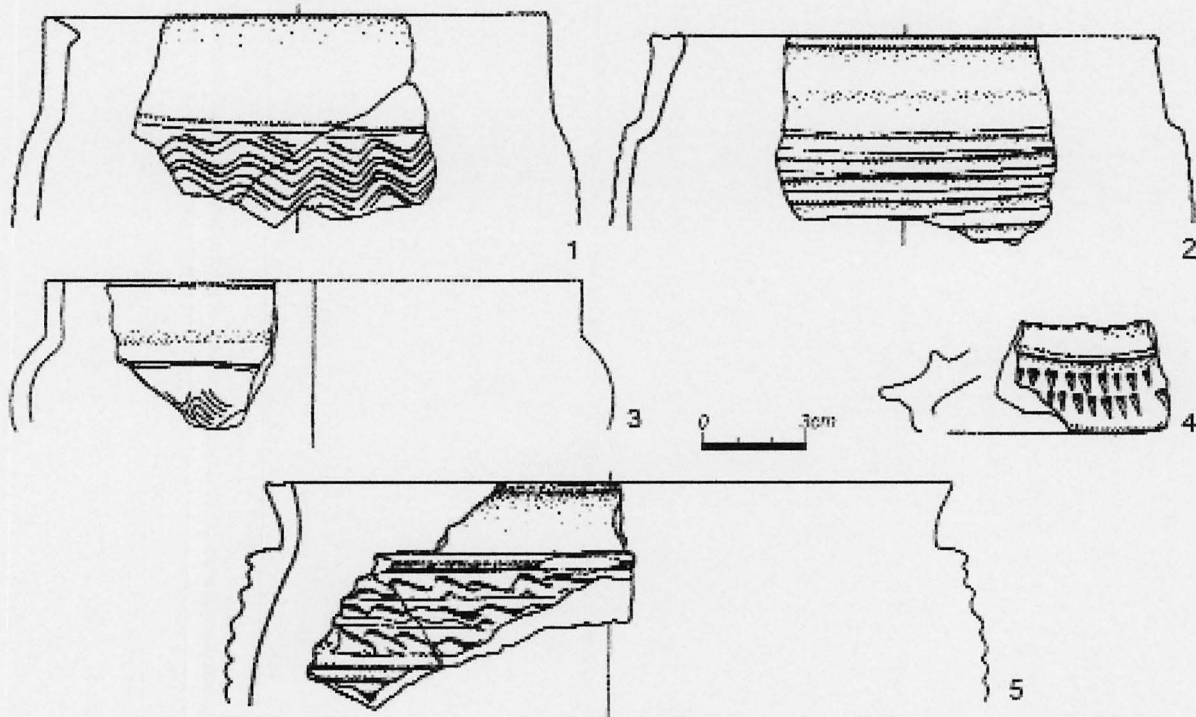
je zdobeno krátkými na koso vstřícně k sobě postavenými pruhy hřebenové výzdoby, tedy výzdobou výrazně archaického charakteru, pro prostředí sledovaného období zcela atypickou. Torzo dochovaného ústí nádoby nese zbytky výzdoby hřebenovými vpichy (obr. 21–22).

Pekáč s uchem by mohl být zastoupen jediným drobným zlomkem, který představuje ploché zdobené ucho (obr. 23).

Miniatury představují např. drobné hrncovité nádoby z písčité hmoty s výzdobou hřebenovými vpichy (obr. 24).

13.2.4. KERAMICKÉ ZLOMKY S CIZORODÝMI PRVKY

V keramickém souboru získaném výzkumem raně středověkých sídlištních situací v areálu Staré Boleslavi bylo zjištěno několik zlomků keramických nádob, jejichž morfologie i výzdoba je pro místní i širěji pojatou středočeskou produkci naprosto cizorodá (obr. 25). Pro některé zlomky lze nalézt

Obr. 25. Stará Boleslav. Okraje nádob s cizorodými morfologickými a výzdobnými prvky. 1 – př. č. 5258; 2 – př. č. 3774; 3 – př. č. 2793; 4 – př. č. 3125; 5 – př. č. P125.

Fig. 25. Stará Boleslav. Vessel rims with foreign morphological and decorative elements. 1 – acc. no. 5258; 2 – acc. no. 3774; 3 – acc. no. 2793; 4 – acc. no. 3125; 5 – acc. no. P125.

přímé morfologické i výzdobné analogie na různých místech severně našeho území, hypoteticky byly zatím spojovány s kontakty Čech a Polska. Dva z takových zlomků byly na základě výsledků petrografického rozboru (Dvorská 2001) označeny za import z prostředí severně od našeho území, u dvou dalších zlomků s morfologií blízkou polské produkci nelze, díky užití keramické hmotě srovnatelné s boleslavskou písčitou keramikou I, vyloučit původ v místě nálezů. V každém případě tyto nálezy jsou jednoznačným dokladem kontaktů Staré Boleslavi s raně středověkým prostředím severně od Čech (Boháčová 2003d). U ostatních keramických zlomků, které se svými charakteristikami vymykají produkci běžné pro střední Čechy raného středověku, nebyla případná provenience mimo tento region zatím prokázána. Studium tohoto tématu musí ale předcházet evidence tvarové variability nádob z raně středověkých kontextů Staré Boleslavi, která nebyla dosud provedena systematicky.

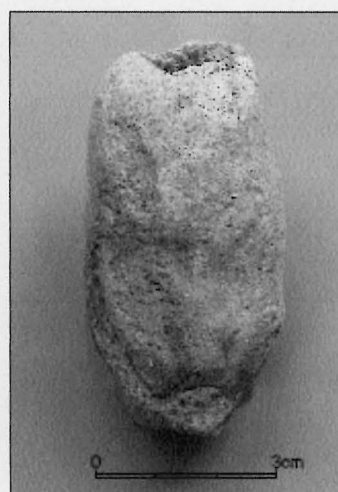
13.2.5. STAVEBNÍ A UŽITKOVÁ KERAMIKA

Stavební keramiku raně středověkého období představují především dlaždice a také střešní krytina, jimž je věnována pozornost na jiném místě této publikace (Boháčová 2003b, obr. 1, 2, 4). Nálezy dlaždic byly již detailně zpřístupněny katalogovou formou (Boháčová – Špaček 1999).

Dalšími předměty vyráběnými z pálené hlíny jsou *přesleny* (Boháčová 2003c; Flek 2003), *kotoučky* neznámé funkce, k nimž nacházíme početné rozměrové a tvarové analogie v předmětech, k jejichž výrobě byl jako surovina užíván kámen (srov. Zavřel 2003b, obr. 2), a *dyzny*.

Plochých keramických *kotoučků* byla v nálezovém souboru dosud evidována necelá desítka. Jejich průměr se pohybuje kolem 5 cm, nepřesahuje 10 cm, výška je cca 1–2 cm. Jejich funkce není zřejmá, nenesou žádné výrazné stopy po užívání, jejich hrany nejsou ořelé. Sloužit mohly jako hrací kameny, méně pravděpodobně byly využitelné jako rybářská závaží.

Dyzny (obr. 26) jsou zastoupeny především jedním celým exemplářem. Téměř tvaru mohou náležet i dva další zcela drobné zlomky okrajů artefaktu s vyúštěním o průměru 2–3 cm, z nichž jeden (př. č. 2800) pochází ze zánikového horizontu hradištního příkopu. Jeho struktura nasvědčuje tomu, že prošel ohněm. Za jednoznačné doklady konkrétní výrobní činnosti však tyto ojedinělé předměty nemohou být považovány.

Obr. 26. Stará Boleslav. Dyzna – př. č. P297. Foto L. Svobodová.

Fig. 26. Stará Boleslav. Tuyere – acc. no. P297. Foto by L. Svobodová.

13.3. PROMĚNY KERAMIKY V ČASE

13.3.1. VÝBĚR STUDOVANÉHO MATERIÁLU

Poznání keramické sekvence lokality je závislé na intenzitě a charakteru postdepozitních procesů a na možnosti opakovaného pozorování určitého jevu. Specifika každého místa, způsob jeho geneze a intenzita a způsob jeho využívání zanechávají konkrétní a vždy jedinečné stopy v podobě stratigrafii s nekonečnou variabilitou a v podobě stejně různorodého inventáře vrstev a objektů, které tyto stratigrafie vytvářejí. Nejcennějšími pro studium vývoje lokality, její keramické sekvence a tedy i chronologie jsou z hlediska výpovědní hodnoty kulturních souvrství a jejich keramického inventáře především ta místa, kde je horizont sledovaného období reprezentován dlouhodobě se vyvíjející a výrazně členitou stratografií a současně jde o horizont jednoznačně shora uzavřený způsobem, který vylučuje možnost kontaminaci keramického inventáře mladší intruzí. Hodnota takových výseků stratigrafie pro poznání proměn keramiky v čase stoupá úměrně s početností keramických zlomků a klesá se zvyšujícím se počtem zásahů prostupujících větší část stratigrafie. Kvalitní stratigrafie a keramiku z nich pocházející lze pak považovat za východisko ke studiu vývoje lokality a její chronologie jako celku.

Za jedno z klíčových míst, o něž lze opřít poznání geneze areálu i jeho relativní i absolutní chronologie, lze považovat výsek stratigrafie v sondě 2/1997 (obr. 27a–d; popis kontextů viz appendix; u obr. z technických důvodů někdy užito u čísla kontextu jen poslední trojčíslí). Součástí starší části raně středověkého horizontu je zde několik objektů porušujících nejstarší sídlištní vrstvy a zahloubených do přirozeného podloží. Jsou definitivně uzavřeny nejen běžnou uloženinou sídlištního charakteru, ale posléze překryty kamenitou úpravou povrchu, která je zárukou minimální možné kontaminace starších situací mladší intruzí. Obdobná je situace v sondě V/1995, kde je kamenným dlážděním převrstven zánikový horizont příkopu hradištního opevnění (*Boháčová 2003a*, terénní situace obr. 18–20, keramický inventář obr. 30, 31, 34–36). Teprve v jeho nadloží je zaznamenán nástup nových keramických typů, provázecích nejmladší části horizontu raného středověku. Cenné jsou i vertikálně téměř nenarušené situace v prostoru Svatováclavského nám. a přilehlé části ul. M. Švabinského (výzkum 1989, 1995, srov. *Boháčová 1997*).

Studiem cíleně vybraného vzorku keramiky z kvalitních stratografií a jeho komparací s dalšími soubory z dílčích stratografií je možné dospět k ucelené představě o keramické sekvenci v prostředí Boleslavi raného středověku. V průběhu dalšího studia budou dosavadní poznatky postupně doplňovány o výpověď dalších dílčích keramických souborů, které svým složením a pozicí ve stratigrafii umožní nastíněnou představu dále propracovávat a ověřovat.

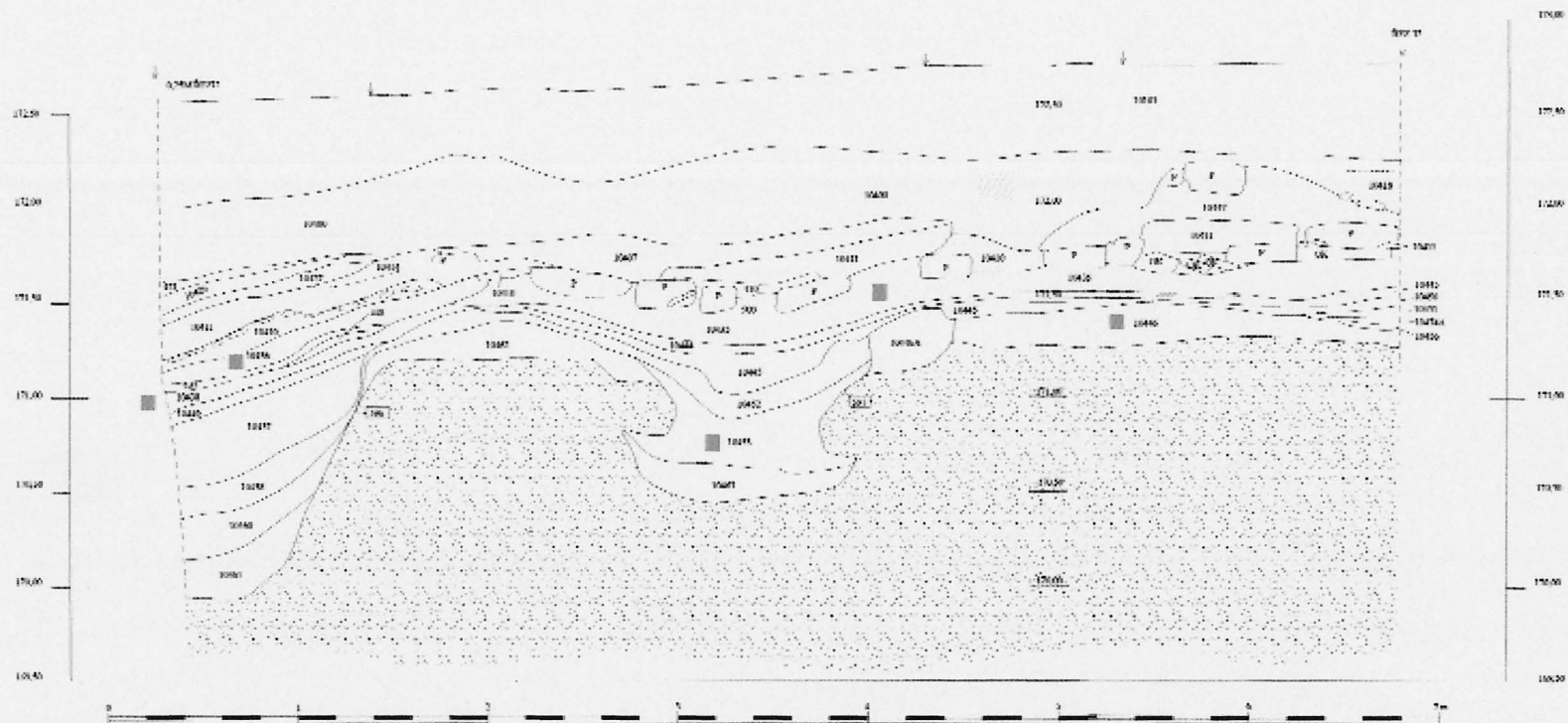
13.3.2. NEJSTARŠÍ STRATIFIKOVANÉ KERAMICKÉ SOUBORY A NEJSTARŠÍ KERAMICKÝ HORIZONT

Nejstarší části zkoumaných stratografií spočívají na přirozeném písčitém podloží, v některých případech na vrstvě označované jako přemístěný půdní pokryv. Tato vrstva je interpretována jako přirozený sediment, přenesený povodní. Ojedinelé málo charakteristické zlomky keramiky se nalézají i v této vrstvě. Nevybočují ale z rámce souborů z nejstarší části nadloží a lze je považovat nejspíše za intruzi. Nepřinesly ani jeden doklad o významně starším, např. i prehistorickém osídlení polohy, ani nenesou stopy unášení vodou.

V žádném z míst, která byla sledována detailněji z hlediska možného poznání nejstaršího osídlení (vytýpovány byly ty polohy, kde lze vzhledem k charakteru souvrství předpokládat minimální porušení vrstev *in situ* v nejstarší části kulturního nadloží mladšími zásahy – sonda J, XXVI, 2/97, LXX), se nepodařilo nalézt statisticky významnější soubor keramických zlomků (v počtu alespoň několika desítek), který by vedle keramiky s charakteristikami archaičtější raně středověké středohradištní produkce (obr. 28, 30) neobsahoval i zlomky nesoucí mladší technologické či výzdobné prvky. Koexistenci keramiky více časových horizontů ve zjištěném množství lze jen obtížně předpokládat, proto lze tuto skutečnost interpretovat tak, že se zatím nepodařilo identifikovat vrstvu či souvrství, které by nebyly kontaminovány mladší sídelní aktivitou. Vzhledem ke značnému stupni archeologického poznání lokality lze předpokládat, že na zkoumaných místech není nejstarší sídlištní horizont dochován. Nadějnější v této souvislosti jsou dosud nedotčené plochy vnitřního hradu, kterých se v průběhu minulých století téměř nedotkla sídelní aktivita (např. dnešní děkanská zahrada, ppč. 1668). Naopak soubory s keramikou s výraznými znaky středohradištní produkce se v hojném počtu nacházejí v mladších částech terénní sekvence nebo ve výplních stratigraficky mladších objektů (např. obr. 29, obr. 30b: 1–17).

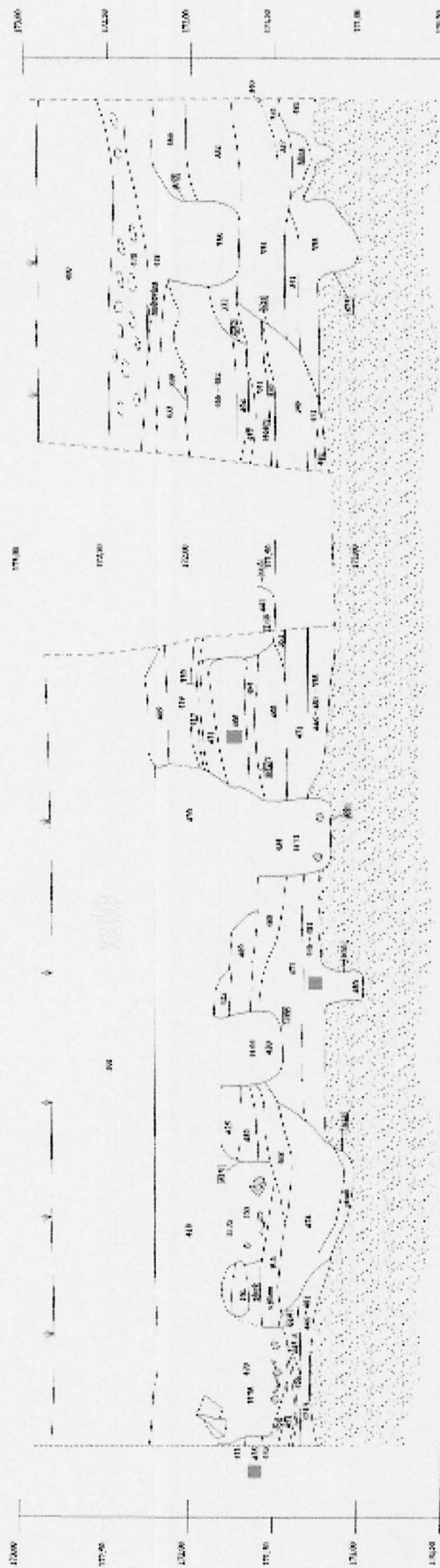
Protože v nejstarších dokumentovaných kontextech v celém areálu není zastoupena keramika jednotného charakteru, nelze keramický horizont spjatý s nejstarším osídlením areálu, který byl označen jako SB–A a který není zřejmě v neporušené podobě dochován, ani charakterizovat ani přesněji vymezit jeho časové zařazení v rámci středohradištního období.

Mimořádné postavení mezi soubory raně středověké keramiky získanými záchranným výzkumem tak má především početně omezený soubor zlomků pocházejících z výplně příkopu mezi akropolí a předhradím (*Boháčová 2003a*, obr. 30a–c) a také rozsáhlejší soubor z výplně deprese, která v jeho místě dočasně přetrvávala (tamtéž, obr. 31a–e). Mimořádnost tohoto postavení spočívá v tom, že ačkoliv se zde v celé mocnosti zmíněného souvrství ve velké míře setkala keramika středohradištního

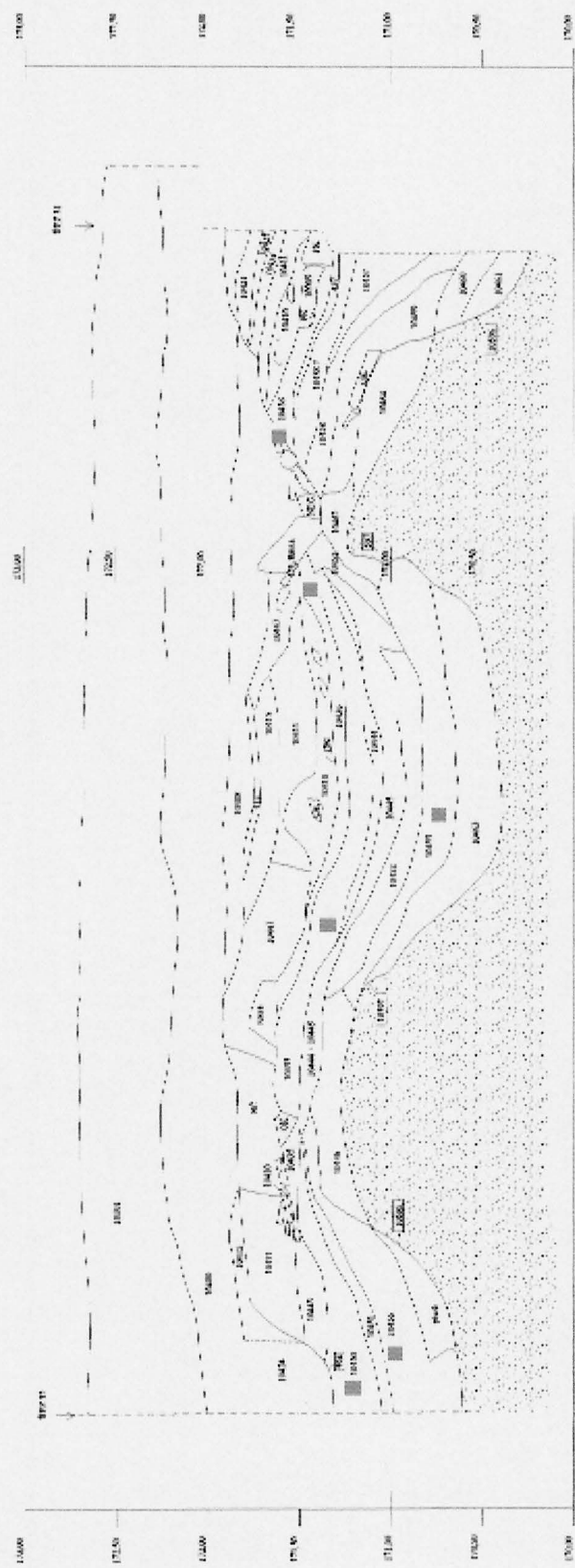

Obr. 27a. Stará Boleslav. Sonda 2/1997. Výsek z členité sídlištní raně středověké stratigrafie s uzavřenými sídlištními horizonty: a – řez 23; b – řez 25–27; c – řez 24; d – řez. 26. Čtvercem označeny vrstvy s prezentovaným keramickým inventářem (obr. 28, 35–37).

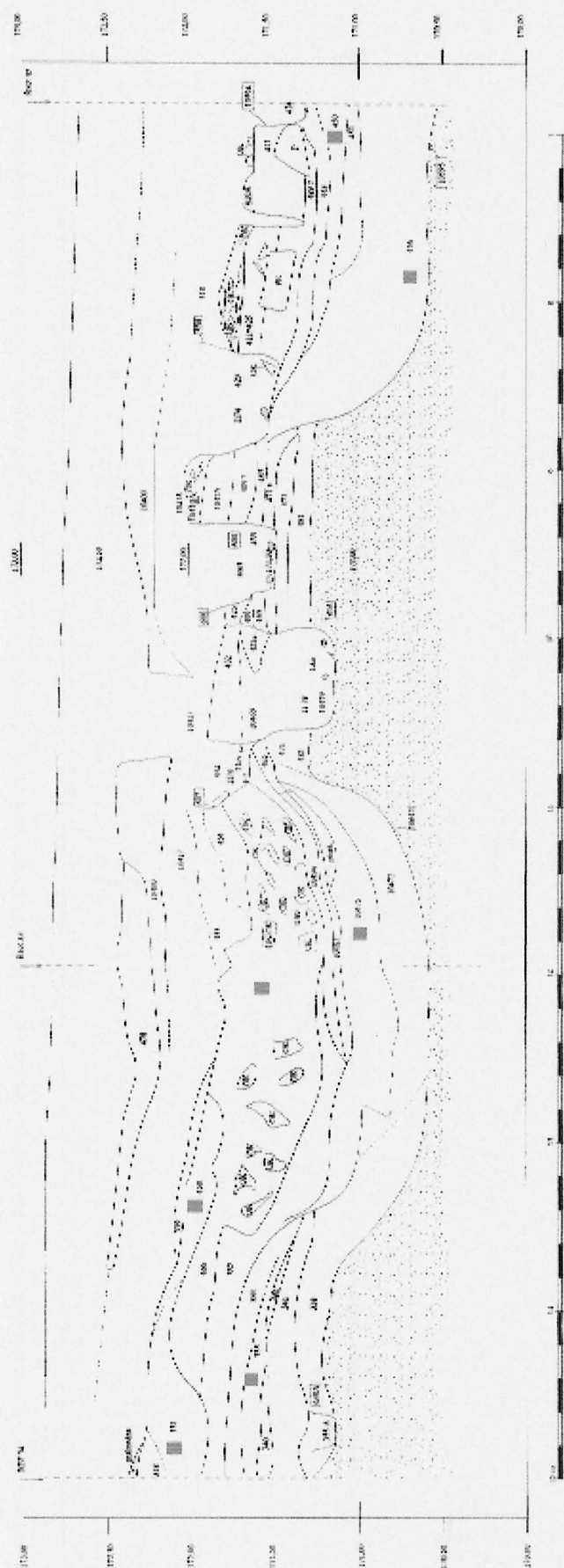
Fig. 27a. Stará Boleslav. Trench 2/1997. Detail of the complex Early Medieval settlement stratigraphy with sealed settlement horizons: a – section 23; b – section 25–27; c – section 24; d – section 26. Squares show layers yielding ceramic inventory (Fig. 28, 35–37).

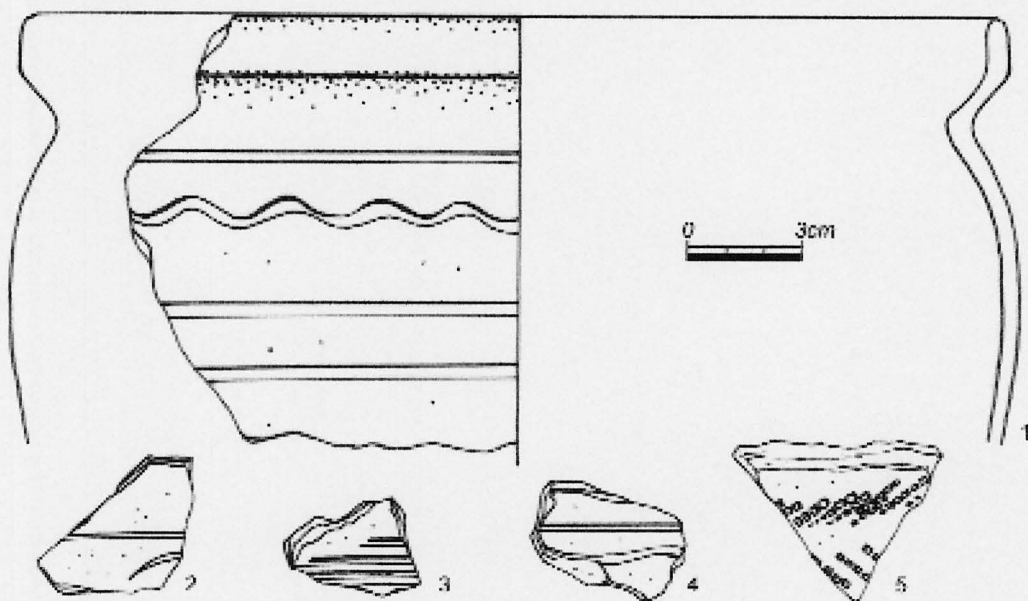
Obr. 27b. – Fig. 27b.

Obr. 27c. – Fig. 27c.

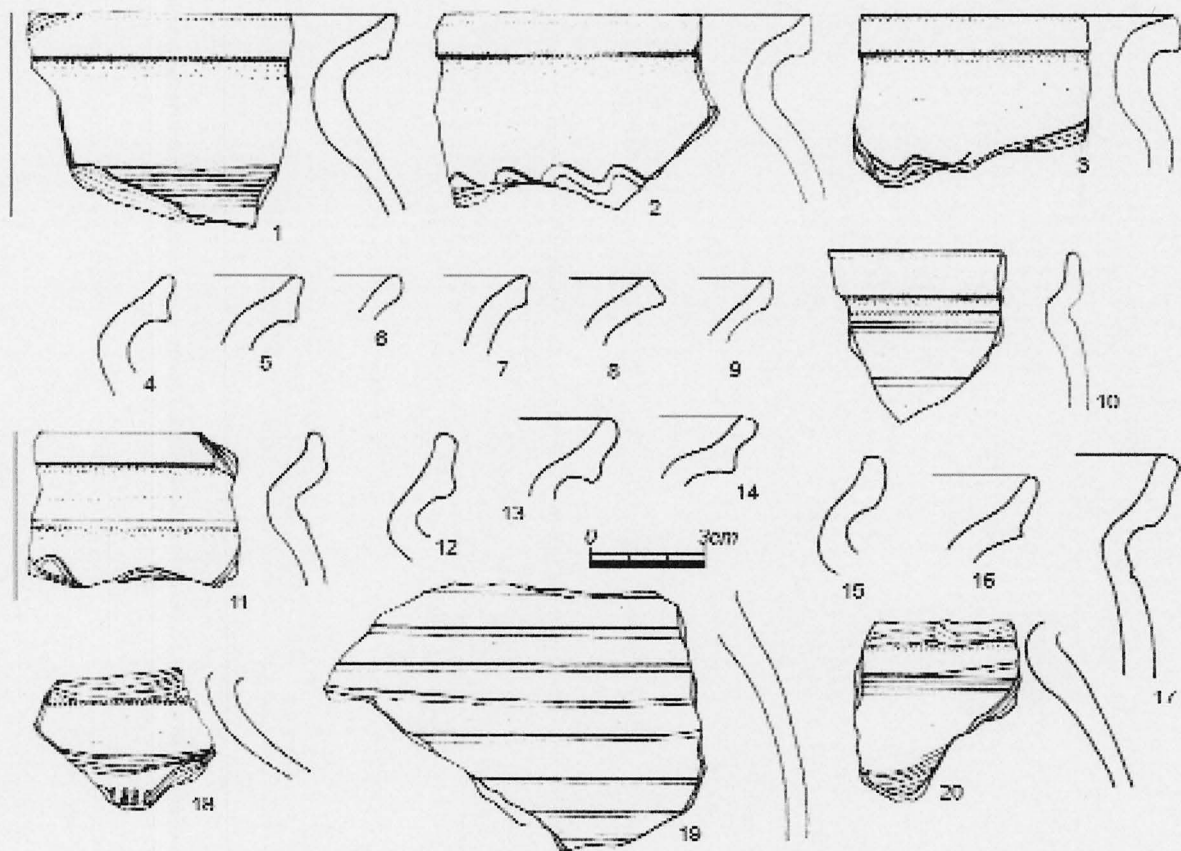

Obr. 27d. – Fig. 27d.

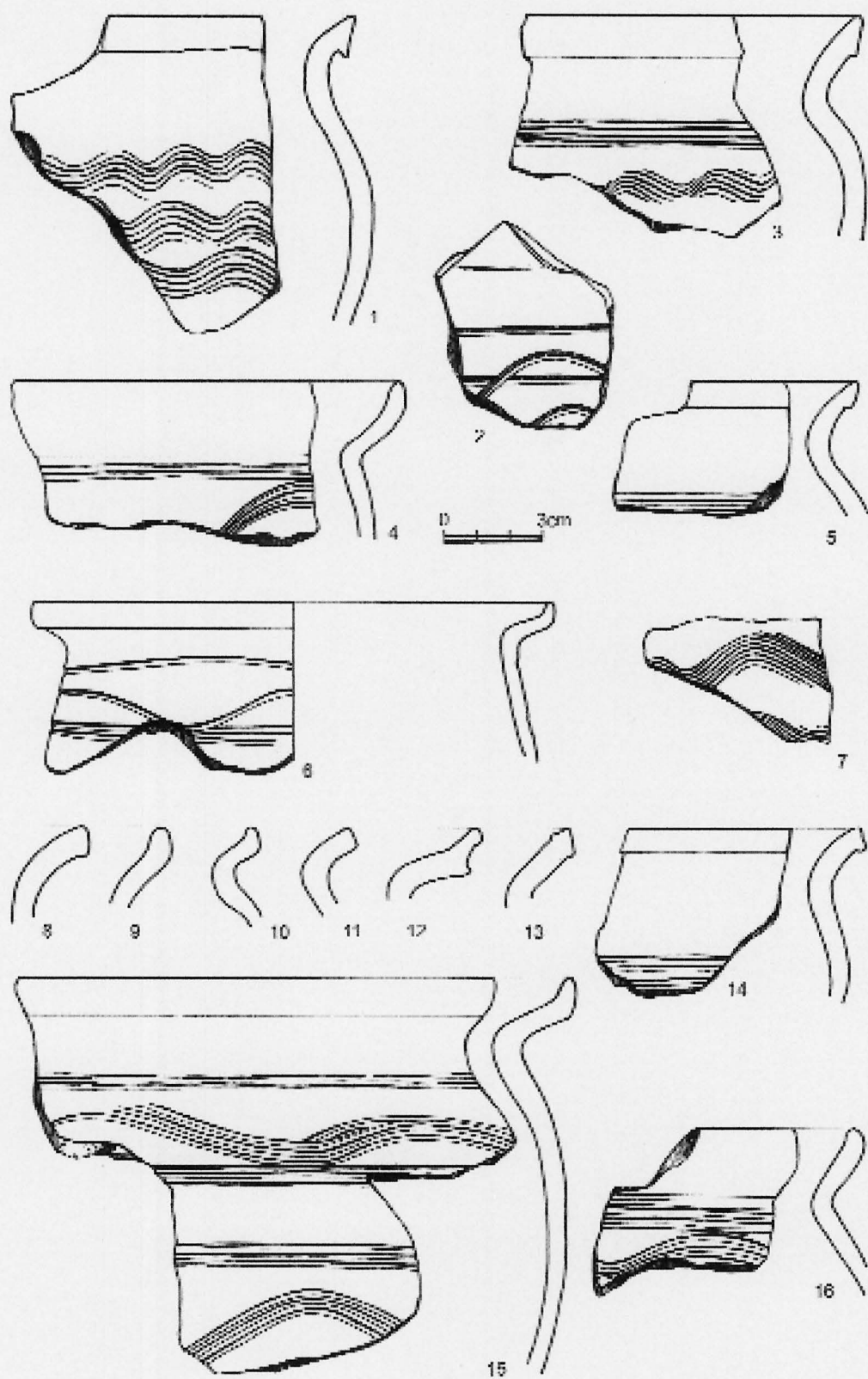
Obr. 28. Stará Boleslav. Sonda 2/1997. Kontext 10446 (vrstva nasedající na písčité podloží – viz obr. 27a, b, d). Torzo nádoby a typy výzdoby.

Fig. 28. Stará Boleslav. Trench 2/1997. Context 10446 (layer resting on a sandy substrate – see Fig. 27a, b, d). Vessel torso and decorative types.

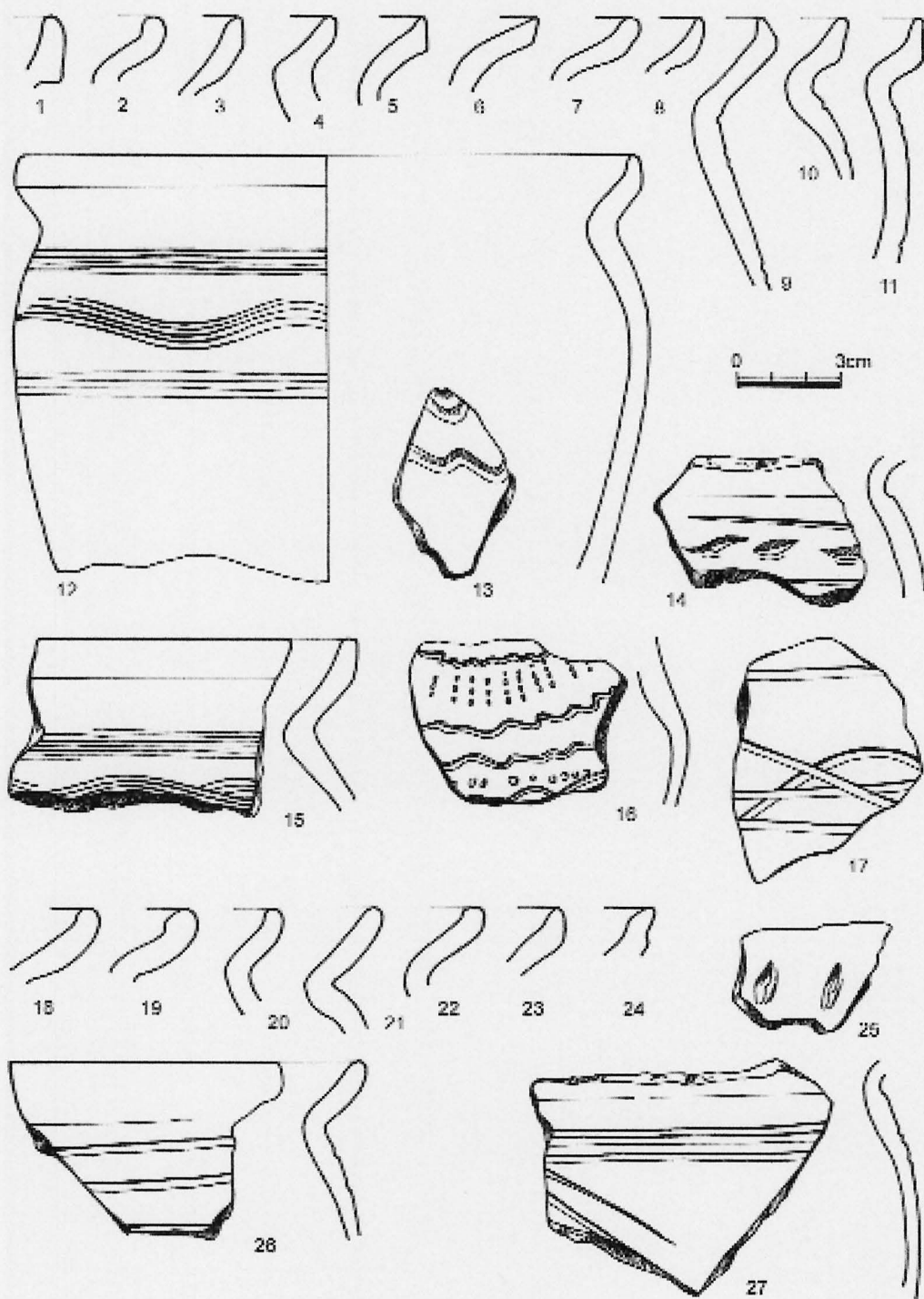
Obr. 29. Stará Boleslav. Sonda LXX. Výplň objektu 21726 ve starší části sekvence (kontext 21433, řez 32). Okraje nádob a typy výzdoby. Snímek sekvence: obr. 31.

Fig. 29. Stará Boleslav. Trench LXX. Fill of feature 21726 in the earlier part of the sequence (context 21433, section 32). Vessel rims and decorative types. Sequence picture: Fig. 31.

Obr. 30a. Stará Boleslav. Sonda XXVI. Keramika z nejstarší části sídlištního horizontu. Okraje nádob a typy výzdoby. Nejstarší část sekvence, kontexty 9137, 9138 a 9125.

Fig. 30a. Stará Boleslav. Trench XXVI. Ceramics from the earliest part of the settlement horizon. Vessel rims and decorative types. The earliest part of the sequence, contexts 9137, 9138 & 9125.

Obr. 30b. Stará Boleslav. Sonda XXVI. Keramika z nejstarší části sídlištního horizontu. Okraje nádob a typy výzdoby. Keramika z kontextů v bezprostředním nadloží kontextů 9137, 9138, 9125 (18–27: 9111, 1–17: 9128, zčásti i v druhotné poloze ve výplni mladšího objektu).

Fig. 30b. Stará Boleslav. Trench XXVI. Ceramics from the earliest part of the settlement horizon. Vessel rims and decorative types. Ceramics from contexts immediately adjacent to the overburden of contexts 9137, 9138, 9125 (18–27: 9111, 1–17: 9128, in part in secondary positions in the fill of later features).

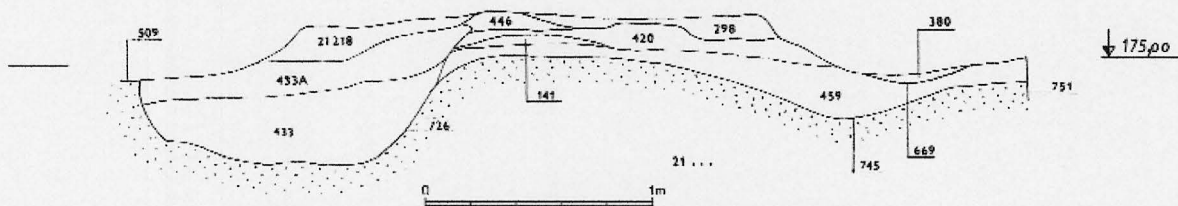
horizontu s keramikou mladohradištní, jsou oba soubory definitivně a navíc jednorázově uzavřeny. Starší písečným závalem, mladší posléze kamenným dlážděním v zatím blíže neurčeném okamžiku vyspělé fáze mladohradištního období. Ten spadá do časového úseku, ve kterém byla dominujícím typem nádob keramika s kalichovitou profilací okraje klasických variant. Protože k proměně keramické produkce nedošlo bezprostředně po uzavření tohoto souvrství, ale teprve s určitým odstupem, je možné na základě tohoto rozsáhlého souboru nezatiženého mladšími intruzemi přesněji postihnout variabilitu keramické produkce této vrcholné (*klasické*) fáze mladohradištního období. Prozatím zůstává otevřenou otázkou, zda se v průběhu dalšího studia lokality podaří provázat jistě ne bezvýznamné události, jakými bylo ukončení obranné funkce příkopu a posléze zmíněná markantní úprava povrchu v jeho místech, s děním v širším prostoru lokality a především s daty absolutní chronologie. Toto téma je v obecnější rovině a v kontextu celkového vývoje lokality jednou z priorit jejího výzkumu. Méně početný soubor z výplně příkopu může reprezentovat právě keramiku nejstaršího horizontu s počátečními projevy tendence k proměně morfologie od jednoduché profilace okraje ke kalichovité, tedy z intervalu uzavřeného nástupem kalichovité profilace okrajů, jehož ukotvení v absolutní chronologické přímce v rámci 10. stol. je také dlouhodobě předmětem diskusí. Početnější soubor z výplně deprese v jeho nadloží (zdobené zl.: 536 ks/7.465 g, u nezdobených zlomků evidována pouze váha: 12.899 g) umožňuje charakterizovat raně středověkou středohradištní a mladohradištní keramiku z boleslavského prostředí před nástupem změn v nejmladší fázi raného středověku jako celek.

Analýza keramického souboru z deprese nad příkopem hradištního opevnění

Soubor byl podroben detailnější analýze, pokud jde o variabilitu okrajů (tab. 2), o výskyt výzdobných prvků (tab. 3) a především o zastoupení makroskopicky rozlišitelných skupin keramické hmoty (obr. 32–33, tab. 4). Při této analýze bylo již přihlédnuto k výsledkům petrografického rozboru. Zlomky přiřazené k materiálovým skupinám nebo seskupením byly rozčleněny do základních řad keramiky *slídnaté* – S a *písečné* – PI–PIII (obr. 9–15). Ke keramice řady PI byla přiřčleněna skupina E9, s povrchem identickým povrchem skupiny E, avšak řezem odpovídajícím řadě PI, která nebyla rozlišena v prvotní fázi studia boleslavské keramiky. Její identifikace je závislá na dobré čitelnosti lomu zlomku. Petrograficky nebyla zatím studována. Jako P? označena petrograficky rovněž zatím neanalyzovaná keramika makroskopické skupiny F s ostřivem charakteru křemičitého písku. Skupiny s minimálním zastoupením byly sloučeny do seskupení, pro něž je charakteristický určitý typ ostřiva (tab. 4).

Při provedené analýze byl kladen důraz na soubor jako celek, proto do ní vstupovaly i zlomky nezdobené, které tvoří jeho větší část. Rozdíly mezi množstevním zastoupením jednotlivých skupin byly dokumentovány především na hmotnosti zlomků, sledovány byly také odlišnosti mezi výsledky analýzy podle hmotnosti a počtu zlomků i mezi rozdíly analýzy zlomků nezdobených a zdobených, kde může být čitelnost povrchu ovlivněna výzdobným motivem⁷. Lze konstatovat, že naprosto dominující keramikou v období vymezeném intervalem od počátků osídlení do nástupu změn v nejmladší fázi raného středověku je *písečná keramika* řady PIII (*šedá řada*) ve všech základních variantách jejích skupin (59 % z celkové hmotnosti souboru), následuje keramika *písečná* PII (16 %), jejíž identifikace není vždy zcela jednoznačná, a dále *slídnatá keramika* řady S (15 %), v níž byl podíl křemene v ostřivu (označeno SLK) patrně obtížněji rozpoznán u zdobených zlomků. Dobře rozlišitelná keramika U2 náležící řadě PII nebyla zaznamenána. Nápadná v tomto souboru je absence (případně statisticky zanedbatelné množství) zlomků přiřaditelných ke skupině B v řadě S *slídnaté keramiky*. Celkový podíl zlomků snadno evidovatelné řady *písečné keramiky* PI v souboru dosahuje pouhých 7 %, přičemž převažující keramickou skupinou je skupina E9, skupina O2 nebyla v souboru rovněž zaznamenána. Nejnižší procentuální zastoupení bylo zjištěno u skupiny F, podíl nezařazené keramiky (ost) je minimální (1 %).

⁷ Průběh analýzy narušila katastrofální povodeň, která postihla objekt ARÚ AV ČR Praha v r. 2002. Analýza souboru byla přerušena a nebyla již v plánovaném rozsahu dokončena. Další analýzy tohoto typu by měly následovat po rozšíření počtu mikroskopických analýz.

Obr. 31. Stará Boleslav. Sonda LXX/1996. Výšek z báze raně středověké stratigrafie, dosahující na zkoumané ploše sondy až 100 cm (sektor 103/112 – v místě prezentovaného řezu 32 zničeno z velké části bagrem).

Fig. 31. Stará Boleslav. Trench LXX/1996. Detail from the base of the Early Medieval stratigraphy, which in the excavated section of the trench was up to 100cm thick (sector 103/112 – at the site shown in section 32 damaged in great part by a mechanical excavator).

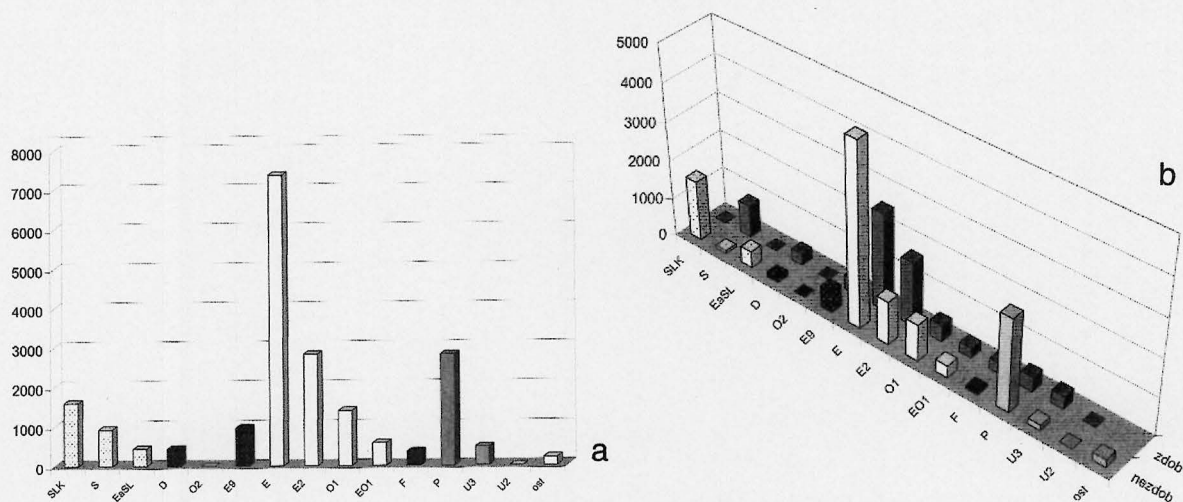
kód morfol.	kód morfol.	průměr	VO	BA	BA	průměr	VO	BA	BA	průměr	VO
AA	AC	130	20	BA	BA	130	15	CA	CB	140	15
AA	AM	N	15	BA	BA	120	15	CA	CB	140	18
AB	BL	110	10	BA	CK	120	14	CA	CB	140	16
AB	AM	130	20	BA	BA	120	17	CA	CK	130	22
AB	AC	130	15	BA	CI	120	10	CA	CI	200	18
AB	BE	170	23	BA	BE	130	27	CA	BE	220	21
AB	BE	180	23	BA	BA	150	16	CA	CB	230	27
AB	AC	180	15	BA	CI	130	20	CA	CI	230	27
AB	AC	180	20	BA	CI	140	18	CA	CI	240	28
AB	CH	180	21	BA	CK	140	13	CA	CK	N	28
AB	AJ	180	17	BA	BE	140	28	CA	CB	N	20
AB	AM	190	19	BA	BA	150	20	CA	CI	N	18
AB	AC	220	20	BA	CI	160	18	CA	CI	N	25
AB	BE	260	26	BA	BH	160	18	CB	CH	N	20
AB	BL	N	20	BA	AM	160	22	CB	CK	N	14
AB	AM	N	14	BA	CI	170	16	CB	BA	N	N
AB	CI	N	20	BA	BI	170	18	CC	CK	170	16
AB	BH	N	23	BA	CL	180	23	CC	AM	130	13
AB	AS	N	20	BA	BH	190	22	CC	AM	140	12
AB	BA	N	20	BA	BA	190	25	CC	CK	140	18
AC	CI	140	15	BA	CI	190	31	CC	AM	200	20
AC	CE	220	26	BA	BA	190	23	CC	AL	200	23
AC	CB	N	20	BA	BA	200	22	CC	CK	200	20
AC	AM	N	12	BA	BA	200	20	CC	CI	300	19
AD	AF	140	15	BA	CI	200	30	CC	AR	N	N
AD	AK	160	22	BA	BJ	200	27	CC	CK	N	17
AD	AC	160	14	BA	BH	200	25	CD	CB	120	21
AD	BI	180	20	BA	BA	200	25	CD	BI	120	16
AD	AJ	220	20	BA	CI	210	25	CD	BI	130	16
AD	AC	N	23	BA	CB	210	23	CD	CB	140	23
AD	AS	N	N	BA	BH	210	23	CD	BH	170	20
AD	BI	N	20	BA	BI	210	25	CD	BA	180	24
AJ	CI	180	20	BA	CI	210	22	CD	BI	180	24
AJ	AF	N	17	BA	BH	220	30	CD	BI	180	20
AJ	AC	90	10	BA	BA	220	17	CD	BH	180	16
AJ	AM	2180	17	BA	BA	220	22	CD	CI	180	20
AV	BD	130	14	BA	BI	240	24	CD	BI	180	21
				BA	BA	230	38	CD	BH	180	13
				BA	BE	240	30	CD	BH	200	30
				BA	BA	240	19	CD	BI	200	30
				BA	CI	260	30	CD	CK	200	22
				BA	AM	270	30	CD	BA	220	28
				BA	BE	280	18	CD	CB	220	24
				BA	BI	300	28	CD	BI	220	30
				BA	AM	N	22	CD	BI	220	27
				BA	BA	N	30	CD	BE	220	22
				BA	BE	N	28	CD	BE	220	20
				BA	CI	N	25	CD	BI	220	30
				BA	CI	N	20	CD	BI	220	27
				BA	CH	N	20	CD	BH	240	30
				BA	BH	N	N	CD	BE	240	24
				BA	CI	N	25	CD	BI	240	26
				BA	N	N	N	CD	CI	240	30
				BA	AJ	N	N	CD	CB	260	20
				BA	BE	N	23	CD	BH	260	27
				BA	BA	N	18	CD	BI	260	28
				BA	BA	N	27	CD	BI	300	28
				BA	BA	N	32	CD	BH	320	31
				BA	BE	N	24	CD	BH	N	32
				BA	CI	N	18	CD	AM	N	19
				BA	BA	N	21	CD	BI	N	26
				BA	BA	N	18	CD	BE	N	23
				BA	BE	N	24	CD	BH	N	30
				BA	BI	N	22	CD	CI	N	27
				BA	CI	N	28	CD	CI	N	27
				BA	BD	N	30	N	AC	N	N

Legenda:
kód morfol. A vnitřní hráz okraje
kód morfol. B vnější hráz okraje
průměr hráz
VO výška okraje
N normální

Číslo: 184 ks

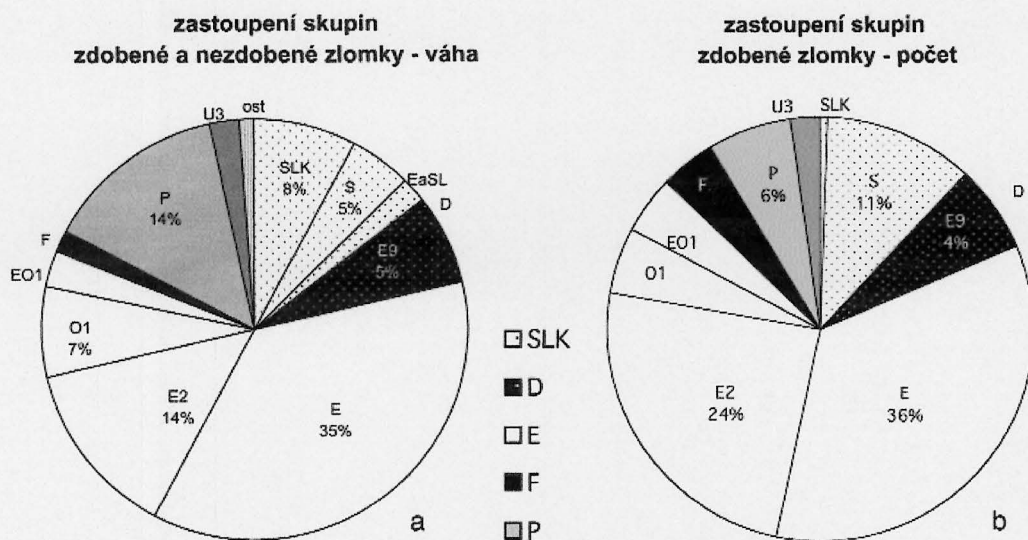
Tab. 2. Stará Boleslav. Sonda V/1995. Vypln deprese nad hradištním příkopem. Zastoupení okrajů v souboru podle morfologie a velikosti (kód morfologie viz obr. 16). Výška okraje (VO) je pomocný údaj, charakterizující vzdálenost mezi rovinou ústí okraje a rovinou minimálního průměru hrdla.

Tab. 2. Stará Boleslav. Trench V/1995. Fill from the depression above the stronghold moat. presence of rims in the assemblage by morphology and size (for morphology code, see fig. 16).

Obr. 32. Stará Boleslav. Sonda V/1995. Výplň deprese nad hradištním příkopem. Zastoupení makroskopicky určených keramických skupin v souboru podle váhy (zahrnuty nejsou okraje nádob): a – zastoupení keramických skupin celkem; b – zastoupení keramických skupin u zdobených a nezdobených zlomků. Legenda jako u obr. 33.

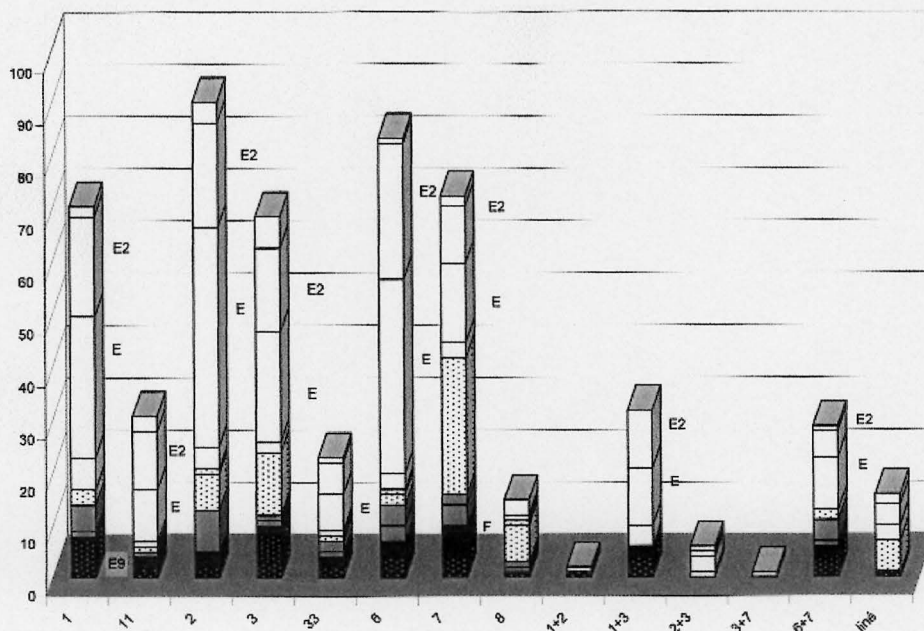
Fig. 32. Stará Boleslav. Trench V/1995. Fill from the depression above the stronghold moat. Presence of macroscopically determined ceramic groups in the assemblage by weight (excluding rims): a – total ceramic group presence; b – ceramic group presence among decorated and undecorated sherds. Legend as fig. 33.

Obr. 33. Stará Boleslav. Sonda V/1995. Výplň deprese nad hradištním příkopem. Procentuální podíl makroskopicky určených keramických skupin v souboru: a – podle celkové váhy zdobených a nezdobených zlomků v procentech; b – podle počtu u zdobených zlomků.

Fig. 33. Stará Boleslav. Trench V/1995. Fill from the depression above the stronghold moat. The percentage representation of the macroscopically identified ceramic groups in the assemblage: a – by the total weight of the decorated and undecorated sherds as percentages; b – by the numbers among the decorated sherds.

V morfologii okrajů nebyly evidovány významné odlišnosti od morfologie pražské sekvence srovnatelného období. Jednoznačně (téměř 80 %) dominují konvexní tvary (morfolog. kód B, C – viz tab. 2 a obr. 16). Ty reprezentují především kalichovitou profilaci okrajů, v menší míře pak okraje límcovité a vzhůru vytažené. Zřetelná je jejich vazba zejména na písčitou keramiku třídy PIII – ve skupinách E, E2, E4 a přechodovou skupinu EO1, početné je i zastoupení třídy PII, výskyt ve třídě PI je vázán na dodatečně rozpoznanou skupinu E9, u nejstarších morfologických (nízkých variant) případně na skupinu E5 a D.

Obr. 34. Stará Boleslav. Sonda V/1995. Výplň deprese nad hradištním příkopem. Zastoupení výzdobných prvků v souboru (536 ks) podle keramických skupin. 1 – rýha jednoduchá; 11 – rýha dvojitá; 2 – šroubovice; 3 vlnice; 33 – vlnice dvojitá; 6 – hřebenový pás; 7 – hřebenová vlnice; 8 – hřebenový vpich. Údaje u dvojitých linií a hřebenového vpichu zahrnují i výskyt v kombinacích, ostatní kombinované prvky jsou evidovány samostatně pod odpovídajícími číselnými kódy. Legenda pro šrafy jako u obr. 33.

Fig. 34. Stará Boleslav. Trench V/1995. Fill from the depression above the stronghold moat. The presence of decorated elements in the assemblage (536 pcs) by ceramic group. 1 – simple groove; 11 – double groove; 2 – screw; 3 wavy line; 33 – double wavy line; 6 – combed band; 7 – combed wavy line; 8 – combed strokes. Data on double lines and combed strokes includes occurrences in combination; other combined elements are recorded separately under separate numeric codes. Hatching legend as for fig. 33.

	1	11	2	3	33	6	7	8	1+2	1+3, 2	2+3	3+7	6+7	jiné
D				3	2	1	1	1	1	2			4	
E9	6	1	2	3		3	3			2				1
F	1	2	3	2	2	3	6			2			2	
U3-F?	1	1		1	1	3	5	1						
P	4		8	1	2	4	2	1					4	
S	2	1	7	11		2	24	7					2	6
SLK			1			1		1						
O1	6	1	4	2	1	3	3	1		5				
E	26	9	42	21	7	37	15			11	3	1	10	3
E2	19	10	20	14	3	26	11	2		2			5	4
E-O1	2	3	2	6		1	2			1			1	2
Celkem	67	28	89	64	18	84	72	14	1	25	3	1	28	16

Tab. 3. Stará Boleslav. Sonda V/1995. Výplň deprese nad hradištním příkopem. Zastoupení výzdobných prvků podle keramické hmoty. 1 – rýha jednoduchá; 11 – rýha dvojitá; 2 – šroubovice; 3 vlnice; 33 – vlnice dvojitá; 6 – hřebenový pás; 7 – hřebenová vlnice; 8 – hřebenový vpich. Údaje u dvojitých linií a hřebenového vpichu zahrnují i výskyt v kombinacích, ostatní kombinované prvky jsou evidovány samostatně pod číselnými kódy.

Tab. 3. Stará Boleslav. Trench V/1995. Fill from the depression above the stronghold moat. Presence of decorative elements by ceramic mass. 1 – simple groove; 11 – double groove; 2 – screw; 3 wavy line; 33 – double wavy line; 6 – combed band; 7 – combed wavy line; 8 – combed strokes. Data on double lines and combed strokes includes occurrences in combination; other combined elements are recorded separately under separate numeric codes.

řada	seskupení, skupina	makroskopická charakteristika hmoty	mikroskop. anal.
S	SLK	slída a křemen (nezahrnuje H2)	–
S	S	slída v písčitém ostřivu (nezahrnuje B)	–
S	EaSL	výrazná příměs slídy v hmotě skupiny E	–
PI	D	viz výše	+
PI	O2	viz výše	+
PI	E9	povrch jako skupina E, řez jako D, O2	–
PIII	E	viz výše	+
PIII	E2	viz výše	+
PIII	O1	viz výše	+
PIII	EO1	charakteristiky na pomezí skupin E a O1	–
P?	F	hrubší písčité (křemité?) ostřivo, šedočerná hmota	–
PII	P	viz výše	+
PII?	U3	jemné písčité ostřivo	–
PII	U2	viz výše	+

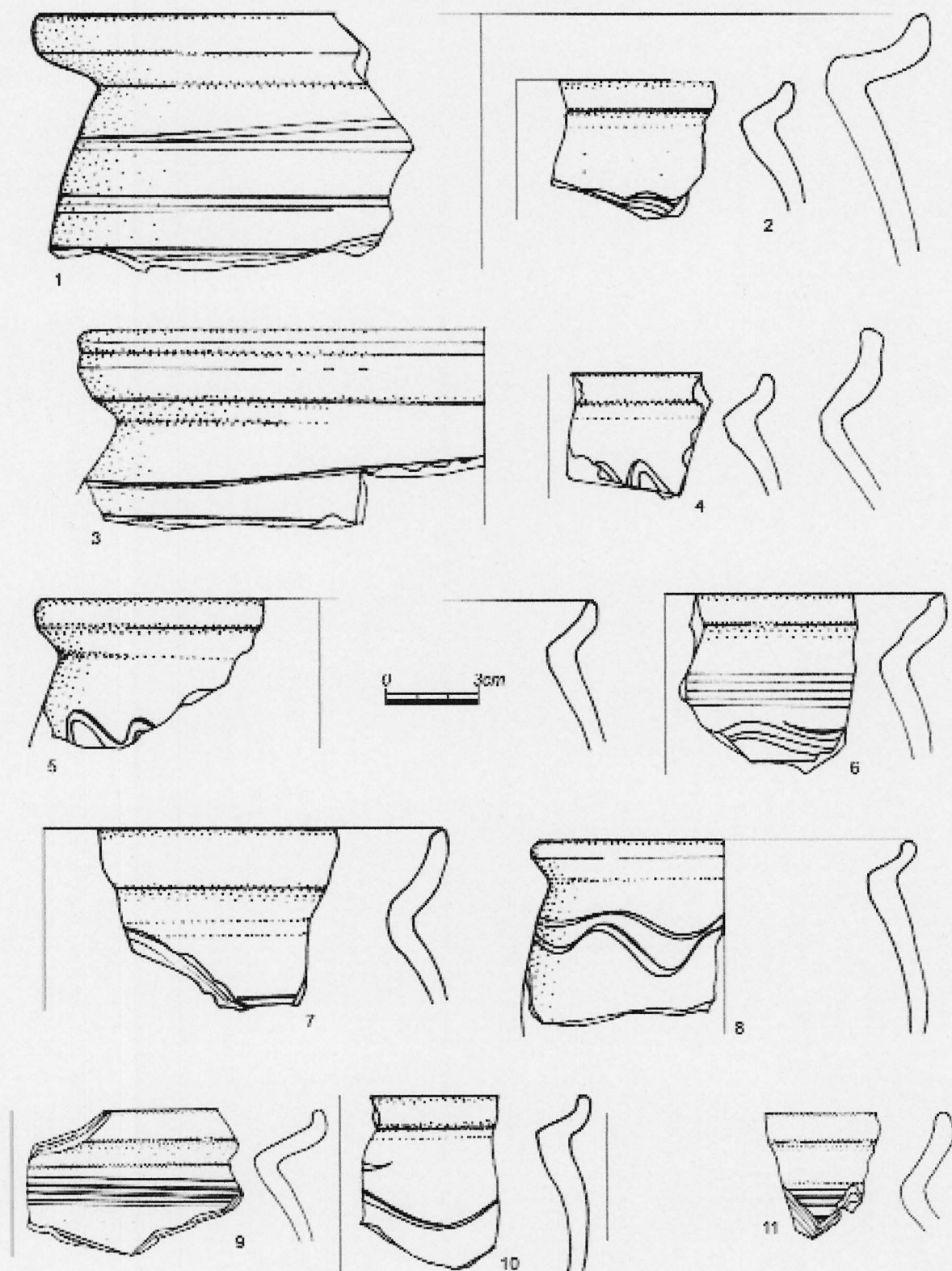
Tab. 4. Přehled makroskopicky určených skupin a seskupení u keramiky z výplně deprese nad hradištním příkopem a jejich přiřazení k třídám, popsaným mikroskopickou analýzou.

Zastoupení základních typů výzdobných prvků evidovaných v rámci jednotlivých technologických skupin shrnuje tab. 3 (v názornější grafické podobě obr. 34). Vzhledem ke genezi souboru jsou v hojně míře zastoupeny jak motivy typické pro středohradištní keramiku, tak motivy mladohradištní. U keramiky *slídnaté řady* se vyskytuje většina výzdobných prvků, významně je zastoupena především hřebenová výzdoba včetně vpichu a nejvíce se u této řady objevuje kategorie *jiné*, která představuje málo obvyklé motivy s minimální četností výskytu. Převažujícím výzdobným prvkem je vlnice, zejména hřebenová. *Písčité keramika řad PI–II* nese naopak jen v omezeném počtu případů výzdobu hřebenovým vpichem, který u skupin řazených do *PI* téměř chybí. Jasná vazba na jednoduché výzdobné linie je zaznamenána u *písčité keramiky šedé řady PIII* a skupiny E9 (řada *PI*) s makroskopicky jí odpovídajícím povrchem. U řady *PIII* je ale evidováno i vysoké zastoupení hřebenového pásu, zejména ve srovnání s hřebenovou vlnicí. Významný je podíl dvojitých linií, jejichž výskyt je pro přechodné období mezi středohradištní a mladohradištní epochou charakteristický. Variabilitu výzdoby v rámci základních typů prvků a škálu motivů lze vzhledem k jejich různorodosti v plné míře zprostředkovat pouze kresebnou prezentací keramiky, kterou zjednodušený tabelární souhrn (rezignující při vysoké variabilitě zastoupených výzdobných prvků vzhledem k velikosti zkoumaného souboru na podrobnější členění) nemůže nahradit.

Reziduální keramika získaná v rámci těchto i dalších souborů pocházejících ze zánikového horizontu příkopu a jeho nadloží, hlásící se charakterem k produkci středohradištní, má svou neopomenutelnou hodnotu zejména proto, že jde zatím o nejpočetnější soubor, který byl v rámci areálu pro toto období získán (*Boháčová 2003a*, obr. 30–31, 34–35). Představuje náhodný vzorek z produkce užívané v prostoru staroboleslavského ostrohu od počátku jeho osídlení do nástupu mladohradištní keramiky.

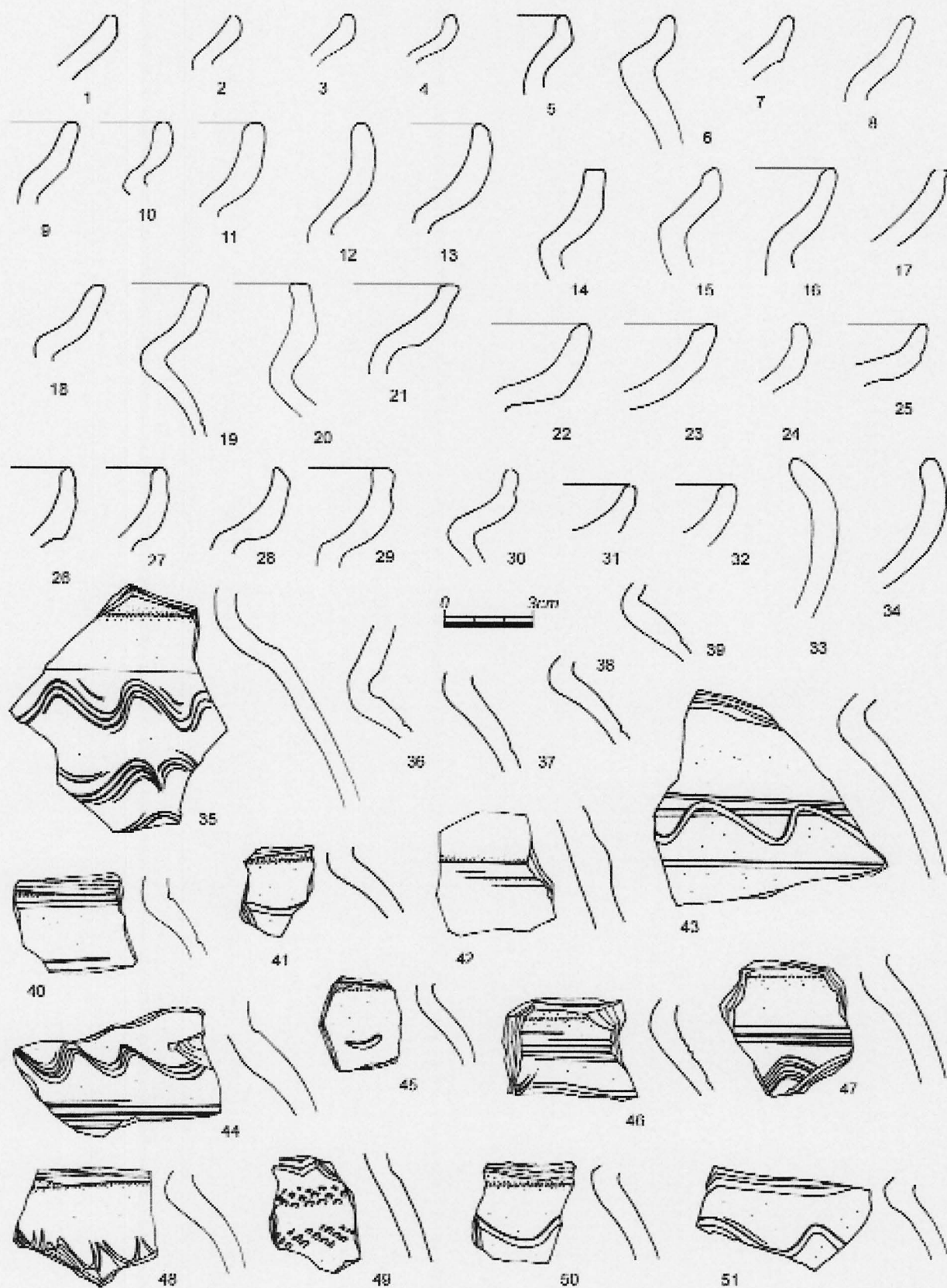
13.3.3. KERAMICKÉ HORIZONTY V DOBĚ INTENZIVNÍHO VÝVOJE SÍDLIŠTNÍCH TERÉNŮ RANÉHO STŘEDOVĚKU

Keramickou produkci vrcholného (*klasického*) mladohradištního období a její vývoj reprezentují nálezy ze sondy XXVI (obr. 30b pro starší část sekvence), zejména ale keramika z převážné části kulturního souvrství ze sondy 2/97 (terénní situace obr. 27a–d a obr. 39). Zde máme k dispozici početné soubory keramiky z členité výplně několika jámovitých objektů neznámé funkce (obr. 35a–d) a také soubor z vrstev, které je definitivně uzavírají a jsou překryty kamennou dlažbou (obr. 36). Soubory keramiky z výplní objektů (okrajové zlomky v řádu několika desítek) dokládají četností zastoupené středohradištní morfologie a výzdoby jak významné osídlení pro toto starší období, tak početným

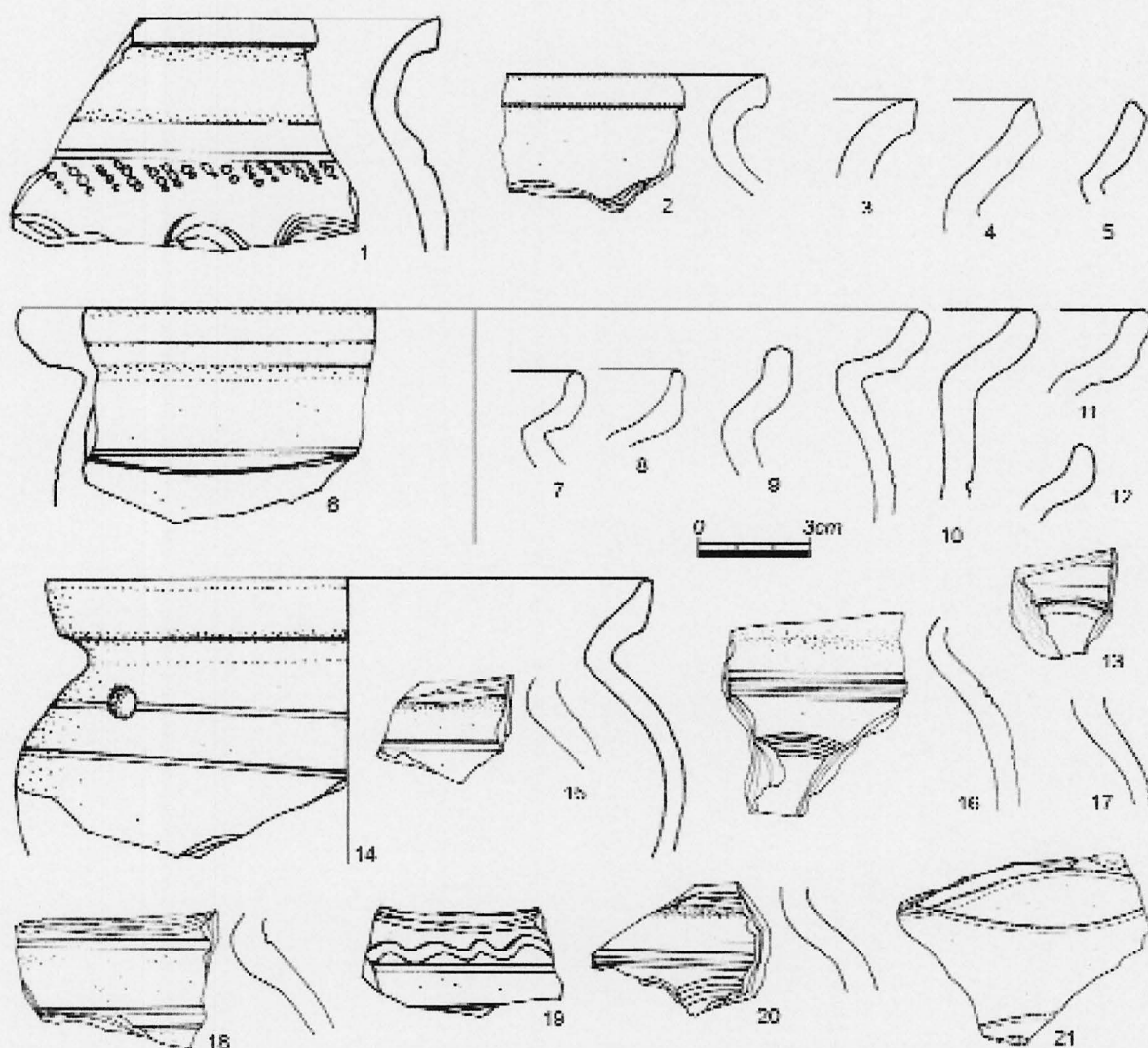
Obr. 35a. Stará Boleslav. Sonda 2/1997. Zánikový horizont objektů. Okraje a typy výzdoby keramiky z výplně: a, b – kontext 10453, obj. 10597.

Fig. 35a. Stará Boleslav. Trench 2/1997. The destruction horizon of a feature. Rims and decorative types of ceramics from the fill: a, b – context 10453, feature 10597.

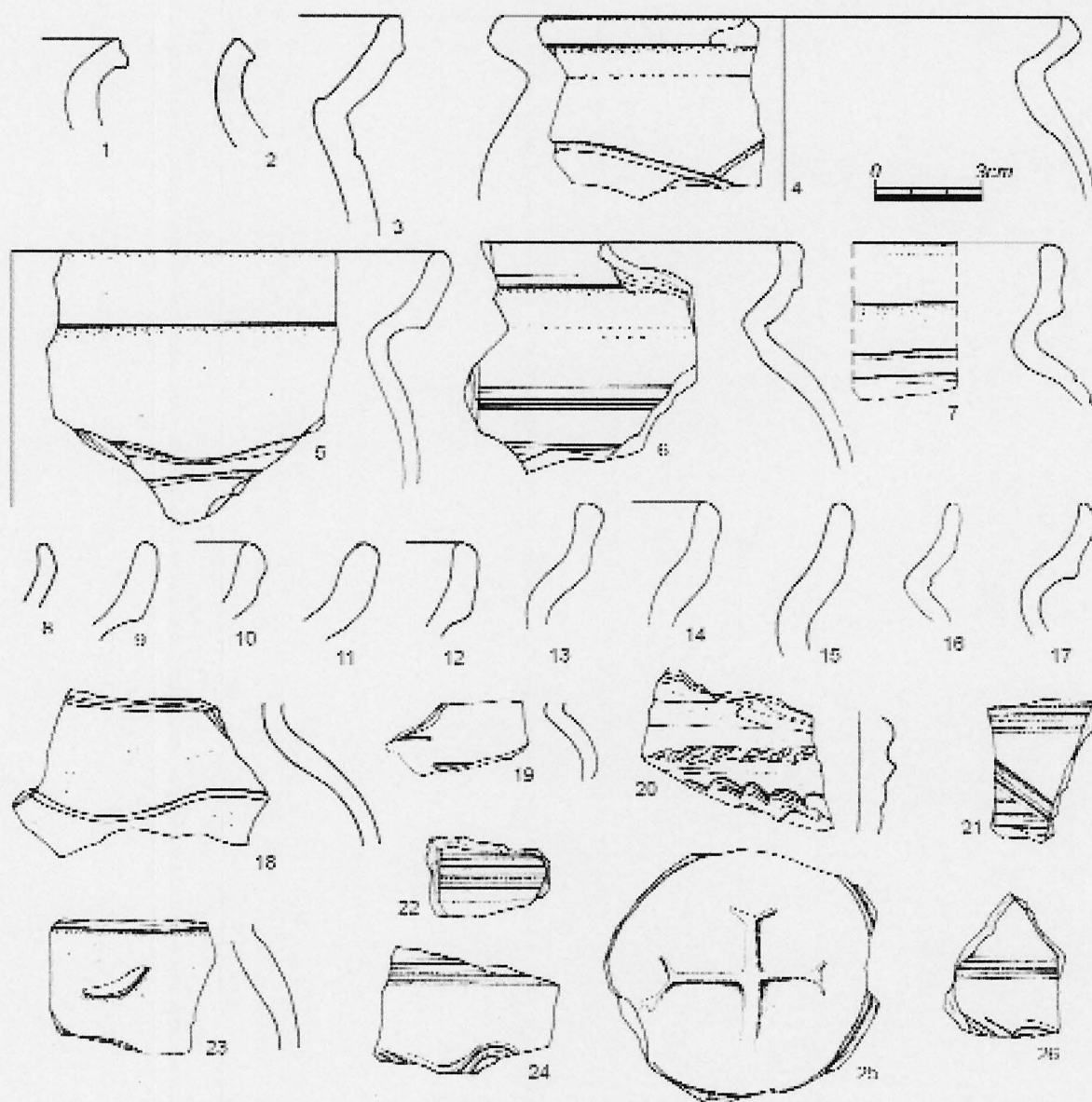
Obr. 35b. Stará Boleslav. Sonda 2/1997. Zánikový horizont objektů. Okraje a typy výzdoby keramiky z výplně; a, b – kontext 10453, obj. 10597.

Fig. 35b. Stará Boleslav. Trench 2/1997. The destruction horizon of a feature. Rims and decorative types of ceramics from the fill; a, b – context 10453, feature 10597.

Obr. 35c. Stará Boleslav. Sonda 2/1997. Zánikový horizont objektů. Okraje a typy výzdoby keramiky z výplně. Kontext 10438, obj. 10596.
 Fig. 35c. Stará Boleslav. Trench 2/1997. The destruction horizon of a feature. Rims and decorative types of ceramics from the fill. Context 10438, feature 10596.

výskytem rozmanitých variant vyspělé kalichovité profilace intenzivní využívání polohy ve vrcholné fázi raného středověku. Podle předběžného makroskopického pozorování je naprosto dominující keramikou hmotou tohoto období *keramika řady PIII* (exaktnímu studiu užití keramické hmoty zatím keramikou s kalichovitou profilací okraje tohoto horizontu nebyla podrobena). Horizont vyspělé keramiky raného středověku provázené okraji s kalichovitou profilací klasických variant je označen jako keramický horizont *SB-B1* a lze jej spojit s výrazným rozvojem sídelních aktivit v areálu. Ve vrstvách překrývající zánikový horizont objektů se již objevují v morfologii i technologii první náznaky počínající proměny keramické produkce (obr. 36–37). Nejmladší část stratigrafického vývoje raného středověku dochovaného v této poloze ležící v těsné blízkosti baziliky sv. Václava představuje výplň obj. 10642 (obr. 37a, b), zahluobeného již po položení opukové vyrovnávací vrstvy – dlažby, jehož zánik souvisí s jednou z fází stavebních aktivit v areálu, a vrstva 10331, ležící v jeho nadloží (obr. 39). Okraje indikující proměny keramického inventáře (obr. 37b: 7–9, 13) lze nalézt také již v souboru z vrstvy 10335, jejíž stratigrafická pozice vůči dlažbě není jednoznačná. Tento keramický horizont, v němž kromě morfologického vývoje okrajů nádob zaznamenáváme zprvu ojedinělý, později stále četnější výskyt nových skupin keramické hmoty a který koresponduje s nástupem změn v charakteru využívání areálu, je označen jako horizont *SB-B2*.

Obr. 35d. Stará Boleslav. Sonda 2/1997. Zánikový horizont objektů. Okraje a typy výzdoby keramiky z výplně. Kontexty 10450 a 10456, obj. 10595.

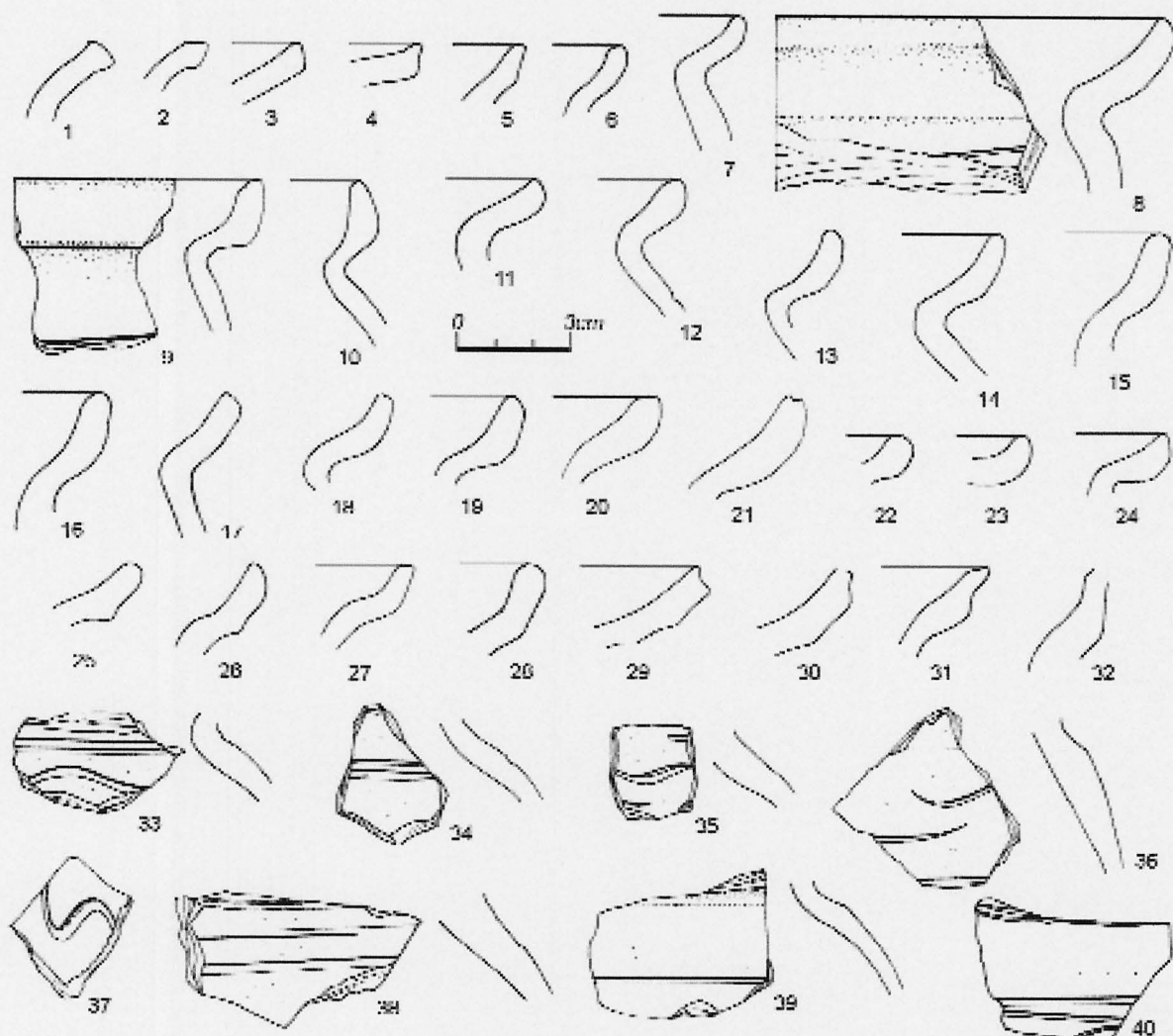
Fig. 35d. Stará Boleslav. Trench 2/1997. The destruction horizon of a feature. Rims and decorative types of ceramics from the fill. Contexts 10450 & 10456, feature 10595.

13.3.4. KERAMIKA NEJMLADŠÍHO HORIZONTU

Nejmladší část sekvence, která uzavírá raně středověký sídlištní horizont, vykazuje na zkoumaných místech, je-li dochována, shodu v zastoupení keramických tvarů, výzdoby i užitých keramické hmoty. Na ní nasedá již novověké souvrství nebo přímo recentní vrstvy.

Vesmíš jde o poměrně homogenizovanou kulturní vrstvu, v níž nejsou, kromě výrazně mladších či přímo novodobých aktivit, rozlišovány mladší zásahy (obr. 38).

Na většině zkoumaných míst areálu, kde nedošlo v mladších historických obdobích k odstranění části raně středověkého horizontu, uzavírá akumulaci raně středověkých terénů horizont, pro který je charakteristický výskyt jemné písčité keramiky řady *PI* s hladkým, většinou oxidačně vypáleným povrchem (skupina *O2*) a okraji s variabilně profilovaným zakončením, převážně zařaditelnými do typu nízkého okruží (obr. 40–42: 30–35). V případě, že součástí souboru z horizontu tohoto období

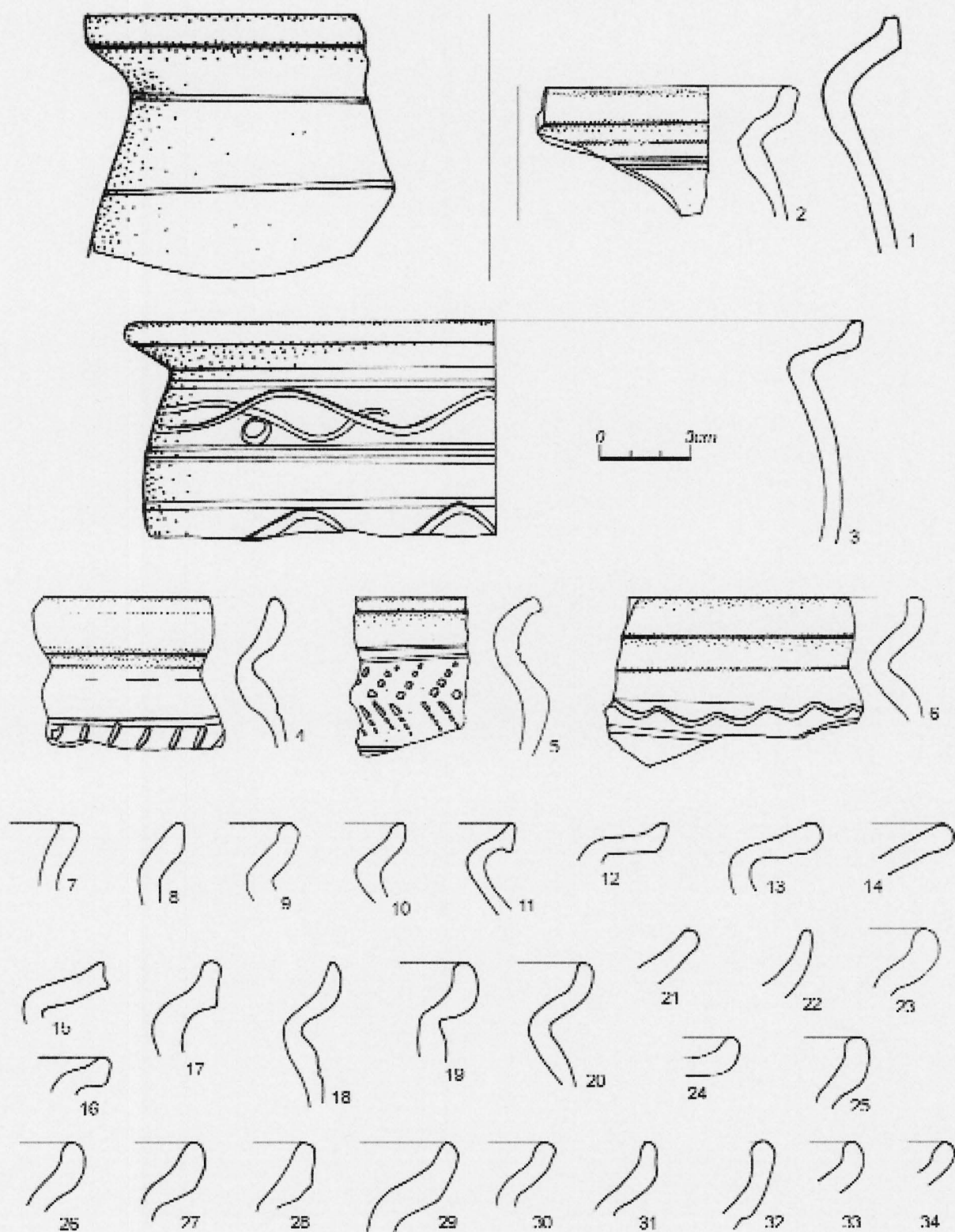

Obr. 36. Stará Boleslav. Sonda 2/1997. Horizont terénních úprav nad objekty. Vrstvy 10435–10436. Okraje nádob a typy výzdoby.

Fig. 36. Stará Boleslav. Trench 2/1997. The terrain alteration horizon above the features. Layers 10435–10436. Vessel rims and decorative types.

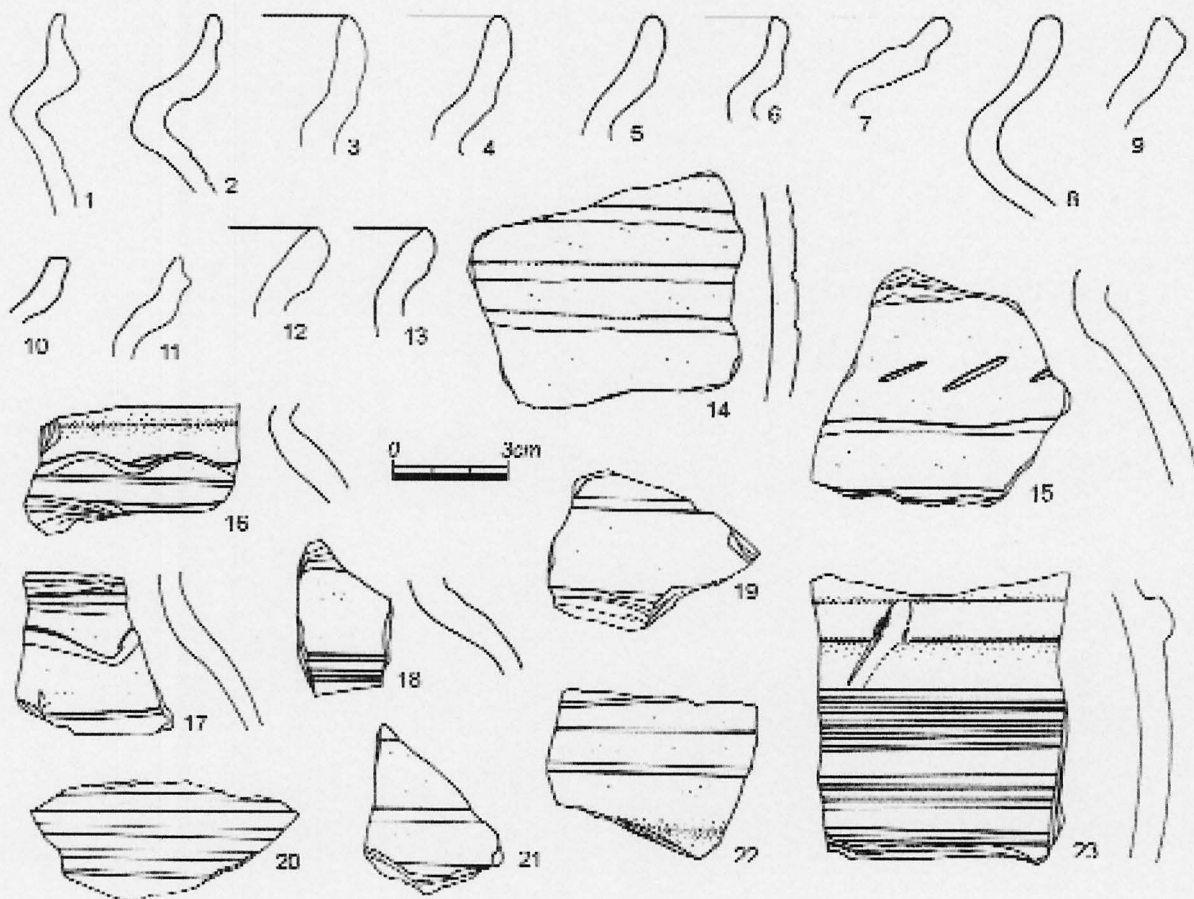
není ve větší míře přítomna reziduální keramika, je keramika skupiny O2 zcela dominující. Společně s ní se někdy vyskytuje také keramika známá z pražské sekvence a prezentovaná zvl. okraji zduřelými v archaických, ale také klasických variantách (materiálová řada PIII, skupiny EO1, O1), dále jednoduchými, někdy konvexními okraji (s bílým malováním, vázanými vesměs na jemnou písčitou keramickou hmotou – materiálová řada PII, skupina U2) a také velkými vzhůru vytaženými okraji (materiálová řada S, skupina H2). S ojedinělými reprezentanty uvedených morfologických typů či skupin se ale setkáváme i ve stratigraficky starších situacích, které následují bezprostředně po období jednoznačné převahy keramiky pražské řady s kalichovitou profilací okrajů. Popsaná jemná písčitá keramika skupiny O2 své převahy nabývá patrně postupně v průběhu času. Tento horizont závěrečného období raného středověku je označen jako horizont SB–C.

Další nárůst stratigrafie představují již situace novověké či recentní nebo i zcela současné. Shora časově omezit závěrečnou fázi akumulace sídlištních terénů umožňuje zatím pouze keramický soubor pocházející z jednorázového zásypu zemnice v severovýchodní části předhradí. V něm se keramika horizontu SB–C vyskytuje již pouze jako zcela ojedinělá reziduální příměs mezi jinak chronologicky velmi homogenní keramickou produkcí (Boháčová – Špaček 2001b; obr. 42). Značný stupeň jejího opotřebení dovoluje navíc předpokládat, že zastavení nárůstu terénů a vznik tohoto souboru nenásledovaly bezprostředně po sobě, ale že mezi nimi byl určitý časový odstup.

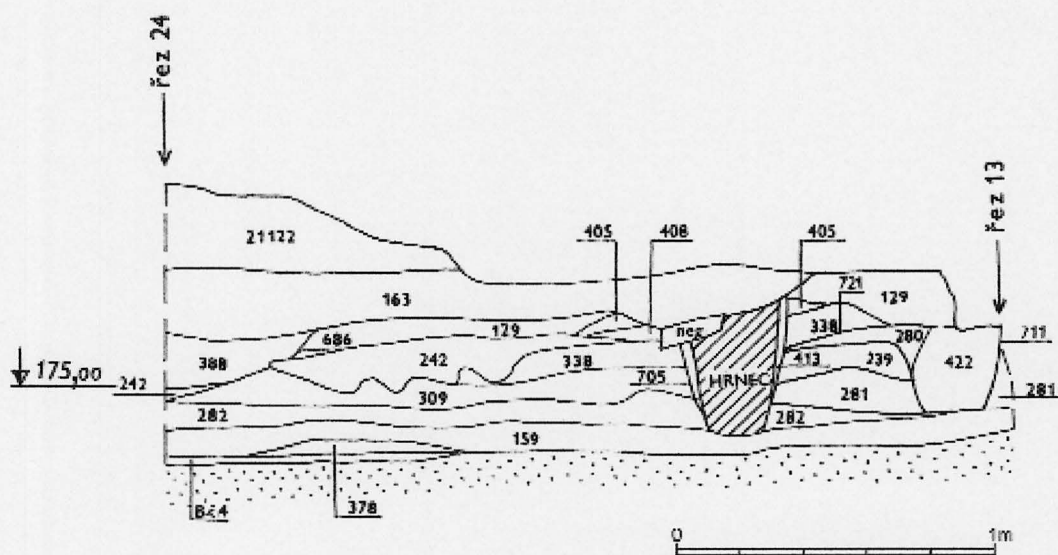

Obr. 37a–b. Stará Boleslav. Sonda 2/1997. Horizont po zádlazbě prostranství. Okraje nádob a typy výzdoby ze stratigraficky následného obj. 10642 (okraje: a – 1–4, 6, 12–21, 25–26, 29, 32, 34; b – 4–5, 8, 10), vrstvy 10331 v jeho nadloží (okraje: a – 7–11, 22, 23, 28, 30, 33; b – 2, 11, 12) a vrstvy z 10335 (okraje: a – 5, 24, 27, 31; b – 1, 7, 6, 9, 13) s méně zřetelnou stratigrafickou pozicí (srov. obr. 27d a obr. 39).

Fig. 37a–b. Stará Boleslav. Trench 2/1997. Post-paving horizon. Vessel rims and decorative types from the stratigraphically consecutive feature 10642, layer 10331 in its overburden, and layers from 10335 with less easily discernible stratigraphic positions (cf. Figs. 27d & 39).

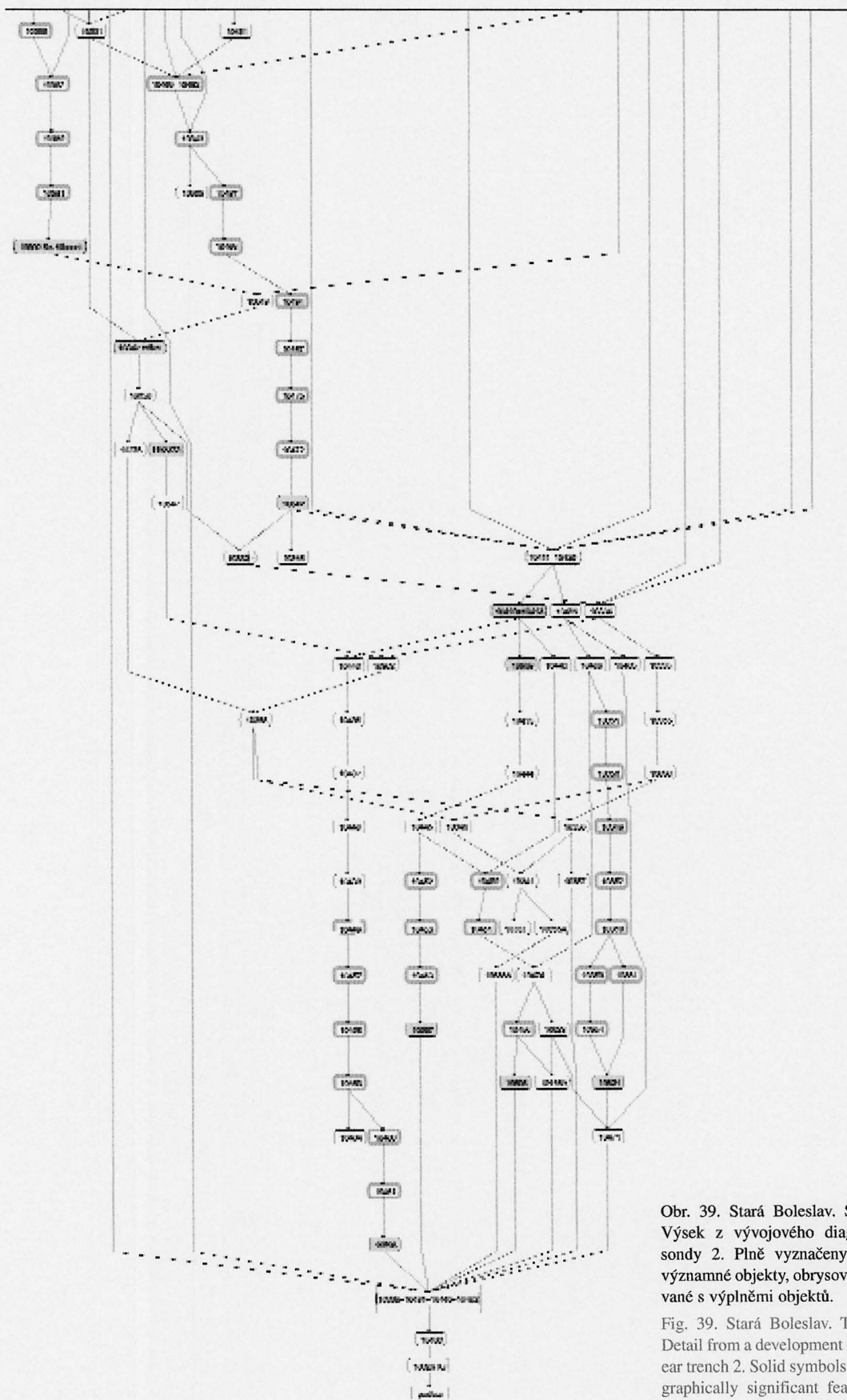

Obr. 37b. – Fig. 37b.

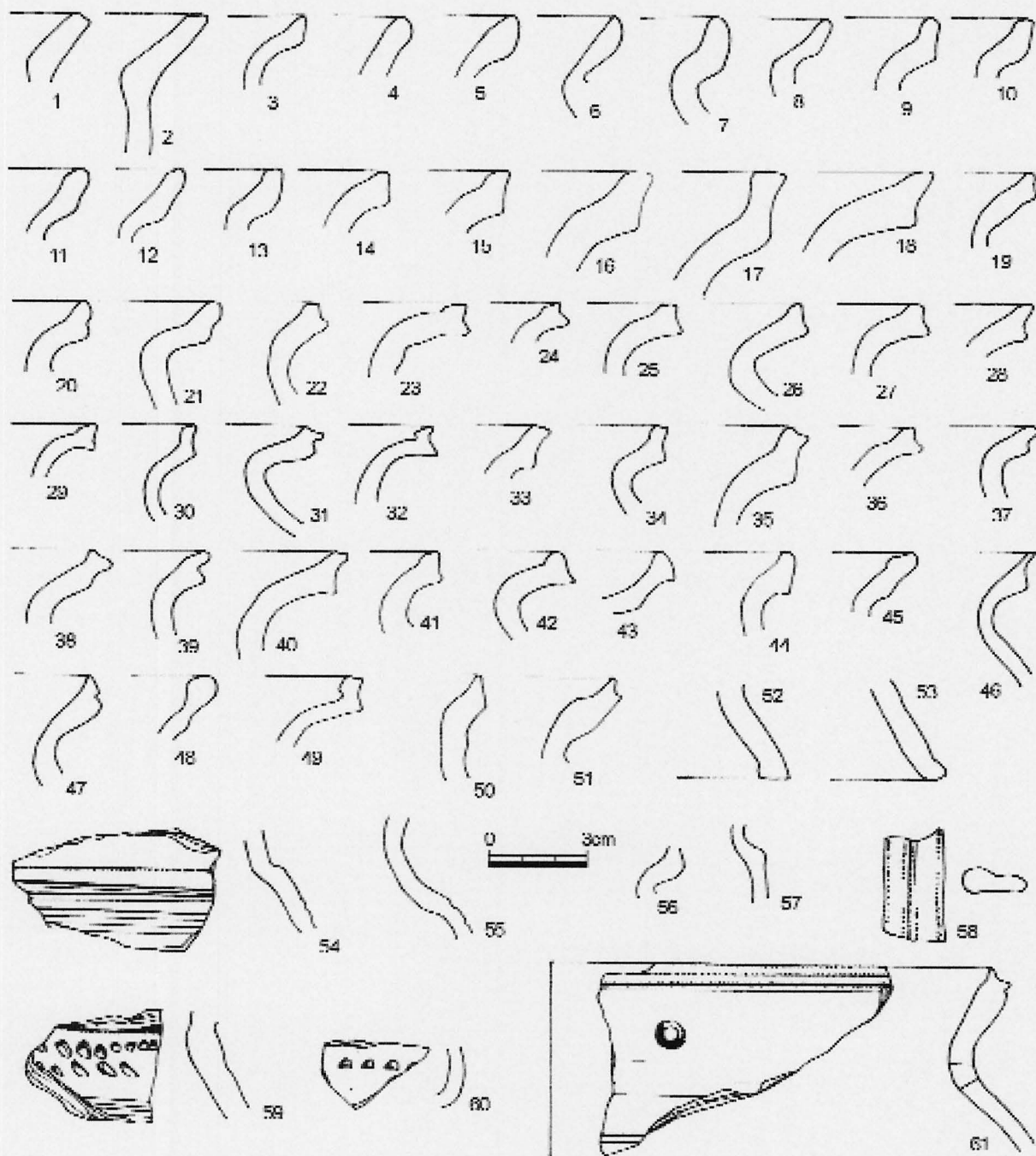
Obr. 38. Stará Boleslav. Sonda LXX. Snímek raně středověké sekvence (sektor 105, řez 29) s pozůstatkem vrstvy 21122 v nejmladší stratigrafické pozici.

Fig. 38. Stará Boleslav. Trench LXX. Snapshot of the Early Medieval sequence (sector 105, section 29) with the remains of layer 21122 in the latest stratigraphic position.

Obr. 39. Stará Boleslav. Sonda 2/1997. Výsek z vývojového diagramu liniové sondy 2. Plně vyznačeny stratigraficky významné objekty, obrysově vrstvy spojené s výplněmi objektů.

Fig. 39. Stará Boleslav. Trench 2/1997. Detail from a development diagram of linear trench 2. Solid symbols indicate stratigraphically significant features, outlines layers associated with feature fills.

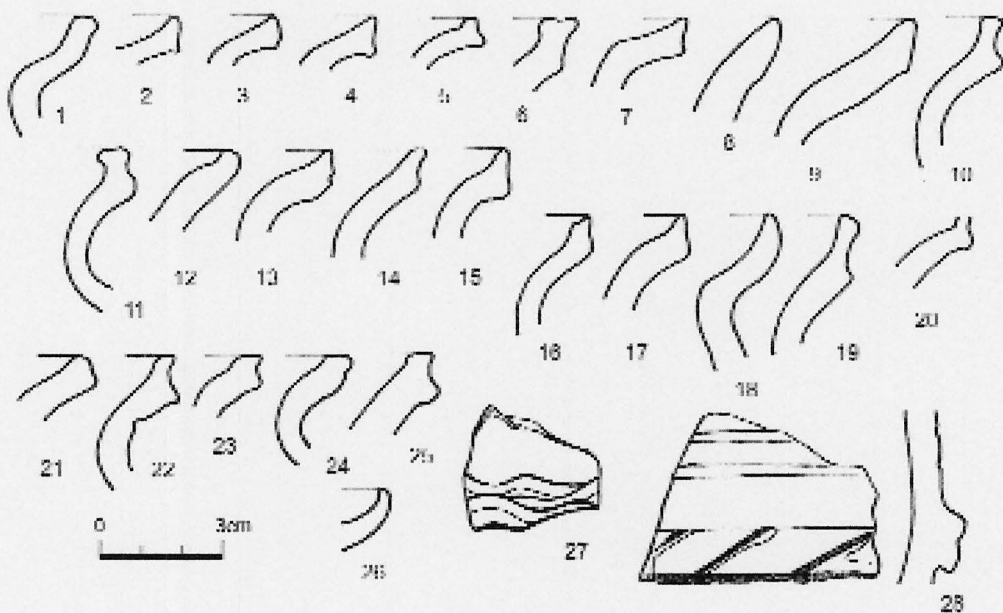
Obr. 40. Stará Boleslav. Příklad keramiky z nejmladší části staroboleslavské sekvence – sonda LXX. Homogenizovaná vrstva nejmladšího sídelního horizontu – kontext 21122 (př. č. 5734 a 5481). Typy okrajů a výběr vyspělých výzdobných a morfologických prvků.

Fig. 40. Stará Boleslav. Example of the ceramics from the latest part of the Stará Boleslav sequence – trench LXX. A homogenised layer from the latest settlement horizon – context 21122 (acc. nos. 5734 & 5481). Rim types and a selection of mature decorative and morphological elements.

13.3.5. CHRONOLOGIE

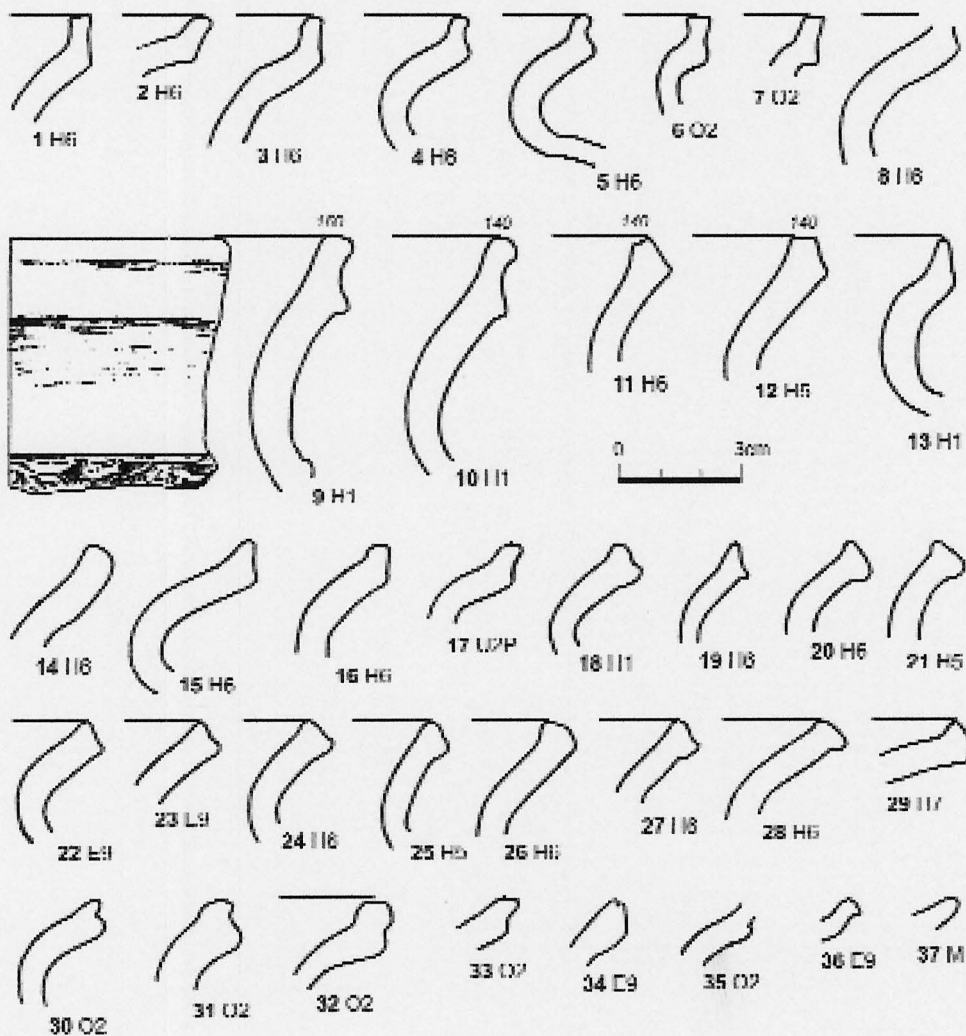
Vybranými výseky ze stratigrafické sekvence lokality byla mapována keramická produkce užívaná v boleslavském prostředí raného středověku. Zahrnuje interval od osídlení ostrohu po ukončení soustavné akumulace historických terénů.

Nejstarší částí sekvence neobsahují keramiku jednotného časového úseku, nejstarší středohradištní keramický horizont *SB-A* nelze tedy přesněji definovat. O chronologii keramiky svázané s nejstar-

Obr. 41. Stará Boleslav. Sonda XXVI. Keramika z nejmladší části sekvence. Kontexty 7280 a 7281.

Fig. 41. Stará Boleslav. Trench XXVI. Ceramics from the latest part of the sequence. Contexts 7280 & 7281.

ším osídlením lze uvažovat pouze na základě komparativního studia morfologie okrajů a zastoupení typů výzdoby boleslavské keramiky a keramiky dalších středočeských lokalit. Ze srovnání s výsledky studia pražské sekvence vyplývá, že původ nejstarší boleslavské keramiky *SB–A* lze hledat ještě před přelomem 9. a 10. stol. Závěr tohoto horizontu spadá do průběhu 10. stol., nejspíše do jeho druhé třetiny. Z historicky doložených událostí je jeho uzavření limitováno vznikem celokamenné hradby jako termínem *ante quem*.

Následný keramický horizont *SB–B1* je charakterizován nástupem, proměnami a kulminací výskytu keramiky s kalichovitými okraji *klasických* variant. Kvalita boleslavských sekvencí, které jsou často dalším vývojem stratigrafie minimálně poškozeny, umožňuje nejspíše postihnout detaily vývoje tohoto horizontu, této otázce však zatím nemohla být věnována patřičná pozornost. V absolutním datování se pohybujeme vzhledem k chronologii předchozího horizontu v intervalu s počátkem někde ve 2. třetině 10. stol. Představám o jeho vyznívání ještě před závěrem 11. stol., kam bývá kladen v chronologii pražské, resp. středočeské sekvence, odpovídá celková nálezová situace v areálu kostelů sv. Václava a sv. Klimenta. Ta dokládá výskyt prvých projevů nástupu nové keramické produkce – horizont *SB–B2* s určitým časovým odstupem po založení baziliky vročeném Kosmou k r. 1039 a v souvislosti s celkovou proměnou funkce zmíněného prostoru.

Těžiště horizontu *SB–C*, který uzavírá akumulaci historických terénů v jádru historického areálu a pro který je charakteristický masový výskyt technologicky a morfologicky značně unifikované *písčité keramiky PI* v materiálové variantě O2, spadá do 12. stol. Přesahy do 11. či 13. stol. jsou možné, nemůžeme je však zatím blíže specifikovat.

Oporou pro uvažovanou chronologii závěru sídelních aktivit je především výše zmíněný soubor ze zemnice v prostoru předhradí, který lze klást na základě analogií do druhé třetiny 13. stol. a který tak poskytuje pro definitivní plošné ukončení nárůstu sídlištních terénů v areálu přemyslovského hradiště termín *ante quem*.

13.3.6. KERAMICKÉ OKRUHY

Mezi keramickou produkcí raného středověku ze sídlištních kontextů boleslavského hradiště nalézáme několik nápadně vzájemně se materiálově odlišujících skupin keramické hmoty, které někdy prostupují v určité modifikaci i více keramických horizontů (např. *PI* – skupina D v nejstarších částech stratigrafie, O2 naopak v závěru akumulace historických terénů, *PIII* – s vysokým výskytem ve starších částech sekvence (skupiny E, E2) a s minimálním zastoupením v jejím závěru – skupina O1 apod.). U některých z nich lze postihnout i opakovanou vazbu na morfologii okraje či výzdobné prvky. Poměr zastoupení těchto skupin kolísá v závislosti na stratigrafické pozici nálezů, tedy v závislosti na chronologii. Výrazná odlišnost skupin není však jen projevem proměn keramiky v čase, ale je zřejmě odrazem dotyků různých prostředí a nejspíše i proměn jejich intenzity. Vzhledem k příslušnosti lokality k původní přemyslovské doméně, současně k její poloze na jejím okraji a přitom na křižovatce významné dálkové i vodní komunikace by taková skutečnost nebyla nijak překvapivá. Svou roli může hrát i změna funkce lokality v průběhu 11. stol. po založení kapituly.

Pokud jde o výrazné skupiny hrnčiny s malou četností výskytu, je keramikou s nápadně vysokou variabilitou morfologie, výzdobných prvků i užití keramické hmoty *keramika slídnatá* s podílem křemene v ostříví i bez něj. Frekvence jejího výskytu není velká, prostupuje ale všemi horizonty vývoje, častější je její výskyt ve starších částech stratigrafie. Na zlomcích této řady nejsou patrné výrazné tendence ke standardizaci její výroby. Určitou výjimkou je slídnatá keramika skupiny B (obr. 9a, c, d; obr. 17a: 4), u níž byl petrografickou analýzou již potvrzen předpoklad o možném shodném materiálovém původu této staroboleslavské keramiky a keramiky ze slavníkovské Libice a značně unifikovaná keramika skupiny H2, která je ovšem představitelem mladší části sekvence

Obr. 42. Stará Boleslav. Drobné zlomky okrajů keramických nádob v souboru 13. stol. ze sondy LXXVIB ze záspy zemnice. Okraje s označením materiálových skupin O2, U2P a E9 jsou spojovány s reziduální keramikou. Podle Boháčová – Špaček 2001.

Fig. 42. Stará Boleslav. Small ceramic vessel sherds in the 13th century assemblage, from trench LXXVIB, the fill of a sunken house. Rims shown as being from material groups O2, U2P and E9 are linked to residual ceramics (Boháčová – Špaček 2001).

(nástup v průběhu horizontu *SB–B2*, výskyt v horizontu *SB–C*) známým i z pražského prostředí. V souboru se objevují sporadicky také úlomky keramické hmoty, ostřené rozměrnými šupinkami slíd (obr. 9: f), charakteristické např. pro oblast Čáslavska, vyskytující se ale i na dalších místech východní části středních Čech, mj. i na Libici. Zdrojový materiál je však od výše zmíněné skupiny B odlišný.

Převažující keramikou v počáteční i vrcholné fázi vývoje lokality je podle dosavadních poznatků *písčítá keramika šedé řady (PIII)*, evidováno jako makroskopické skupiny E, E2, E4, O1). Tato skupina všemi makroskopickými charakteristikami zcela odpovídá keramice pražské sekvence mladšího středohradištního a staršího mladohradištního období. Již od starší části sekvence lze u ní sledovat tendence k unifikaci výrobků jak v morfologii okrajů, tak v užití výzdobě. Spolu s ní se, i když ne ve velké četnosti, objevuje *písčítá keramika I* (křemité ostřívo, evidováno zvl. jako makroskopická skupina D, E5, E7), jejíž výskyt v pražském prostředí, konkrétně v nejstarších horizontech Pražského hradu (jako skupina D), lze charakterizovat jako zcela výjimečný. Morfologie (např. obr. 11: a–d; 17f: 1, 2) i výzdoba jsou v tomto případě srovnatelné s pražskou sekvencí. V nejmladších dochovaných raně středověkých horizontech boleslavského areálu však petrograficky shodně popsaná keramika, vázaná již procentuálně významným podílem na morfologii odlišnou od pražské produkce (obr. 40–41), nabývá na četnosti a v kontextech uzavírajících nárůst terénů raného středověku již zcela dominuje. Tato keramická hmota, charakterizovaná jako *písčítá keramika I* a provázející chronologicky citlivou vývojovou řadu profilace okrajů středohradištní i mladohradištní keramiky, by mohla souviset s lokální produkcí, využívající místních říčních jílovitých sedimentů jako zdrojů keramické hmoty. Tato možnost, která je podporována ověřením stejného materiálového zdroje pro výrobu raně středověkých keramických dlaždic pro baziliku sv. Václava, bude nadále testována s využitím přírodovědných metod.

Pokusy o vymezení oblastí regionální výroby se opíraly dosud převážně o rozdíly v proměnách morfologie a výzdoby v prostoru a čase. Petrografický rozbor nebyl ve většině případů prováděn. Díky velmi rozdílnému zdrojovému materiálu bude zřejmě možné předpokládaný lokální okruh staroboleslavské keramiky oddělit od pražského a tím zprostředkovaně upřesnit alespoň u jedné z materiálových skupin vymezení pražské keramiky, která je vzhledem k centrální pozici Prahy a její genezi jen obtížně mapovatelná. Značné procento zbývajících, materiálově indiferentní převážně písčité keramiky, která je rovněž běžná ve středočeském prostředí, není zatím spojováno s žádným produkčním okruhem. Jde především o keramiku šedých až černých odstínů, s jemným až středně hrubým písčitým ostřivem projevujícím se na povrchu nádob, často s proměnlivým podílem slídy v ostřivě, ne však s její převahou, opticky kvalitního výpalu, někdy s úpravou povrchu jemnějším přetahem (evidováno jako makroskopicky rozlišená skupina F v případě minimální slídnaté příměsi, jako EaSL v případě výraznějšího podílu slídy). Méně často zastoupená keramika s vysokým podílem slídy, někdy provázená křemenným ostřivem, je kromě zmiňované technologické skupiny B vysoce variabilní a zatím nebyla blíže studována. Ojedinele, ale opakovaně, se v mladohradištním horizontu objevuje i keramika tuhová.

Otázka detailního členění keramické produkce raného středověku v Čechách zůstává dlouhodobě otevřeným problémem archeologického studia, nejen pokud jde o střední Čechy či Pražskou kotlinu. Jeho řešení je závislé nejen na kvalitě, charakteru a rozsahu zpracovávaných keramických souborů a stratografií, z nichž pocházejí, ale i na užívání srovnatelné metodiky analýz keramického materiálu, ať již jde o makroskopickou deskripci či o možnosti dostupnosti a využití exaktních přírodovědných analýz. V každém případě je toto studium, přes dlouhodobý zájem, který je provází, a důležitost, kterou tato oblast zaujímá mezi ostatními archeologickými prameny, ve svých naprostých počátcích. Nevelká analyzovaná část staroboleslavského materiálu by se tak vzhledem k výrazným charakteristikám, kterými se jeho část vyznačuje, a vzhledem k úzkému propojení s pražskou sekvencí mohla stát jedním z výchozích bodů studia prostorového a chronologického členění keramické produkce v raně středověkých středních Čechách.

Popis kontextů – sonda 2/1997 (severní část)

(Vysvětlivky k výpisu z terénních formulářů: **JK** – jemná komponenta, **HK** – hrubá komponenta, **DP** – doplňující poznámka, **J, S, V, Z** – světové strany, **KJ** – kůlová jáma, **H** – hrob).

10101: vrstva; 0,4m; hranice dosti ostrá; JK: 80% hnědý hlinitý písek, kyprý; HK: mírně – střední, velké kameny, oblázky; mírně – cihly, prejzy; nahodile – Malta; DP: souvrství novověk – vrchol středověk – recent, těženo stavební firmou bez rozlišení; **10330:** vrstva; JK: 50% hnědoběžová světlá ulehlá prachová hlína s pískem; HK: 50% malé, střední kamínky; DP: ad HK) opukové kameny; nahodile – pískovec; **10331:** nevyplněno, charakter jako 10466; **10332:** hranice ostrá; JK: 90% žlutý kyprý písek; HK: nahodile – drobký – uhlíky; mírně – malé kamínky, oblázky; **10334:** vrstva; hranice pozvolná; JK: 80% běžovohnědý středně ulehlý písek s prachem; HK: četně – drobký – uhlíky; mírně – malé kamínky; mírně drobký – mazanice; DP: ad HK) opukové kameny; **10335:** vrstva; hranice ostrá; JK: 80% světlešedá ulehlá písčitá hlína; HK: mírně – malé kamínky, oblázky; mírně – drobký, malé fragmenty – uhlíky; **10336:** výplň; JK: 70% hnědoběžový kyprý hlinitý písek; HK: nahodile – drobký – uhlíky; četně – malé kamínky, oblázky; Poz: Vrstva 10418 v 2C má charakter vrstvy 418 v 2B – není propojeno, totožné? **10337:** výplň; hranice ostrá; HK: 100% drobký – uhlíky; DP: „ohnišť“ – nezasahuje do plochy více jak 10 cm; izolovaný proplástek; **10338 = 10481 = 10446:** vrstva; hranice pozvolná; JK: 90% žlutý kyprý písek; HK: mírně – malé kamínky; mírně – drobký – uhlíky; DP: přemístěné podloží, hranice nejednoznačná; **10339:** výplň; hranice ostrá; JK: 70% středně ulehlý prachový jíl; HK: mírně – střední skvrny – šedá hlína; mírně – malé kamínky; DP: ad HK) kamínky – opuka; **10340:** vrstva; hranice ostrá; JK: 70% světlý bílošedý kyprý písek; HK: mírně – malé kamínky; mírně – drobký – uhlíky; mírně – skvrny šedá hlinitá; **10341:** vrstva; hranice ostrá; JK: 85% šedoběžový hlinitý písek; HK: mírně – malé kamínky, oblázky; nahodile – drobký – uhlíky; nahodile – drobký – mazanice; **10349:** výplň; hranice dosti ostrá; JK: 85% tmavě šedoběžový středně ulehlý písek; HK: mírně – drobký – uhlíky; mírně – malé kamínky; **10350:** JK: 95% žlutý kyprý písek; HK: nahodile – drobký – uhlíky; **10351:** vrstva; hranice pozvolná; JK: 80% šedoběžová písčitá hlína s prachem; HK: mírně – drobký – uhlíky; mírně – malé kamínky; **10400:** vrstva; hranice dosti ostrá; JK: 60% šedá ulehlá písčitá hlína; HK: 36% malé, střední, velké kamínky; mírně – drobký – Malta; DP: ad HK) kamínky – opukové kameny, pískovec; **10407:** vrstva; 0,1 m; hranice ostrá; JK: 80% šedý ulehlý hlinitý písek; HK: četně – malé, střední kamínky; nahodile – drobký – uhlíky; DP: ad HK) kamínky – pískovec, opukové kameny; pískovec – četný, převažuje nad opukovými kameny; HK: mírně – malé kamínky, oblázky; nahodile – drobký – uhlíky; **10409:** vrstva; 0,1 m; hranice ostrá; JK: 90% žlutý kyprý písek; HK: mírně – drobký – Malta; mírně – malé kamínky, oblázky; **10410 = 10413:** JK: šedý kyprý hlinitý písek; HK: 70% malé, střední, velké kamínky, kameny; DP: ad HK) opukové kameny; opukové drobký, kameny šikmo i na stojato uložené přes H; **vyrovňovací vrstva;** 10410A jako 10410 ale v odlišné stratigrafické poloze; **10411 = 10425:** hranice ostrá; JK: 90% žlutý kyprý písek; HK: mírně – malé kamínky; nahodile – drobký – uhlíky; DP: ad HK) kamínky – opukové kameny; **10412:** vrstva; 0,1 m; JK: 60% šedá ulehlá písčitá hlína; HK: 30% drobký, malé kamínky; mírně – malé oblázky; nahodile – drobký – uhlíky; DP: ad HK) kamínky – opukové kameny; nahodile pískovec; **10413 = 10410; 10414:** hranice ostrá; JK: 50% tmavý hnědý ulehlý písek; HK: 50% malé kamínky; nahodile – drobký – uhlíky; DP: ad HK) kamínky – pískovec, opukové kameny; **10415:** vrstva; 0,08 m; hranice ostrá; JK: 90% šedá ulehlá písčitá hlína; HK: mírně – malé kamínky, oblázky; **10416:** JK: 80% středně ulehlý hlinitý písek; HK: mírně malé kamínky; DP: vztah k opukovým kamenům destrukci 410 nejasný – částečně nad H 63; **10417 = 422 ?** vrstva; JK: 50% šedá kyprá písčitá hlína; HK: četně – drobký – hnědý jíl; četně – malé, střední, velké kamínky; mírně – drobký – Malta; DP: ad HK) kamínky – opukové kameny; **10418:** vrstva; hranice ostrá; JK: 90% šedý hlinitý písek; HK: mírně – malé, střední kamínky; DP: vztah k 429 a 430 nečitelný; Poz: pod maltovým proplástkem na bazi 400 (drť); **10419:** vrstva; 0,15 m; hranice ostrá; JK: 95% šedoběžový kyprý písek; HK: mírně – malé kamínky, oblázky; nahodile – drobký – uhlíky; **10420:** výplň; JK: 100% kyprý světle žlutý písek; DP: Hrany nedokumentovány – v rámci – 419; **10421:** vrstva; JK: 80% šedočerná kyprá písčitá hlína s prachem; HK: mírně – drobký – uhlíky; mírně – malé kamínky, oblázky; **10422 = 417 ?** DP: proplástek nedosahující k řezu – obsahuje více hnědého jílu; **10423:** Poz: báze 400, ≠ 415? **10424:** hranice dosti ostrá; JK: 80% šedý ulehlý hlinitý písek; HK: mírně – drobký – Malta; mírně – malé kamínky; nahodile – drobký – uhlíky; **10425:** vrstva; JK: 95% žlutý kyprý písek; HK: mírně – malé kamínky; nahodile – drobký – uhlíky; **10426:** vrstva; hranice ostrá; JK: 80% šedý ulehlý písčitý jíl; HK: četně – malé, střední kamínky; DP: ad HK) opukové kameny; **10427:** vrstva; hranice ostrá; JK: 50% šedožlutý středně ulehlý jíl s pískem; HK: 50% malé, střední kamínky; DP: ad HK) opukové kameny; **10428:** Poz: jižní část sondy – drobná plocha; smíšeno patrně s jiným kontextem; úroveň 417 i charakter;

10429: výplň; hranice ostrá; JK: 90% tmavý šedoběžový kyprý písek; HK: mírně – malé, střední kamínky; nahodile – drobký – uhlíky; nahodile – drobký – malta; DP: vztah k 418 nečitelný, v ploše nerozlišeno; **10430:** výplň; hranice ostrá; JK: 70% šedý kyprý písek; HK: 25% malé kamínky, oblázky; DP: ad HK) opukové kameny, pískovec, křemen; patrně porušuje 417 a 418 špatně čitelné, přeschlé a narušené kořeny; **10431:** hranice ostrá; JK: 30% šedý středně ulehý hlinitý písek; HK: 70% malé, střední kamínky; DP: ad HK) opukové kameny; opukové kameny drť – v ploše rozebíráno jako 422? **10432:** JK: 50% žlutohnědý kyprý písek; HK: 50% malé kamínky; nahodile – drobký – malta; DP: ad HK) kamínky – opukové kameny; **10433:** vrstva; hranice; JK: 90% šedá ulehlá písčitá hlína; HK: mírně – drobký – malta; mírně – malé, střední kamínky; **10434:** výplň; JK: 80% šedá ulehlá písčitá hlína; HK: čteně – malé, střední, velké kamínky; nahodile – drobký – malta; DP: H 71; **10435** ≠ **443:** hranice ostrá; JK: 70% šedá středně ulehlá písčitá hlína s prachem; HK: mírně – drobký – uhlíky; mírně – drobký – vápno, mírně – drobký – mazanice; mírně – malé, střední kamínky; **10436:** vrstva – výplň; hranice ostrá; JK: 90% šedožlutý ulehý hlinitý písek; HK: mírně – malé kamínky; mírně – drobký – žlutozelený jí; Pozn.: obj. 595 a 597; **10437:** JK: 100% žlutý kyprý písek; **10438:** výplň; hranice ostrá; JK: 80% šedý hlinitý písek; HK: čteně – drobký – uhlíky; mírně – malé, střední kamínky, oblázky; nahodile – drobký – vápno; DP: ad HK) kamínky – pískovec, opukové kameny, křemen; obj: 596, 597; **10439:** výplň; JK: 80% šedý středně ulehý hlinitý písek; HK: mírně – drobký – malta; mírně – malé kamínky; **10440:** hranice dosti ostrá; JK: 70% šedá prachová hlína s pískem; HK: čteně – drobký – uhlíky; čteně – malé kamínky; **10441:** hranice dosti ostrá; JK: 70% šedá kyprá hlinitopísčitá hlína; HK: čteně opukové kameny a opuková drť; **10442:** výplň; JK: 80% šedý středně ulehlá písčitá hlína; HK: čteně – malé, střední kamínky; mírně – drobký, malé fragmenty – malta; DP: ad HK) kamínky – opukové kameny; **10443** = **popsáno jako 10435**; **10444:** výplň; 0,03 m; hranice ostrá; JK: 95% žlutý ulehý písek; HK: mírně – malé oblázky; **10445:** výplň; hranice ostrá; JK: 95% šedý středně ulehý písek; HK: mírně – malé oblázky; nahodile – drobký – uhlíky; **10446** = **10338** = **10481:** DP: promíšeno s vrstvou a výplní 456 – oddělena svrchní část jako 456, navazuje na 10452 v obj.; **10447:** hranice ostrá; JK: 50% šedý kyprý písek; HK: 45% malé, střední, velké kamínky, kameny; mírně – drobký – malta; nahodile – drobký – uhlíky; DP: ad HK) kamínky – pískovec, opukové kameny; opukové kameny na bázi vodorovné!; Poz: rozebíráno jako 410? **10448:** výplň; hranice ostrá; JK: 80% šedý ulehý hlinitý písek; HK: mírně – drobký – uhlíky; mírně – malé kamínky; mírně – drobký – zelený jí; **10449:** výplň; hranice ostrá; JK: 90% žlutohnědý kyprý písek; HK: mírně – drobký – uhlíky; mírně – malé kamínky; DP: obj. 596; **10450:** výplň + vrstva; hranice ostrá; JK: 90% šedý hlinitý písek; HK: mírně – malé kamínky, oblázky; mírně – drobký – uhlíky; **10451:** výplň+ vrstva; hranice ostrá; JK: 95% žlutý kyprý písek; HK: mírně – malé oblázky; **10452:** výplň; JK: 90% kyprý šedožlutý písek; HK: mírně – šedý středně ulehý písek; **10453:** JK: 70% šedočerná kyprá písčitá hlína s prachem; HK: čteně – drobký – uhlíky; čteně – malé, střední kamínky, oblázky; DP: velký podíl šedého popela; **10454:** JK: 40% hnědý ulehý prachový jí; HK: 40% malé, střední, velké kamínky, kameny; mírně – malé skvrny – šedý písek; mírně – drobký – malta; DP: ad HK) opukové kameny částečně rozpadlé; **10455:** výplň; JK: 80% šedá středně ulehlá písčitá hlína; HK: čteně – malé, střední kamínky; mírně – drobký – žlutý jí; mírně – drobký – malta; **10456:** výplň; JK: 90% šedý hlinitý písek; HK: mírně – malé, střední kamínky; mírně – drobký – uhlíky; DP: obj. 595 – dodatečně oddělena svrchní část 446; **10457:** výplň; hranice ostrá; JK: 95% žlutohnědý kyprý písek; HK: nahodile – drobký – uhlíky; nahodile – malé kamínky; DP: obj. 596; **10458:** JK: 95% žlutý kyprý písek; HK: mírně – malé kamínky, oblázky; DP: ad HK) křemen, opukové kameny; obj. 596; **10459:** výplň; hranice ostrá; JK: 90% šedá kyprá písčitá hlína s prachem; HK: mírně – drobký – uhlíky; mírně – malé kamínky; mírně – malé skvrny – šedožlutý jí; **10460:** výplň; hranice ostrá; JK: 90% tmavě šedá kyprá písčitá hlína; HK: mírně – drobký – uhlíky; mírně – drobné kamínky; **10461:** výplň; JK: 100% kyprý žlutošedý písek; DP: ad JK) mramorovaný; **10462:** vrstva; hranice ostrá; JK: 90% žlutošedý středně ulehý písek; HK: nahodile – drobký – uhlíky; nahodile – malé kamínky; **10463:** výplň; hranice ostrá; JK: 90% žlutý kyprý písek; HK: mírně – malé kamínky, oblázky; nahodile – drobký – uhlíky; DP: ad HK) kamínky – opukové kameny; oblázky – křemen; **10464** = **481:** JK: 100% probarvený žlutohnědý písek; Poz: probarvené podloží; **10465:** vrstva; hranice ostrá; JK: 80% tmavá šedá kyprá prachová hlína s pískem; HK: čteně – drobký – uhlíky; mírně – malé kamínky; DP: ad HK) kamínky – opukové kameny; Poz: úroveň 10435 – více uhlíků; **10466** = **10482:** výplň; hranice ostrá; JK: 20% šedoběžová kyprá prachová hlína s pískem; HK: 80% malé, střední, velké kamínky, kameny; mírně – malé kamínky, oblázky; DP: ad HK) kamínky – opukové kameny; **10467:** výplň; 0,1 m; hranice ostrá; JK: 90% – hnědočerný ulehý prachový jí; HK: mírně – drobký – uhlíky; mírně – malé kamínky; **10468** – **jako 465:** vrstva; hranice ostrá; JK: 80% tmavě šedá kyprá prachová hlína s pískem; HK: čteně – drobký – uhlíky; mírně malé kamínky; DP: ad HK) kamínky – opukové kameny; Poz: patrně záměna s 10465 – 10465 omezená výplň; **10469:** výplň; hranice pozvolná; JK: hnědošedá písčitá místy rezavě hnědý jí – přepálený; DP: H 78 – horní část výplně hrobové jámy; **10470:** výplň; hranice ostrá; JK: 80% šedočerný hlinitý kyprý písek; HK: mírně – drobký –

malta; mírně – malé, střední kamínky; nahodile – drobky – uhlíky; DP: ad HK) kamínky – opukové kameny, pískovec – pískovec i černý; **10471**: vrstva; hranice ostrá; JK: 95% světle šedý středně ulehlý písek; HK: mírně – drobky – uhlíky; mírně – malé kamínky, oblázky; **10472**: nepopsáno; **10473= 10433**: vrstva; hranice ostrá; JK: hnědá hlinitopísčítá; HK: drobky malty, drobné kamínky, úlomky keramické krytina – prejzy; drobky – malta; **10474**: vrstva charakteru 474A mimo obj.; 10474A: výplň; hranice ostrá; JK: 80% šedý kyprý písek; HK: četně – malé, střední, velké kamínky; nahodile – drobky – uhlíky; **10475**: výplň; hranice pozvolná; JK: 90% žlutohnědý kyprý mramorovaný písek; HK: mírně – drobky – uhlíky; mírně – malé kamínky; **10476**: vrstva; hranice ostrá; HK: „štetování“ ze středních a velkých opukových a pískovcových kamenů; **10477**: vrstva; hranice ostrá; JK: hnědá hlinitá, mírně písčítá ulehlá; **10478**: vrstva; hranice ostrá; HK: štetování ze středních a větších opukových a pískovcových kamenů *štet*; **10479**: výplň; hranice ostrá; JK: 60% hnědošedý hlinitý kyprý písek; HK: 30% malé, střední kamínky; mírně – drobky – malta; mírně – drobky, malé, střední, velké fragmenty – hnědý jíl; DP: ad HK) kamínky – opukové kameny; **10480**: výplň; hranice pozvolná; JK: 95% kyprý žlutohnědý písek; HK: nahodile – malé kamínky; nahodile – drobky – uhlíky; DP: ad JK) mramorovaný; **10481 = 10446 = 10338**: DP: 481 možno rozčlenit na 3 části; A = 341 písek s prachovým jílem; B – písek probarvený šedý – jako 445; C = 464; **10489**: JK: 80% béžový ulehlý písek; HK: mírně – drobky – uhlíky; mírně – malé kamínky; nahodile – drobky – vápno; nahodile – drobky – mazanice; DP: ad HK) kamínky – pískovec, opukové kameny, rozlišeno dodatečně na řezu; **10494**: hranice ostrá; JK: 70% šedobéžová ulehlá písčítá hlína s prachem; HK: mírně – drobky, malé, střední, velké fragmenty – uhlíky; mírně – drobky – vápno; mírně – drobky, malé, střední skvrny – žlutozelený jíl; Poz: odlišeno dodatečně na řezu; **10909**: Pískovcové bloky – nejde o standardní zdivo. Jedna vrstva pískovcových ploten – kamenů v písčité vrstvě, patrně komunikace. Kameny druhotně použité, osekávané se zbytky malty na povrchu. (Rozměry viz kresebná dokumentace).

LITERATURA

- Boháčová, I. 1996*: Praha – Hrad, Severní trakt. Suterén někdejších Rudolfových koníren (tzv. víceúčelový sál, lakovna, suterén a prostor průchodu), 1982–1993, I. Nálezová zpráva, ARÚ AV ČR Praha čj. 1555/96.
- *1997*: Sonda do života a vývoje přemyslovského hradiště ve Staré Boleslavi – Eine Sonde in das Leben und die Entwicklung des přemyslidischen Burgwalls in Stará Boleslav (Altbunzlau). In: J. Kubková – J. Klápště – M. Ježek – P. Meduna et al., eds., Život v archeologii středověku. Praha, 41–52.
- *2003a*: Opevnění, tento svazek, kap. 7.1.
- *2003b*: K vybavení interiéru sakrálních staveb, tento svazek, kap. 7.2.4.
- *2003c*: Předměty každodenního života v areálu přemyslovského hradu ve Staré Boleslavi. Poznámky k výpovědním možnostem archeologických movitých nálezů, tento svazek, kap. 9.5.
- *2003d*: Doklady česko-polských kontaktů z raně středověké Staré Boleslavi, *Archaeologia historica* 28, 47–53.
- Boháčová, I. – Herichová, I. 2003*: Poznámky ke genezi historického nadloží, tento svazek, kap. 6.3.
- Boháčová, I. – Špaček, J. 2000*: Raně středověké kostely sv. Václava a sv. Klimenta ve Staré Boleslavi v kontextu studia archeologických situací a jejich keramického inventáře, *Archeologie ve středních Čechách* 4, 307–335.
- *2001*: Soubor keramiky z počátků vrcholného středověku ze Staré Boleslavi, *Archeologie ve středních Čechách* 5, 599–621.
- *2002*: Raně středověká fortifikace ve Staré Boleslavi. Příspěvek k poznání fortifikační techniky, *Archaeologia historica* 27, 37–50.
- Dvorská, J. 1994*: Mikulčická keramika a zdroje jejích surovin [nepublikovaná diplomová práce], PŘF MU Brno.
- *2001*: Stará Boleslav – Raně středověká keramika. Mikroskopické posouzení výbrusů [odborný posudek], ARÚ AV ČR Praha čj. 3200/2001.
- Flek, F. 2003*: Přesleny ze Staré Boleslavi a Levého Hradce. Příspěvek k raně středověkému textilnictví [nepublikovaná bakalářská práce], FF UK Praha.
- Meduna, P. 1993*: Návrh systému deskripce raně středověké keramiky, *Muzejní a vlastivědná práce* 31 – Časopis společnosti přátel starožitností 101, 65–74.
- Varadzin, L. 2002*: Keramické značky ze Staré Boleslavi. Příspěvek k poznání zásobování raně středověkého hradiště keramikou. [nepublikovaná diplomová práce], FF UK Praha.
- Zavřel, J. 2003a*: Potenciální zdroje kamenných a keramických surovin, tento svazek, kap. 12.
- *2003b*: Petrografický rozbor kamenných nálezů ze Staré Boleslavi, tento svazek, kap. 9.3.

CERAMICS

This article concerns just the ceramics recovered from the Early Medieval horizon during rescue excavations at Stará Boleslav; this assemblage comprises primarily small sherds from settlement contexts, which given the conditions of the rescue excavations could be investigated only in partial situations or in flat, linear trenches. The total number of ceramic fragments may be reckoned to be of the order of several hundred thousand pieces. The assemblage has not yet undergone complete laboratory processing. For selected stretches of high-quality stratigraphy, effort has been concentrated on (1) the identification of the main classes of ceramic mass from Early Medieval Stará Boleslav; (2) the definition of the overall chronological span of the ceramics present, and the definition too of the technological and morphological changes in the ceramics in relation to the passing of time; (3) the characteristics of the main ceramic horizons of the Early Middle Ages. Given the nature of the finds, which comprise primarily small vessel fragments, studies have aimed mainly at tracing the appearance of technological groups in the ceramic mass, and their relationships to rim morphology and types of decoration. The morphology and typology of whole vessels has thus far lain beyond this framework.

The first section presents ceramic production in the *milieu* of Early Medieval Stará Boleslav. Initial macroscopic classification of the Early Medieval ceramics was complemented to a considerable extent by microscopic analyses (Dvorská 2001). These latter confirmed and revised the macroscopic classifications into material technological groups according to exact criteria, by which the ceramics were divided into four basic series, specifically (1) micaceous ceramics – S; (2) sandy ceramics with quartz sand – PI; (3) sandy ceramics with heterogeneous sand – PII; and (4) grey series sandy ceramics. Exact data from the scientific analysis of the ceramic masses essentially backed up the different characteristics observed macroscopically. They made it possible to more precisely define and delimit at least that part of the Early Medieval production that occurred in greater percentages and could easily be recorded by macroscopic analysis, and in some cases to classify sherds that were entirely foreign to the given environment. An important shift in the opportunities for understanding the ceramic production was brought about by comparison of the results of the microscopic analyses with those of macroscopic studies of broken fragments in square cut. Exceptional knowledge was also yielded by the confirmation of material sources (cf. also Zavřel 2003a) for macroscopically recorded similarities in the ceramic mass of ceramics with quartz sand (sandy I (O2)) and tiles, which together with similar analyses of daub and clay samples obtained from filled-in river channels are evidence for the use of local raw materials and probably for local ceramic production too. A basic overview of rim morphology and decorative motifs is given in simplified tabular form, and a selection of particular shapes and utilitarian ceramics is also presented.

The second part of this contribution is devoted to changes in the Stará Boleslav ceramics in the Early Middle Ages and is limited to the major horizons (*SB-A*, *SB-B1*, *SB-B2*, *SB-C*), for which changes in morphology and the ceramic material employed are characteristic. There is a detailed analysis in particular of the large assemblage from the depression above the abandoned ditch, which is definitively closed as early as during the Early Middle Ages (*SB-I*), and which is thus unique in that it is uncontaminated by later intrusions. The ceramics presented represent products used within the Přemyslid stronghold in the period between its foundation somewhere around the turn of the 10th century and the end of the continuous accumulation of the historical terrain at the beginning of the 13th century. The closure of the *SB-A* horizon most likely occurred within the middle third of the 10th century, while the rise of the *SB-B2* horizon came slightly divorced from the foundation of St Wenceslas' Basilica. These chronological points are supported by the data from historical sources. The *terminus ante quem* for the *SB-A* horizon is the construction of the *opus Romanum* mentioned by Cosmas, while that of the *SB-B2* horizon is Cosmas' reference to the foundation of the basilica in 1039.

Attention is also given to the question of the material variability and origin of the ceramic production. The greater part of the production from the *SB-B1*, 2 horizons is linked to the Prague ceramic sequence, while the ceramics of the *SB-C* horizon are by contrast highly likely to have been of local origin – although sherds of similar character can be found in even the earliest horizons, and are similar in their mass to Early Medieval paving tiles. Among the remaining, rather indifferent, ceramics sherds of similar origin to material from Libice of the Slavniks were identified, while large pieces of micaceous flakes may most probably be associated with the production areas of East Bohemia. A tendency towards the standardisation of products in the earliest *SB-A* horizon is evident only in the PIII class. The Stará Boleslav material could, given its obvious characteristics – which in part mark it out – and the close linkage to the Prague sequence, form a departure point for the study of the spatial and chronological division of ceramic production in Early Medieval Central Bohemia.

14. TOPOGRAFIE A ZÁKLADNÍ HORIZONTY VÝVOJE RANĚ STŘEDOVĚKÉ STARÉ BOLESLAVI

IVANA BOHÁČOVÁ

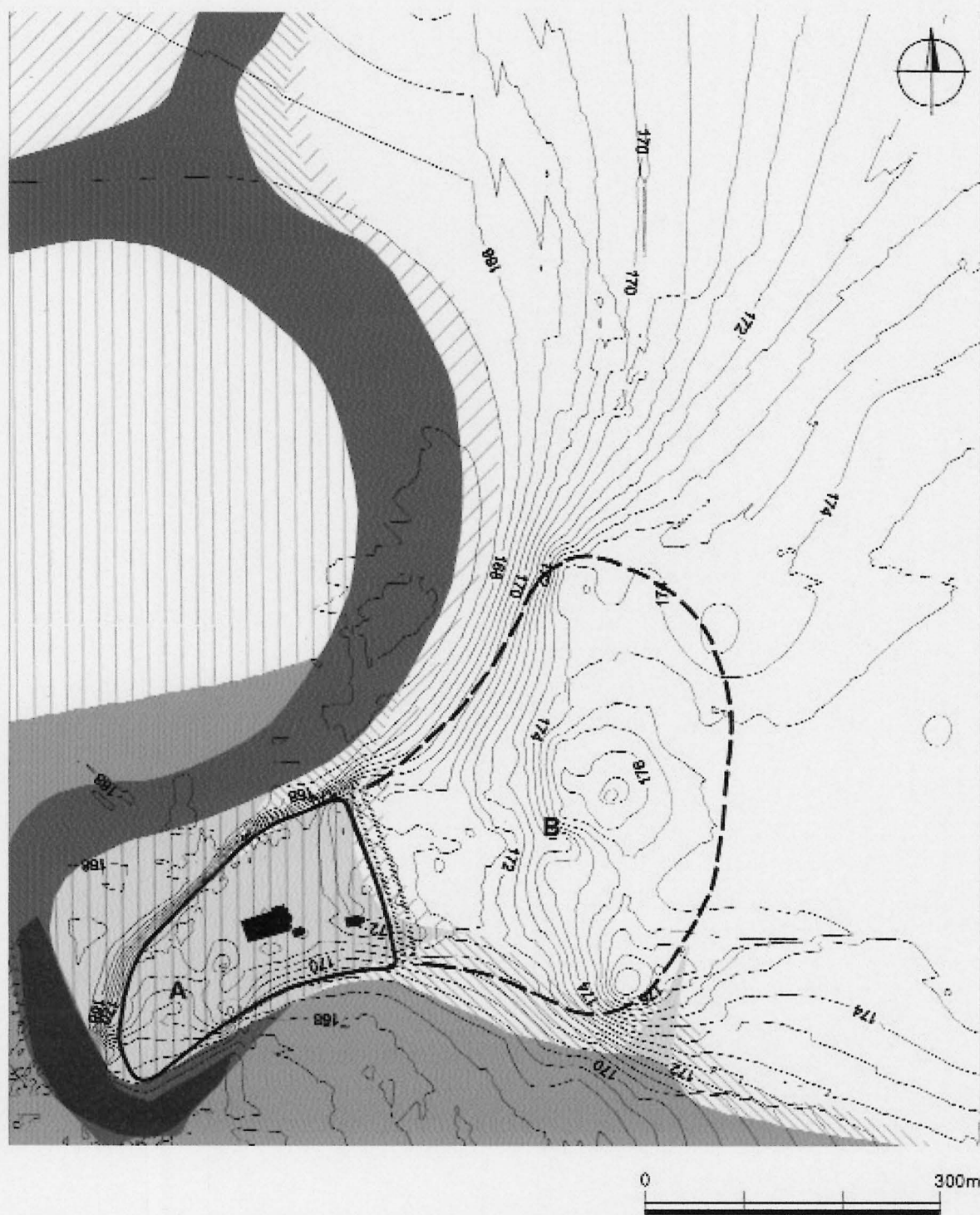
Bole flauf. si dicidus ē dux.
rode. truculencia. nerone
duocleciavv crudelitare.
flauf. ut dicere. Tamre e
mhl. racione. regeret. si on
anum. ageret. Vnde faci
no. ope. aderet. moxq. vi

14.1. „... IN LUCUM IUXTA FLUMEN ALB...“

Specifická podoba a poloha ostrohu, zasahujícího hluboko do nivy a chráněného přirozeným způsobem ještě ne zcela zazemněnými meandry Labe, vytvářela velmi příhodné podmínky k založení opevněné lokality na jeho pravobřeží. Výsledky přírodovědných analýz (Břízová 1999; srov. Čulíková 2003; Mlíkovský 2003a; 2003b), vypovídající o druhové skladbě živočichů a vegetace jak v rámci opevněného areálu, tak v jeho okolí, naznačují, že ani v nejstarších fázích života lokality jej neobklopovaly rozsáhlé neprostupné lesní porosty, ale zčásti odlesněná otevřená krajina s lužním lesem v nivě při řece. Kosmův výraz „... in lucum iuxta flumen Alb...“ (Kosmas, II, 7), který lze vzhledem k souvislostem spojovat přímo s lužním porostem, nemusí být s tímto závěrem v rozporu a nelze jej rozhodně považovat za doklad rozlehlých lesních ploch v bezprostředním zázemí Boleslavi.

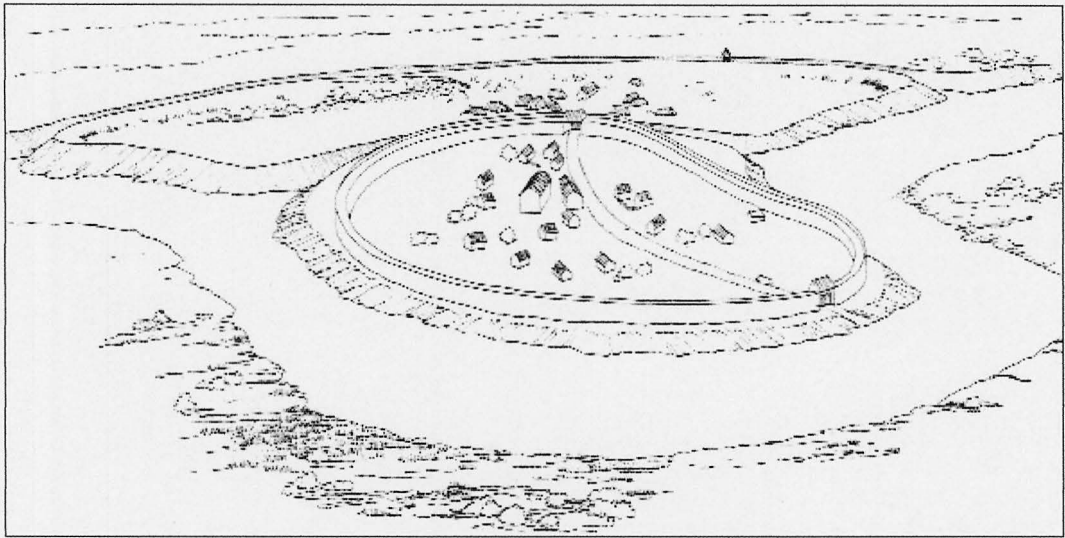
Osídlená plocha vnitřního hradu o rozloze cca 4,8 ha byla limitována hranami nízkého ostrohu a současně opevněním, které je v podélném směru z jižní i severní strany respektovalo. Přirozený předěl, oddělující úzký jazykovitý výběh ostrožné vyvýšeniny od rozlehlejší plošiny v jeho východní části, byl využit pro vybudování příčné fortifikace mezi vnitřní částí areálu a předhradím v jeho bezprostředním zázemí. Rozsah a intenzita raně středověkého osídlení nejsou zatím u předhradí přesněji vymezeny. Jeho východní ohraničení se nepodařilo prokázat ani během záchranného výzkumu, ani během následné geofyzikální prospekce a sondování vrty, které byly za tímto účelem realizovány. Rozptyl osídlení doloženého výzkumem naznačuje, že předhradí zaujímalou plochu cca 11 ha. Tomu odpovídá i morfolgie terénu, i když terénní reliкty, které lze s předpokládaným východním ohraničením předhradí spojovat, nejsou nijak výrazné (obr. 1, obr. 2).

Opevnění ostrohu je prozatím doloženo pouze pro prostor označovaný jako vnitřní hrad, a to v případě podélné fortifikace v podobě nadzemní konstrukce, v případě příčného předělu mezi oběma částmi areálu je naopak znám jen výsek široce rozevřeného příkopu. Nadále je ve shodě s dřívějšími představami předpokládána stabilita komunikačního systému, alespoň pokud jde o hlavní trasy cest. Historická dispozice lokality i její komunikační systém, doložené již pro období raného středověku, se v rozvržení současné zástavby dosud projevují. Souhrnné vyhodnocení dokumentovaných terénních situací jistě může v detailech tuto představu v budoucnosti upřesnit, zvláště pokud jde o řešení situace prostranství v okolí kostelů (a především v okolí kostela neznámého zasvěcení). Nové poznatky přinesl výzkum také pokud jde o podobu místní sítě cest ve středověku a její proměny v souvislosti se změnami funkcí konkrétního prostoru (obr. 3–6). Nepřispěl ale k řešení otázky, zda tok Labe byl překonáván pouze brodem nebo přívozem, či zda byl v trase dálkové komunikace vybudován most. Mosty přes Vltavu a přes potok Rokytku na trase mezi pražským levobřežím a Boleslaví uvádějí písemné prameny již v souvislosti s translací knížete Václava (Kristián, 81; Bláhová – Konzal 1976, 173), v obecné rovině se o stavbě mostů jako o pracovní povinnosti vůči panovníkovi, organizované shodně jako stavba hradů, dozvídáme ze zmínky falza zakládací listiny staroboleslavské kapituly (Bláhová 1996, 7–8). Přemostění Labe již v raném středověku nemůžeme tak prozatím ani vyloučit, ani dolo-

Obr. 1. Stará Boleslav. Průmět předpokládaného průběhu raně středověkého opevnění a umístění sakrální architektury 11.–12. stol. do rekonstruovaného modelu původního georeliéfu (legenda ke geologickému podloží viz *Herichová 2003*, obr. 1). A – vnitřní hrad s částečně (na jižní a severní hraně ostrohu) doloženými úseky dvou fází opevnění; B – předhradí bez přímých dokladů existence opevnění.

Fig. 1. Stará Boleslav. A projection of the presumed course of the Early Medieval fortification and local sacral architecture of the 11th–12th centuries on a model of the reconstructed georelief (for the legend to the geological substrate see *Herichová 2003*, Fig. 1). A – stronghold core with partially (at the northern and southern spur edges) documented stretches of two fortification phases; B – the bailey, without direct evidence for the existence of fortifications.

Obr. 2. Stará Boleslav. Ideální rekonstrukce podoby raně středověkého hradu v 10. stol. na základě poznatků archeologického výzkumu. Kresba Ing. arch. P. Chotěbor.

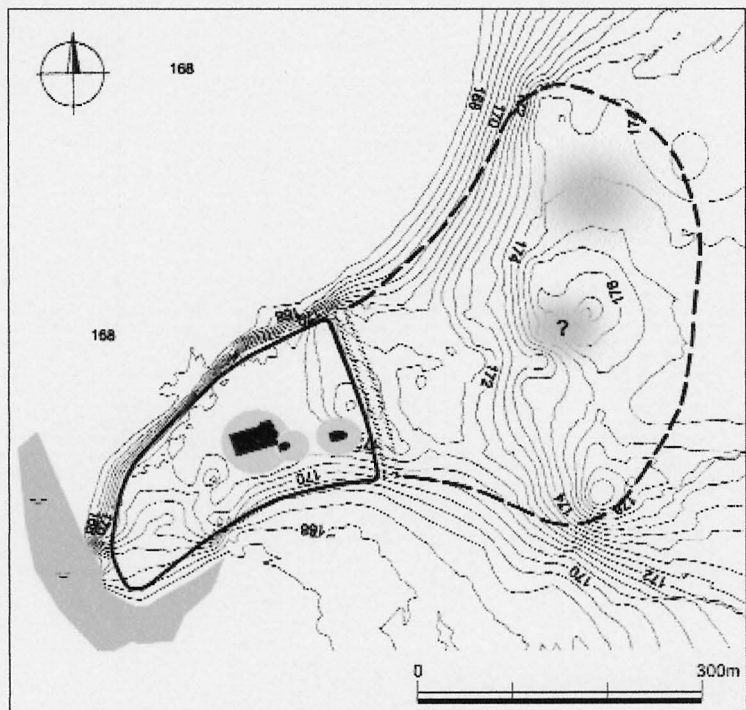
Fig. 2. Stará Boleslav. Idealised reconstruction of the form of the Early Medieval stronghold in the 10th century, on the basis of information from the archaeological excavations. Drawn by Ing. arch. P. Chotěbor.

žit. Nebylo by však záležitostí nikterak výjimečnou¹. Poloze lokality na dálkové komunikaci odpovídají nálezy předmětů, které se hlásí surovinou, morfologií či výzdobou k územím severně od Čech či k Pobaltí, pro některé z nich lze nalézt srovnání v polském prostředí (Boháčová 2003a).

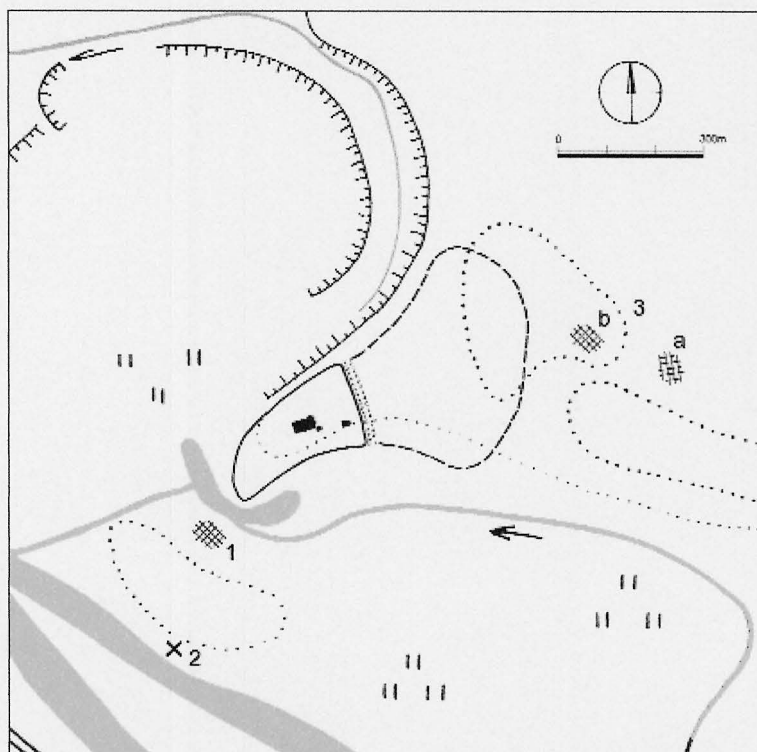
Izolované osídlení raného středověku mimo plochu opevněného ostrohu, zachycené v podobě kulturních vrstev s keramikou raného středověku, je v jeho bezprostřední blízkosti prozatím doloženo jen ve dvou polohách, jak přímo v zaplavované oblasti vlastní nivy (Hluchov), tak mimo ni, vý-

Obr. 3. Stará Boleslav. Opevněný areál s přibližným vymezením prostorů, využívaných k pohřbívání.

Fig. 3. Stará Boleslav. The fortified area, with approximate limits of the areas used for burial.

¹ Podle zmiňovaného textu tzv. zakládací listiny staroboleslavské kapituly bylo např. na řece Dyji hned několik mostů, falzum však může odrážet i mladší situaci.

Obr. 4. Stará Boleslav. Polohy s archeologickými nálezy raného středověku mimo předpokládaný rozsah opevněného areálu. 1, 3 – plochy s doklady osídlení raného středověku mimo předpokládaný rozsah opevněného areálu; 1 – Hluchov (1989); 3a – prostor východně předhradí (1989); 3b – prostor východně předhradí (1959 – okolnosti starších nálezů viz Špaček 2003); 2 – Hluchov, místo nálezu denárového pokladu.

Fig. 4. Stará Boleslav. Areas with Early Medieval archaeological finds beyond the presumed extent of the fortified compound. 1, 3 – areas with evidence of Early Medieval settlement beyond the presumed fortified area; 1 – Hluchov 1989; 3a – eastern bailey area, 1989; 3b – eastern bailey area, 1959 (for the circumstances of the earlier finds see Špaček 2003); 2 – Hluchov, findspot of the denarius hoard.

chodně předhradí (obr. 4). Osídlení prostoru Hluchova však nelze považovat za bezpečně prokázané, neboť vrstva sídlištního charakteru mohla být do těchto míst i splavena. S různými okolnostmi (napadení Libice, existence tržiště) bývá spojován poklad mincí uložený v lahvi zakopané na místě situovaném rovněž přímo v nivě, v nevelké vzdálenosti od trasy dálkové komunikace (obr. 4: 2). Volba místa úkrytu v dosahu a přitom vně opevněného areálu, v nivě na pravém labském břehu a při křižovatce vodní cesty s významnou pozemní komunikací, může být inspirací k nejrozmanitějším spekulacím. Historická skutečnost v tomto případě pravděpodobně zůstane nepoznána.

14.2. URBS A JEHO PROMĚNY

Osídlení ostrohu je doloženo až pro období raného středověku. Mocnost raně středověkých souvrství zastížených v areálu hradu není samozřejmě zachována v rovnocenné kvalitě, je však ve srovnání s lokalitami obdobného charakteru málo obvyklá. V centrální části akropole se většinou pohybuje kolem 100 cm a místy tento rozměr i významně přesahuje, na předhradí kolísá mezi 0 a 100 cm. Z této členité stratigrafie lze často vyčíst sled řady událostí, které dokládají markantní proměny ve využívání a funkcích zkoumaného prostoru. Tyto události po sobě následovaly v časových intervalech, jejichž délku je obtížné z archeologických pramenů odvodit a které často nemůžeme vzhledem k rozsahu a povaze výzkumu ani synchronizovat. Vymezení hlavních etap a dalších dílčích horizontů raně středověkého vývoje lokality můžeme opírat jen o postižitelné proměny keramického inventáře a o ty stratigrafické předěly, které lze sledovat na větší části zkoumaných ploch.

Nejstarší sídelní horizont nebyl na žádném ze zkoumaných míst dochován v neporušené podobě. Keramický inventář, který provází vrstvy na bázi kulturního souvrství, tvoří v celém výzkumem dotčeném prostoru Staré Boleslavi keramika, kterou lze podle morfologie a výzdoby klást do intervalu zahrnujícího jak část středohradištního období, tak období mladohradištní. Keramika nesoucí znaky v tomto smyslu „archaické“ morfologie či výzdoby se nachází vesměs prokazatelně v druhotné poloze. Toto konstatování vychází ze složení inventáře nejstarších částí boleslavského kulturního nadloží (Boháčová 2003b) a je opřeno o poznání relativní sekvence pražské středohradištní keramiky

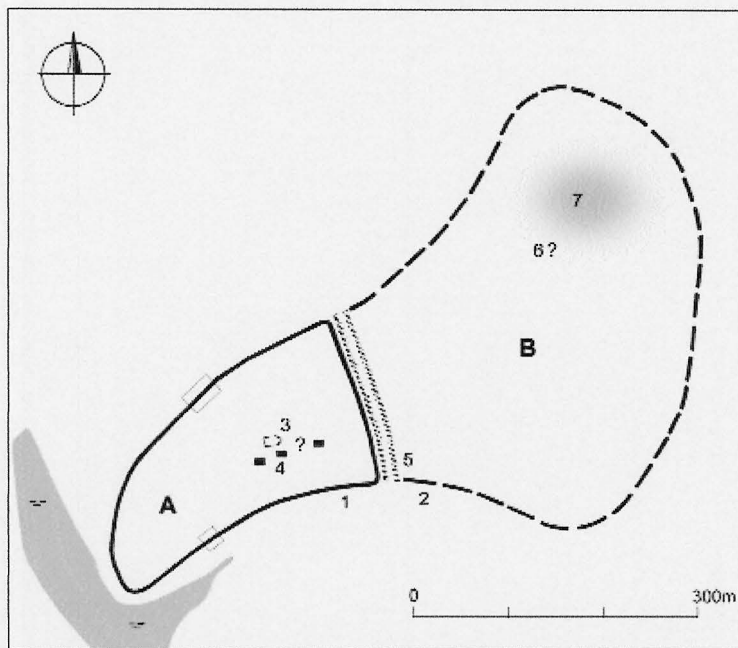
(Boháčová 2001, 264–270), která je ve starší části boleslavské raně středověké stratigrafie zastoupena ve značné míře. Rozmanitost náleзовých souborů z nejstarší části boleslavské sekvence neumožňuje rozhodnout, zda rozdíly jsou dány odlišnými postdepozitními procesy v různých místech areálu, či různou intenzitou následného osídlení.

Středohradištní keramika horizontů starších než horizont keramiky s límcovitým odsazením okraje pražské sekvence nebo tomuto horizontu odpovídající se objevuje v různé míře zastoupení v celém osídleném prostoru staroboleslavského areálu. Nápadná oproti zkoumaným sekvencím v rámci vnitřního hradu je především její relativní i absolutní četnost v keramických souborech pocházejících z výplně i ze zánikového horizontu příčného příkopu mezi oběma částmi areálu (Boháčová 2003c, obr. 30–31). Jakkoliv přítomnost této keramiky dokládá intenzivní a dlouhodobější sídelní využívání ostrohu ve středohradištním období, charakter kontextů, z nichž byla získána (jednorázově přemístěné i dlouhodobě pozvolna ukládané vrstvy), nedovoluje formulovat žádné určitější představy o osídlení, jehož jsou tyto keramické zlomky pozůstatkem. Genezi vrstev ukládajících se v trase příkopu a náleзовých souborů, které obsahují, nelze vzhledem k náleзовé situaci těchto vrstev a jejich charakteru jednoznačně interpretovat a keramika, kterou obsahují, může pocházet z jakéhokoliv místa areálu.

Souhrnně lze konstatovat, že již hlouběji v průběhu středohradištního období, rozhodně před jeho závěrečnou fází (v rámci středočeské keramické sekvence by indikátorem této závěrečné fáze mohlo být vyznívání horizontu keramiky s límcovitým odsazením okraje a nástup nejstarších forem keramiky s kalichovitou profilací okrajů), byl ostroh osídlen v rozsahu srovnatelném s rozlohou mladohradištního osídlení. Intenzita osídlení mohla být ale v jednotlivých částech areálu odlišná. Sídelní horizonty středohradištního období (*SB–A*) lze vydělit pouze podle zastoupeného keramického inventáře, v sídelních situacích nebyly na zkoumaných místech dochovány, a nelze je tedy nijak dále členit. Výjimku představují dochované reliktory fortifikačního systému, jehož dvě nejstarší fáze mohou spadat ještě do fáze středohradištní, mladší z nich do jejího závěrečného období. Podle sporadického keramického materiálu nalézaného v kontextech provázejících nejstarší opevnění s čelní kamennou plentou lze předpokládat, že ostroh byl opevněn v počáteční fázi osídlení. Také hradba zděná *opere Romano* mohla být podle výpovědi náleзовé situace vystavěna v nejstarších fázích života lokality, nejspíše v období nástupu keramiky s kalichovitou profilací okraje pražské sekvence. Středohradištnímu období náleží rovněž nejstarší fáze nadzemních dřevěných objektů zastížených v jádru vnitřního hradu v těsném sousedství baziliky a kostela sv. Klimenta, tedy v blízkosti prostoru, v němž je předpokládán archeologicky nedoložený kostel sv. Kosmy a Damiána (obr. 5). Přesnější datování není možné vzhledem k minimálnímu množství vrstev, a tedy jen málo početnému průvodnímu keramickému materiálu. Při srovnání s keramikou pražské sekvence nalézáme ve Staré Boleslavi ojedinělé analogie již v horizontu *PHA*, reprezentujícím chronologicky obtížně přesně vymezitelnou nejstarší fází osídlení pražské rezidence, zahrnující celé její počáteční období do vzniku dřevohlinité hradby². V datech absolutní chronologie, k jejichž vyjádření je archeolog (přes hlasitě vyslovované námitky) opakovaně badatelé z nearcheologických řad nucen, by počátky osídlení staroboleslavského ostrohu tedy mohly spadat ještě do století devátého, pravděpodobně do jeho závěrečného období.

Sídelní aktivita se podle nárůstu mocnosti vrstev a proměn charakteru stratografií průběžně od nejmladší fáze středohradištního období zvyšovala. Nejvýraznější a nejpčetnější proměny v charakteru souvrství v jeho vývoji v rámci mladohradištního období byly zaznamenány v jádru akropole. Nejstarší část sekvence (*SB–BI*), kterou většinou vzhledem k malému počtu průvodního keramického materiálu nelze spolehlivě chronologicky zařadit, zde představují vodorovné vrstvy s ojedinělými drobnými zahloubenými objekty. Do starší části mladohradištního vývoje spadají pravděpodobně i nejmladší stavební fáze zmíněných nadzemních dřevěných objektů. Ke starší fázi mladohradištního osídlení lze ještě přiřadit patrně o něco mladší rozměrné zahloubené objekty nepravidelného tvaru, zjišťované zde opakovaně na všech zkoumaných místech. Tento horizont byl již provázen početnými

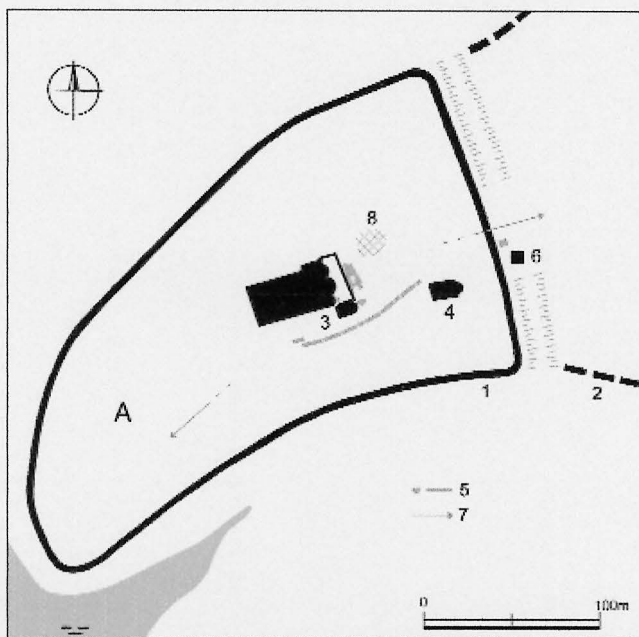
² Mezi horizontem *PHA* a nástupem keramiky provázené límcovitě odsazenými okraji – *PHBI* byl pro prostředí Pražského hradu rozlišen ještě jeden keramický horizont – *PHBO*. Podle dosavadních předpokladů, podpořených daty dendrochronologického výzkumu, by k nástupu horizontů *PHBO–I* mělo dojít v průběhu prvních desetiletí 10. stol. (Boháčová 2001, 264–270).

Obr. 5. Stará Boleslav. Raně středověký přemyslovský hrad v nejstarší fázi své existence (SB-A). 1 – předpokládaný průběh dvou doložených raně středověkých fází opevnění jádra hradu se schematickým označením dosud zkoumaných částí fortifikačního pásu; 2 – předpokládaný rozsah opevněného předhradí; 3 – předpokládaná poloha kostela sv. Kosmy a Damiána; ? označuje prostor se stopami stavební aktivity (maltořina) v nejstarším sídelním horizontu; 4 – schematické znázornění prostoru s nadzemními dřevěnými stavbami (sondy J, H, S); 5 – předpokládaný průběh příkopu (prokazatelně zachycen pouze ve střední části plochy); 6? – místo s doloženou stavební aktivitou v nejstarším sídelním horizontu (opuková drť, v nadloží hrudky malty); 7 – přibližně vymezený prostor s pohřebišťem středohradištního horizontu objeveným počátkem 20. stol.

Fig. 5. Stará Boleslav. The Early Medieval Přemyslid stronghold in its earliest phase (SB-A). 1 – the presumed course of the two known Early Medieval phases of fortification of the stronghold core, with schematic indication of those parts of the fortification band investigated to date; 2 – the presumed course of the bailey fortifications; 3 – presumed location of the Church of SS Cosmas & Damian; ? marks locations with traces of construction activity (mortar) in the earliest settlement horizon; 4 – schematic depiction of the area with wooden standing buildings (trenches J, H, S); 5 – presumed course of the moat (surviving demonstrably only in the central part of the area); 6? – location with evidence for building work in the earliest settlement horizon (marlstone chippings, lumps of mortar in the overburden); 7 – approximate area of a Middle "Hillfort" period cemetery discovered at the beginning of the 20th century.

soubory technologicky vyspělé mladohradištní keramiky srovnatelné s pražskou sekvencí. Dominujícím keramickým tvarem jsou nádoby s kalichovitou profilací okraje. Funkce objektů zůstává nejasná (srov. Boháčová 2003d), v případě objektu s ohništěm (sonda B, obj. 22) lze snad uvažovat i o (přechodné?) funkci obytné. Významným předělem je zánikový horizont těchto objektů. Následnou etapu vývoje (SB-B2) reprezentují poměrně rychlé proměny stratigrafií a jejich charakteru indikující postupné a markantní změny ve využívání tohoto prostoru, provázené s prvými projevy proměny průvodního keramického inventáře. V první fázi těchto změn byly převrstveny zahloubené objekty, poté následovala úprava terénu opukovými kameny – nepravidelnou dlažbou, zjištěnou ve velké části zkoumaných ploch. Do této etapy, a spíše do její počáteční fáze, spadá rovněž vybudování baziliky sv. Václava, vysvěcené r. 1046. Založení baziliky, spojené se záměrnou úpravou ploch či velkých úseků komunikací, jasně prokazuje změnu ve využívání a ve funkci areálu, korespondující s výpovědí písemných pramenů (obr. 6). Postupem doby byl pojednáván prostor stále intenzivněji využíván k pohřbívání. S pohřby v těchto místech je sice nutné počítat i v etapách předcházejících, podle dosavadních výsledků výzkumu však jde o jev spíše ojedinělý, zatímco pro popisovanou fázi je charakteristické intenzivní pohřbívání v mnohačetných (až desetinásobných) superpozicích. Do prostoru využívaného jako pohřebiště byly posléze založeny další dva kostely, kostel sv. Klimenta i kostel neznámého zasvěcení. Hřbitovní horizont byl soustavným pohřbíváním zvláště ve svých svrchních vrstvách zcela homogenizován. Určení stratigrafických vztahů hrobů je tak často nemožné. Zatímco výzkum nezjistil žádný doklad pohřbívání předcházející sakrální stavbě v případě kostela sv. Václa-

Obr. 6. Stará Boleslav. Raně středověký přemyslovský hrad v mladší fázi své existence (SB-B – výřez). 1 – předpokládaný průběh opevnění jádra hradu; 2 – předpokládané opevnění předhradí; 3 – bazilika sv. Václava s kostelem sv. Klimenta a s liniovou stavbou (ohradní zdi); 4 – kostel neznámého zasvěcení; 5 – dláždění z opukových kamenů a drti nebo z pískovce; 6 – torzo objektu (opukové nároží) založené na kameny zpevněnou plochu v místě někdejšího příkopu; 7 – předpokládaná trasa hlavní komunikace; 8 – řemeslnicko-hospodářský okrsek (?). Přibližný rozsah pohřebních areálů – viz obr. 3. Komentář: vyneseny jsou pouze plochy, v nichž byla dlažba jednoznačně interpretována a evidována ve větším plošném rozsahu, veškeré dokumentované řezy nebyly z tohoto hlediska dosud vyhodnocovány; tvar vyznačených ploch odpovídá rozsahu zkoumaných sond; absence zádlažby může být způsobena mladšími aktivitami v prostoru (intenzivní pohřbívání, odstranění částí kulturního nadloží apod.).

Fig. 6. Stará Boleslav. The Early Medieval Přemyslid stronghold in its early phase (SB-B – partial). 1 – presumed course of the fortifications of the stronghold core; 2 – presumed course of the bailey fortifications; 3 – St Wenceslas' Basilica and St Clement's Church, with a linear structure (perimeter wall); 4 – church of unknown dedication; 5 – flags of marlstone and chippings, or of sandstone; 6 – remains of a feature (marlstone corners) established on the stones of a strengthened area on the site of the former moat; 7 – presumed line of the main road; 8 – craftsmen's/artisans' quarter (?). For approximate extent of the burial area see fig. 3. Commentary: only those areas in which flags could be clearly interpreted and recorded over large areas are shown; not all documented sections have yet been evaluated from this perspective; the shape of the area indicated reflects the extent of the investigated trenches; absence of paving may be caused by later activity on the site (intensive burial, removal of part of the cultural overburden etc.).

va³, opakovaně jsou doloženy hroby porušené kostelem sv. Klimenta i hroby porušené při zakládání kostela neznámého zasvěcení. Některé z hrobů jsou prokazatelně uloženy s delším časovým odstupem po zádlažbě prostranství při sakrálních stavbách, u řady z nich stratigrafický vztah k úpravám ploch a komunikací neznáme. Někdy v době mezi založením kostelů sv. Václava a sv. Klimenta byla také část prostranství za závěrem baziliky vydělena kamennou ohradní zdí (obr. 6: 3). Tuto zeď většina hrobů vně jí vymezeného areálu respektovala, několik pohřbů však bylo do země uloženo před jejím vybudováním.

Funkce prostoru při bazilice sv. Václava zůstala po vybudování zmíněné zdi a založení románského kostela sv. Klimenta, jehož základový vkop ji porušil, již zřejmě dlouhodobě neměnná. Areál sloužil jako pohřebiště a byl využíván jako prostor, v němž postupně vznikaly a zanikaly různorodé kamenné konstrukce, související s provozem baziliky a patrně také kapituly, jejíž současné založení s bazilikou dokládá informace kronikáře Kosmy. Zatím přesněji nevymezené části areálu byly od oko-

³ K hrobům nejstaršího sídelního horizontu bezpochyby náleží i některé hroby v centrální části areálu (viz např. starší hrobové nálezy z ul. M. Švabinského – *Stáma* 1977, tab. LXI: 1, 6), prostor s pohřby této doby se zatím nepodařilo přesněji vymezit.

lí alespoň dočasně odděleny. Omezení plochy se však netýkalo pohřebiště, neboť početné pohřby východně baziliky byly ukládány právě mimo plochu vymezenou ohradní zdí navazující na severovýchodní nároží kostela. V místech intenzivního pohřbívání byl hrobovými jamami dosahujícími až pod úroveň někdejšího přirozeného povrchu často zcela zničen starší sídlištní horizont.

Východně kostela sv. Klimenta, kde jsou zjišťovány již jen ojedinělé pohřby, byl pravděpodobně zachycen okraj pohřebiště. Nasvědčují tomu i pozůstatky dětských skeletů, které zde byly opakovaně nalézány (Boháčová 2003e, obr. 1). Na prostranství mezi okrajovou částí pohřebiště a příčným opevněním byl doložen v místech, která nejsou poškozena mladšími terénními zásahy, odlišný vývoj. V průběhu mladohradištního období se zde po zániku zahloubených objektů vyvíjelo souvrství horizontálně uložených vrstev. V bezprostředním kontaktu s pohřebištěm byla na ploše několika m² zastížena kumulace otopných zařízení – částečně snad drobných kamenných pícek – v několika superpozicích nad sebou. V jejich nadloží se objevují zbytky strusky. Jakkoliv lákavá je úvaha o souvislosti těchto objektů s kovářskou výrobou, může zůstat jen pouhou hypotézou, neboť přímý vztah mezi struskou a objekty není doložen. Za indicie blíže nespécifikovatelného okrsku s řemeslnicko–hospodářskými aktivitami, jednoznačně se odlišujícího svým charakterem od ostatních ploch v této části areálu, lze ale považovat skutečnost, že větší počet různorodých artefaktů se soustředí právě do tohoto prostoru (Boháčová 2003f, obr. 6: 8).

Nejmladší fázi mladohradištního osídlení (SB–C) reprezentují již většinou pouze horizontálně uložená značně homogenizovaná souvrství proměnlivé mocnosti. Nápadným jevem, který je provází, je proměna keramické produkce, z níž se postupně vytrácí typická produkce předchozího období, srovnatelná morfologicky a často i technologicky s keramikou s kalichovitými okraji pražské sekvence. V nejmladších částech souvrství již zcela dominuje keramika technologicky odlišného okruhu, mezi níž se sporadicky objevuje produkce známá z horizontu keramiky zduřelé profilace pražské sekvence v obou jejích stupních. Sídlištní objekty s výjimkou drobnějších jam se v tomto horizontu výrazněji neprojevují, v blízkosti všech tří kostelů pokračovalo pohřbívání. Běžným inventářem vrstev se stávají hrudky malty, zlomky pálené stavební keramiky a podlahové krytiny (prejzy, dlaždice). Ve zkoumaném pásu probíhající podélně touto částí areálu byl vývoj raně středověké stratigrafii uzavřen další základem, která by podle keramického inventáře měla spadat rovněž ještě do raně středověkého období. Následné úpravy komunikace, jejíž průběh se již po následující staletí neměnil, byly někdy lokálního, jindy spíše plošného charakteru. Vyrovnávací navážky zeminy a kamenné drti vrstvené v průběhu středověkého i novověkého období, prosedající se nerovnoměrně do starších sídlištních situací, však nelze od raně středověkého horizontu jednoznačně oddělit. Ve vývoji sídlištních sekvencí zaznamenáváme v tomto okamžiku nápadný předěl, který lze charakterizovat jako téměř úplné zastavení jejich nárůstu.

Zda ukončení akumulace terénů nejspíše v období přelomu raného a vrcholného středověku indikuje pozvolné vytrácení sídlištních aktivit z dříve intenzivně využívaných míst, či zda signalizuje jen proměnu v organizaci života, v utváření prostředí a především v nakládání s odpadem, je prozatím nezodpovězenou otázkou. V dalších zkoumaných částech vnitřního hradního areálu nebyla vždy nejmladší část historického nadloží dochována a na raně středověké horizonty mimo komunikaci nasedají vesměs již navážky recentního a subrecentního stáří proměnlivé mocnosti. S prvou z možných variant ale koresponduje opakovaně potvrzované a neočekávané zjištění, že celokamenná hradba budovaná *opere Romano* byla alespoň na některých místech ještě v závěru raného středověku zlikvidována, a přestala tedy plnit svou funkci.

Přímý kontakt mezi raně středověkými horizonty vnitřního hradu, fortifikace a přilehlého předhradí není bohužel ve zkoumaných částech sledovaného pásu terénu dochován. Synchronizace dějů, které v jednotlivých částech areálu probíhaly v rámci mladohradištního období (SB–B1, SB–B2), je tedy obtížná a závislá především na výpovědi keramického inventáře. Navíc se týká jen úzkého prostoru omezeného zkoumanými úseky v trase současné komunikace.

Problematické geneze výplně příkopu a deprese nad jeho trasou jsou věnovány příslušné pasáži kapitoly o opevnění. Z hlediska celkového vývoje a proměn funkce areálu je významnou událostí položení opakované dlažby překrývající výplň příkopu i deprese nad ním. K němu došlo někdy v době omezené na jedné straně maximální kulminací oběhu keramiky s kalichovitou profilací okraje (SB–B1), na straně druhé nástupem nového keramického horizontu (SB–C). Do obdobného časového rámce

spadá rovněž položení pískovcové dlažby východně od závěru baziliky sv. Václava i prvního opukového dláždění zjištěného jižně od kostelů sv. Václava a sv. Klimenta a pokračujícího v neznámém rozsahu východním směrem. Nabízí se tedy hypotéza, že k rozsáhlé úpravě terénů došlo na všech místech areálu zhruba současně a přitom v době, kdy již po delší časové období nebyl využíván příkop příčného opevnění. Připomeňme, že do shodného časového horizontu, snad do období o něco staršího, lze podle výpovědi keramického inventáře a stratigrafie klášter založení baziliky sv. Václava (a kapituly), které o bližší nespecifikovaný časový úsek (odhadovaný na několik desetiletí) předchází okamžiku zbudování románského kostela sv. Klimenta. Nespojitě výseky zkoumaných terénů představují tedy podle výpovědi stratigrafie v prostoru vnitřního hradu a fortifikačního pásu celou řadu za sebou následujících událostí, které podle keramického inventáře a jeho proměn spadají do poměrně krátkého časového úseku. Ten však můžeme vzhledem k možnostem výpovědi keramických souborů vyplývající z jejich variabilní a v uváděných případech často komplikované geneze vymezit v rámci relativní keramické sekvence pouze intervalově, což v případě absence přímých stratigrafických vazeb neumožňuje vždy jednoznačně určit posloupnost jednotlivých dějů. Dalším prozatím otevřeným problémem je provázání dokumentovaných událostí s daty či úseky absolutní chronologie.

Vývoj v prostoru předpokládaného předhradí byl podle dokumentovaných výseků historických terénů oproti vnitřní části boleslavského hradu, kde raně středověká sekvence spadá převážně do vyspělé fáze mladohradištního období, poněkud odlišný. Bylo již konstatováno, že keramika nejstaršího horizontu bývá v druhotném uložení zastoupena v celém zkoumaném prostoru, včetně plochy předhradí. Horizonty provážené keramikou vyspělé fáze mladohradištního období – tedy keramikou s dominantní převahou kalichovité profilace okraje – jsou na zkoumaných místech předhradí vyvinuty v souvrství menší mocnosti a nevykazují oproti vnitřnímu areálu tak rychlý sled událostí. Je ale třeba připomenout, že na většině zkoumaných míst bylo historické nadloží z velké části odstraněno a že výpověď výzkumem dotčených ploch nemusí být reprezentativní. Pokud jde o plošně dosud nejrozsáhlejší výzkum při severovýchodním okraji předhradí (sonda LXX – 800 m²), v severovýchodním sektoru sondy, kde byly historické terény místy dochovány ve výškovém rozpětí 100 cm, představovaly převažující část mocnosti zřejmě minimálně porušené raně středověké sekvence až horizonty její nejmladší fáze. Starší osídlení je reprezentováno zahloubenými jámovitými objekty, někdy dokumentovanými i v superpozicích. Intenzita osídlení rostla s časem a v průběhu závěrečné fáze raného středověku byla v tomto prostoru nejvýraznější. Dokládá to nejen horizontálně uložené souvrství o značné mocnosti, ale také zmíněné superpozice zahloubených objektů rozmanitého tvaru a velikosti, zachycující oproti vnitřní části hradu nejrychlejší sled událostí v tomto prostoru právě až v této vývojové etapě. V nejmladším horizontu byla zjištěna také menší ohniště, otopná zařízení se jinak v rámci zkoumaných horizontů vyskytují jen zcela sporadicky. Specifickým nálezem v této poloze rovněž spadajícím do nejmladší fáze osídlení jsou především řady rozměrných kulových jam, představujících pozůstatky konstrukcí o délce až 10 m, jejichž ucelené půdorysy nejsou známy a jejichž funkce se zatím nepodařilo objasnit.

Poznatky o vývoji a o charakteru osídlení v těch ze zkoumaných ploch předhradí, kde došlo zcela či z velké části k odstranění historického nadloží, jsou velmi torzovité a vytržené z prostorových i chronologických souvislostí. Některé z nich však přesto přinášejí závažné informace o způsobu využívání této části hradu. Mimo početné doklady nepravidelných zahloubených objektů větších rozměrů byly např. v podobě řad drobných kulových jamek zaznamenány v centrální části předhradí náznaky členění plochy do menších areálů. Podle horizontální stratigrafie lze tuto proměnu v organizaci využívání části plochy klášter opět do průběhu závěrečné fáze mladohradištního období.

Představené prameny umožňují na základě stratigrafických vztahů a získaného keramického inventáře vyčlenit a charakterizovat základní horizonty vývoje lokality. Synchronizace dějů zaznamenaných v jednotlivých zkoumaných částech areálu je však již otázkou subjektivní interpretace a z ní vycházejících hypotéz. Jejich oprávněnost by, zvláště v případě úvah dotýkajících se hlavních momentů ve vývoji lokality, mohla být ověřena konfrontací s výpovědí a interpretacemi písemných pramenů.

Stejně tak je nutné za pracovní hypotézy považovat zobecnění poznatků získaných na zkoumaných výsecích ploch či jen v pouhých řezech situovaných vesměs v centrální části opevněné plochy, pro vývoj v celém areálu hradu, především pak v jeho předhradí. Přestože Stará Boleslav dnes nále-

ží díky vytrvalé snaze o systematický záchraný výzkum k dobře poznaným lokalitám svého druhu a formulované závěry završují významnou etapu jejího studia, je nutné brát v úvahu skutečnost, že zkoumán byl jen nepatrný výsek z její rozlohy. Její velké části, včetně ploch, kde lze očekávat koncentraci raně středověkých staveb či jiných reliktní osídlení, zůstávají dále výzkumem zcela nedotčeny.

LITERATURA A PRAMENY

- Bláhová, E. – Konzal, V. 1976:* První slovanská legenda o sv. Václavu (Vostokovova redakce). In: Staroslověnské legendy českého původu. Praha, 68–106.
- Bláhová, M. 1996:* Zakládací listina staroboleslavské kapituly. Pamětní tisk k 950. výročí první písemné zmínky o Břeclavi. Břeclav.
- Boháčová, I. 2001:* Pražský hrad a jeho nejstarší opevňovací systémy. In: M. Ježek – J. Klápště, eds., Pražský hrad a Malá Strana, *Mediaevalia archaeologica* 3. Praha, 179–301.
- 2003a: Doklady česko-polských kontaktů v raně středověké Staré Boleslavi, *Archaeologia historica* 28, 47–53.
- 2003b: Keramika, tento svazek, kap. 13.
- 2003c: Opevnění, tento svazek, kap. 7.1.
- 2003d: Sídlištní zástavba. Přehled základních typů staveb a objektů, tento svazek, kap. 7.3.
- 2003e: Pohřbívání. Topografie a charakteristika nálezových situací, tento svazek, kap. 8.
- 2003f: Předměty každodenního života v areálu přemyslovského hradu ve Staré Boleslavi. Poznámky k výpočtním možnostem archeologických movitých nálezů, tento svazek, kap. 9.5.
- Břízová, E. 1999:* Rekonstrukce vývoje vegetace a přírodních poměrů v nivě Labe mezi Nymburkem a Mělníkem na základě pylové analýzy. In: D. Dreslerová, Osídlení a vývoj holocenní nivy Labe mezi Nymburkem a Mělníkem. Závěrečná zpráva grantu č. 404/98/1563. ARÚ AV ČR Praha, 14–25.
- Čulíková, V. 2003:* Rostlinné makrozbytky z raně středověkého hradu Stará Boleslav. Předběžná zpráva, tento svazek, kap. 11.
- Kosmas:* Kosmas, *Chronica Boemorum*, ed. Bretholz, B., *Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag*, MGH SRG NS II, Berlin 1923.
- Kristián:* Kristiánova legenda, ed. J. Ludvíkovský, Praha 1978.
- Mlíkovský, J. 2003a:* Zvířata a jejich role na raně středověkém hradě Stará Boleslav (střední Čechy), tento svazek, kap. 10.4.
- 2003b: Ptáci z raně středověkého hradu Stará Boleslav (střední Čechy), tento svazek, kap. 10.2.
- Sláma, J. 1997:* *Mittelböhmen im frühen Mittelalter*, *Præhistorica* 5. Praha.
- Špaček, J. 2003:* Historie archeologického výzkumu před r. 1988, tento svazek, kap. 4.

THE TOPOGRAPHY AND BASIC DEVELOPMENTAL HORIZONS OF EARLY MEDIEVAL STARÁ BOLESLAV

14.1. „...in lucum iuxta flumen Alb...“

Rescue excavations have confirmed that the basic disposition of the Early Medieval stronghold and its components reflected the natural conditions of the locality and the configuration of its terrain. The settled area of the stronghold core, some 4.6ha in size, was limited by the edges of the low spur and contemporary fortifications, which southwards and on the north side respected these. The natural rise dividing the narrow, tongue-like extension of the spur and the more extensive flat area to the east was used to create transverse fortifications between the acropolis and the bailey. The extent and intensity of Early Medieval settlement in the bailey have not yet been more precisely defined. Isolated Early Medieval settlement outside but within the immediate vicinity of the fortified spur has thus far been documented in only two locations, in the inundation zone of the floodplain itself (Hlučov), and outside it, east of the bailey. The find of a coin hoard at Hlučov, beyond the historical context alluded to previously, may be hypothetically linked to relationships to both the stronghold area and its function, and the proximity of an important road.

The results of natural scientific analyses show that even in the earliest phases of life in this locality the environment consisted not of extensive forests but of an open landscape with alluvial woodland along the river. Cosmas' phrase "...in lucum iuxta flumen Alb" need not contradict this.

Fortification of the spur is documented only for the acropolis. The longitudinal fortifications are represented by standing structures, while from the transverse division between the two parts of the area only a broad ditch is known. Further, the stability of the main lines of communication is presumed. Archaeological excavations have not been able to answer the question as to whether the course of the Labe was crossed by a ford, or whether a bridge was built for the long-distance trade route (bridge building is mentioned repeatedly in written sources, e.g. a bridge over the Vltava and another across the Rokytká on the route between Prague and Stará Boleslav are mentioned in connection with the translation of the remains of Prince Wenceslas). The location on the long-distance trade route is reflected in the finds, among which are raw materials, morphologies and decorations reflecting the Polish, and more commonly the Baltic, *milieux*.

14.2. The *Urbs* and its transformation

It was probably at the close of the 9th or beginning of the 10th century that the spur was settled to an extent comparable to that of the later "Hill-fort" period. The earliest settlement horizon was not found in an undisturbed state at any of the investigated points, however. From the sporadic ceramic material accompanying the earliest fortifications it can be presumed that the area was fortified even in the earliest stages of settlement on the spur. The ramparts built as an *opere Romano* too may, judging from the finds situation, have been established in this, the earliest phase of life on the site.

According to the growth in layer thickness and the changes in the character of the stratigraphy, settlement intensity increases from the latest phase of the Middle "Hill-fort" Period (first half of the 10th century) to the mature Late "Hill-fort" Period (12th century). At the end of the Late "Hill-fort" Period the development of the settlement sequence comes to a pronounced watershed, which can be characterised as an almost complete cessation of its growth. The most conspicuous changes in the character of the stratigraphy during its growth in the Late "Hill-fort" Period were recorded in the core of the acropolis. Here, the oldest parts of the settlement sequence with the remains of small, sunken features and in places of standing wooden structures, were found. Subsequent development represents fairly rapid change in the stratigraphy and its character, indicating gradual and marked changes in the use of this area. The first stage of these changes included the superposition of sunken features, followed by the alteration of the terrain by the addition of marlstone hardcore, found across large parts of the investigated areas. Sometime within this phase, probably during its opening phase, St Wenceslas' Basilica was founded. The foundation of the basilica, associated with the deliberate alteration of the area or a large stretch of road, clearly shows the change in the use and function of the area, corresponding to the testimony of written sources. A later stage saw the use of the space for more intensive burial. Sometime in the period between the foundation of St Wenceslas' and St Clement's Churches part of the area around the east end of the basilica was defined by a stone perimeter wall. The function of the area around St Wenceslas' Basilica remained, however, unchanged for an extended period; it served as a cemetery in conjunction with the operation of the basilica and the contemporary foundation of the chapter, within which a variety of stone structures appeared and were abandoned. The latest phase of the Late "Hill-fort" Period settlement is represented in the main by horizontal deposits of remarkably homogenised layers of varying thickness. An obvious associated phenomenon is the change in ceramic production, in which the typical production of the preceding period – comparable morphologically and in most cases technologically with the calyx-rim ceramics of the Prague sequence – dies away. Settlement features do not appear conspicuously in the horizon, with burials continuing close to all three churches. The common inventory for these layers comprises lumps of mortar, fragments of burnt structural ceramics and floor coverings (pantiles, tiles). A cumulation of several superpositions of hearths and fine stony material was found in an area of several square metres in immediate contact with the cemetery east of St Clement's Church. Smithing slag in the overburden indicates a possible connection to iron working. Whether the end of terrain accumulation sometime at the end of the Early or beginning of the High Middle Ages indicates a gradual decline in settlement activity from the earlier intensive use of space, or whether it signals merely a change in the organisation of life, in the creation of an environment and in particular in waste management, is a so far unanswered question.

Unfortunately, no direct contact between the Early Medieval horizons of the stronghold core, the fortification and the adjacent bailey was found in the investigated areas. The synchronisation of the histories of the individual parts of the area is thus difficult, and relies primarily on the evidence of the ceramic inventory. Moreover, this relates only to the narrow space of limited investigated sections along modern lines of communication.

From the point of view of the overall development and functional transformation of the area the laying down of the marlstone hardcore is an important event, covering the moat fill and depressions appearing during its filling. This occurred, according to the evidence of the ceramic inventory, in the period in which the surface area around the churches was also upgraded. It is worth recalling that the ceramic inventory and stratigraphy also imply that St Wenceslas' Basilica (and Chapter) was founded in a similar temporal horizon, or perhaps slightly earlier.

Development in the space assumed to be the bailey was, judging from those sites investigated to date, rather different to that in the core, where the majority of the Early medieval sequence dates to the mature phase of the Late "Hill-fort" Period. The ceramics of the earliest horizon appear across the whole area in secondary depositions, the horizons with ceramics of the mature phase of the Late "Hill-fort" Period are dispersed through the stratigraphy in smaller numbers, while the settlement from the latest Early Medieval phase appears intensively. Although in some places in the bailey it was possible to remove some of the overlying historical material and the knowledge thus gained was often divorced from its spatial and chronological contexts, the excavations nevertheless yielded considerable information on the way in which the area was used. In addition to an extensive post construction in the north-eastern part of the area and numerous irregular sunken features of varying dimensions, evidence for the division of the area into smaller plots came, for example, from a series of small post holes recorded in the central part of the bailey. From the horizontal stratigraphy these changes in the organisation of use of parts of the area seem again to date to the closing phase of the Late "Hill-fort" Period.

15. STARÁ BOLESLAV V RANĚ STŘEDOVĚKÉM PŘEMYSLOVSKÉM STÁTĚ

IVANA BOHÁČOVÁ

Stará Boleslav náležela v 10. stol. podle výpovědi historických pramenů (srov. *Kalhous 2003*), které hrad Boleslav označují za sídlo nevládnoucího člena panovnického rodu, mezi nejvýznamnější lokality raného českého státu. Podle kronikáře Kosmy byla založena Boleslavem, budoucím knížetem toho jména prvním. Archeologický zájem dlouhodobě poutala Kosmova informace o neobvyklém opevnění budovaném *opere Romano*, za historicky významnou i z obecnějšího hlediska je považována zmínka o existenci dvorců panovníka i družiníka, upřesňující charakter zástavby. Díky vyprávění legendistů víme o kostele stojícím již v první třetině 10. stol. v jádru areálu a známe i jeho zasvěcení. Pro 11. století přináší písemné prameny nejen historicky významnou informaci o založení baziliky sv. Václava a kapituly, ale současným uvedením dat absolutní chronologie, vážících se k těmto událostem, poskytují jednu z nečetných bezpečných opor pro provázání relativní sekvence kulturních souvrství s historickými daty. V počáteční etapě své existence, kdy Boleslav ležela na okraji přemyslovského středočeského panství, byla jistě jedním z opěrných vojenských bodů. Její význam posilovala poloha na významné dálkové komunikaci a současně při důležité vodní cestě, využívané již v prehistorických obdobích. Byla místem, které opakovaně navštěvovali příslušníci vládnoucího rodu. V absenci Boleslavi mezi významnými přemyslovskými hrady, jejichž výčet uvádí Soběslavova listina k r. 1130 (*CDB I*, č. 111, s. 113), je spatřován jeden z dokladů, že tato lokalita již v tomto období ztrácela své někdejší významné postavení důležitého centra přemyslovského státu.

Nově získané archeologické prameny umožňují zformulovat poměrně ucelenou představu o podobě přemyslovského hradu, o jeho proměnách v raném středověku i o některých aspektech života jeho obyvatel. Konfrontace výpovědi archeologických pramenů s poznatky historickými, doplňovaná v poslední době stále častěji také o výsledky analýz celé řady přírodovědných oborů, by pak měla přispět k tomu, abychom postupně vytvářeli obraz minulosti, ať již v konkrétních detailech či obecnějších závěrech, posunuli blíže historické skutečnosti.

Nejasnosti se ale objevují již v otázce založení hradu. Výsledky archeologického výzkumu fortifikačního pásu na severní hraně ostrožny odporují Kosmově informaci, ve které spojuje založení hradu s *celokamennou hradbou* a současně s osobou Boleslava I. Vyplývá-li z nich, že tato hradba ne souvisela se založením hradu, zůstává současně nezodpovězenou otázkou, zda Kosmas chyboval ve spojení Boleslavova jména se založením lokality, či zda naopak oprávněně připsal stavbu neobvyklé konstrukce pozdějšímu panovníkovi.

K řešení těchto otázek, které archeologické prameny nejsou v současné době schopny jednoznačně zodpovědět, by snad mohla přispět kompetentní interpretace pramenů historických. Nezdá se totiž zcela pravděpodobné, že k vybudování unikátního opevnění u přemyslovského hradu by Boleslav přistoupil v roli knížete přebývajícího v Praze, kdy v rámci upevnování svých pozic svou pozornost zaměřoval již do oblastí mimo původní přemyslovskou doménu. Postavme v rámci volných úvah na toto téma jako výchozí hypotézu domněnku, že boleslavské opevnění mohlo vzniknout nějakou dobu před tím, než Boleslav usedl na knížecí trůn. V té době však mohl být ještě zřejmě dosti mlád¹ a pro tak

¹ Datum narození druhorozeného Vratislavova syna není známo. *Třeštík (1997, 204–205)* v chronologické sekvenci, kterou sestavil pro životní data členů přemyslovského rodu a k nim se vážícím událostem z let 852–935

výjimečný stavitelský počín, k němuž v blízkém středoevropském prostředí nenacházíme analogie, u něj obtížně hledáme vysvětlení. Určitou indicií při řešení otázky možného původu boleslavské hradby by mohla být Spytihněvova návštěva Řezna (*Annales Fuldenses*, 126), kde lze pozůstatky mohutného římského opevnění obdivovat dodnes. Lze považovat za téměř jisté, že Spytihněv toto opevnění r. 895 spatřil. O několik málo desetiletí později, kolem r. 920, byla po dobytí Řezna r. 916 k ploše chráněné stále funkčním římským opevněním přičleněna a nově opevněna další rozsáhlá část osídleného prostoru (*Labuda – Stieber 1972*, 474; *Wanderwitz 1995*, obr. 12). Přetrvávající římská hradba z mohutných kamenných kvádrů jistě neunikla pozornosti žádného z návštěvníků. V každém případě četné a historicky i pro období konce 9. stol. a prvou třetinu 10. stol. opakovaně dokládané kontakty raně středověkých přemyslovských Čech s knížecím a biskupským Řeznem, pod jehož jurisdikci do r. 973 Čechy spadaly, posilují hypotézu, že právě Řezno mohlo být zdrojem inspirace pro stavebníka staroboleslavské hradby. Ostatně vliv Řezna je nacházen i v české raně středověké architektuře následujících období.

Samostatně stojící celokamenná opevnění s maltovým pojivem, známá ze slovanského území mezi Rýnem a Labem, se většinou nalézají v lokalitách, které jsou situovány ve větších vzdálenostech od našeho území (*Brachman 1987*, obr. 1), a kontakty s nimi jsou méně zřejmé. Obecně jsou tyto stavby spojovány s tradicí římského stavitelství (*Brachman 1987*, 200–202). Parametry těchto staveb (shrnuje *Procházka 1986*, 19–20) se však od boleslavské hradby odlišují. Římské stavby, které byly ve středoevropském prostoru v raném středověku ještě využívány nebo na něž raně středověké stavitelské aktivity přímo navázaly, nacházíme kromě Řezna ještě např. v Pasově a Salzburgu (*Brachman 1993*, 104–105).

Víme-li, že stavební technologie je do značné míry vždy závislá na dostupné surovině, je otázkou, do jaké míry má smysl pátrat po přesných analogiích k této stavbě. Vysoké kvádry římského řezenského opevnění se od boleslavského stavebního materiálu svými parametry a opracováním sice odlišují, obdobu plochých pískovcových desek užitých pro boleslavskou hradbu, které dosahují v jednom rozměru až 80 cm, však z jiných staveb nám blízkého středoevropského prostředí neznáme.

Jestliže počátky osídlení boleslavského ostrohu a nepřiliš časově vzdálené založení prvé fortifikace klademe před nástup nejvyspělejšího horizontu středohradištní produkce (horizont *PHB0*, *PHB1* pražské sekvence), tj. podle současných představ o datování středohradištní keramiky někam k přelomu 9. a 10. stol., a víme-li, že hrad byl Boleslavovým sídlem, lze z toho dle mého názoru vyvodit závěr, že šlo o rodové sídlo, jehož zakladatelem byl některý z jeho předků. Otázku, zda záměr a vlastní vybudování celokamenné hradby *opere Romano* je možné bezpečně připsat Boleslavovi, zatím patrně nelze vyřešit ani z pozice pramenů archeologických, ani historických. Kosmou je tento počín spojován s Boleslavem. Jako dosti pravděpodobná se jeví hypotéza, že stavebníkem nejstarší hradby, a možná i zakladatelem hradu, by mohl být jeho otec Vratislav (narozen 888, počátek vlády 915, † 921 – podle *Třeštík 1997*, 205). Období mezi založením prvního opevnění a celokamenné hradby může představovat podle interpretace archeologických pramenů (zatím ale k tomuto tématu spíše sporadických) poměrně krátký časový úsek. Jejich výpověď tedy neodporuje formulované představě, podle níž by výstavba celokamenné hradby, ať už by k ní došlo na popud Boleslava, či jeho otce, spadala do 20. nebo 30. let 10. stol. Současně musíme konstatovat, že charakter archeologických pramenů nám neumožňuje, alespoň za dosavadního stavu poznání absolutní chronologie středočeské keramické sekvence, vymezit horní hranici pro absolutní datování vzniku této výjimečné stavby. Kompetentní rozbor historických pramenů k této problematice ponechme historikům. Význam, jaký tato zcela výjimečná staroboleslavská fortifikace měla jak pro samu opevněnou lokalitu, tak v rámci přemyslovských Čech, nemůžeme však, neznáme-li ani souvislosti, ani důvod její výstavby, posoudit.

Přestože archeologie nejspíše nepřispěje k zpřesnění podoby původní stavby kostela sv. Kosmy a Damiána a možná ani k jeho přesnější lokalizaci, výsledky archeologického výzkumu v oblasti

analýzou dostupných historických pramenů klade Václavovo narození k roku 907, narození Boleslava vkládá volně mezi r. 915 a r. 921, kdy umírá Vratislav. Vycházíme-li z této chronologie, z dalších historických souvislostí a zejména z vročení Václavovy vraždy k r. 935 (přes nalézání dokladů pro pravost legendy tzv. Kristiána /např. *Sommer 2001*, 36/ přináší argumenty pro správnost tohoto data *Třeštík 1997*, 429), můžeme vyvozovat, že pravděpodobnější je Boleslavovo narození při dolní hranici tohoto intervalu.

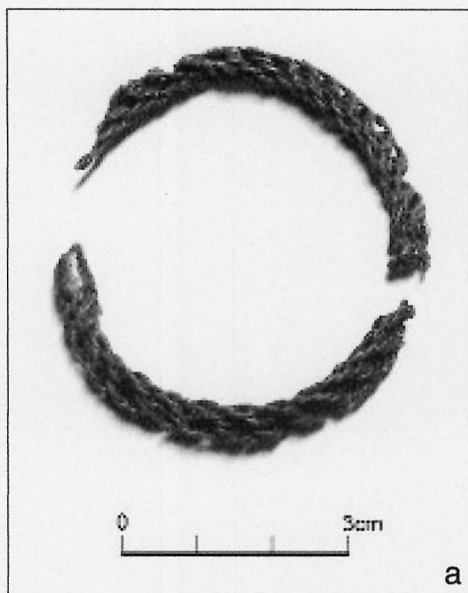
sakrální architektury náleží k těm nejvýznamnějším. Díky nálezům dalšího, dříve neznámého kostela v jádru areálu lze Boleslav zařadit mezi prvořadě lokality svého druhu. Posílení významu Boleslavi jako církevního centra zcela jistě souviselo se založením kapituly, jež bylo ovšem také mezníkem v jejím vývoji. Založení kapituly přineslo proměny funkce jednotlivých částí areálu, které lze doložit archeologickými prameny. Na některých místech došlo poté postupně k omezení ochranné funkce opevnění. Zcela jednoznačně je např. doložen zánik příčného příkopu mezi vnitřním hradem a předhradím ještě ve vrcholné fázi raného středověku (nejpozději v průběhu 2. pol. 11. stol.) a také nechybějí indicie pro to, že na sklonku raného středověku již nezajišťovala souvislou ochranu akropole ani celokamenná hradba. Zajímavým nálezem, vážícím se podle relativní nálezové sekvence k období po vybudování baziliky s kapitulou, je záměrná úprava rozsáhlé části ploch či komunikací opukovou dlažbou, doplněná východně baziliky dlážděním z pískovcových ploten (snad vytyčujícím jakousi komunikaci specifického významu). Tato úprava, která znamenala markantní změnu ve využívání centrální plochy hradu, zůstala již změnou trvalou, která zůstala zčásti respektována i dnešní dispozicí lokality. Odlišnosti mezi starší fází života hradu a obdobím po vzniku kapituly lze zaznamenat i v jiných oblastech archeologického studia. V keramickém inventáři, který provází kontexty z období následujícího, je patrný odklon dříve zcela převažujících kontaktů s pražským prostředím, rozdíly naznačující změny sociálního prostředí jsou pozorovány i ve složení analyzovaných souborů zvířecích kostí (Kyselý 2003; Mlíkovský 2003).

K poznání vlastní kapituly zatím výzkum nepřispěl. V rámci současného ohrazeného areálu při bazilice sv. Václava byly zřejmě sice zachyceny některé části jejích budov a souvisejících konstrukcí, jejich ucelenější interpretace však není bez dalšího výzkumu možná. Nálezy ve spojitosti s kapitulou by bylo možné nejspíše očekávat v prostoru děkanské zahrady, kde prozatím žádné zásahy do terénu nejsou plánovány a geofyzikální prospekce v této ploše zatím nedospěla k významnějším výsledkům.

Panovnické založení významné baziliky, jehož datum je nadto známo z písemných pramenů, je rovněž jedním z nejvýznamnějších momentů ve vývoji lokality. Zčásti dochovaná stavba raně středověké baziliky náleží společně se sousedícím kostelem sv. Klimenta mezi prvořadě architektonické památky Čech. Nečekaným objevem mimořádného významu je ale přesto důkaz o provázání severovýchodní části baziliky (tzv. Vrábské kaple) se severní lodí kostela a datování těchto úseků zdív do průběhu 11. stol., tedy do období staršího, než jakému byly dosud připisovány obě části raně středověké krypty ve východním závěru kostela. Navíc je pravděpodobné, že zdiva tohoto stáří jsou dosud dochována ve značné části stávajícího půdorysu stavby. Z příslušnosti zdánlivě asymetrické Vrábské kaple k celkovému půdorysu kostela můžeme vyvodit také hypotézu o možné transeptální podobě baziliky, která by zcela odpovídala středoevropským stavbám shodného časového horizontu. Potvrzení či vyvrácení takové hypotézy může ale přinést pouze budoucí archeologický či stavebněhistorický výzkum. Souhrnně lze konstatovat, že i když nemůžeme prokázat přímou spojitost mezi touto stavbou a Břetislavovým založením, můžeme boleslavskou baziliku díky výsledkům archeologického záchranného výzkumu zařadit mezi nejstarší stojící sakrální stavby u nás.

Hroby z dlouhodobě využívaných pohřebišť, známých především z těsné blízkosti kostelních staveb, se svou výbavou neliší od běžných pohřebišť srovnatelného období v Čechách. Jejich problematika, včetně detailnějšího vyhodnocení jejich chronologie, však nebyla dosud zpracována, tuto kapitolu tedy nelze považovat za uzavřenou. Výjimečným pohřbem, jehož nález je vhodné při této příležitosti připomenout, je torzo hrobu (část dolních končetin) s masivním pásovým železným kováním, odkrytý v rámci spodní části hřbitovního horizontu při severovýchodním nároží baziliky. Vzhledem ke zprávám písemných pramenů lze počítat s tím, že pohřby významných jedinců byly ukládány přímo do prostoru baziliky, kde patrně spočívají doposud chráněny její dlažbou. Přítomnost dutých prostor či jiných anomálií, které s pohřby mohou souviset, doložil v bazilice i geofyzikální průzkum. Téma pohřebišť a s ním provázaná otázka významných pohřbů jsou tedy jedním z námětů budoucího výzkumu. Terénní výzkum se v současnosti, kdy nejsou předpokládány nezbytné rekonstrukční zásahy do prostoru baziliky, nejeví jako bezprostředně aktuální.

Archeologické doklady víceprostorových dřevěných objektů s otopnými zařízeními, které náleží nejstaršímu nálezovému horizontu, mohou souviset s dvorci zmiňovanými v legendách. Důkaz pro tuto domněnku lze však v boleslavském nálezovém prostředí jen stěží nalézt, protože liniové sondy,

Obr. 1. Stará Boleslav. Splétaná záušnice, sonda L, př. č. 451; a – celek, b – detail. Foto A. Šilhová.

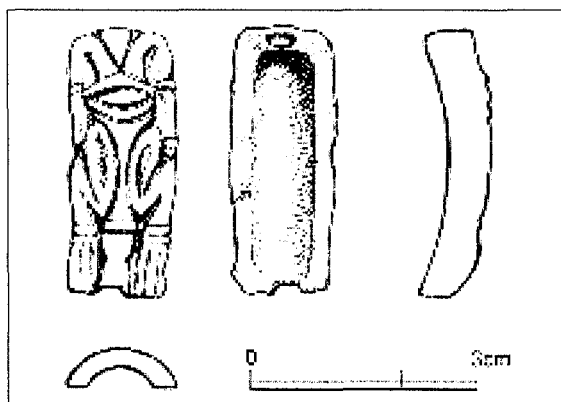
Fig. 1. Stará Boleslav. Complex earring, trench L, acc. no. 451; a – whole; b – detail. Foto by A. Šilhová.

keré při výzkumu převažovaly, neumožňují většinou sledování širších souvislostí. Předpokladu, že relikty nalezených nadzemních staveb mohou příslušet zástavbě dvorců, nasvědčuje jak skutečnost, že tyto stavby jsou dokumentovány v prostoru v poměrně značných rozestupech, tak zjištění, že konkrétně stavby zachycené v přímém sousedství baziliky sv. Václava (sonda J) dosahovaly jinde neobvyklých rozměrů. To vede rovněž k úvaze o spojitosti s vyšším sociálním prostředím. Vzhledem k malému procentuálnímu podílu prozkoumaných ploch k celkovému rozsahu areálu není ale možné další úvahy na toto téma rozvíjet. Potvrdit či vyvrátit předpokládanou výjimečnost objektů v centrální části akropole či důležitost jiných poloh v jejím rámci by mohly analýzy jiných kategorií archeologických nálezů. Výlučnost tohoto prostoru oproti předhradí (zejména oproti jeho východní části) je prozatím věrohodněji prokázána vedle odlišných typů staveb častějším výskytem méně běžných předmětů či předmětů vyšší kvality mezi běžnými artefakty (Boháčová 2003c) a dále některými rozdíly v druhovém zastoupení ptáků ve starší fázi života hradu (Mlíkovský 2003).

Svědectví pramenů získaných archeologickým výzkumem vytváří velmi rozmanitý obraz historické minulosti. Pokud jde o rané středověké stavitelství, setkáváme se v případě Boleslavi se stavbami špičkové úrovně nebo stavbami spojovanými s nejvyšším sociálním prostředím, v případě celokamenné hradby dokonce se stavbou naprosto v našem prostoru ojedinělou. Výpověď vybavy kostelů a jejich interiéru je již komplikovanější. Doložena je již v raném období – rozhodně v průběhu 12. století – keramická střešní krytina, alespoň u jedné ze staveb lze počítat se skleněnými výplněmi oken, které jsou v našem prostředí doloženy jen velmi řídky. Stavby byly, podobně jako sakrální architektura či jiné nejvýznamnější stavby centrálních přemyslovských lokalit, vybaveny keramickou nebo kamennou (v případě kostela sv. Klimenta) dlažbou. U baziliky i kostela sv. Klimenta byl efekt znásoben barevností dlažby, vytvářenou užitím glazury či různých druhů kamene. Kostel sv. Klimenta se navíc dodnes honosí malovanou výzdobou stěn.

Nedávné souhrnnější studium technologie výroby dlaždic v Čechách naznačilo, že jejich výroba byla alespoň v některých případech výrobou lokální dílny (Vařilová 2001). To, že boleslavské dlaždice jsou prokazatelně produktem domácí proveniencie, nemusí tedy ještě postavení Staré Boleslavi mezi ostatními lokalitami nijak diskvalifikovat. Technologická kvalita výrobků není také zřejmě nijak podřadná, řada z nich byla i povrchově upravována glazurou. Konkrétně v případě keramické dlažby se ale setkáváme s úkazem, z něhož lze odvodit, že na prvý pohled špičkové vybavení nemuselo být výrobkem zcela prvořadé kvality. Skutečností, která poněkud zarazí, je však výtvarné ztvárnění motivů, které známe z jiných předních lokalit. Zde se v několika případech setkáváme s projevy, které bychom snad mohli charakterizovat jako rustikální (např. modifikace grifa, sfinga s drápy místo rukou).

Mezi archeologické prameny, které, alespoň podle dosavadních výsledků výzkumu, mohou indikovat poněkud méně významné postavení Staré Boleslavi mezi srovnatelnými lokalitami, náleží před-

Obr. 2. Stará Boleslav. Segment ozdoby, sonda XXVI, př. č. 3549.

Fig. 2. Stará Boleslav. Decorative segment, trench XXVI, acc. no. 3549.

měty drobné hmotné kultury. Překvapivá je především malá četnost nálezů předmětů luxusního charakteru. Lze sice namítat, že může jít o stav výzkumu, na druhé straně se zde špičkové luxusní předměty objevují, a to např. v podobě zlomků zlatého plechu, bronzové náušnice výjimečné technologie či importovaného artefaktu se zoomorfní výzdobou (obr. 1, 2), u nichž nelze vyloučit původ v severském prostředí. Nejvýznamnější nálezy tohoto charakteru jsou zatím jen ojedinělé. Pocházejí ze starších, vesměs sídlištních situací (souhrnně představují několik málo exemplářů kovových předmětů a jejich zlomků, včetně importů a nálezů, hlásících se technologií a výzdobou do období před vznikem opevněného areálu; nezvěstné nálezy z pohřebiště SV od kostela P. Marie nelze bohužel vyhodnocovat). V mladším horizontu honosnější předměty zřetelně chybí. To by opět mohlo dokládat

poznatek vyvozovaný z historických pramenů, že lokalita ztrácela na své důležitosti již v průběhu závěrečné fáze raně středověkého období. Z mladšího raně středověkého horizontu pocházejí naopak předměty specifického charakteru, které lze spojovat s církevním prostředím (lžička s torcovanou rukojetí a stilus z míst v blízkosti baziliky, keramické akvamanile z jámovitého objektu na předhradí). Pro ně jsou poměrně blízkými analogiemi nálezy získané v souvislosti s výzkumem libického kostela, kde byly ale kladeny již do 10. stol. (Turek 1981, 44–45, 48, 63). Opakovaně zmiňované importy či obecněji doklady dálkových kontaktů se z větší části váží pravděpodobně na tradiční dálkovou komunikaci, která lokalitou procházela. Relativně početné jsou zvláště předměty vypovídající o kontaktech s územím severně od Čech, snad s polským prostředím (Boháčová 2003a; Bartošková 2003).

Formulované závěry vycházejí ze zpracování pramenů získaných dlouhodobým systematickým záchranným výzkumem. Vzhledem k rozsahu získaného fondu nemohlo jít o jeho kompletní zpracování. V rámci projektu, jehož završením je předkládaná publikace, jsme se zaměřili na objasnění těch témat, která se jevila pro postižení základních momentů v historickém vývoji lokality a pro posouzení jejího významu v rámci přemyslovského státu v počátečních etapách jeho formování jako nejzávažnější.

Souhrnně lze konstatovat, že poznatky, k nimž studium vybrané části archeologických pramenů dospělo, umožňují definovat jednotlivé horizonty vývoje lokality, včetně rámcového zařazení jejího vzniku i ukončení akumulace terénu v jejím areálu, sledovat její proměny i postihnout některé aspekty výjimečnosti jejího vývoje.

Současně interpretace vybrané části archeologických pramenů překvapivě koresponduje se scénářem vycházejícím z výpovědi poměrně rozsáhlé škály pramenů písemných. Tento aspekt je důležitý zvláště z hlediska konfrontace obou oborů v otázkách chronologických. Shoda ve výpovědi obou typů pramenů totiž naznačuje mj. oprávněnost prezentované představy o vazbě relativní keramické sekvence na data absolutní i provázanost boleslavské sekvence s pražskou keramickou sekvencí. Konkrétně pak jde o potvrzení v současné době diskutované „nižší chronologie“ keramického horizontu nejmladší fáze raného středověku, jehož nástup bývá posouván k přelomu 11. a 12. a někdy i před tuto hranici, i o ověření období nástupu keramiky s límcovitými okraji, jehož řazení před počátek 10. století se v kontextu Boleslavi a keramického inventáře jejich nejstarších horizontů zdá být s ohledem na výpověď historických pramenů méně pravděpodobné.

Závěrem zbývá snad dodat jen konstatování, že z pohledu archeologa se obraz vykreslený na základě interpretace pramenů archeologických a za významného přispění exaktních analýz přírodovědných oborů jeví jako plnější, barvitější a komplexnější než mluva písemností. Zahrnuje samozřejmě vesměs jiné stránky života raně středověké společnosti, než o jakých nás informují prameny písemné. Zdá se, že nyní je opět řada na historících, aby poznatky, čerpané z pramenů vyzdvižených na denní světlo zpod dlažby současného městečka, přenesli do historie příběhů.

PRAMENY A LITERATURA

- Annales Fuldenses*: Kurz, F., ed., 1891, MGH SS Rer. Germ., Hannoverae.
- Bartošková, A. 2003: Kostěná a parohová industrie ze Staré Boleslavi, tento svazek, kap. 9.1.
- Boháčová, I. 2003a: Doklady česko–polských kontaktů v raně středověké Staré Boleslavi, *Archaeologia historica* 28, 47–53.
- 2003b: Záchraný archeologický výzkum od r. 1988, tento svazek, kap. 5.
- 2003c: Předměty každodenního života v areálu přemyslovského hradu ve Staré Boleslavi. Poznámky k výpovědním možnostem archeologických movitých nálezů, tento svazek, kap. 9.5.
- Brachmann, H.–J. 1987: Zu Herkunft und Verbreitung von Trocken– und Mörtelmauerwerk im frühmittelalterlichen Befestigungsbau Mitteleuropas. In: G. Labuda – S. Tabaczyński, eds., *Studia nad etnogenezą Słowian* 1. Wrocław, 199–215.
- 1993: Der frühmittelalterliche Befestigungsbau in Mitteleuropa. Untersuchungen zu seiner Entwicklung und Funktion im germanisch–deutschen Bereich. Berlin.
- CDB I: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae, ed. G. Fridrich, Praha 1904.
- Kalhous, D. 2003: Stará Boleslav v písemných pramenech raného středověku, tento svazek, kap. 3.
- Kyselý, R. 2003: Savci (Mammalia) z raně středověkého hradu Stará Boleslav (střední Čechy), tento svazek, kap. 10.1.
- Labuda, G. – Stieber, Z., ed. 1972: Słownik starożytności słowiańskich. Tom czwarty. Wrocław.
- Mlíkovský, J. 2003: Ptáci z raně středověkého hradu Stará Boleslav (střední Čechy), tento svazek, kap. 10.2.
- Procházka, R. 1986: Vývoj slovanské opevňovací techniky na Moravě v raném středověku [nepublikovaná kandidátská disertační práce], ARÚ ČSAV v Brně.
- Sommer, P. 2001: Začátky křesťanství v Čechách. Kapitoly z dějin raně středověké duchovní kultury. Praha.
- Turek, R. 1981: Libice nad Cidlinou – Monumentální stavby vnitřního hradiska, *Sborník Národního muzea v Praze*, A 35, 1, 1–72.
- Třeštík, D. 1997: Počátky Přemyslovců. Praha.
- Vařilová, Z. 2001: Surovinové zdroje a provenience románských terakotových dlaždic – Material sources and provenance of Romanesque terra–cotta tiles, *Archeologické rozhledy* 53, 515–563.
- Wanderwitz, H. 1995: Regensburg – Altstadt und Geschichte. In: 40 Jahre Altstadtanierung in Regensburg. Eine Zwischenbilanz. Stadt Regensburg.

STARÁ BOLESLAV IN THE EARLY MEDIEVAL PŘEMYSLOVIC STATE

The archaeological source material brought by the long-term rescue excavations in the locality make it possible to formulate a reasonably convincing picture of the form of the Early Medieval Přemyslovic stronghold, its transformations, and several aspects of the lives of its inhabitants. This picture, complemented ever more often by the results of analyses in natural scientific disciplines, can be confronted with the testimony of historical sources and their interpretation. While excavation has confirmed the existence of fortifications employing the unusual system *opere Romano*, which the chronicler Cosmas links to Boleslav and his foundation of the site, the question of the stronghold's establishment is not sufficiently clear. Nor is it clear whether in fact Cosmas erred in linking Boleslav's name to the foundation of the place, or whether on the other hand Boleslav was rightly referred to for an unusual construction replacing the original, less stable fortifications.

If the beginnings of settlement on the Stará Boleslav spur and the foundation of the first fortifications are accompanied by ceramics – which pre-date the rise of the most mature horizon of Middle “Hill-fort” Period production, i.e. according to current opinion of the dating of Middle “Hill-fort” Period ceramics from the Prague sequence to no later than the turn of the 10th century – and we know that the stronghold was Boleslav's seat, then the conclusion can be drawn that this was a family seat, the founder of which was one of his ancestors. The question as to whether the intent behind, and actual construction of, the wall *opere Romano* can be ascribed to Boleslav himself clearly cannot be resolved on the basis of either the archaeological or the historical sources available. If Cosmas links this act to Boleslav, it seems a likely enough hypothesis that the stronghold was founded, and perhaps its defences erected, by the latter's father, Vratislav (born 888, reigned from 915, died 921

– after *Třeštk 1997*, p205). The interpretation of the infrequent archaeological sources indicates that the wall *opere Romano* – whether built by Boleslav or his father – was created in the early decades of the 10th century. The initial impulse for the establishment of a structure of such an unusual kind may have been the natural environment of the locality, and the defences of princely and ecclesiastical Regensburg a source of inspiration for it – there is repeated historical evidence for the numerous contacts of the latter with Early Medieval Přemyslid Bohemia at the end of the 9th and in the early 10th centuries. The importance that this utterly unique structure had both for the fortified site itself and in the framework of Přemyslid Bohemia, however, cannot be adjudged without more specific details as to the circumstances of its founding.

Among the most important results of the archaeological investigation of the stronghold at Stará Boleslav is the knowledge gleaned regarding Early Medieval sacral architecture. The sovereign foundation of the Early Medieval Basilica of St Wenceslas and its Chapter (1039–46) was one of the most important moments in the development of the site, and its partially preserved structure, together with that of the neighbouring Church of St Clement, are among the foremost Early Medieval architectural monuments in Bohemia. The unexpected and significant discovery in this connection was of evidence for the contemporaneity of the north–east part of the basilica (the so-called Vrábská Chapel) and the north aisle of the church, and the dating of these masonry areas to the 11th century, i.e. to a period earlier than that ascribed on the basis of both parts of the Early Medieval crypt beneath the east end. The results of archaeological rescue excavations place the basilica at Stará Boleslav among the earliest standing sacral buildings in the country, while the neighbouring Church of St Clement, sometimes associated with the 10th century, is several decades younger. Also unexpected was the discovery of a previously unknown church in the core makes Stará Boleslav, thanks to the concentration of Early Medieval sacral buildings in a small space, one of the foremost sites of its kind. Changes in the area and the functions of its individual parts are also documented archaeologically to the period after the establishment of the basilica and chapter. In several places this gradually led to a limitation in the defensive function of the fortifications (the moat and latterly the transverse fortifications), while an extensive area of land or thoroughfare was deliberately upgraded by the chapter. The dissimilarity between the early phase of the stronghold's life and the period after the foundation of the chapter can also be seen in other fields of archaeological study (e.g. the changes in ceramic production and accompanying decline in the previously overwhelming contacts with the Prague *milieu*, building activity accompanying finds of roofing material, interior tiling and plate glass: differences indicating changes in the social environment in the acropolis). A theme which has yet to be assessed remains the cemeteries, in terms of both their character and their precise chronology.

Archaeological evidence for more cameral wooden structures with heating, obtained in connection with the earliest finds horizon, may relate to the courtiers mentioned in legend. Indicators in favour of this hypothesis and for the connection of these structures to the upper social classes come are distributed among the finds, and come from their location within the locality and from their unusual dimensions. The opportunity to confirm or rule out the presumed exceptionality of the features in the central part of the acropolis, or of other locations within its framework, may come from the ongoing analyses of other categories of archaeological finds. The exclusivity of this space in comparison to that of the bailey is for the time being credibly shown by the differences in the species of animals present in the earlier phase of the stronghold's life.

The testimony of those sources obtained through archaeological excavation forms a highly assorted picture of the historic past. In terms of Early Medieval construction, structures are encountered of a high standard, associated with the upper layers of society, and in the cases of all–stone buildings with structures entirely unique in this country. The reflection of church fittings and their interiors is more complex. The magnificence of the structures is shown by the presence of roof coverings and the use of glass in the windows: the buildings were, like sacral architecture or other of the most significant buildings of central Přemyslid localities, fitted out with ceramic tiles or stone flagging. Specifically, in the ceramic tiles, which are demonstrably products of domestic provenience, a phenomenon is encountered which indicates that they may not have been products of first–rate quality. The graphic quality of the motifs, for which models can be found from other sites, can in some cases be described as rustic.

The less significant position of Stará Boleslav among comparable sites is also shown by the small number of luxury items among the finds. This fact may be influenced by the state of excavations, but on the other hand it is notable that isolated luxury goods appear in the settlement horizons of the early horizon, and by contrast the ostentatious objects are entirely missing from the later horizon, dating to the end of the Early Middle Ages. This again may be evidence for the information drawn from historical sources, that the site lost its importance as early as during the course of the closing phase of the Early Medieval period. The later Medieval horizons have yielded objects of a specific character that can be associated with an ecclesiastical environment

(a spoon with a twisted handle and a stylus from a location close to the basilica, a ceramic aquamanile from a pit-shaped feature in the bailey). Evidence of contacts with the Baltic, and specifically with Poland, is fairly common, the relevant imports probably carried down traditional long-distance trade routes.

The pieces of knowledge revealed by study of these selected parts of the archaeological resource make it possible to define individual horizons in the development of the locality, including a skeleton outline of their appearance and ending in terrain accumulation in their area, to trace their transformations and to consider several aspects of the uniqueness of their development. At the same time, surprisingly, the interpretation of the selected parts of the archaeological record corresponds to the testimony of a broad range of written sources. This aspect is particularly important from the point of view of the confrontation of both disciplines with questions of chronology; The correspondence of the two source types indicates amongst other things the justness of opinions expressed as to the relation of the relative ceramic sequence and absolute dates, and the relation of the Stará Boleslav sequence to that of Prague. Specifically it confirms the much-discussed lower chronology of the ceramic horizons of the last phase of the Early Middle Ages, the rise of which had been ascribed to the turn of the 12th century or exceptionally even earlier, and verifies the period of the appearance of collar-rimmed ceramics, the classification of which to before the beginning of the 10th century in the context of Stará Boleslav and the ceramic inventory of its earliest horizons seems in view of the historical sources highly unlikely.

In closing it remain perhaps only to state that from the archaeologist's point of view, the picture drawn on the basis of the interpretation of the archaeological resource and the considerable contribution of analysis from the natural sciences, is more complete, more coloured and more complex than that of the written testimony. It contains, of course, a generally rather different side of life in the Early Middle Ages than that spoken of in the written sources. It seems that it is now once again for historians to incorporate the information pulled into the light of day from beneath the present town into their histories.

